

UTAZÁS PESTRŐL-BUDAPESTRE 1843-1907

RAJZOK ÉS EMLÉKEK
A MAGYAR FŐVÁROS UTOLSÓ 65 ESZTENDEJÉBŐL

ÍRTA
PORZÓ (ÁGAI ADOLF)

KÉPEIT RAJZOLTÁK;
BÉR DEZSŐ, GARAI ÁKOS, HOMICSKO ATHANÁZ és MUHLBECK
KÁROLY.

A fényképek ERDÉLYI m. kir. udvari fényképíró műhelyéből kerültek. A régi Pestet feltűntető képek a fővárosi múzeum gyűjteményeiből valók. A fototypiak a polgármester urak fogadó szobáit ékesítő eredeti festmények után készültek.

MÁSODIK KIADÁS.

BUDAPEST, 1909.
A PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG KIADÁSA.

*AKI EBBEN A MUNKÁMBAN IS
BIZTATÓM ÉS SEGEDELMEM VOLT*

TERKA

*SZERETETT HITVESEMNEK AJÁNLOM
E KÖNYVET*

A. A.

A MÁSODIK KIADÁSHOZ.

Könyvemnek ritka szerencse, mondjam: ki-tüntetés jutott.

Kétszertendő sem telt belé s második kiadást ért. Magyarországon az ilyen eredmény siker-számba megy. Arról győz meg, hogy könyvem, jóllehet messze marad el a számadatokkal gazda-gított rendszeres munkától: apró rajzaiban a volt és jelen Budapest ismertetéséhez valamelyest tán mégis hozzájárult.

Rohamosan fejlődő fővárosunkkal az én könyvem lépést nem tarthatott. Hiszen, amit még tavaly biztató jövőnek reménylettem, az már egy év leforgása alatt fényes jelenné alakult.

Ha ezen rövid idő alatt kelt fejlődést írásba akarnám foglalni: második kötetre volna szükségem.

A magyar közönségen áll, hogy ezen forró vágyamat valóra váltsa — persze csak úgy és akkor, midőn fogytán lesz ez a 2-ik kiadás is.

Budapest, 1909 október 25.

PORZÓ (Ágai Adolf).

ELŐJÁRÓBA.

Leszögezni a múltat, mielőtt régmúlttá válik: ez volt célom e könyv kiadásával.

Czíme rámutat foglatára: nem tudományos monográfiát nyújtok benne, csak apróbb rajzokban kívántam feltüntetni azt a gyökeres változást, melyen ez a város, kiváltképen az utolsó harmincz év alatt átment; azt a rohamos haladást, melyet ezen időben a közel és távolabb állók méltó bámulatára tanúsított.

Gondosan átdolgozott régibb keletű czikkeim olyanokkal váltakoznak itt, melyek merőben újak, soha sehol meg nem jelentek. Tökéletességre nem tartanak számot ezek sem, de igenis: hűségesen róván föl bennök mindazt, amit megfigyelnem jutott s megemlítésre érdemesnek vallottam, valamelyest hozzájárulhatnak talán ezen város tüzetesebb megismeréséhez és melegebb méltatásához.

Régi terek, utcák s házak fölött tartok szemlét s régi emberek vonulnak el az olvasó előtt. S vagy úgy tessék fogadni, hogy voltaképen emlékrajjaim keretében adok számot erről a nagy és gyors fejlődésről, vagy megfordítva: hogy ennek a gyors és nagy fejlődésnek keretében sorjáztatom el a magam

emlékeit, *pour servir a l'histoire de mon temps*, mint Guizot monda. „Igazság szerint,” véli Goethe, „derék dolgot művelne minden ember, ha negyven éves korában felróná mindazt, amit életében tapasztalt, gondolt és átértzett.”

Kevesen élnek már azok közül, akik velem együtt szemlélő tanúi voltak annak a csodálatra-méltó átváltozásnak és haladásnak, mely Budapestünket Európa legszebb s legrendezettebb fővárosai sorába emelte. De tanulságára szolgálhat e könyvem azoknak is, akik egy későbbi kornak szülöttei; megértvén e lapokból a bámulatos gyarapodásnak útját, melyen dicstelen kicsi s *német* városból vált ez országnak fényes, *magyar* székes fővárosává.

Isten szerezze, hogy ennél is nagyobb fényre, belső gazdagodásra s külső díszre derüljön.

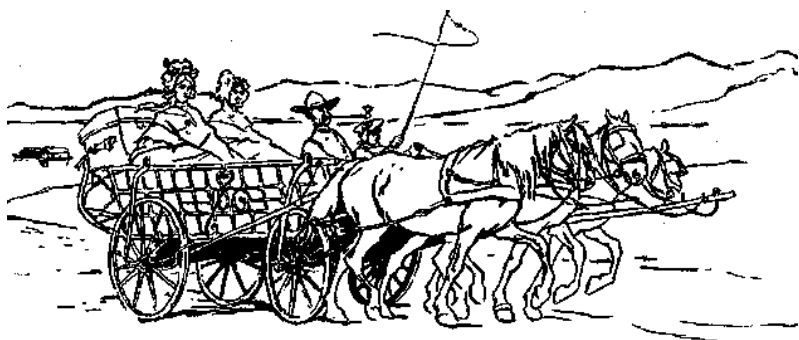
Írtam Budapesten, 1907. évi június hó 6-án.

PORZÓ (*Ágai Adolf*).

UTAZÁS PESTRŐL BUDAPESTRE.

— Indulás. —

KEZDŐDIK ez az én utazásom fakó szekéren — végződik piros bársony zsöllyékkal bútorozott gyorsvonati szakaszban. Az elején keservesen fog tüzet az épp feltalált gyújtószál (a nép *masinának* nevezte), faggyú-gyertya világított, melynek az ember nem győzte leszedni a hamvát a koppantóval; olyan szerszámmal, melynek rendeltetését a

mai nemzedék föl sem bírná ösmerni s csak a múzeumi régiségek között ha akadna párja rozsdás középkori sarkantyúk és XVIII-ik századbeli ostyasütők társaságában. Faggyú-gyertya, koppantó az út elején — s íme: az út végén káprázatosan ragyog a villamos fény.

Már ebből is látszik, hogy hosszú volt ez az én utazásom. Megindultam 1842-ben, megérkeztem 1907-ben.

Igenis. Amolyan fakó szekéren érkeztem én először ide a Cserhátnak egy kicsi falujából. Volt ebben a faluban egy kastély, mely háromszorta nyúlt magasabbra a templomnál, minthogy ennek tornya sem volt, csak haranglába; a kastélynak pedig tornya is, kupolája is. Amiből én gyermeki észszel azt magyaráztam ki, hogy nagyobb úr a mi grófunk az Istennél is; legalább Péczelen.

Szerettünk fiúk a falu végire járni, a Rákos-patak mellé. Vízimalmának kerekével akárhányszor emeltettük föl magunkat, egyben repülve is, úszva is. Ez volt a mi víznyomás nélkül való vízi liftünk. Csak midőn az egyik pajtásunk szétzúzott csontokkal ért a kerék túlsó oldalára, szoktunk le erről a játékról s a maglódi út mellett csillanó nádas mellé heveredtünk, ahol susogva hajlanak össze a sásnak bokrétás, a kákának buzogányos szálai. Elandalodtunk a békák ümgetésén s kontráztunk nekik fűzfa-sípon, melyet Menyus, a pásztorgyerek faragott a számunkra. Kecskéi ott rágták le a füzes fiatal hajtásait, delelőre meg a domb oldalába terelte őket.

A domb tetejéről az országút felé messze el lehetett látni. Fátyolos ibolyaszínben derengtek onnan felém ismeretlen magaslatok. Ezekről mondott nekem tündérmeséket a Menyus.

Amonnan tompa ütések morogtak felénk.

Az én barátom a nagy bömmögést úgy magyarázta, hogy háborúnk van a törökkel. Akkor hát szüret! — ujjongtam. Édes anyám úgy is készült be a városba s visz magával. Nem csak Pestet látok majd, de háborút is. Egyiket sem bírtam elképzelni, pedig Menyus váltig magyarázta. A háború, az csak háború. Az ember kirántja a kardját s rámegey a törökre. Ha ez sem használ, puskával kell rápörkölni. Ha még ez sem fog rajta, az ember ágyúgolyót lő a hasába s ettől biztosan felfordul. Eddig van.

De Pest! Hejh, az ám a csoda! Ott hömpölyög a Duna. A hátán sok födeles ház úszik, akinek mind füstölög a kéménye, mert folyton főznek benne. És keresztül-kasul a város utczái ezer meg ezer drága kő-koczkával vannak kirakva. Egy-egynek az ára egy ezüst húszas. És ott lakik a király öccse aranyos palotában, az urak meg három-négyemeletes házban: ki mentül nagyobb úr, antul magosabban. . Hát azon a fakó szekeren vitt el anyám a kék hegyek aljába, Pestre. A széna, mely a hátulsó saroglyába volt kötéllel leszorítva, édes illatával ábrándozásba ejtett. Apró vízálláson, kátyún át, vagy midőn kerékagyig sülyedtünk a homokba, boldogság volt az út. A mokány lovacskák nem rekedtek ott sem a mocsárban, sem a fővényben, mely zizegve síkálta le a küllőkre tapadt zsíros iszapot. Meg sem bokrosodtak, pedig mind erősebben dörögtek az ágyúk. Végig a Rákoson Rengeteg sátorváros terült el s csak úgy száguldozott a huszár, meg lohogott a vasas német, repült a dzsidás, ropogott a puska, rivalgott a kürt s hol ide, hol amoda szaladt a sok baka és vadász. No török, jaj te neked! Hiszen már fiát se látni sehol — mind elpusztította a vitéz magyar. Egy sátorban öreg óbesterek ültek együtt és ittak vörös bort. Bizonyosan török vér volt. Egy másikban meg csinos karesú tiszték durranottak el apró üveg-mozsarakat, melyekből a töltés sustergő pezsgéssel lövelt ki s ezzel itatták meg azokat a szegény czifra asszonyokat, akik a megfutamodott szultánnak

a feleségei lehettek. Hosszú rudakon százával emelték a libát, ruczát: legyen mit ölni, ha már nincs ellenség. Az egésznek magyarázata persze az, hogy amolyan manővert végeztek ott s ugyancsak víg élet folyt a táborban. Taktikai céljakép azt említették, hogy az akkori hadsereg a mély s hosszú béke alatt sohasem hallott ágyúszót. Hát ismerje meg és szagoljon puskaport. Egészen véve az a hadgyakorlat nem volt egyéb hetekre terjedő majálisnál, nyári farsangnál.

— Először Pesten. —

Hogy végire értünk a hosszú jegenye-sornak, nagyokat kezdett ugrálni a mi kocsink. Néha akkorákat, hogy a rúd vége a lovak feje fölé került. Hát ez volt az a híres pesti kövezet, melynek minden-egy darabja — hol koczka, hol petrifikált strucztójas — egy ezüst húszasba került.

Mikor megláttam a Ludoviceumnak sárga nagy épületét, elálmélkodtam. Hiszen abba beletérne a mi Ráday gró-

A lipótvárosi templom 1864.

funk péczeli kastélya is, a templom is, a harangláb is, ezen fölül még a fél falu. S hogy elém tűnt a Ferenczvárosnak bogárhátú templomkája, megdöbbenve gondolám: az Úristen beh csak szépen lakik Pesten! (Szakasztott mása ennek volt a lipótvárosi: egy törpe épületke, melyben elfért a legnagyobb áhítat is, de egy jóra való miatyánk már kiszorult belőle.)

A sürgés-forgás nyugtalanított. Milyen más erre az élet! Nagyon idegenül éreztem magam benne. S idegen nyelven is szóltak az emberek. Egy kékre füstött kocsmá előtt cigány muzsikált és áporokai parasztleányok verték véresre egymást. Ez volt az utolsó magyar kép, melyet láttam; az utolsó magyar hang, melyet hallottam. Azontúl mind sűrűbbre és magasabbra növekedő ház-sorok s mind; zajosabbra váló német beszéd következett. Valami láztól; verődtek össze a fogaim. Vagy még mindig a drága követet okozta? Úristen, mi lesz itt velem? Az ágyúbömbölés, csataordítás meg nem riasztott — de ebbe az ismeretlen világba elszoruló szívvel léptem be.

A gyerek itt marad Pesten, a kisdud-óvóba fog járni, legyen belőle tanult ember, monda öregatyám.

Tanultam is német versikét a fűben ugráló báránnyárról s a szorgalmatos méhikéről és nem csekély multságára szolgáltam a tanító úrnak s apró pajtásaimnak, mert úgy ropogtattam a Gellert és Rückert bácsik arany mondásait, mint az abrakot. Egy hónap múltán azonban a legyőzhetetlen *ch* gutturálét már olyan szabatosan bírtam kihorkantani, az *au-t* olyan ugatva s az *eu-t* olyan süvítve ejtettem, mintha magam is Rombach-utcai termés voltam volna.

Talán el is felejttem a magyar szót, ha a szomszédos lakófélnék cselédje, csöppentett magyar lány Makó vidékéről, nem beszélget velem. Mindig csak a «hazáját» emlegette. Ő ott a Király-utczán valóban rátért s mélyen is érezte, hogy Makó bizony csak messzi esik Jeruzsálemtől.

Milyen jó is lesz visszamenni oda télire! Szavain sírva fakadtam. Vágyódtam vissza én is. Csakhogy nekem nem intett a szabadulás, mert ki volt rám mondva a szentencia: életfogytiglan tartó, hetenkint hat latin leczkével súlyosbított bildungra voltam elítélve.

Szerencsémre a gyermeknevelés nem volt még akkoriban paragrafusokra fejtve. A nagykereskedő Móriczkája, aki mellé az ő szülei rabtartó «udvarmestert» fogadtak: irigykedve is nézte, midőn mi többiek vásár idején az első emeletről a gyapjú-zsákokra ugráltunk le, vagy zajos csapatba verődve, métáztunk a Károly-kaszárnya udvarán.

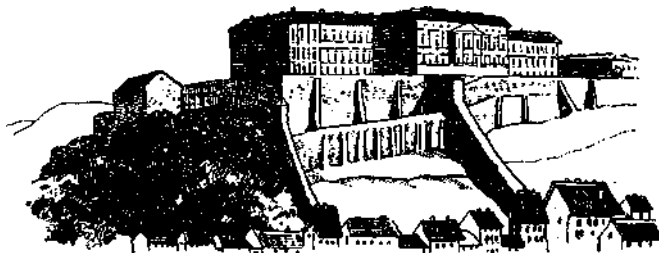
Mert mélységes béke uralkodott akkor. Az Új-épület középső nagy udvarán felpóczolt ágyúkon lovagoltunk, a gúlába rakott golyóbisok tetejéről intéztük a harcot — nem gyanítva, hogy kevés idővel rá ezeket röpíti majd Hentzi a budai vár fokáról a védtelen Pest házai közé, melyeknek sora ott a felső Dunaparton éveken át mutatta még a sok súlyos lövedék sebhelyeit, miket a ház tulajdonosa emlékezet okáért az épület homlokába vakoltatott bele. Régóta eltűnedezték ezek is, mint az árvízi emléktáblák. A városnak folyton emelkedő színvonala okozta, hogy ezek mind mélyebbre kerültek, jóllehet akadt háztulajdonos, aki nem fagyta magát, nem akart lemondani arról a dicsőségről, melyben részesült — s a kőtáblácskát följebb ékeltette a falba. Akár az a borkereskedő, aki ezt az írást akasztotta a boltja elé: «A jövő negyedtől kezdve pinczém a szomszéd ház 1-ső emeletén létezik.»

*

Időjárás tekintetében is változás van azóta. A kikelet havának első fele most nyárianan forró, másik felében fagy hervasztja a rügyet s fiatal vetést. Akkor májusban igazi tavasz volt még, fehér nadrágos és fehérkalapos. Télen pedig rendszeren beállott a Duna. Partjain, mint valami szertehányt üveghegység torlódott egymás tetejébe a jeges szikla, míg lenn a síkon forrt az élet. Sokadalom, valóságos nép-

ünnep tarkállott-zajongott a folyam hátán. Még ringlspil, is forgott rajta. A szélesre-hosszúra kicsiszolt csuszkán a Redoute-épülettől a Rudas-, azon is túl: egészen a Sáros-füldőig lehetett iringálni, s nem csekély föltűnést okozott, midőn valamely idegen, jobbára a hídépítő angolok egyike-másika, korcsolyázva iramlott végig a jégen.

A nádor is csak a palota ablakaiból láthatta ilyenkor az ő Pestjét. Némelykor hetekig szegült ellene a zajló Duna, hogy átkocsizzon a Városligetbe. Mindennapi sétája volt ez. Ott hajtatott el éppen a mi ablakaink alatt. Fenn a bakon a pofoncsapott kalapú, beretvált képű kocsis oldalán a tarso-

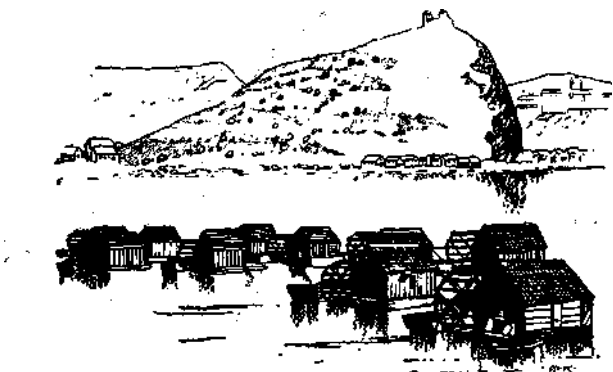

A nádori palota 1846.

lyos, bajszos, délczeg huszár; benn a nádor balján egy eleven lányka s egy komolyabb fiú: amaz Henrietta, emez meg József. Jól ismertük mi gyerekek; néha bizony össze is mosolyogtunk velök. Akár hányszor kiszaladtunk utánok a tópartig, onnan meg abba a vadonba, ahol ma Vitéz László feni a kardját a németre, s egyazon időben recsegi «Csicsónét» a trombitás kintorna, s tőszomszédságában egyik másik a «Víg özvegy»-et. Az akkori Városerdőt ugyancsak, megbámulnák ma: volt abban t. i. élőfa is. Arra is emlékszem, hogy egy kora tavaszi nap a királyi kisasszony a Hattyú-sziget avarában keresgélve, néhány ibolyaszálat lelt s boldogan szaladt vele az édes apjához. Amire meg

a nádori fogat Buda felé fordulva, a hídhöz visszatért, már mi ott, lestük, mert mint a fullajtárok nyargaltunk a kényelmes szürkék előtt.

Persze, hogy mienk volt a Duna nyáron is. Ott még a kaszárnya-udvaroknál is kedvesebb játszó-helyünk jutott. Ez a víz az ő folyton múló és megszülető habjaival rejtelmesen vonzott magához. Távolságokból jön közibénk s meggy innen messze, messze, s odavész egy magánál sokkal nagyobb vízbe.

A Gellért-hegy tetejéről a maihoz fogva kicsi bár, de gyönyörű képet nyújtott már akkor is a kettős főváros. Jobbra is, balra is a szemvesztő távolig tündöklő Duna kanyargásai, át-átölelgetve egy szigetet. A Rákos lankáiról mintha a Duna szélére csúszott volna le Pest; s tán mindössze két gyári kürtőnek a füstszalagja ha repkedett fölötte: a hengermalomé, meg a cukorfommitóé. A többi füstöcskék becsületes polgári konyhák tűzhelyéről bodorodtak fel. A széles Dunán kelepelő malmok. Erősebb mozgás csupán akkor látszott a vizén, ha molnárlegények eveztek ki, vagy a parton tele hasú gabonás hajókat vonzolt kajla gerinczel a vérig korbácsolt lovak hosszú sora.

Magának a két partnak képe, kivéve azt a kőkoczkával kirakott kétszáz öles kikötőt, melynek vasgyűrűibe! fűzték a hajókötelet: a keleti rondaságnak volt panorámája. Rommá lett bútor, viseltes csizmaszár, cserép, agyonvert macska s egyéb megnevezhetetlen lom és hulladék — szóval mindaz, amit egy város élete magából mint fölöslegest kilök, az ide került s kietlen dombok láncolatában terpeszkedett végig, egész le a Sóházig, melynek helyén ma a Vámpalota, terpeszkedik. Akkor a szemét, a csont és rongy még nem volt aranybánya. Szabadjára volt adva mindenkinek és gyűjtői dehogy mertek volna álmodozni felőle, hogy valamikor szenvedélyes háború fog megeredni végette.

A Dunaparton lefelé a hosszan elnyúló alacsony, ragyavert Sóház volt a végállomás. A szürke koczkára vágott kősó, melyet a Tiszáról hoztak föl ide hajón, bástyaformába volt rakva. Komoly német só-kontrák, amolyan körtés, függő mérlegen (az angol fair-bankot még nem ismerték) mázsáltatták a Máramaros bányáiból fejtett «ehető drágakövet». Jó levegő is lengett arra mindig. Olyan sós íze volt. Lenn a vizén gazdátlan talpak, melyeken naphosszant halásztunk a

horgosra hajlított gombostűvel. Képzeltető a hegyére tűzött légy kövérsége, ha az ilyen fogyatékos szerszámra is akadt halacska bőviben. A Sóházon innen a tolnai káposztás vagy kenyeres bárka-raj kötött ki, emerrébb meg a Bajorországból leúszott hosszúkás tutajok pihentek, dúsan megrakodva zöldre, festett szalmaszékek torlaszaival. Nyáriás, vidám színbe vonták ezek a tájat, melyen bizony nem virított egyéb zöld.

Ezen a vidéken táboroztak a dabasi, körösi, kecskeméti, izsáki, kalocsai s egyebünnen érkezett baromfias, uborkás, gyümölcsös kocsik, melyeket, amidőn üresen tértek vissza, «alkalmatosságnak» neveztek. Ilyenkor a zóna-árnál is kevesebbért lehetett rajtok utazni. Sokszor ingyért is. Valahányszor elfogott a hazavágyódás, ott ögyelegetem körülöttük s boldog voltam, ha ismerős arccal találkoztam. Akár hányszor megrakodva cseresznyével, vagy kovászos uborkával, oda vonultunk a kálomista templomnak örökké becsukott főkapuja elé s a széles kőlépcsőkön dicsőségesen lakoztunk.

A városnak ez a része volt a «*Kecskeméti kapu*». Igazában rég nem állott már. A «*Hatvani kapu*»-t is már csak elvétve ha emlegették. Hiszen alig is van nyoma a hajdani Pestnek. A keskeny Bástya-utczán szürkéllett még néhány év előtt valami ódonas fal, melyről azt regélik, hogy hajdani erősségnek a maradványa. Azóta ez is háromemeletes házban boldogult meg.

*

Az Új-épület mögötti ölfaterdőt az ő számos keskeny utczáival a bújósdira nagyon alkalmasnak találtuk. E határon túl deszkával volt beszögezve előttünk a világ; ami annál különösebb, mert nem is dolgozott még e tájon gőzfűrés,- Ma, bár a világot nem, de egy egész határt zárnak el ott a deszka-halmazok — diadal-ívei és oszlopai hatalmasan fejlődött iparunk ezen ágának

Az Új-épület északi pavillonjainak egyike örökké emlékezetes marad előttem. Ott láttam (hat évvel később) a

katonai négyszög egyik legényének lábánál guggolva, mint léptek hatvan vadászok a négyszögön belül álló halovány férfiú elé, aki vérző nyakát fehér zsebbevalóval szikkasztgatta. Hat fegyver dörrenése — és holtan rogyott össze *Batthyány* Lajos. kivégzés színhelye Európa, legszebb tereinek egyike: a Szabadság-tér.

S épp e rémes jelenethez fűződik egy mulatságos emlékem. A sors szereti az ilyen ellentéteket.

Jöllehet titokban tartották a kivégzés napját és óráját, ennek híre mégis csak kiszivárgott. A szakácsnének káplárja legalább tudott felőle. Meg is súgta a Ninának, a Nina meg nekem. Azért is voltam már én ott hajnali öt órákor.

Lassan gyülekeztek bár, hat óra felé mégis jócskán lepték már el az Új-épület s a Lutzenbacher farakásai között elhúzódó széles utczáat. Mintha templomban lettünk volna: mély csönd mindenfelé. Csak midőn tompán pördültek meg belől a dobok s kitárult a sárgafeketére mázolt egyik kapunak mind a két szárnya, kelt halk moraj a közönségben.

Ugyan-ekkor forgolódott a jelen voltak között egy ismeretes terézvárosi alak, a tarkóig kopasz, piczi kis tanítócska, a német Prosnitz, aki teljesen siketre válva, kénytelen volt lemondani állásáról s apró dísz tárgyakkal folytatott elég sanyarú kereskedést. Épp a *Batthyány* Lajos aczélmetszetű arczképét kínálgatta körül akkor is, midőn egy titkos rendőr nyakon fogta és vitte a parancsnok elé, aki ugyan-csak ráfördmedt a kicsi emberkére a tilalmas kép terjesztése miatt, s elcsukatta.

— Hogyan? ... kérdé a szigorú auditort a vakmerő emberke. Hogyan? Önök elárulják a nagy *Batthyányt* és semmi bántódásuk. Én csak ezt a kicsi *Batthyányt* árulom, és börtönbe zárnak érette!

Midőn egy hét múltán kibocsátották, a kis Prosnitz elejébe áll a hadbírónak és így szól:

— Már most miből éljek meg? ... sipítá gyermeki hangján. Ha csak úgy nem bánnak velem, mint bántak Baththyány Lajossal.

— Azt kívánja, hogy magát is agyonlőjjék? Hát mi tetszik? ... kérdi nevetve az osztrák tiszt.

— Mi? Hát azt: dass Sie mir auch etwas *vorschiessen!* Csakugyan adtak is neki néhány forintot s aztán ki-kergették.

A felső Dunapart nem igen volt különb az alsónál; de a Hengermalom valamelyest mégis csinosított rajta. Innen a hajóhíd felé idegen országnak a határán haladtunk át. De nem is át, mert körül volt az kerítve, s aki nem tudott angolul, vagy nem volt neki angol szószólója, azt oda be nem bocsátották. Azon a kerítésen belől ugyanis építették a lánchidat. Pillérei már meredtek ki a folyam méhéből, de még összekötve egymással nem voltak. Cziklopsz lánczainak szemeit akkor kovácsolták, hogy még az év őszén örökre egymásba rójják. A két *Clark*, az építő William és Ádám arczképeit (Barabás Miklósnak műveit) sokat nézték akkor a Váczi-utcza egyik sarki boltjának kirakatában. Az idősebb William, az a merész tekintetű, a tervező. Arczában s fejhordozásában valami színészes. A szelíd pillantású, szakállas Ádám: a bátyja eszméinek végrehajtója. Alkotásuk szépségével nem bírt még eltelni senki sem. Pompásabb emlékszobra nincs is Budapesten senkinek, mint ennek a két angolnak.

Vásár idején a régi hídfő mellett álltak sátort a báb-sütők. Jöttek ide Bécsből, Linzből, Norinbergából. Napokra, a bajoroknak hetekre nyúló vízi-út volt ez. Ott ácsorogtunk, körül-zsongva az édes portékát mint a méhraj. (Este meg a lipóttéri mézes hordókat dongtuk körül.)

De volt egy sátor, melynek még a közelébe se férhettünk. Ifjú és öreg úri emberek fogták azt közre. Ők is napestig dőngtek ott, mert minden mézeskalácsnál édesebb volt az az aranyfejkötős, aranyhajú linczi asszonyka, akinek

czukros” szívét szerették volna megvenni, a szónak hadászati értelmében — t. i. meghódítani. A csúcsos aranyos bóbitájú menyecske pazarul szórta az ingyen mosolyokat — de puszerlit nem adott, ha csak olyat nem, amelyből tizenhárom egy tuczat s papirosba göngyölíthető. Madonna-arcú nő volt, kinek megjelenése az akkori pesti világfiak előtt ünnepszámba ment, búcsújáró helylé avatva azt a fehér linczi sátor.

A pesti vásárok egyáltalán négy ünnepi hetet jelentek a mi számunkra. Vakációk napunk t. i. annyi volt, hogy nem csoda, ha nevelte a magamféle apró csavargót. Az Újvásártéren (ma Erzsébettér) ilyenkor hevenyén támadt a bódé-város. Összeróható deszkafalakkból építették a mindenütt jelenvaló emberséges tótok. Célját a nagy városban azonban ma sem ismerem, mert hiszen mindazt, amit a sátorban árultak, épp oly drágán s épp oly rossz minőségben megvehették a boltban is. Mikor elbontották a fa-házakat, ismét sívó pusztasággá lett a nagy tér. Közepén egy rozzant kút, mely csak hosszas rángatásra ontott magából gyanús ízű s kétes színű vizet. A kút tetejében este mocskos olajlámpás pislákol. Holdvilág idején ezt is kioltották, valamint az utcákon minden másodikat. Gázvilág-
nak még akkor híre sem volt Pesten.

ISKOLÁK.

Dedóvó. — Gymnasium. — Egyetem.

DILIGENTER frequentáltam iskoláim egykoron én is. Vidéken lakó szüleim nagyanyám gondjaira bíztak s édesanyámnak asszony- és leánytestvérei nagy tanácsot ültek, ennek a hatéves fiúcskának ki is vezesse első lépteit a tudományos pályán. Mert ebből nem engedtek. «Tanult ember fogsz lenni, doktor fogsz lenni!» Ezt hajtották előttem szüntelen. Amint erről könyvem elején búsan meg is emlékezem.

S vittek engem tudatlankát a Rombach-utczai kisedóba. Hogy kedvemet élesszék s bátorságomat szítsák, a Beliczay bábsütő boltjában vettek nekem aranypapiros-lánczon függő órát kulccsal, nyakamba akasztották s így pördítettek be az ajtón.

Miután bemutattak a fő-dedóvónak, az én két nénikém gyorsan kisurrant s én ott álltam egy fanyar képű kopasz bácsi előtt, mialatt vagy kétszáz gyermekszem kíváncsian szegeződött a megriadt jövevényre, aki abban a perczen sírva fakadt s úgy elbődült, hogy apró társai száz torok szakadtából nevettek. Erre az igazgató úr erősen meghúzta az üstökömet, ami legott megnyugtatott, mert úgy megijedtem erre a biztatásra, hogy elakadt a szavam. Aztán, első leczkeképen, krétával karikát rajzolt köribém, melyből nem szabadott kilépnem, s fölöslegül még azt is róttá rám méltó büntetéskép, hogy féllábon álljak az óra végeztéig. Folytonos tántorgásaim persze nagy derültséget keltettek a nagy

szobában. Csak amidőn felhangzott a megváltó tíz órai csöngetés, roskadtam le az alacsony padra. Szégyenemben s bánatomban mi egyéb telhetett tőlem? — megettem a mézeskalácsos órát kulcsostul. És — oh, a szemérmetlenek! — akik legharsányabban kaczagtak rajtam, csemegém láttára azok törekedtek hozzám legjobban s kunyoráltak morzsákat a mézeskalácsból.

Így avattak föl engem a tudományos életre.

Délben, hogy eljött érettem, a Panni észrevette kisírt szemeimet s erősen vallatott. De szégyenkezés vagy büszkeség volt-e: tagadtam erősen. Otthon persze kiszedték belőlem a titkot. Üdvös következése is lett, mert délután a Panni hófehér asztalkendőbe kötött akkora lúdmáját vitt az igazgató úrnak, hogy elborította a czifra szélű tányért.

Hát az a mulasztás váltotta volt keserűvé az én «édes órát».

Innen túl azonban nagy gondja volt rám az igazgató urnák. Megmagyarázta nekem a falon lógó szarvorrút, elefántot, csörgőkígyót, az egy- és két púppal ékeskedő tevét, meg mind a többi vad- és háziállatot. És beleártott a számtan rejtelseibe, egy fakeret drótszálain jobbra-balra tologatva előttem a sárga és piros gombokat. Megvallhatom, hogy tizenöt évvel legkésőbb a Gauss-féle theorem nem okozott nekem nagyobb nehézséget, mint akkor az egyneműek összeadása. Amely tekintetben — van ennek megmondhatója — ma sem vittem sokkal többre.

Hogy ehhez a tanítási módszerhez teljesen hasonlított az iskolai hygiene is, érthető.

Akkor még nem volt feltalálva sem a bacillus, sem a karból, sem a vízvezeték. Szomjúságunkat olyan keserű vízzel oltogattuk, melytől egy modern kutya bélhurutot kapna. És nem járta a köteles szemvizsgálat, sem egyéb alkalmatlansága az újabb iskolázásnak. De örködött felettünk a gyermekvilág anyyala, mert sem a keserű ivóvíz, sem a dohos levegő meg nem ártott nekünk.

S miután a Beliczay mézeskalácsos óráiból elfogyasztottam vagy háromszáz darabot: mint jól megóvott, pályavégzett kised, hágtam fel az «elemisták» soraiba.

Még csak egyet: ott szőttem először barátságot egy szőkefürtös kis fiúval, aki később kitűnő zeneművészsze vált s kinek magyar dalaiból a «Kerekes András nótája» a nép ajkára is került: *Jeiteles* Ignácczal. Ez idő szerint 73 éves agg s elborult finom lelkének: éjszakáját ott virrasztja át a Lipótmezőnek szellős nagy börtönében a gyógyulás reménysege nélkül.

*

A felekezeti, községi s állami alsó- és középiskolák között különbség volt talán, de versengés nem. Nagyszüleim előtt csupán az döntött, hogy legközelebb esett hozzánk a Szén-téri (ma Deák-téri) ev. iskola, melyet ezenfölül a közvelekedés mégis csak különbnek vallott valamennyinél..

A négy alsóbb tanítóm közül csupán a *Balazsovits*, *Melczer* és *Stuhlmüller* neveire emlékezem még. Lelkiismeretes, derék férfiak valának mind egy szálíg. Nevelési és tanítási eszközeik sorában helyet foglalt a suhintó vessző is, de csak a legvégső esetben. A tanító urak még akkor nem voltak idegesek, mi fiúk sem voltunk neurasthenikusak, de kilenczven pezsgő vérű gyereket regulában tartani, nagy türelmfogyasztással jár. Tanbetyárságra azonban sohasem vete-medtek. A kicsi fenyítés nem is a hanyag tanulásért, hanem inkább a kötekedő, vagy alattomos, vagy egyébként fegyelem-

sértő magaviseletért járt ki. Nem is akadt közöttünk sem öngyilkos, sem olyan örült vakmerő, hogy a tanító úrra merete volna ráemelni a botját.

Annál kevésbé érhető a *Merkel* rajztanító úr methodusa. A jókora terem bejárója mellett jobbra ültek a kezdők. Ezeknek palatáblát nyomott a kezébe Merkel úr. Elöttünk a mintalapon különféle konyhai eszközök ábrája: dézsa, fazék, lábas, mi egyéb. Ezeket köllött a csinnal megrajzolt eredetiről palavesszővel a palatáblára róni. Keserves vállalkozás. A kőlap zsíros, piszkos volt, a vessző tehát nem fogott. Hogy a mi gyarló kísérleteink ily nehézségek mellett méltók voltak volna a mintához, nem állíthatom. A terem közepe tájáról, ott, ahol a kezdők osztálya végződött, apró nyikkanatok hallatszottak át hozzánk, melyeknek okát — az első óráról van szó — nem bírtuk megérteni. Csak amidőn a rajztanító úr ránk kerített sort s szúrós szemével vizsgálta rajzainkat, értettük és éreztük meg a kiforratlan művészet keserveit. «Her die Prätzen — da hast an Batzen»! (Ide a mancsoddal — nesze bimbó!) S ezzel Merkel úr kifeszítve tenyerünket: egy, néha két olyan ütést mért rá a rövid, vastag spanyol nádszállal, hogy a mancsunkon nem bimbó, de kolbász támadt. Valami perverzus érzés hajthatta ezt az embert erre a rajztanítónál annál érthetlenebb fenytésre, mert hiszen elsöben is nem követtünk el gonoszságot, a vonások szilárd-ságára pedig csak annál kevésbé volt alkalmas a mi sajtó kezünk. Az ő nevelése voltak-e a haladottak, akik amott a felső, jól világított osztályban már kétszínű papirosra krétáztak le tájképet s virágbokrétát, nem tudom, de kételkedem benne.

Az épület három termébe, a helyiségek elégtelen volta miatt, hat gymnasialis osztály volt beleszorítva. A tanártól jobbra eső padsorokban ültek a *noviciusok*, balfelöl a *veteránok*. A 3. és 4. osztályban *Kánya Pál*, az 5. és 6-ban *Teichengraber* (Tavassy) Lajos tanított. Különös, hogy míg más iskolában és valamivel később a Németországból ide került

tanítóink akkor, mikor már igazán nagy méregre fortyantottuk, a legfurább kiejtéssel *magyar* szitkozódásra fakadtak s ördög-adta-teremtette pusztai betyár fiainak neveztek bennünket: addig egyik-másik magyar tanítónk elkeseredésének legmagasabb fokán *németül* hordott le bennünket. Így a jó Kánya Pál is, méregtől fojtogatott szíven azzal könnyítet, hogy a háromszögű vonalzóval akkorát ütve a kathedra lapjára, hogy csak úgy csattogott, remegő hangon ezt hörögte felénk: «Das ist doch etwas entsetzliches!» A nem kevésbé áldott lelkű *Szepessy* Imre görög tanárunk meg (ez már a piaristák gimnáziumában történt), mivel a fogós aorisztósz finom különbségeire nem sokat hederítettünk: a szalvaládés uzsonnaidő közeledtével, színéből kikelve s a kathedra dobogóját mind a két lábával döngetve, így viharzott le reánk: «Ihr holsteiner Rosse, bezähmet doch eure wilden Begierden!» Persze, hogy nem vad ló a tagos igavonó holsteini faj, sem mohón meg nem kívánja a szalvaládét — de az ilyen exploziók nagyon könnyítettek ennek a mi tanárunknak méltatlankodástól dagadó kebelén.

Az ő (Kánya) leánya volt *Emilia* (majdan *Szegfi* Mórné), az egykoron elterjedt «Családi Kör» című hetilap megalapítója és szerkesztője; unokája meg a «Nemzeti Színház»-nak idejekorán elhalt, eddigien nem pótolta komikus színésze: *Földényi*. Mindez a három név emlékezetes munkát végzett a nazai művelődés történetében.

Kánya, a köpczös, kedves öreg úr, miután a felháborodás és boldog dicséret változó hangulatai között rótt a ránehezedett fáradságos napszámot, díszbe öltözködött, a rácsos kapu előtt várakozó udvari hintóba szállott s átkocsizott Budára nádorékhoz. Ő volt ugyanis a «Palatinus Mariska», a későbbi belga királyné, s a «Palatinus Jóska» hűséges tanítója. Elkeseredett pillanataiban egyszer így szólt hozzánk: «Csak hozhatnám közibétek a fenséges úrfít, hogy a példája fogna rajtatok!»

Társaim közül idők jártával csak egyre ismertem rá: ez *Miklós* Gyula, az utóbbi évek politikájában szerepelt Miklós-

sok édesatyja. Virágzó, szép fiú volt, erős és elsőrendű verekedő. Még most is viselem homlokom közepén annak a könek a nyomát, melyet hozzám vágott. (Panasz ne essék, szólván.)

A felső két osztály tanára, Tavassy Lajos, már keményebb fából volt faragva, mint a mi jó, puha Kánya bácsink. Jupiteri szemének villanása szinte megigézte növendékeit. De a szigorúságra vajmi ritkán volt szüksége. Inkább jó pajtásul szegődött a fiúkhoz s ezek rajongva is szerették. Az előtte kedvesek között legkedvesebb volt *Márton Ferencz*. Gyors elméje, szorgalma, lelkessége s ragaszkodása magyarázzák ezt a szokottnál melegebb vonzódást. Sokat várt Feritől s csakugyan — *Abonyi* Lajos is vált belőle.

— Ne csak mindig a csekei haranglábat nézzed, — monda apám. Egy házzal mehetsz arrébb!

S elküldött a Dialistákhoz.

A rendi fegyelem, a szerzetesi regula, a klastromi élet ridegsége sem változtatja egyformára az embereket. Ahányan foglalkoztak velünk kegyesrendi professzorok, csupán egy volt köztük amolyan papi típus; a legtöbbje önálló, eredeti ember. Sőt akadt soraikban szabadgondolkodó is. De egy pontban találkozott mind ahány: a tanítás buzgalmában, a lelkes magyarságban, akkor tán egyértékű s egyazon jelentésű a szabadgondolkodással. Mert hogy nehezen súlyosodott ránk a *Back* báró kormánya. illetve a *Thim* Leo gróf oktatásügyi rendszere. Ami a régi tanítási tervben maradt volt, azt mind meghagyta. Előbbre nem mehettünk, főkép a hazai irodalom s a világ történetében. Ez utóbbiban a francia forradalmon innen álltunk meg. A «roy Soleil», a napkirály tündöklése hinté tele a világot, s e szemfényvesztő jelenet után Európa színpadán legördült a függöny. A hazai történet meg a pozsonyi országgyűléssel fejeződött be a szépséges, szorongatott királyasszony drámai megjelenésével, midőn hű magyarjainak segedelméhez folyamodik.

A tankönyvben igenis így fejeződött be. De nem a mi *Schröck* (Somhegyi) Ferenczünk előadásában. Elsiratta biz' ő a bécs-újhelyi vértanúkat s pap létére is kételkedett benne, vájjon a halotti szentség fölvétele megváltotta-e Lipót császár lelkét, ha csak Istennek különös kegyelme nem.

Akkor történt, hogy az osztrák kormány párhuzamos német gymnasiumot támasztott a félig romba lőtt német színháznak megmaradt falai közt. De oda csak «alkalmazkodó» szülék fiai jártak. Ezek közül sokan keseregtek azon, hogy nem juthattak közibénk, «magyar» fiúk közé.

*

Nagy tiszteletben tartottuk *Horváth* Czirillt. A magyar irodalmat ismertette előttünk színtelen, de kimerítő előadásban. Ha alkalma került: az évszámok, az írók neve s műveik czíme közé be-becsúsztatott néha egy melegebb szócskát, nagyon óvatosan persze, noha előadásában akkor még csak Verseghy, Dayka és Guzmics körül járt. Nem is jutott el tovább Kölcseynél, Berzsenyinél; pedig már akkor mindannyian Petőfit hordoztuk zsebünkben és szívünkben.

Majd észrevettük, hogy a tanfolyam vége felé az a kevés lendület is, mely lelkét el-elkapta, meglohadt, óvatosága ellenben fokozódott; fokozódott annyira, hogy utolsó éveiben már üldözési mánia gyötörte. Sétáit félreeső, csendes utczában folytatta s egyre aggódva tekintett hátra, nem-e követi valami gonosz ember. A Bach besúgóí vagy a Hegel bölcelete miatt hibbant-é meg elméje? Egy azóta elhalt tanuló társammal (az én tanuló társaim jobbára mind elhaltak már) ott kísértük a derék öreg urat, hogy látván alakját, fölélesszük magunkban régi iskolai emlékeinket. A neszre megfordult, megdöbbenve húzódott egy amolyan vak ajtóba s ijedten nézett. Hogy mély köszönéssel állottunk meg előtte, ránk ismert, a kezünket szorongatta s elömlő arczán két nehéz csöpp szaladt alá nagy, fekete, szelíd szeméből.

Nehogy lebecsüljem — Isten ments! — de mert az ő igaz valójára akarok rámutatni: habozás nélkül jelentem ki,

hogy főtiszt. *Schirckhuber* Móriczban a színművészeire nézve kiváló komikai erő veszett el. Ahogy az ajtón belépett, a Vidámságnak atmoszféráját hozta volt magával. Derűltséggel fogadtuk mindannyiszor. Ilyenkor megállt a dobogó előtt s száraz madárfejét lesütve, szemeit oldalt ránk emelte mint a csóka, s megértvén, hogy semmi gúny, csak szeretet néz rája, elfoglalta helyét és a villamosságról szólva, víg történetet beszélt el nekünk Árokszállásról, ahol valami csavargó német kókler egy garasért számosakat üttetett meg a «fia istennyilával» — mármint a bűvös róka farkkal megcsapkodott gyantás tepszi villamosságával. Majd rajtunk végezte a műtétet, midőn egyönket az elszigetelő zsámolyra leültetvén, kiváltotta belőle a «kiseded gutaütést». Ami csak fokozta jókedvünket. Nem kevesebb mulatsággal járt, midőn az első kinematoszkop csudáját magyarázta: a gyorsan forgatott korongon az ugráló kutyát. Egyáltalán: nincs olyan fejezete a természettannak, melyhez ez a mi professorunk valami szeretetreméltó tréfát hozzá ne fűzött volna. Egyaránt épültünk vígságnak és tanításán.

Az akkori tanítás módszere nagyon különbözik a mai-tól, nyilván el is marad mögötte. Sőt tán még fonáknak is mondható. Értelmi gyakorlatnak hírét sem hallottuk. Fősúlyt a szóserint való magolásra helyezték tanítóink. S mert végre maguk nem vizsgálhatták végig mindennap az egész osztályt, *schaedator*t adtak mellénk, rosszabb tanulók mellé. Az ilyen vicze-examinator vagy jó gyerek volt, vagy gonosz. Ha jó: ez könnyelműséget jelentett. Ej, bízzuk a szerencsére! S az elégtelen tudást is kedvező kalkulussal jegyezte be, abban bizakodván, hogy hátha nem szólítanak fel. A rossz fiú meg rossz fiú volt, mert ez neki jólesett. Apró ajándékok sem engesztelték meg; ám elfogadni elfogadta.

Ennek a rendszernek legmakacsabb híve volt *Cserbay* István, egy rózsás arcú, ezüst hajú, patyolatkezü szép öreg. Egy csöppet totósán beszilte, de azért ő volt a poeseos professor. Az igaz, hogy magyar költőkkel nem igen törődött. Az ő színe előtt poéta nem is lehetett más, mint Vergilius,

Ovidius, meg a többi latin klasszikus. Magyarázatai kimerítőek valának, nem csupán a tárgyra, de a discipulusra nézve is. Hogy példát mondjak, így adta elénk (kissé selyp hangon) a hőskölteményről szóló magyarázatát: «Mi ázs epopeiő? Azs epopeio eléadásá olyan vitízi cselekedeteknek, melyekben vitízi emberek vitízi cselekedeteket cselekesnek.» Ezzel aztán beérhettük.

Az ilyen cél tudatos tanítás nem maradhatott sikerek híján. A folytonos trainingben annyira megerősödtünk, hogy a legkülönbféle versnemekben pattogott a mi hétköznapi társalgásunk. *Majd a szökellő adonicusban folyt a beszédünk. Majd meg a distichonok páros sorait gyakoroltuk: hexameterre legott csapva a pentametert.* Hogy ne, mikor profeszorunk mintakép a következő distichont állította elibénk:

Oh tudomány, tudomány, tereád törekedni be nagy jó!
És igyekvendem is én, oh tudomány, tereád.

Teljes oszlás előtt a mi jó öreg főtisztelendőnk szokássá avatta, hogy kiki, amely versnemben könnyebben mozog, abban mondjon hevenyén valami búcsúfélét, aminek legtöbbünk meg is felelt. Járt velünk Valami Göcsy Pista nevű nagy imposztor gyerek. Elmés, pajkos, dulakodó, ám tudomány-tudományra, e nagy jóra törekedni merőben alkalmatlan.

A tanár úr nevetve fordul hozzá.

— Hát amicsissime, te miféle versben fogs elköszönni?

— Csak pentametert tudok, főtisztelendő úr. Ezt is csak madáru.

— Madáru? Halljuk hát ezt, ha nincs egyebed.

Ekkor Pista kicsucsorítva a száját, így szólt:

— Cserbay itt hagylak, fityfiri-fityfiri-füTTY!

A pentameter második felét csakugyan el is füTTYentette.

*

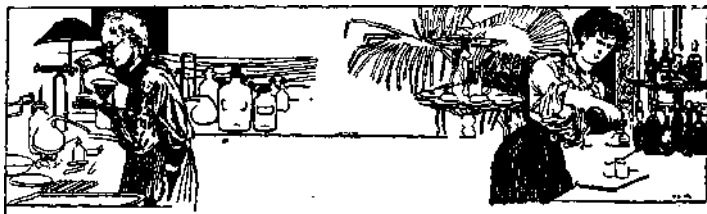
Közben ránk derült 1848 márcziusának 15-ike, s egynek kivételével, minden professorunk reverendáján ott virított a háromszínű kokárdának selyem rózsája. S hogy el

ne maradjunk a nemzettől: mink is szerkesztettünk 12 pontot, melyekben a többi között követeltük a megalázó schaedae eltörlését, a szabad pálczahordást s kávéházjárást, meg hetenkint négy vakácziós napot. (Pedig a harmadfél is túlságosan sok volt.)

Társaim közül itt is főlemlítem azokat, akik utóbb a magyar hazának díszére váltak. Tőzsomszédom volt *Vambergy* (Wamberger) Ármin, már akkor szakállas ifjú és természetesen rossz tanuló «velemmel együtt», mert mi akkor (pad alatt persze) Voltaire «Zadigue»-ját olvasgattuk és (szörnyűség!) a «Pucelle d'Orléans» mételyével töltöztünk. Mint kitűnő tanuló, a padok első sorában ült *Dalmady Győző* (még akkor Victor), aki Horváth Czirillünk nagy örömeire csak úgy ontotta a Garay-stílusú balladákat. Büszkén elszigetelve magát az egész osztálytól, a hátulsó pad végében ült egyedül egy szálmagas, bajszos, honvédviselt ifjú. Valami csuda révén szabadult meg a boszuálló szoldateszka véres karmai alól s közibénk menekült. Honvéd volt igenis, aki Nagy-Sarlónál harczolva, segített kivívni a dicső győzedelmet: *Kovács József*, a magyar orvosok egyik fényes alakja. Csak egy fiúval barátkozott: a korán elhalt *Gabrielly Kálmán*nal. Ha rettenetes végzete nem pusztítja el ezt a lángelméjű ifjút, ma kétségtelenül nemzeti dicsőségünk egyik osztályosa volna ő is.

Közülünk kiváltak még *Keleti Gusztáv*, a finom aesthetikus, aki ecsetnek és tollnak egyaránt volt mestere. És a mi sorainkból keltek *Vidor Zsigmond*, *Navratil Imre* és *Bőke Gyula*, megannyi jelese az orvosi tudomány különféle ágazatainak. *Gerlőczy Károly* (Matekovics), Budapest nagyratörő polgármestere és *Hadzsics Antal*, a művelt magyar író s forró szerb hazafi szintén társaim valának.

Pesti életemből itt két iskolai év szakad ki, melyeket Nagy-Kőrösön végeztem, ahol Arany János, Szász Károly s egyéb nevezetes férfiak «elejébe jártam», mint ott mondani szokás. Innen kerültem aztán az egyetemre.

A Hatvani- és Újvilág- (ma Kossuth Lajos- és Semmelweis)-utca sarkán sötétlett az orvosi egyetem szürke háza. Ahol egykor *Csausz Márton* szabdalta szét az ő prosectórával a boncztani előadásokra szánt holtak tetemét, ott ma virágos kelméket szabdalnak szoknyává; s amodább *Gmelin* nyomán nem *Sordan* csepegtet savat az üvegcsőbe eresztett epe közé, hanem csinos kassziros kisasszony a tündöklő pohárkába amerikai koktailt szűrőget össze négyféle szeszből.

A mohás tető alatt együvé szorult ott anatómia, pathologia s minden egyéb ága az ars medicának. S még ezek hegyébe clinicum is volt ott berendezve belső bajokban sínylődők s szembetegek számára. A bonczoló-szobát (teremnek csúfolták, mint ahogy a mézárszéket hús-csarnoknak) az udvar leghátuljában helyezték el. A nyárnak déli óráiban is homályban dolgoztak ott a legények. Vízvezetékül szolgáltak pedig a *Loidl* famulus meg az ő legénye, akik vödörben czipelték oda a hulladék Öblögetésére szükséges vizet.

A párisi «Anatomie» bejárata fölött ez a vers olvasható:

Hic locus est, ubi Mors gaudet, succurrere Vitae.

(Itt van az a hely, melyben örvend a Halál, ha segít az Életnek.)

Indagandis morborum saedibus et causis szolgáló helyiség — a betegségek kifürkészését, fölismerését, megállapítását s orvoslását célzó nagy intézmény; híjával csaknem minden föltételnek, mely a betegnek felgyógyulására s egészségének épentartására mellőzhetetlen.

A többi egyetemi disciplinák körül nem jártam, ezek

haladását nem mérhetem meg. De ha azt a csudálatra méltó változást tapasztalom, mely az orvosi-, általán a természettudományi intézetek körül végbement: csak rut álmképnek látom a múltat, mint amely még ezelőtt alig negyven évvel keserítette szívünket, sértette minden igaz embernek érzetét. Hiszen mentek föl Bécsbe alázatos promemoriák, sürgetések s kérelmek e szégyenletes állapotok megszüntetése végett. De hát onnan csak az a válasz érkezett, hogy az obwaltende körülmények miatt, «ez idő szerint» lehetetlen.

*

Hejh egyetem! Nem gyötört már meg a schaedator s nem kuncsorgott mögöttünk Maczának, a fiúk nyomába eresztett iskolai detektív, kémkedni az utcán, nem-e járunk sétapálczával, s szimatolni a kávéházakban, nem-e hasalunk a biliárd-asztal zöld mezején, vagy nem olvasunk-e tilalmas szerelmi lírát a szépirodalmi lapokban? Szabad egyetemi polgárok voltunk, akik nem bujkálva szívaroztunk már, hanem vakmerően eregetve a füstöt, kényesen sétáltunk a Váci-utcán.

Hanem azért mégsem volt ez a mi szabadságunk igazi szabadság. A pörge kalapunkról leszolgáló pántlikát le-lekaptá a fejünkről valami polgári ruhába rejtőzött «vertrauter» nevű titkos rendőr, s ollójával lekaszabolta a mi szalagos díszünket, lévén az *Worafka* rendőrfőnek úr felfogása szerint az ifjúságnak forradalmi jelvénye.

Szegett szalaggal s szegett szárnyakkal álltam ott az orvosi kar dékánja, *Tognio* úr előtt. Mivel szolgáltam rá, nem tudom, de édeskedő beszéddel s a vállamat veregetve így szólt hozzám (németül persze): «Az új aera bizalommal megvárja öntől, hogy felismeri a kor jelszavát. Itt a kezem, csapjon bele! Én önt ezennel a felséges császár hívéül fogadom. Mert ez az igazi hazafiség!»

Hát Maczánéket, spiczlit akart fogni bennem! Éreztem arcomnak hő pirulását. De aztán mégis csak elnevettem magam s köszönés nélkül ugrottam ki az ajtón. Még hal-

lom a dékán recsegő hangját, amint utánam kiáltá: «Das sollen Sie bitter bereuen!»

Hát bizony, ez veszedelmet, bukást jelentett akkor. Hogy vakmerőségemet bitter ne bereuoljam, fogtam magam, felszaladtam Bécsbe, s ott is maradtam, míg elnyertem az orvosi oklevelet.

PETŐFI SÁNDOR EGYETLEN HITELES ARCZKÉFE. (DAGUERREGTYP)

Emszt L. gyűjteményéből.

MÁRCZIUSI NAPOK.

BÁTOR «*Por és hamu*» «*Új hantok*» és «*Igaz történetek*» című könyveimben (Athenaeum 1892 és 1906. — Lampel Róbert-Wodianer F. és fiai 1893.) sűrűn esik szó az 1848-ban keletkezett forradalom napjairól és alakjairól; sok részletét, mivel a jelenvaló műveim által megvont határon túl nem mehettem, pótlásképp itt közlöm. Az olvasó különben ezen legújabb munkám több lapjain találkozik e jelentős év alatt szerzett emlékeimmel.

Az akkori lomha postajárás mellett is, a márczius 13-án Bécsben megindult mozgalom híre már 14-én ért el ide. A föléledt lelkek villamos áramlata nyilalhatott végig akkor a tetemes távolságon, hogy ilyen hamar éreztük meg első ütését.

A piaristák gimnáziumi épületének a Városház-térre s Kötő-utczára szolgáló dúczos sarki termében hallgattuk főtiszt. Újváry tanárunk intő szózatát, hogy hazamenet ne elegyedjünk az ablakaink alatt hullámozó sokaságba, mert politika nem gyermeknek való. Pedig, ha szavával csillapított is bennünket, saját megjelenése annál izgatóbban hatott reánk: sötét papi ruháján, épp a szíve fölött ragyogott a háromszínű magyar kokárda. És már óra letelte előtt zúdultunk ki a térre.

Havas eső esett. Az emberek ernyő alatt álltak s az akkor még csak kétemeletes városháza ablakában megjelenő fiatal szónoknak hallgatták buzdító beszédjét. Ez *Rottenbiller* volt, akkori polgármester. Fekete hajú s szakállú, olajszín arcú, szikár ember. Lelkesedve hallgattuk mi is, mert persze,

hogy eszünk ágában se járt a főtisztelendő úr atyai intéséhez képest szépen haza menni. Bizony közéje vegyültünk mi a sokaságnak, oltalmazó ernyő híján ugyan, de csak annál tüzeesebben éljenezve.

A téren épült sátor-város zöldséges és gyümölcsös kofái versenyt kiáltoztak mindnyájunkkal. Az egyik nénem-asszony, már nem bírva magával, lekapta fejről a kontyára borított kendőt s zászló gyanánt azt lengette a nagy ablak felé. Alig hangzott el az emeleti szózat s a nyomán kelt viharos tetszés, midőn közel hozzám egy sörtehajú, gyér szakállú, ösztövérfő, szó nélkül söpörte le a kirakodott egyik kofa polczáról a masánczki-almából s töpödt, ránczos, fekete körtéből mesterségesen összerakott gúlákat, felugrott a deszkára s harsány beszéddel oktatott ki bennünket, hogy itt az ékes szóval nem sokra megyünk. «Onnan szerezzünk erőt!» — harsogá s a budavári fegyvertár felé nyújtotta ki karját «Ott a sok puska, dárda, pisztoly, kard. Azokat szerezzük meg. Csak akkor léssen nyomatéka a beszédnek, ha kard, puska, pisztoly és dárda lesz a kezünkben! Előre! Fel Budára!» *Vajda* János volt. Amely vitézi tettéről tudtommal az egykorú történetírók egyike sem emlékezik meg. Utána indultunk mind a hányan. Budavár ellen indított első ezen roham azonban kissé csúfosan végződött. A *Lederer* báró cs. k. hadi főparancsnok intésére szuronyszegezve állta el utunkat az őrség. S amint megtette az első lépést előre: hanyatt-homlok futamodott meg az ostromló sereg. Vezéres-tül persze, mert egy szál bajnok csak nem bírhat le száz fegyveres katonát. Nagyot nevetett, midőn valamelyik bécsi kávéházban vagy húsz évvel később juttattam eszébe ezt az ő nagy vállalkozását.

Mégis — akkor nap történt-e még, vagy a következőn, már nem igen tudom — diadalmasan hurczoltuk át a hídon *Táncsis* (még akkor *Stáncsics*) Mihályt, Budáról persze. Hurczoltuk, mondom. Mert hogy kicsi erőm teljes kifejtésével húztam a kisafákba akasztott istrángot én is, természetes. Ott ült a hintó fenekében a korán megderesedett, férfikora-

nak delelőjén a hosszas börtöntől megregyott ember. Már alig látott s hegyébe még omló könyeivel is rontotta a szemét. Prófétailag kiterjesztett karjait áldva emelgette fölbenk s mozgott a szája is, ám a zúgó éljenzésbe odafűlt az ő hangja.

Még azon a héten szörnyű jelenetnek voltam szemlélője a híd körül, ahol folyton ácsorogtunk. Egy osztrák generálisnak szétronsolt tetemén tombolt az ádáz tömeg. Legdühösebben főkép az asszonyok rugdosták és taposták a már fölismerhetetlen czafatokká foszlott boldogtalan tábornokot: *Lamberg* grófot.

Fehér angyalul köszöntöttük a fiatal szabadságot, s vérengző, örült vén asszonyokat láttam helyette. Két napig feléje se mertem nézni a híd tájékának.

*

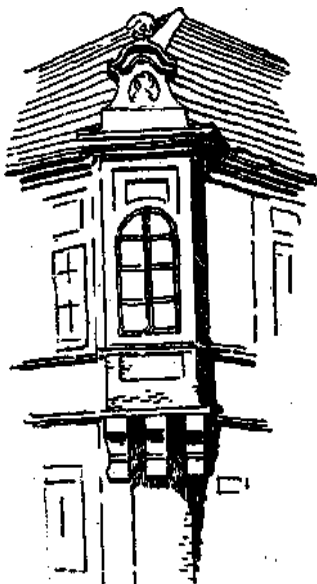
Állni ugyan állt még a mi iskolánk, de már mi csak félgőzzel dolgoztunk. Alienk volt az utca, s ahol valami rezzenet, pezsdülés mutatko-

zott, oda rohantunk.

— «El a Rózsa-térre!» — dördült el egy hang. «Petőfi Sándor fog szavalni!»

A szűk városházi közön vágtattunk a Rózsa-tér felé. Leomlott ez is, mint a környező terek és utcák mind. Le az az erkélyes két sarokház, melyeknek innensőjében szóttek egykor szabadsági terveket Martinovicsék. Le még a «Török császárról» nevezett ósdi kávéház is, a fővárosi öspolgárság legnépesebb tanója.

A «Rózsa-téren» valamikor tán állhatott virágvásár,

de az én gyerekkoromban a rózsánál kevésbé bájos cikket árultak ott: czipőt, száras csizmát, sarut és posztószelekből fonott papucsot.

Egy hirtelen kéz, mint az ott a szomszédos Városház-téren (már akkor Szabadság-tér volt a neve), mely az almás kofa piramisait dúlta szét: az egyik polcra itt meg a sok bélelt öreg czipőt, papucsot söpörte le, hogy készítsen szószéket a költőnek, aki egyetemi ifjak gyűrűjében közeledett a Sebestyén-tér, illetve a Hatvani-utca felől. A Horváth-féle házban levő nyomdából, mint a szabad sajtó első terméke akkor került ki a «Talpra magyar», melyet sűrű csomagokban hón alá szorítva hoztak magukkal a fiúk. A menet útközben mind nagyobbra szaporodott.

Ott lépkedett a közepén egy czingár legény. Alacsony homloka fölött amolyan zsendelyszeg üstök ágaskodott. Szakálla, bajsza ritkás, mint a faiskola. Sovány arcza szintelen, fakó. Szélesre kihajtott inggallérból hosszan szolgált ki ádámcsutkás, száraz nyaka, melyben tenyéryninél szélesebb, vérpiros selyemszalagon lógott görbe kardja. Fekete selyem atilláján nagy ezüst gombok. Lábaszárán szűkre szabott nadrág, lábafején rojtos topán. Piros toll a pörge kalapján, melylyel köszöntve intett az éljenző sokaságnak. Azután föllépett a hevenyészett dobogóra. Hangja is fakó. De ami villamos ütésként érte a hallgatóságot, az az ő pillantása volt, Barna, nagy szeméből sugárzó szépség ömlött el keskeny halovány arcán. Mert ebben a két nagy barna szemében lakott az ő egész lelke. Merő hazugság mind az a kép vagy szobor, mely róla készült. Csak egy jó arczképét ismertem: egy daguerreotypot, melyet valamely hívem ajándékán bírtam s egy önzetlen pillanatban tőlem elloptak. Mását Székely Bertalan, a jeles festőművész rajzolta le lapom, a «Magyarország s a Nagyvilág» számára. Orra ebben, a valóság szerint, lapos.

Elszavalta fogyatékos, szürke hangján a tüzelő verset, De jóval kevesebben hallották, mint ahányan ujjongtak a költő felé. Csak midőn az ifjúság megoldotta a magával

hozott paksamétákat s röpitette szertesét az egyes lapokat, melyek mint valami papirosföreteg kavargtak a fejek fölött, kelt égingató, földet rázó rivalgás a kicsi téren. Akiknek nem jutott példány, azok közre fogtak egy-egy legényt, aki aztán messzehordó, harsány hangon szavalta el nekik a költeményt Ahány sátor, mind rostrummá lett s egyszerre öt felől is zendült fel a «Talpra magyar!»

Nem egészen egy évvel ezután láttam ugyancsak azon a keskeny közön, mely a Rózsa-teret a Városház-terétől választotta el, poros, rongyos, de keményen lépkedő honvéd gyerekeinek élén a vezért. Lóháton ült. Még akkor nem ásított rövidre

nyírt koponyáján az a roppant forradás, nyoma annak a tátongó sebnek, melyet még csak ezután Komárom alatt fakasztott fején egy súlyos kardvágás. Csillámló szemüvege mögül mély tekintetű szeme borongva nézett szét a népen. Igenis ő volt: a diadalmas hős — *Görgey Arthur*, a sok csatákon győzedelmes hadvezér, aki Budavár köré gyűjté össze seregét s a Gellért hegyéről indítá ostromra hadait s meg is vette a várat, a drága időnek s a még drágább magyar vérnek árán. De nem a maga jószántából, mint írják, hanem szorító parancsra.

*

Egy héttel azután, hogy kiragasztották a tizenkét pontot, apró csoportokba verődve, egymás nyakába fűződve, boldogan danolászó fiúk tünedeztek föl az utczákon. Mindnek a süvegére, sipkájára egy czédula volt tűzve, melyről fehér papiroson feketéllett ez a szó: «*Önkénytes*». Ezek voltak az. első honvédek. Hogyan támadtak, ezután rövid időn a honvédség százezrei, ez a szervezésnek és a honszerelemnek legnagyobb csodája.

Fölserkentek a mesterlegények s tanulók, közöttük sok tejfelszájú gyerek, tizenöt-tizenhat éves sihederek. Vezetőjük egy katonaviselt ember, aki ott hevenyén reguláris, egyformán dobbanó lépésre fogta az újonczokat, hogy az első felelős magyar kormány előtt szép rendjén vonuljanak el, nehogy szégyent valljanak. Mink, a minden iskolai fegyelemtől messze elrugaskodott naplopó kölykök a nyomukban.

Károly-körútról a Hatvani-utczába csavarodva, sűrűbb tagokba sorakoztak. Éljenezve s éljeneztetve, kemény félballal dobogtak el a Horváth-féle ház előtt, melynek kapujában állva, tartottak szemlét a csapat fölött a ministerek: élükön, daliás férfiszépségének teljében, *Batthyány Lajos*. Tar koponyáját a bal keze tenyerével fődözte, hogy a kapun besurranó metsző huzat ellen megvédje. Szabad jobb kezével a kucsmáját rázogatta az elléptető legénység felé. (Magyar díszruhában volt.) Mögötte *Deák F.*, *Klauzál G.*, *Eötvös J.* — szóval: mind a többi, egyszerű atillában.

*

Korrepetitorom, akit szüleim mellém rendeltek: Bíró Pista bátyám sem igen törődött az én latin autoraimmal, hanem inkább arra használt, hogy a Károly-kaszárnyában consignált olasz katonaság, a Ceconieri-ezred legénysége között hintsem el a szabadság termő magvát s különösen a magyar szabadság eszméjét, amely végből egy csomó «*Chiamata*» felírású czédulát azzal az utasítással nyomott a markomba, hogy ott ártatlanul pinczkézve, a kaszárnya kisebbik (3-ik) udvarán, ravaszul potyogtassak el egy-egy ilyen felhívást, vagy akár, ha szerét ejtethem, csúsztassam oda egyik-másik ojtott lábú katona bácsi felé. Sok szó volt abban a nyomtatványban az «*oppressore austriaco*» gonoszságáról, a vérszopó német «*vampiro*» lelketlenségéről. A magyar nemzet elvárja, hogy a testvér olasz nemzet nem késik «*incatenare e ser rarst*», szorosán hozzája csatlakozni, «*acquistare combattendo la libertas*, küzdve kivívni a szabadságot. És a többi. Összevetve latin és francia tudományomat, könnyű volt kiböngészni, ezek az izgató sorok mit foglalnak magukban.

Ej, mit ravaszkodjak, mit álkodjak én velök! A szabadságról van szó, tehát illik magyaros nyíltsággal odalépni a legelső olasz testvérhez és kezébe nyomnom az én szózatomnak egy példányát. Így is cselekedtem.

Már ami ezuttan következett, homályos előttem. Az a katona, akihez hazafias bizalommal közeledtem, átvette az írást és figyelemmel kezdte olvasni. Tiszt volt, tehát művelt ember, aki csak annál jobban fogja megérteni azt a lelkes beszédet, melyben a magyar nemzet hozzája fordul. S nyugodtan álltam meg előtte, szívemben azzal a boldogító érzéssel, hogy ha már „fegyverrel nem, legalább az ilyen papiros-bombavetéssel segíték hazámon. S vártam, hogy a tiszt magához fölemeljen s megcsókoljon.

Hát hiszen: fölelemelni fölemelt, de nem hogy megcsókoljon, hanem batyuvá göngyöltett össze, aztán odadobott egy másik katonának, akit maga mellé parancsolt, ez meg egy harmadik vitéznek a karjai közé lódított, úgy, hogy

mint holmi repülő csomag egyszerre csak azon vettem észre magam, hogy az utcára értem s ott hempergek a sarki kofa lábainál, aki anyai jószívúséggel emelt föl, arczomat megtörülte, összekuszált hajamat lesimitotta, egy darab krumpliczukrot is dugott a számba s megszidott, mert hogy bizonyosan a pinczkémmel tettem kárt valamelyik ablaküvegben. Aztán az egyik katona gombjában megsérült orromról mosta le a vért.

Ez volt az első vércsöpp, mely 1848-ban a haza védelmében elfolyt. S az az első vér az én orromról csepegett alá.

Pista bátyám pedig eltűnt. Csak másfél év után ismerem föl abonyi házunkban egy lezsarolt, bujdosó honvéd főhadnagyban az én egykori tanítómat.

*

A mozgalom elején sokat nézegettünk be akkor a *Pillvax-kávéház* ablakain, hol hátul az udvar felől, hol elől az utcáról. Itt gyülekeznek együvé, mondák, a forradalom szítói és terjesztői: csupa híres író.

Másodmagammal aztán be is settenkedtünk egyszer valamely keddi nap szabad délutánján oda, ahol megszületett a forradalom. Bandi barátom ismerte már valamennyit. Az a hosszú száraz ember, aki most kapaszkodott fel a biliárdra s onnan egyre kiabálja, hogy: «*Nem kell táblabíró-politikal!*» — az volt a *Pálffy* Albert, aki nemsokára ezután a «*Márcnas 15-ike*» című napilapot indította meg. Mikor a teke-asztalról lehúzták, helyébe egy másik ifjú mászott fel. Az volt a *Vasvári* Pál. Melléje szegődött egy szép szőke legény, kékszemű és csengő, édes hangú: a *Jókai* Móricz. (Még akkor *icz*-telen volt.) Egyszerre aztán mindnyája szónokolt. Ekkor tette a hosszú *Pálffy* azt a nevezetes indítványt, hogy: «*Uraim! Hát ha egyszerre csak hárman beszélniénk?*» Amire nagy derűtség támadt. S valóban megesett a nagy csoda, hogy egyszerre csak hárman beszéltek. De így is megértették egymást, mint ahogy a következmények be is bizonyították.

Harmadnap, hogy arra fordultam, már eltűnt a bejárat ül a Pillvax-név s ívalakban szabott címer-tábláról, zöld alapon fehéren árnyékolt piros írásban, ez a cím virított le ránk: «*Forradalmi Csarnok*».

Nem volt nagyobb ünnepe a pest-budai lakosságnak, mint mikor azt hirdették a plakátok, hogy: *a Ma d. u. 4 ó. népgyűlés a Múzeum udvarán.** (Mert ronda, pusztá udvar volt az akkor s nem, mint ma, gondozott kert.) Feketéllett a tér a tenger sokaságtól.

A nagy palotának innenső (északi) párkánya volt a tribün. Ott váltakoztak egymásután a «Forradalmi Csarnok» szózatok ifjai. Hogy még akkor nagyobbbrészt németajkú fővárosiaknak is jusson a malasztból, Rottenbiller szolt hozzájuk az ő nyelvükön. Soha el nem felejttem azt a gyűlést, midőn a lengyel küldöttség jelent meg ott közöttük. S mert minden testvéri rokonérzet mellett is, magyar a lengyelt, lengyel a magyart meg nem érti, ha csak németül nem beszél egymással: idegenből jött barátaink német szóban ajánlották fel nekünk régi fegyvertársi karjokat és százados hűségüket. Rottenbiller a magyar haza nevében megölelvén a festői nemzeti jelmezben díszeskedő lengyeleket: forraló, izgató, már szinte dühre fakasztó szavakban tüzes esőt bocsátott rá az osztrák szoldateszkára, mely vérünkkel, velőnkkel hizzalja telhetetlen bendőjét — sírját a nemzetek szabadságának. Akinek tellett, ádázul ordított. Mi gyengébbek: asszonyok és gyermekek, sírtunk. De azért föl járt emlékezetemben az a péppé taposott véres tömeg ott a hidon.

Egyik gyűlés a másikat érte. Egyszerre azonban elnémult a Múzeum udvara. Megszűntek a népgyűlések — fegyverben állott az ország.

*

Még egy jelenet gyűl ki emlékemben, már persze a későbbi hónapokból: oly színes, oly meleg, oly boldogító, hogy hozzá foghatót soha nem értem.

A győztes csatából megtért, harczkivívott és harczkivívandó huszárság vonult be a fővárosba.

A Váczi-útról néztük a pompás fiúkat. A fiatalok közt marczona képű, amolyan dupla kapitulációs, rengő bajuszú vén legények, akiket még rövidebb elelőtt Württemberg- és Császárhuszár néven ismertek. S amint «napkelet ifjainak dobogó paripái» közeledtek: szép, fiatal asszonyok, bájos hajadonok virággal, boros üvegekkel, szívarral, kalácssal, pecsenyével és zokogó örömmel fogadták őket, míg hátul a sorfalat álló vegyes közönség, éljenriadalmával mint a klasszikus kar zúgott bele. A nők felkapaszkodtak a kengyelvasba s úgy borultak a délczeg lovasok nyakába és ölelgették, csókolgatták őket és belesírtak a lajbijokba. A vitézek azt sem tudták hamarjában, előbb azokat az édes asszonyokat szorítsák-e az atillájuk gombjaihoz, vagy hogy hova is dugdossák a sok szép virágot s azt a bőséges elemózsiát. Egyik-másik forró honleány akár váltig ott maradt volna a nyeregben. S akinek közülök már nem jutott huszár, a ló sörényébe kapaszkodott s azt csókolta. Valóságos mámor fogta el a lelkeket. Az én hetven esztendő öreganyám meg engemet ölelgetve s könyeket hullajtva, így kiáltott fel: «Jaj gyerelem! Ez az én életemnek leg-szebb napja!))»

SZINHÁZAK.

AVÁROSI

színház, *Forst* igazgatása alatt, súlyával erősen nehezedett rá a magyarra. Hiszen színházon azidétt csak a németet értették, mely képzett, állandó tagjaival, különösen pedig idegenből érkezett vendégművészek sűrű fellépteivel nagy vonzással volt az itteni közönségre. A páholsorokban az ország s a főváros előkelőségei, ősi nemzetségek s a tehetős polgárság hölgyei és urai. S hogy leégstt a régi ház, nyomban megnyílt a Nottheater, s midőn ezt is elpusztította a tűz, csakhamar

összeütöttek egy negyediket az Erzsébet-téren, akkor már platánok, orgona- és fagyalbokrok s egyéb díszfák és cserjék lombos közepében.

De jóval előbb rezdült meg a magyar lélek a Kerepesi-úton. Eleinte csak rebbent, mint a bátortalan fiók madár. De a szárnyait már bontogatta, anyányi lett s hatalmas lendületében magával sodort minden magyar szívet.

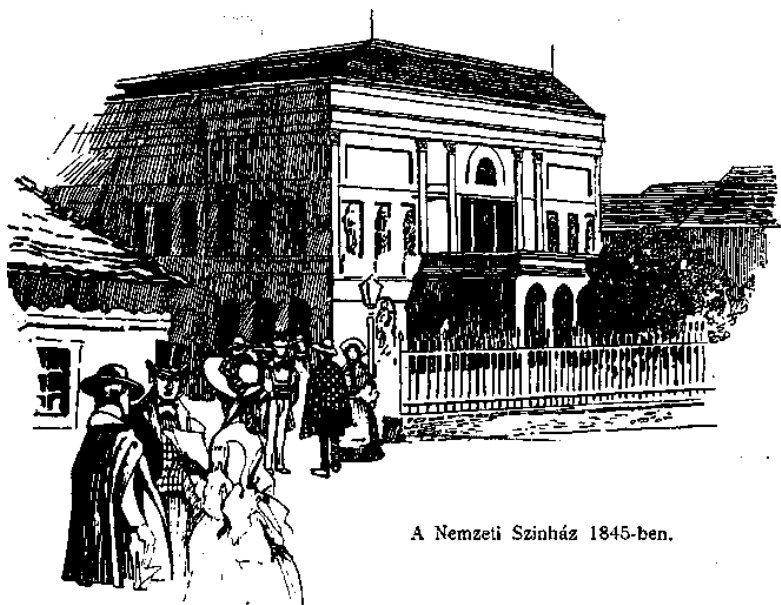
Kántornét, Dérynét, Megyeryt nem ismertem, de magasztalva emlegették előttünk az öregek. Nem csekélyebb rajongással, megittasodva hallgattuk mi, apró diákok, mesterlegények s cselédek az «olympus» — a karzat legmagasából *Fáncsyt, Egressyt, Lendvayt, Szentpéteryt* s megannyi zászlósaít a magyar színművészetnek. Hát még, midőn a fejlődési *Laborfalvy* Róza szózatossájakairól zendült fel hozzánk a magyar szó, melyet nálánál szebben soha senki sem ejtett még.

Az eredeti magyar darabok közt egyet sem tudok, mely akkora hatással járt volna, mint a «*Szökött katona*» (V. ö. a «*Budapest magyarosodása*» cz. fejezettel.) Kétségtelen, hogy a magyarítás művét Magyarhon fővárosában első ez a darab kezdte meg a németiségében megrögzött lakosságon.

A fejlődő elmével s az élesedő ítélettel vele jár, hogy a régebb vett benyomásokat utólag vonjuk élesebb kritika alá, s így sajogva bár, de őszintén teszek vallomást több előkelő régi színészünk művészete felől. Hogy az ünnepelt Lendvayra térjek rá első sorban: mekkora modorosság, hazug páthosz, s különösen az együttes jelenetekben mekkora fegyelmetlenség! Hamlet szerepét pl. kisebb s. nagyobb magán énekekre fejtve, édeskés hangon, majd — a jelenethez képest — dörgő kifakadásaiban is az «örök szépet», t. i. az olvatag hangömlést s a festői taglejtést kereste, erős oldalpillantásokkal egy-egy páholyba, melyben valamely szépasszony szögező lorgnonját a deli férfiúra. Ne vétsek az ő ünnepelt emléke ellen: de nekem mindannyiszor, hogy a millenáris tárlat

idején itt járt, fuvolahangon beszélő siami színészt láttam kecsesen ide-oda lejteni, mindig Lendvay jutott eszembe. Hozzá tartozását a környezethez, az épp neki szóló beszédnek figyelmes meghallgatását, a beszéd nyomán kelt változó érzések feltüntetését arczban és mozdulatban s egyéb hatásait az ensembled művelő modern színészetnek, hiába kerestük volna az ő ábrázolásaiban. Elénekelte a maga áriáit, persze mindig szépen, s ezzel fejébe tűzte a koszorút, ő, az egyetlen és ellenállhatatlan. Mélyen meg volt felőle győződve, hogy ő nem *alakított*, hanem *alkotott*. A «*creation*» gondolata már akkor hizlalta a mi színészeink önértetét.

Erősebb intelligencia volt Egressy Gábor, de merő póz ő is. Hajlíthatatlan, színtelen fahangjába beleveszett sok nemes igyekezet. A saját külön czeljaira kiformált Krumm Éliást — Kotzebuenak egy tragikomikus alakja — torz

A Nemzeti Színház 1845-ben.

vonásokkal annyira megrakta, hogy ma, persze ötven évvel később, ott hagynám az előadást. Mennyire más, igazabb alkotás ennél p. o. Újházinak a Krumm Éliással rokon Knabe Jeremiása!

S találnék hibáztatni valót még néhány színpadi jelesünkben, kiket akkor csak a föltétlen magasztalás hangjain emlegettek. De tán a hálátlanság vádjával terhelném meg magamat, folytatván, s csorbát ejtenék a magam nagy boldogságán, melyet ezek az én visszaemlékezéseim lelkemben kiváltak.

*

Hetenkint háromszor a dráma közé operát tűztek. Prima-donnája *Schodelné* volt, amolyan éneklő Laborfalvy Róza, tele hévvel, főséggel, bár az én értemre hangja már meghanyatlott. Mégis csudákat művelt vele. Annál édesebb volt *Hollósy Nelli* az ő kicsiny bár, de finomra csiszolt rigószavával. Utána a lengyel *Lesnievska* Mária ragyogott *Steger* Ferencz tenorista mellett.

A tenoristák közt emlékezetes előttem *Mazzi* és *Ceresa*, két olasz, akiket sehogy sem sikerült magyar szóra fogni. Már pedig Hunyady Lászlóban csak nem lehetett az opera hőstét taljánul énekelteni s így, nagy keservesen, valamikép csak bemagoltatták velök a szerep magyar szövegét. De nem volt benne köszönet. Mind a kettő a maga kényelmére megolaszosította a magyar verseket. Abonyi Lajos kottára is szedte s volt derűtség a magyar körökben, midőn a 70-es évek táján valamelyik színházi csevegésem végén közöltem barátomnak fonetikai följegyzéseit. *Mazzi-Hunyady László* p. így emlegette Szilágyi Erzsébetet: «*Összecsosszan az annjám*» (T. i. özvegyasszony az anyám.) *Ceresa* még kegyetlenebb volt a magyar nyelv iránt. *Gara Máriának* megragadva kezét, ígyen vallott neki szerelmet:

Mi szépn édesám,
Erempem pumpám,
Bállo vonacssadí
Asz istn képn mah!

Aminek ez volna az értelme:

Mi szép vagy édesem
Örömben, búban,
Bájló vonásidon
Az Isten képe van.

Az olaszok közül ki ne felejtsem *Reina* baritonistát, akinek hangja elharsogott a Beleznay-kertig. Hát még, midőn mint Belizár reszketetté meg Bizáncz falait! A barátok tornya is belehajlott a mennydörgő hangokba.

*

Mégis — milyen esték voltak azok! Ott ültünk szorongva szívünkben, testünkben. Az oboe megadja az alapvető *a* hangot. Hegedű s mind a többi húros szerszám zsongva kél nyomába. A gyönyörnek nem legkisebb része: a várakozás bizserég minden idegszálunkban. Az orchestrum mélyéből egyszerre fölmerül egy borzas, fehér üstök — az *Erkel* Ferenczé. Saját művét, az ő Hunyady-ját fogja igazgatni. Milyen riadalom a benyitó után, melynek mindenegy hangját utána dúdolta az egész karzat: «Meghalt a csel-szövő! ...»

A leglíraibb László, *Farkas* Károly volt. Vitéznek ugyan lágy, de szerelmesnek nagyon „Szerelmes.

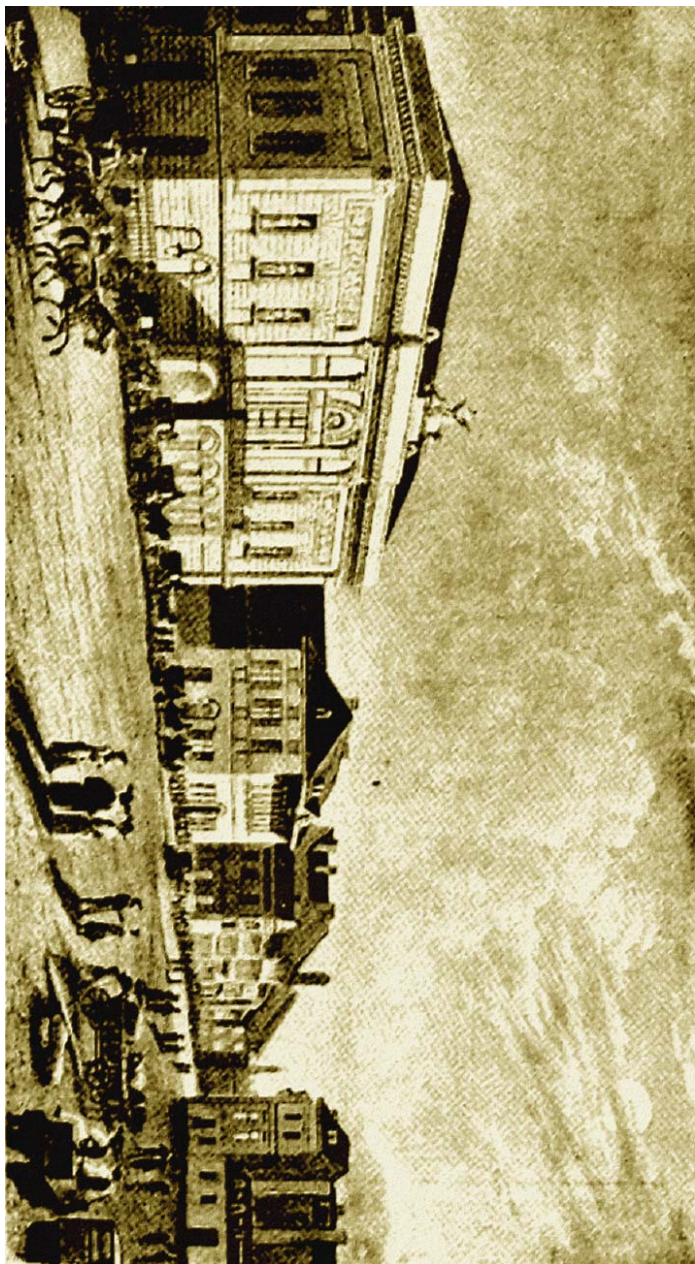
S kedves kis fejét a László vállára támasztva, a legéde-sebb Gara Mária: Hollósy Kornélia. Hogy mind egy szálíg diákgyerekek halálosan imádtuk, nagyon természetes. Ott voltam, midőn épp ebben a szerepében köszönt el örökre a nemzeti színpadtól s Magyarországtól, mert Szt.-Pétervárra szerződött el. Ez alkalommal először és utoljára hangzott el az ő ajkain búcsúképen *Egressy* Béninek legújabb dala, melyet ez a finom tehetségű, de sajna, korán elhalt zenészünk a Petőfi bájos költeményére szerzett: «*Ez a világ amilyen nagy*». Utána meg a «*Kis furulyám szomorú fűz ága*» következett. A hegyébe pedig vigasztaláskép szerte csattogott, hogy: «*Ej huj félre, te búbanat*». Pedig dehogy lohadt le a mi búbanatunk! Csak annál inkább sajgott bele ifjúi kebelünk,

hogy elvált tőlünk a drága hűtelen. Igazán a muszkáé lett-é aztán, erre nem emlékezem. Hanem hogy nemsokára egy Lonovics úrnak lett a felesége, az csakhamar kitudódott. Mint asszony, egyik nagyon keresett központja lett a pesti társaságnak. A házában lefolyt estékről, melyeken az akkori honi művészet és irodalom sűrűn találkozott, följegyzésre méltó sok érdekes dolgot beszélt — néha *mesélt* nekünk *Pompéry* János, aki bizonyára mulasztást követett el, hogy emlékeit írásba nem foglalta.

Ugyancsak a «Hunyady» operának keretében lépett elénk *Mme Lagrange*, ez a nagyasszony, aki francia létére rövid időn tanulta meg a mi nehéz nyelvünket s mint Szilágyi Erzsébet gyászos fenségével hódította meg a magyar szíveket. Az a fonákság, hogy olyan pillanatban, midőn tőle tíz lépésnyire fejezik le az ő fiát, édes anya énekelni bír, még pedig nagyon szépen: nem zavarta meg a mi bánatos gyönyörűségünket.

Rachelt, a Comédie Française dicsőségét, már csak a régmúlt idők fátyolán keresztül látom. Phaedrájának való értékére rá nem térhettem, mert már akkor is idegenül érintett a francia pathósnak hamis volta, melyet főképen Racine és Corneille drámáiban még ma is követ az a híres színház ott a Szajna partján. Elém tűnnek még *Ristori* Adelaida, aki épp akkora vetekedést támasztott Rachel — mint napjainkban Duse Eleonóra Sarah Bernhardt ellen. S elvonul előttem a «szerecsen Roscius», a «néger Talma», a «fekete Garrick». Tanult változatossággal így nevezte az akkori. sajtó *Ira Aldridget*. A felemás nyelvűség dalműben is elég fura. Hiszen az ember a talián beszédet is magyarnak, vagy a magyar szót is taliánnak értheti, midőn zenébe van az begöngyölítve. Drámában azonban, tekintve, hogy a n. é. közönségnek legnagyobb része nem ért angolul, már nevetésre ingerel, ha Desdemona magyarul eseng feldühödött urának, Othello meg angolul csikorítja rá a fogát. Hanem azért ez a fekete ember mégis megrendített minden lelket.

BLAHÁNE 1872.

A művészetnek többféle fajtája előtt nyílt meg akkoron a Nemzeti Színház. Sok híres zongorázó és hegedűs szólaltatta meg ott hangszerét. *Liszt* után — akinek a csodálat legmagasabb hőfokára forralt magyarság díszkardot ajándékozott, de nem azért persze, hogy ha ujjai megfájdulnak, ezzel a nemes fegyverrel csapkodja a zongorát — *Lisztet* követé *Joachim*, szintén «honfitárs», aki szintén nem tudta, mi fán terem a magyar szó. És hosszú sorban váltakoznak ezekkel *Vieuxtemps*, *Dreyschock*, *Schulhof*, *Bottesini* (aki a nagy bőgőt bírta rá a legédesebb éneklésre), meg a bájos *Milanello* olasz testvérpár, mely akkor lábaihoz hegedülte mind a fiatal urakat.

*

De mi volt mindezek hatásához mérve az a láz, melyet egy szépséges andalúz nő, a bűbájos *Pepita de Oliva* okozott, midőn kibontva dús fekete haját, igézetes szemeknek emésztő tüzét szerte lövelve és kecses ívbe hajlítva szobrászi karjait s patyolat kezeivel csattogtatva a castagnétát, már inkább kígyómód hajladozó testével mint lábával lejtette azt az «*El Ole*» tánczot s ejtett mámorba öreget s őrzített meg ifjat. Családokban s közhelyeken csak e körül a Kirke körül folyt a beszéd. A pepitismus görcse rántott össze minden szíveket. Ismertem egy agglegényt (gyógyíthatatlan fiatalságban szenvedett), aki lakásának minden falát, asztalát s polczát tele aggatá a «gyilkosnak» (így nevezte) arc- és jelmez-képeivel s szobrocskáival. Még ma is él emléke -ennek a, Jókaival szólva, észrontó asszonynak neve abban a koczkás kelmében, mely «pepita» néven ismeretes. És közölünk ki nem hordott akkor pepita nadrágot, pepita nyakravalót?

A koczka jelében intett a boldogság. Láttam versét egy tanulóársamnak, melyet «Hozzá» intézett s melyet magacsinálta pepita-papirosra rótt rá: a fekete koczkába a fehér, a fehérbe a fekete bötüt pingálván bele. S el is küldötte a grafikának ezt a monumentális csodabogarát az imádtott hölgy címére. És senora Pepita takaros francia levélkében köszönte meg a «gracieux» figyelmet. Én láttam eze-

ket a kecses szarkalábakat: csúnyábbul írt a drága, mint Alexander von Humboldt. Az orvosi egyetemmel szemben a napestig diáknépes «Arany sas», kávéházban állt egy rozoga zongora. Aki csak valamelyest tudott rajta, az «El Ole» tánczot verte el s hátul a fiúk közül többen járták is. Aki pedig nem értett a zongorához, egy szál ujjal bökölte ki a népszerű dallamot. Kerge-nyavalya fogta el az agyakat s a Rókus-kórház naplója teszen róla tanúságot, megfigyelő osztályán hány elmére borított rá akkor homályt a lelki nyavalyának addiglan ismeretlen fajtája: a *trismus pepiticus*, melyet dr. Tormai, a kórház igazgatója, persze nem hivatalosan, külön így classificált: *morbus asinorum*.

Az idegenek sorában *Mr. Levassor* és *Mile Tesseire* elsők ismertették meg a pesti közönséggel a francia chanson és proverbe kedvességeit. «Le brigadier», «Titi», «Petit bonhomme» még ma is visszacsengenek a letűnt időkből.

*

Mihelyt azonban megszűntek az erősebb izgatások, a színház kongott. *Radnóthfay* intendáns olyan mélyre sülyesztette, hogy már czirkuszi mutatványokhoz is kapott: hátha ilyen fűszerrel becsődíthetné a közönséget. Be is csődült a *Miss Ella* kedvéért. «Hát ez mit tud? Szép-e a kicsike?» — tudakolták a kaszinóban. Több mint szép — pikáns! Ah! Ez kell a kaszinónak! A színházi munkások nagy fáradsággal czepeltek be háromszögű roppant kaucsuk matráczókat. Cikkekre szeletelt valami rengeteg tortát láttunk magunk előtt, melynek a közepén czukros rózsabokréta gyanánt hajladozott egy fanyar testű, szőkefürtös, keskeny arcú kisasszony. Hívására egy skót lovacska szökkent melléje, melynek nyergeletlen hátán vakmerő ugrásokat végzett, közbe élesekét rikkantván, mialatt a nemesebbre hivatott zenekar hitvány marsokat trombitált és dobolt alája. Nagy lett azonban a felháborodás, midőn kiderült, hogy az a fürtös, nyurga kanadai kisasszony voltaképen — ifiúr.

Szegény Radnóthfay még egy ízben ment lépre. Pozsonyból egy nap jókora csomag érkezik. Rajta nagyczímerű

pecsét «*P. J.*» betűkkel. A csomagot mohón bontják fel s íme: egy vígjáték kéziratát fejtik ki belőle. Címe: «*Telivér*». Mellette illatos levél, melyben a küldő előkelő rövidséggel azt a kívánságát fejezi ki, hogy szeretné, ha mentül előbb kerülne színpadra, mert külön érdeke fűződik a vígjátéka előadásaihoz. Eddig volt. Úristen, ki lehet? Ez az előkelő hang, kimért, rideg udvariasság, a szinte parancsképen hangzó-kérelem, az a levágott pogányfejjel díszeskedő ágas-bogas címér s ez a két betű «*P. J.** — ez nem lehet más, mint nagy úr; ez senki se más, mint *Pálffy János* gróf. Híre gyorsan terjed, a kaszinóban sürgetik az intendánst, amire szükség sem volt, mert Radnóthfáy a szerepeket nagy sebtében osztatta ki s pingáltatta Lehmannal a szebbnél-szebb díszleteket. Végre föltetszett a jelentős est. A ház színültig tele a közönség javával és megered az előadás. Vékony dongájú, sekély, unalmas darab. Az első felvonás után félénken megereztett gyér tapsok csakhamar belefúltak a nagy csalódásba, igazában a megütközésbe. Hogy a mennydörgős ménkübe lehetett ilyen munkára pazarolni erőt s pénzt? Hiszen ilyen rossz darabot még mágnásnak sem szabad írni. Hát uram fia! — másnap szerzőül kijelentkezik? *Pompéry János*. Ő volt, aki azt a címéres paksamétát Pozsonyból küldette le. Egyebet remélt ugyan: azt, hogy a gazdag kiállítás, a figyelmes rendezés, a grófi név suggestiv ereje s a gondos, egész a szereptudásig gondos betanulás csodát fog mívelni. De midőn ilyen sorsát látta darabjának, a nagy selyma persze arra fordította, hogy hiszen úgy sem akart ő egyebet, mint «aufsitert». S ilyen értelemben bukásának meg is volt a maga elvitázhatatlan nagy sikere.

*

Azt is kevesen tudják a maiak közül, hogy itt járt egyszer *Meyerbeer*, a «Hugenották», «Ördög Róbert» s a «Próféta» szerzője is. Gondolom, ez utóbbi művének délelőtti próbáján volt, hogy valami ürügyön egy pajtásommal besetentem a setét házba én is. Csak egy ága világitott a nagy

csillárnak. A teremben félelmes homály. A zenészek ernyős lámpásai csupán a hangjegyzetekre hintettek némi fogyatékos világot. A színpadon a sűgolyuk mellett egy száraz, csupasz képű öreg úr ült bokáig érő finom bundában: Meyerbeer.

Az idő ősre járt, hideg szél dudált be az épületnek hiányosan záródó hátulsó magas ablakain s ház és színpad fűtetlen volt. Mme Lagrange, kinek sűrgető meghívására jelent meg nálunk a hírneves maestro, szintén vele didergett czóbbollyal szegett selyem köpönyegében. És fázott Fidessel együtt a bájos Berta, és fázott Leydeni János, mindnyájan vastag téli öltözetben. Még az anabaptisták szája is gőzölgött, midőn hármásban fűjták, hogy: «Ad nos, ad salutarem undam!» A színfalak közt melegtartó, rókatorkos bekecsben figyelő Benza pedig, dőrmögő hangon kísérve őket, így rímelt rájuk ablativus helyett cum accusativo: «Ad nos, ad salutarem undam — frigeamus sine bundam». A szegény vonós muzsikások meggémberedett ujjakkal alig foghatták le a húrokat s még a bő bombardonba is belefagyott a szusz. Ekkor történt, hogy az a simára beretvált idegen úr oda biczegett a fűvő elé és lehetőkép öblösre mélyítve hangját, így oktatta ki a művészt: «Blasen Sie nicht *tom-tom*, sondern blasen Sie *tom-tói, tom-tói!*» Ami ellen a bumberdós azzal védekezett, hogy nem ő hibázott, hanem a hátulsó nagy ablakon betolakodó szél fűjta hamisan. Lagrange erre úgy nevetett, hogy a rendező szalmafonatú székére dőlt le, s nevetett Meyerbeer is, és nevetett Leydeni János és Berta, nevettek az anabaptisták és nevetett az egész orchestrum.

Már szinte legendarius homályba hanyatlik *Berlioz* Hektornak megjelenése Pesten. Az ő «*Faust*» szimfóniáját igazgatta, melynek tudvalevőképen egyik része a Rákóczi-induló átírata. Képzeltető — helyesebben: nem képzeltető az a vihar, mely ezt a lángelméjű francziát körülombolá. A lelkesedésnek ekkora hőfokáról még a csupa láng *Berlioz*-nak sem volt fogalma. De hatott is reá úgy, hogy görcsös zokogás fogta el s a csarnokban — én csakis itt láttam őt —

egymásután megölelte, megcsókolta, aki a keze ügyébe akadt; még a ruhatáros öreg nénit is, aki elébe tárta a felső kabátját, hogy bújjon bele.

Még híre sem volt Pest-Budában a gázvilágításnak, mikor a Nemzeti Színház már éveken át alkalmazta. Valahol a Ferencvárosban szűrték s tömlőkben hozták el a Kerepesi-útra. Rettenetes egy találmány volt! Világító ereje a pislogáson túl nem terjedt, bűze azonban elhatott Ó-Budáig. Ha a világosság lohadni kezdett, hátul az udvarban valaki rálépett a tömlőre, mint orgonataposó a fujtatóra, s aztán megint vetett egy kicsi lobbot. De az élesztett lánggal együtt kipöfönt a megszorodott émelyítő szag is. Az édes Melinda siralmán nemcsak a szívünk facsarodott el, hanem az orrunk is.

És maga a nézőtér sem igen volt tetszetős.. Minden tulajdonos, tekintet nélkül a színek összhangzata, a maga személyes ízlése szerint kárpitoztatta a páholyát. Piros, kék, sárga, sima, tarka váltakozott benne rend- és harmónia nélkül. A tulajdonos csupán azon volt, hogy — természetesen a hölgye érdekében — a színes háttér mentül kedvezőbb fóliát szolgáltatson ahhoz képest, az a hölgy barna-e vagy szőke. Valami állandóan nyugtalanító volt ebben a színkeverékben.

Aztán nagyot gondolt Radnóthfáy. Rábírta a páholybirtokosokat, hogy, a jóízlés kedvéért, egyezzenek bele az egyforma díszbe, mint ez Európa minden színházában szokás. Annál is inkább, mert a felségeket várták Pest-Budára s akkor a nézőtér dolgában is ki kell tennie magáért a Nemzeti Színháznak. De ennél is nagyobb gondolt a lelkes öreg s a kis görbe Lehmannal, a híres színházi festővel és díszítővel, kék-fehérré váltotta a ház tarkaságát. Bár ne bolygatta volna azt a régi tarkaságot! Még forró nyári estéken is fogvaczogva ültünk ott a hideg színek, a kék-fehér közt, melyekkel épp a bajor születésű császárné kedvében akart jární a loyális buzgalmű intendáns.

Volt ott abban a színházban még egyéb inconveniens is, pl. a sűrű csilingelés. Amely azt jelenté, hogy valaki most lépett a páholyába s persze épp olyankor, midőn az előadás már javában folyt. Növelte ezt a visszásságot a páholybéli s páholyközi hangos társalgás, amely különben még ez idő szerint is eléggé vidáman folyik. És fokozta a zajt a zártszék-nyitogatás. Mert valóban zártszék volt az akkor s a nyitogató asszony sokszor a sor közepéig vonszolta-vezette a megkésett nézőt, s miután erős nyikorgással fordította meg a kulcsot a rozsdás, többnyire akaratos zárban, a keskeny ülést egy pianissimo vagy feszítő párbeszéd alatt úgy vágta le, hogy csak úgy döngött.

*

Kísértett ott, nem is a csarnok ívei alatt, de még csak az udvarban sem, hanem épp ott, ahol leginkább szembe tűnt, az utczára szolgáló kis kert közepén, még pedig éjjel és nappal egyaránt: a Lendvay Márton ércz-öntetű szobra. Gyarló munkája egy nem kezdő, de meghanyagott öreg képfaragónak. Az ember meg nem állhatta mosolygás nélkül ezt a felényi embermagasságra szabott alakot, melynek két lábaszára hirtelen nőtt ki az attilából, mint asztal lába a lapjából. «Bábsütő munka», monda Szentpétery, hogy először megpillantotta; «csakhowy különbet sütné ennél Módra uram, a nagykőrösi mézeskalácsos». Szigeti Józsi bácsi meg, valahányszor megpillantotta, kérdezte Csepreghytől: «Itt járt-e már a Montezuma indiánus császár küldöttsége, hazavinni a bálványt?» «Miklós bá» pedig (Feleki) el nem fojthatta magában, hogy rá-rá ne bömmögjön elkeseredésében «Mmondjátok hát! Mmmikor vizitek már el innen? Mmmh!» Végre aztán a színház udvarának valamelyik sarkába dugták, hogy ott rozsdásodjon meg. Nem érdemli meg azt a nemes patinát, amely kiverte.

Másik külső dísze a színháznak két vadgesztenyefa. volt. Ezeket, az épület átváltoztatásakor, átvitték az Erzsébet térre s ott ültették el az új kioszk előtt két felől. Eleinte betegeskedtek, tán mert idegen talajt éreztek maguk alatt

ott a német színház közelében. Nem mese: de mihelyest elhordták onnan a német házat, a fák magukhoz tértek, mielőbb gyökeret eresztettek s még ma is örvedetesen virágoznak.

*

Erkel Ferenczen kívül több jeles zeneköltőnk is ült még ott a Nemzeti Színház orchestrumában: *Császár* Ferencz, *Doppler* Ferencz és Károly, és *Huber* Károly, az öreg *Thern* után legszorgalmasabb művelője a magyar «szalon-népdalnak». Lelke álma volt a magyar zenestyl kifejtése, melyhez napjainkban fia, *Hubay*, néhány lépéssel közelebb jutott el. *Therntől*, kinek két fia még most is járja a világot, melyet páratlan szabatosságú együttes játékaival bámulatba ejt — *Therntől* származik zenéje a Hortobágyi nótának. («Hortobágyi pusztán fúj a szél ...») Kissé akadémikus ugyan, de magyar dalnak mindenképen többet ér, mint az, melyet a «szép Babette»-ről énekeltek hajdanán. («Én magyar leány vagyok — a nevem *Babett*. — Ám piroska minden lány — rózsza nem lehet» stb.)

«*Hunyadi László*» mellett nagy népszerűségben részesült Császárnak műve. is: «*A kunok*». Olaszos dallamait széltében dalolták az ifjak, de különösen tánczolták. Mert hogy nem termett még olyan operája régi és újabb zeneköltőnek, hogy annak legkapósabb áriáit francia négyesbe ne foglalta volna jó *Ellenbogen* Adolf, a színház első hegedűse, akit ez okon tréfásan «*Ellengeigenbogen* Adolf»-nak neveztek. Hiszen egyik négyesének 2-ik figurájában ott szerepel a Chopin «*Marche funébre*»-je is. Halotti induló, melynek bús hangjain a pezsgővérű fiatalság boldogan lebeg ide-oda a trénisben. Ez a fonákság dúsan burjánzott abban a korban. Egy Nagy Pista nevű vidéki mokány zongorista, a «*Rákóczi-indulónak*» kicsavarva hősi ütemeit, beletuszkolta a francia tánczba. Első figurája a «*Helyre Kati*» nótából tellett, a másfél óra hosszig is elnyújtott hatodikát meg a «*Kukoriczahajtás, pajtás*» kaczkai dalából szerkesztette meg. Ám azért jártuk vígan, hogy a «*Grand Bullier*»-ben se különben, persze az eszeveszett cancan, a «*chahut*» nélkül.

A Doppler testvérek fuvola-kettőse mindannyiszor eseményszámba ment, valahányszor alkalmá került. Két tüdőnek egyazon lélekezete, két szívnek egyazon dobbanása. A legjobb víg magyar dalműnek — megállaná helyét bármely előkelő opera játérendjében ma is — szerzője az idősebbik Doppler. Ki ne emlékezne vidám érzettel az «*Ilka*» aranyos: és magyaros zenéjére? Szövegét egy reggel ott lelték a színház udvarán, egy lepecsételt csomagban. Szerzőjét ma sem ismerik. Különösen nyitánya apró remek. Sem addigi sem azóta hazai dalmű nem emelte akkora sikerrel a styl magasára a mi magyar zenénket, mint ez. Előadása tökéletes volt *Füredi* Mihály toborzó huszár-örmestere, *Benza* «Miska ispánya», s valamennyi felett *Hollbssy* Nelli «*Ilka*» szerepében a nemzeti opera aranykorát jelentik.

Ne feledjem ki a sorból *Ridley-Cohne* hangversenymestert, aki számos jeles hegedű-művészt nevelt a hazának. Úgy Császárnak «*Morzinay Erzsébeta*», mint Dopplernek «*Vanda*» és «*Vadon fia*» című későbbi művei csak rövid életet folytattak.

*

Mulasztást követnék el, ha meg nem emlékezném arról a két színházról, melyekhez a *Miklóssy* és *Molnár* György nevei fűződnek. Amazt a közben kertté alakult István-tér fogadta magába. Innen kelt hosszú és vidám pályára *Vizvári*. Emez meg a «Hazafiság a nemzetiségnek» messzeharsogó jelszavával csődítette a budai színházba a pesti közönséget. A Mátyás király hajdani istállójának romjain épült fel. A lelkes és élelmes igazgató úgy intézte, hogy a «Budavár ostroma» című hazafias darabnak leghatalmasabb jelenetében, a Gellért felé nyitó színpadnak leghátuljában a hegyről igazi ágyuk dördültek bele a vitéz honvédség éljenriadásába. S elfelejthetetlen marad a sok emlékezetes dolog közt a *Szöllőssy* lányok elragadó magyar táncza is. Itt vívta ki első sikereit *Boér* Emma, a karcsú hajadon, aki ez idő szerint mama-szerepeket játszik. *Almást* Tihamér s *Berczik* Árpád itt gyűjtötték homlokukra az első babért

S első ízben itt sodorították a csodatévő «Ördög piruláit», és «Dunanan apó és fia Patroklos» erről a színpadról szórták világgá Offenbachnak pezsgő rhythmusait. Operette-publikummá itt nevelődött a pesti közönség.

Ki gondolná, ki mondaná? Azóta a Nemzeti Színházon kívül *nyolcz* különféle színházban zeng a magyar beszéd és dal.

*

Nem végezhetek ezzel a fejezettel, hogy szóvá ne tegyem a Várszínházat is: az igaz Isten házából lett pogány isten templomát.

II. József császárnak szerzet-irtó s klostrom-döntő parancsának lett áldozata a pálosok szent telepe. Időtlen időkhöz persze csak német előadások jártak ebben a kicsi házban. Szinte családi színház volt, melyben csupán a budai atyafiságok és barátok találkoztak. Annyira intimus volt itt minden est, hogy — mint egy budai öreg lakostól hallottam — ha valaki a házban eltüsszentette magát, legott felismerték a hangjáról s szállott feléje a jó kívánság: «Zur Genesung, Frau von Grundhuberin!» Vagy: «Helf Gott, Herr von Wiesinger!» (A bécsies «von» persze sohasem maradhatott el a név mellől.)

A pesti játékkrend csak összevont s mégis hígitott előadásban került a budaváriak elé. Hatását még inkább csökkentette az avult színpadi szerkezet, a gyarló világítás, a mindenünnen sivítva betolakodó léghuzat s a mindamellet szellőzetlen nézőtér dohossága. Hanem azért a budai közönség mégis nagyon jól mulatott benne. Nagyanyámmal én is töltöttem ott egyszer egy vasárnapi estét. Frau *Mink* énekelte a «Norma» czímszerepét. Meg voltam bűvölve, s az én jó öreg anyám is heteken át emlegette a páratlan élvezetet. Külföldi első sikerei után művészetét itt mutatta be szülővárosának *Dessoir*, mely nevet *Dessauerből* francziásította át a nagy hírre jutott német színész.

Ez idő szerint a hajdani Grundhuberek és Wiesingerek unokái a magyar beszédet tapsolják ott.

HIDAK.

ARÁNY ívet von a boldogságos hit az idvezült lelkek számára: fénylő hidat napsugaras pántokból, csillagszögekkel odaverve. Örök munka; nem köll neki javítgatás, vámot sem szednek azon, sőt a hídfőn takaros angyalbanda mennyei muzsikaszóval fogadja az elvilágosodott lelkeket, a közepén maga az Úristen ül rózsaszín felhők bársonyával bevont gyönyörű díványon s karbunkulus pipából szíjja a libanoni czédrusnak aszalt virágját. Ennek a czédrus-dohánynak illatos kolbászait a pihenő ménkü sajtolja laposra, angyalkák ülik szélesre s minden hónap elején az újhold sarlójával vágja meg szt. Mihály. Ettől a dohánytól ered a tavasznak minden jószága. Annak a bagója is különb, mint ideleenn a muskotály dohánynak a színe: s amit füllegnek látok úszni az ékelt vaskón morzsolgatta a tavalyi kukoriczát s közbe

TOUK IERIC. AKI MEGIDVEZÜLT, EZEN A HÍDFŐN VEGIG MESSZIREV
andalog macska-irhán, s a karfájáról egy szempillantásra meglátni a világ minden országát. Tizenkét miatyánk, huszonöt üdvözlégység árán minden jó keresztény meg is látja az álmában, ha előbb meggyuvont.

*

... Így rajzolta le nekem a mennyországbeli ragyogó hidat Aporka Ferencz bácsi, a mi udvarosunk, mikor a fészker alatt veszteg lovaglásban nyomva a kis széket, az élébe

nagyokat pöfékelt a mocskos pipájából, amelybe, isten bocsássa meg bűnömet, akárhányszor loptam bele az édesatyám cserép medvéjéből a java kospallagit.

— Úgy bizony, ifram! monda Ferencz, messze lódítva magától a fehér csutkát a sarokba.

Ez volt az első híd, melyet láttam; s nem is tizenkét miatyánk s huszonöt üdvözlégy árán, s nem is gyónás után s nem is alva, hanem nyitott szemmel, imetten álmodozva bele a nyári égbe, s követve a kék harangja alatt nyugatnak úszkáló báránnyfelhőt, az úristen karbunkulus pipájából kidomborodó czédrusvirág-füstöt. Földi hidat a mi nagy határunkban még a templom tornyából se vehettem észre semerre. Ha csak az árkot áthidaló fenyű-fadobogót nem vettem hídszámba. Mert ott az én hazámban hegynek híjják a halmot, kastélynak a cserépfödelű, tomáczos házat. Láttam ugyan egyszer egy valóságos hidat is az újszászi útban, hanem azt is csak magam fölött, bátor nem oly magasságban, mint a Ferencz bácsi mennybéli hídját. Magam fölött pedig azért láttam, mert nem lévén tanácsos általmenni rajta, a gondos kocsis inkább mellette hajtott át a túlsó partra, vizén, sáron keresztül. Régebben arra mi felénk egy-egy kocsi tett meg életében akkora vízi utat, mint a vezsenyi halász ladikja.

Hanem van ám igazi nagy híd oda fel Pesten, a Dunán! — beszélték a fiúk. Száz dereglye tartja s három órába telik, míg a budai partot elérem rajta, akkora. A közepén pedig gyönyörű szt. János ül arany köntösben. És amikor gyün egy hajó, hát szétválik a híd s aztán meginti összeáll.

De már- az nem lehet! A Ferencz bácsi hídját, azt értem; hiszen az a mennyországban van. Ez a dunai híd, akit ezek a gyerekek beszélnek, az már bolondítás.

Pedig való igaz volt a beszédjük. Sőt amikor szemembe ötlött az a híd: nem is ő volt ottan a legcsodásabb, hanem, a Duna, amint széles medrében hömpölygette alá szőke hullámain. A Duna! Hát ez az a dicső, nagy Duna! Csak néz-

tem. Olyan jól esett volna sírnom, hogy leolvasszam szívemről a bűvöletet.

A partján paloták; házak és templomok a hegy tetején, meg túl rajta a «pogány halomnál» is magasabb hegyek, amelyeknek csúcsától bizony csak egy kurjantásnyira eshetett az Áporka bácsi mennybéli hídja.

Hanem azért az az idelent való is világ csodája. Megbírja az még a százmázsás fuvaros szekeret is! És több ember megy azon át, mint amennyi valaha vergődött el az újszászi híd alatt. És úri hintók is járnak s az egyik előtt minden ember alázatosan megemeli a kalapját, mert abban ül az öreg József nádorispány és mellette egy szöszke szép gyermek, a Palatinus Mariska (így híttak Alcsuthon), aki azóta mint Belgiumországnak királyasszonya halt meg. És a híd közepén, Budáról jövet balról, csakugyan ott ül aranyos köntösben a nepomuki szt. János; kőfejében rózsakoszorú, maga fölött hét ragyogó bádóg csillag, a lába előtt meg egy reszkető lángocska piros pohárban. Az áhítat igézete fogott el, midőn megpillantottam. Ennél nem lehetett sokkal szebb az Áporka Ferencz arany hídja. Hogy elmerülök a nézésibe: egyszerre csak jobbra kanyarodik el tőlem csillagos szent János, hézag támad előttem, rejtelmes híd alatti erők szétfeszégetik ezt a nagy alkotmányt, s midőn föltekintek: látok felém úszni egy palotát, mely ontja a füstöt, s roppant malomkerekeivel úgy föl-kavarja a Dunát, hogy habzik bele a vize s tánczra kerekedik alattam a híd s tánczol maga szent János is, mintegy dúczolgatva karjában a benne nyugvó Jézuskát.

Az a füstölgő palota pedig gőzhajó volt. Hát csak igazat szóltak a fiúk.

Vámot ezen a hídon csupán a szegény ember fizet. Az úr szabadon járhat át rajta, meg, aki minden szegény volta mellett is úrabb az úrnál: mentes a diák is. Akkor mondta az egyik múzsafi, aki ebédelni az iborkás asszonyhoz járt el a Dunapartra: «Két krajczár az egész vagyonom, mégis egy forintot bírok megtakarítani egy nap: — har-

minczsör megyek át Budára, meg vissza, s megvan a hatvan krajczár.» (Mert hogy ennyiből tellett akkor a forint.)

Éltük is az alkalmát. Olcsóbb áron nagyobb mulatságot nem szerezhettünk magunknak, mint átkelni Budára, horgászni az ottani parton, ahova el nem vetődött a gimnáziumi kém, Maczának, a szerzetnek bemondó ingyenesese és az osztálytanár úrnak valóságos belső titkos csizmatisztítója. Ott álmodozni a csöndesen ringó tutajon, majd ugrálni gazdátlan csólnakból heverő ladikba, horogra szedni boldogtalan apró halacskát. Sőt megfürdeni — még ha látták is. De ki nézte azt akkor, hogy két pajkos gyerek viszi zsenge életét a vízre? Ehhez fogható gyönyörűséget azóta sem éreztem.

Midőn lecsapott az első dér, kiakasztották a hidat. Éppen harminczhat mértföldnyire esett nagy-egyszerre Pestől Buda. Hajós emberek át-átevaztek a zajló Dunán, de nagy pénzen s csak miután hagyakoztak és búcsút vettek a családtól. Nagy oka lehetett, ha ki rászánta magát, hogy a ropogó jégen áttörtessen ilyenkor a másik partra: talán hogy egy vergődő kisebb élet árán megváltson ott egy nagyobbat. A fagyasztó szélben, a roppanó lemezek metsző élei közé ékelve «lulajoztak» a révészek; s ez a «lulaj!» mint a sirály szava, rémesen hangzott el a jeges vizek fölött s a két város között; innen is, túlhan is szorongó néppel a folyó szélén. Megezett akárhányszor, hogy a ladikot szétmorzsolta az «enyészet jeges ekéje», s hajós és utas ott veszett örökre.

Egy-egy vígabb esztendőben kocsitartó vastagságra fagyott meg a Duna. S a természet, mely nem tűri, ha élet nélkül van bármely alkotása: csakhamar megnépesíté a merev, hideg tükröt. Ilyenkor vásári sokadalom zsongott a hátán, tűzhelyek hívó füstje karikázott a torlaszok felett, sípolt a bokkrétás perezkes, korcsolyázott a fiatalság. A megszibbadt városközi viszony újra neki pezsdült s áldották a folyónak éltető halálát; míg végre megeredt az enyheshető déli szél, hozva engesztelést s porhanyóra zúzva a nagy

folyam szikrázó vértjét, amikor aztán megint helyre csavarodott a nepomuki szt. János, fekete papi süvegén újabb rózsakoszorúval, melyet valami kegyes lélek tűzött oda, s karjaiban az új fényre derített, frissen mázolt Jézuskával.

*

Egy nyári napon azonban végkép kiakasztották ezt a világ csodáját. Végképen és örökre. A hajóra vetett nagy hidat eladták az ácsnak s boldogságos patrónusát oda támasztották a Víziváros templomának egyik sarkába. A derék vértanú azonban nem állhatta soká a száraz helyet, ahol porladozni látta régi dicsőségét. Elkéredzkedett egy búzás hajóra védő szentnek, mert még akkoriban több hitele volt neki, mint a mai pogány biztosító társulatnak. S ha istentelen kezek nem vétettek ellene, még ma is csodákat mivel: megoltalmazva a terhes hajót a vizén a tűztől, amiért dicsőség legyen ő neki.

Elpusztult tehát az a remek fahíd, mert nem messze tőle két ángliusz ember kőből valót épített a Duna fenekéről fel a magas felhőkig. Valóságos istenkísértés! De meg is zavarta az Örökkévaló az ő nyelvöket, mert beszédjüket nem értette meg sem a magyar, sem a német, sem a tót. Az ördöggel lévén czimboraságban — a Rócsing zsidó volt, aki pokoli kohójában Bécsben verte nekik az arany pénzeket — másnap virradóra mindig egy darabbal több látszott ki a vízből, s egy fényes reggelen, kihámozva a sok rengő gerenda, lécz, deszkaszál szemtévesztő hálózatából: a folyó medréből két bábeli torony meredezett az égnek, tündöklő oszlopai az emberi tudásnak, méltó vetélkedése a hatalmasnak a széppel, a merésznek a szilárddal, amelyhez fogható akkoriban semerre sem volt a világon.

Hanem biz' azon vámot szedtek mindenkitől. Vége volt a nemesi kiváltságnak, vége a jó diák-világnak. De hát méltó azon fizetni, nem csak a hasznáért, de még azért is, mert mind a hányszor átkelünk rajta, elragadtatással nézzük főséges arányait, míg hajóról vagy a szigetről tekintve, kecses profilján legel a szem.

Már most örökre volt egymáshoz csatolva Pest és Buda, ezentúl a kétegy főváros. Jégben, áradatban rendületlen áll, nem lesz többé halálos lulaj s nem válik szét alázatosan a híd akármilyen hitvány talp előtt, s nem szorul félre szent János; a szépen vont ív alatt pedig, meghajtva büszke fejét, hódolva halad el a kelet-járó nagy gőzös.

Nekem ünnepem, valahányszor végig sétálok rajta. Mert sétálok rajta s nem sietek. Én csak akkor megyek át Budára, mikor ott nincs dolgom. Elém is vág mind a hány, tolnak jobbra-balra, mialatt a kőpárkányon fényesre sikálom a rézbárczát, hogy a súrlódás által meghevült érczkarika (háromszög vagy koczka) szinte süti a kezemet. Majd meg oda állok az én páholyomba, amilyenben helyet foglalni csak uralkodóhoz illene. És bámulok magam alá s magam elé. Andalodással nézem a víz játékát; itt fodródik, amott kavarog. Aztán jön egy gőzhajó s föl-szántja a Duna hátát és hasogató kerekének nyoma, mint hosszú gyöngyöző barázda marad el mögötte, melynek torlódó habjain ide-oda villan a napnak sugaras játéka. Amott jön a roppant fias-tyúk — egy vontató gőzös, és mellette és mögötte, oldalához és farához csatolva az ő csibéi, az uszályok. Kotlása persze arányban is van rettentő tüdejével, mert akkorákat bömböl, mint ezer éhes víziló. A Császárfürdő felől sivalkodva felel neki a másik. Éles füttyentéssel köszönti egymást Fecske és Hattyú, ez a kecses két hajó. Az egyik felém siklik s aztán igazi madár módjára nyilai el a híd alatt. Födélzetén víg emberek ülnek, szép és boldog asszonyok virágzó tavaszi öltözetben; karcsú lányok s gavalléros ifjak. Úsznak a sziget felé, ahol költői séta esik most az illatos organabokrok árnyán s ahol édes pihenésre kínálkozik egy-egy félreeső pad, míg szemben a fiatal hajtásokban szenvedélyes dalversenyben csattog a szerelmes fülemile.

A kőpartra hosszú tót legények s vállas magyarok hordják a terhet a kipányvázott hajó hasából: gépek alkat-

részeit, vasrudakat, petróleumos hordót, s gurítanak fölfelé ragyás malomkövet, hogy csak úgy hajladozik alattok a pántos bürü, pedig jó vastag. A Temze dockjaiban ennél sokkalta sűrűbb munkát láttam ugyan, de hát ez a duna-parti szorgoskodás a *mi* éledő forgalmunk jele, a *mi* fejlődő kereskedésünknek biztató képe s ezért nagyon jólesik látnom.

Két öreg hajó közt az a haszontalan vízibogarcka, a propeller tüsszög el, szemtelenül s könnyelműen. Igazi gaminje a Dunának.

Nagy terhet bír el a lánczíd. Ha István napján át-rajzik Budára az ünneplő tömeg, vagy ha rengeteg mozdonyokat széles talpú társzekereken vontat az eléje ragasztott harmincz nehéz ló: meg se kottyán neki. Csak az ütemes mozgás van kárára s ezért a katonaságnak nem is szabad zenevagy dobszóra átmasíroznia, mert meglódná bele az a rengeteg ív és irtóztató lökései szétforgácsolnák minden porczikáját.

Valójának teljes fönségében tél idején mutatkozik ez a híd. Az északi szél megzengeti ennek az óriási Aeolus-hárfának vas húrjait, midőn haragosan zúg át rajtok.

S ott állva kő-erkélyén, ismét lenézek s csodálat és félelem kapja meg lelkemet.

Az oszlop-tőnek gránit élébe roppanással vágódik bele egyik tábla a másik után, hogy millió cserépre zúzódva szédüljön vissza, megnyitva a rést a következő számára, mely elszánt lomhasággal hajt' neki a győzhetetlen hősnek; s ez is szilánkokra morzsolódva hanyatlik el. S lent egy zúzmarás koczkán ül három holló feketében és károg, Mintha temetni jöttek volna,

És állok folyton mély vizei fölött a Dunának s szikrázó lapjai csörtetve úsznak el alattam. Azt hiszem, egy hajónak magas elejéről nézem s hogy utazom a Jeges-tengeren; föl-föl, messze-messze Budavár alól a rejtekező, kegyetlen Északi sarkig.

A Margit-hídnak — mely élénken emlékeztet a párisi Pont d'Ienára, csakhogy amannál jóval nagyobb — ennek a mi második hidunknak még nincs múltja. Bár harmincznyolcz évvel fiatalabb az elsőnél, szépségben nem vetélkedhetik vele.

A terhek nagy részét a régítől megváltotta ez az újabb, s most ezen szállítják. Igazi karaktere nincs. Még teljesen nem nőtt bele a környezetébe.

Egyetlen jellemző vonását idők jártával elvesztette: ez volt a lovas tramway fullajtárja, aki messzire ellátszott, amint a fogat elején vígan ügetett a híd közepéig s onnan visszafordulva, búsan czammogott az állomásra.

Ma már az elektromos dörög át rajta, s midőn lehajlik az est és kigyúl az ezernyi világító láng, ezeket szinte árnyékba ejtik a villája által kicsiholt kápráztató villámok ibolyaszín tüzei.

Annyiban is különbözik ez a híd a lánczhídtól, hogy — igen okosan — utcából-utczába torkollik; míg amaz a Nákó-házzal — ma már Gresham-palotával — állva szemben: a végéről kiáramló sokaság, mint a kőbe ütköző hullám, két oldalt ömlik el. Persze, hogy emígy festőibb.

Ez az inkább esthetikai, mint gyakorlati tekintet magyarázza talán, hogy erre a-példára épült a kissé sovány profilü Erzsébet-híd is, melyet szerzője a Gellért-hegynek szalajt neki, minden szorító ok nélkül.

Ennek és a Ferencz József-hídnak születését megelőzve, fia lett a Margit-hídnak. Nem tudom: az a kényelem, hogy télen is megközelíthető a sziget, fölér-e azzal a bájjal, hogy a zajos város két homlokzata közt ott kínálkozott szemnek, tudónek és szívnek a csend s a pormentes, illatozó virulás. Ma már hintók gyors kereke túrja fel a homokot, holnap már kényes paripák éles patái kapálják szét. Összeforradva a híddal, megfosztva boldog és büszke önállóságától, belé esik a nagyváros forгатagába. Félő, hogy maholnap utcákra szabdalva, az a bizonyos «rohamos fejlődés» ki fogja onnan irtani a fák egy részét s a barbár kultúra nehezedik majd rá bokorra, virányra.

S a hat állandó híd mellé már oda kívánkozik a hetedik is: az, mely támasztó pillérül használva a szigetet, Ó-Budáról fog átnyúlni a Duna balpartjára; oda, ahol ma még a terjeszkedést megakasztó gyárak tömegei sorakoznak. Mivel hogy folyam ellen törekedik minden város, Pestnek majdan itt épül meg az ő legragyogóbb része.

Sőt még egy nyolczadik hidat is követel az alsó Dunasor növekedő forgalma. Azt pedig máshova nem tehetik, mint a Vámház elejébe. Azzal szemben pedig van az én szőlőm. Tavalyi kőtermését az építésére ingyen ajánlom fel.

Hajóhídtól a vámház hídjáig!... ennek a fele is elég annak bizonyítására, hogy merész ívezetű, széles hidak dolgában, Budapest a legfejlettebb világvárosokkal is vetekszik, ha ugyan felül nem múlja őket.

FÜRDŐK.

HA már kimondtam százszor, kimondhatom százegyedszer is: hogy mentül inkább közeledünk Napkelet felé, annál jobb a fürdő. Mint ahogy megjavul a kávé és művészi magaslatra emelkedik a beretválás mestersége is, mely külföldön, legkivált Németországban, a hóhérságnak valami alsó foka, míg a kávé az egész Nyugaton ocsmány folyadék.

Tehát a jobb kávé, borbély s fürdő, hármaskritériuma a barbárságnak.

Itt Budapesten, Európa és Ázsia mesgyéjén, a fürdés csak a tisztaságot jelenti. Értéke merőben hygienikus. Mélyebben lefelé, a Duna szélesedésével, a régi török tartományokon át az Arany Szaru híg félholdjáig s messze azon túl, véges-végig az Al-Korán követőinek birodalmán, nagy ívben csavarodva vissza eladdig, ahol ismét a kereszt jelében imádkoznak a népek: a fürdés egyúttal vallásos szertartás.

Aki első alkotta törvényt: Mózes a fürdőnek csakis egészségi értéke vezérlé, midőn faját a vallás révén szorította rá a mosakodásra. Ha a tömegben nem fog sem biztatás, sem tanítás, rá kell parancsolni. Mohammed még sűrűbb mosakodást rótt rá az ő híveire. S a parancsot meg nem szegi egy igazhitű muzulmán s izraelita sem; de csak példának tekintti s így a szegénység odvainak szennyében megfogant iszonyatos *lepra* bőven szedi áldozatait a Keleten ma épp úgy, mint kétezer esztendővel ezelőtt.

A töröknél azonban sokkal előbb járt itt a római. Fürdőinek pompáját, czélszerűségét ékesszólóan hirdetik Aquincum romjai. De már Pannónia urainak a fürdőzés fontos voltát nem a vallás magyarázta, hanem az ő műveltségök, előkelő voltak, a kultúrával vele járó fényűzés. Magának a fürdésnek haszna és gyönyöre váltotta azt napi szükséggé. S így történt, hogy a környös-körül felbuzgó hévizeket csövek rendszerébe foglalva, terelték palotáik márvány medenczéibe.

A vén Gellértnek izzó mélyeiből fakadnak föl a meleg források. Áldott hegy, amely bensejében vizeket hevít s ragyás hátát atyai türelemmel tartja oda a kapásnak: vonjon belé pasztákat a szőlő alá, hogy azután tüzes borrá érlelje ő maga. Ami vizet pedig ős kohóján föl nem forral, azt az ő lankáin hidegen csurgatja alá a széles laposokba, ahol számtalan kútfőből merítik, hogy innen mint csodatékony gyógyvíz keljen útra s terjessze az enyhítő áldást mind az öt világrészben.

*

A hegy alatt indulva fölfelé a folyam ellen: elsőnek a *Sáros-fürdő* tűn szemünkbe. Amire neve is rámutat: hajdan forró iszapjával szolgálta a köszvényes tagokat. Amolyan igazi muszáj-fürdő. Oda mulatni bizony senki sem járt. Hajdan, az én értemre, volt még egy kis zenéje. Egy fuvolázó világtalan leányka s az ő apja, vagy rabtartója: egy csepű hajú, duzzadt képű cseh, aki harmonikán kísérte, nagyokat rángatva a térdére kapcsolt zengő fújtatón.

Magasabb színvonalat foglal el valamivel följebb a *Rudasfürdő*: gyógyerejű meleg forrásának értékére azonos mind a többivel, föl egész a Császárfürdőig.

Néhány év előtt nagyobb díszre derítették a város atyái: vizeinek tükrét új keretbe foglalták s kiváltották azokat a vaksi üvegtükröket is, melyeknek fancieslos háta rég lefoszladozott a ráverődő kengőztül.

E fürdő forgalmi statisztikájának van egy sötét rovata: itt esett meg a legtöbb öngyilkosság. Az első valóságos iskolát csinált. Utána indult minden kétségbeesett existentia

s ide hozta el életének utolsó pillanatait. A fürdői szolgálak gyakorlott szeme legott ráismert a jelöltre. Hallgatóztak az ajtó előtt s midőn eldőrdült a végzetes lövés: kőpor-tartóikkal és keféikkel, mintha ezek holmi mentőszerek és eszközök voltak volna, besiettek a másodkulcssal kinyitott ajtón, a halottat kiczepelték s iszonyú tettének véres nyomait hamarosan lesikálták s leöblögették a széles kőkoczkákról. Ha nem golyóval ölte meg magát s csak ereit nyitogatta meg a boldogtalan, hogy elvérezzen; vagy ha a késsel szívéen, torkán ütött rést: a meghaladt fürdési óra vallott rá a szörnyű vállalkozásra.

A közben fölépült lánczhid e részben erős vetélytársa lett a Rudasfürdőnek. Korlátjával, de sőt még pilléreinek tetejéről is, számosan ugrottak alá a Dunába. Vakmerően szaladtak végig a széles lánczon s aztán a keskeny hágcson a tetejébe másztak fel a pillér lapjáig. Ám azért a többi fürdőház is sűrűn volt színhelye az öngyilkosságnak. Persze a szerelemnek is. Gyakran mind a kettőnek.

A Rudasfürdőnek, mint szerelmi tanyának, emléket emelt úti följegyzéseiben egy jóakaró francia barátunk, *«ami de la Hongrie»*, amolyan Tissot-fajta improvizator, aki a 60-as évek elején járt nálunk s nem győzte magasztalni, milyen vendégszerető nemzet a magyar általában, de különösen a magyar nő. Míg a hímnemen levő magyarság csaknem belefojtotta barátunkat a tokaji aszúba: a hölgyek valami kytherei, szinte olympusi lelkesedésben, a tokajinál is tüzeőbb s édesebb csókjaikba fullasztották őt bele. Csak egy példát, úgymond. Ott lubiczkol a Rudasfürdő egyik szobájában. (Következik színes leírása a keleti pompában, fűszeres füstök illatárjában úszó kabinnak) — midőn egyszerre föl pattan egy titkos ajtó s küszöbén kalpagosan, mentésen, messze omló piros bársony ruhában, tündöklő ékszerekkel s még tündöklőbb szemekkel, melyekben a vágy s a lelkesedés lángja ég, megjelen egy csodaszép magyar nő, aki feléje tárva kerek, fehér karjait, így szól: «Tied vagyok, nemes franczia!» (Így jelent meg ez a leírás a *Vie*

Parisienne című folyóiratban, s az idegen olvasó is tudni fogja már most, mennyire hiteles ez az «impression de voyage».)

A Rudasfürdő ma tiszta és tisztos intézet, a kisebb követelésű polgári osztály szívesen is látogatja. Árnyas udvarán s előtte a kertecskében nyaranta víg cigányzene szól s akinek idejéből, pénzéből nem telik a messze fürdő, itt is kellemes kúrát tarthat.

Érdemes följegyezni, hogy a megaggott s elszegényedett *Kertbeny* Károlynak, Petőfi első fordítójának, szülővárosa itt nyújtott utolsó menedéket, rendelkezésére bocsátva a Dunára szolgáló egyik szellős nagy szobát. Ebben is halt meg.

És amire ezek a sorok megjelennek, még a mainál is nagyobb, már-már tündéri díszbe vonja a fővárosi hatóság; olyanba, hogy még az afganisztáni emírnek sem lesz különbség, pedig ez a sah-in-sah fürdőpalotáját is felülmúlja. Csakugyan: a világ legszebb s legnagyobb fürdővárosa lesz Budapest, ha ugyan nem az már is.

*

Ott, ahol legmélyebbre ereszkedik le a Gellért lába, a Blondel-stíljével kellemesen kiváló szerb templom szomszédjában kuczorgott régebben, hivalkodik ma *Ráczfürdő*.

Teremtő Isten! Milyen víg, zajos fürdő is volt ez az én gyerekkoromban. És milyen ronda! És milyen párák és illatok terjengtek arra körül! A hévíznek zápszaga összelegyedett a konyhán sistergő és rotyogó ételek zsír-gőzével, amelybe még a nyers vérszag is belevegyült. Állat és ember vére. Ott ölték előttünk a malacgot, csibét, bárányt; s ott csurgatta életnedvét, boldog renyhességben hasmánt fekve a kőpadon, a megköpülőzött vendég, míg alsó végtagjait egy operatőrnek nyugtatta a térdén, aki a bőr és köröm túltengésének vetett gátat az ő éles szerszámaival. Emitt beretválták az apát, amott vastag üstökét nyírták a gyerekeknek, mialatt a szorgalmas pinczér, a sánta Xaverl, hordta körül a kolbászt, gulyásost, sört és bort. A lépcső gádo-

rához támasztott asztalkán a «Mariandl» szerencsejáték, amolyan primitív roulette járta s mellette egy kancsal, aprószemű, duzzadt képű, ömletem néber ült, aki szünet nélkül tépegette az ölébe hanyatlott hárfát, fogatlan szájának hamiskás mosolygásával énekelvén egy dalt, melyet — hatvan éve hallottam utoljára — de el nem felejtetek. Így dalolt:

Ei du varafluchte Mühl',
 Kost' mi die Mühl' so vüll!
 Hab' i' erseht „amol g'mohl'n,
 Mus' i' scho' wiederum zohl'n —
 Ei du varafluchte Mühl'!

De tudott érzelmeset is:

Ich stand am hohen Berglein,
 Und blickt', hinab zum Inn,
 Es kam zu schwimmen ein Schifflein,
 Ein Ritter sasZ darin — ja ja,
 Ein Ritter sasZ darin.

A ritter aztán megszőkteti a klastromból kedvesét, az apácZát. A szőkevényt utólérik. A sápadt lovag, hölgye védelmében, elesik, az apácZát pedig befalazzák. Minden héten hallottam ezt a románczot s a boldogtalan szerelmesek sorsán mindannyiszor megindultam.

A Ráczfürdőnek volt különlegessége is: a *társasfürdő*. Egy nagyobb medence, amelyben ember, asszony, fiú, lány már szinte paradicsomi pőreségben került együvé. A boltzat keskeny ablakán szűrődött be valamelyes derengés, ezt is csakhamar mohón kapta be a vastag párázat, mely homályba döntötte az egész czirkust. Sok nyikkanás, vékony sivalkódás, öblös kaczagás hallatszott közbül is, szélrül is. Ennek a víg fürdésnek vége is szakadt aztán. Nem tartoták illedelmesnek. Az csak előkelő hölgyeknek való, akik a francia és belga partokon, ragyogó napvilágon, vállalkozó uraknak egybefont izmos karjain ringatózva tartanak udvart a tengerben.

Egyszerre híre ment, hogy ragyogóra vált hajdan szurtos Ráczfürdő. Tulajdonosa merőben átalakította, mesés fényre derítette. Márvány, tükör, szőnyeg, pálmafák, csend, előkelőség s tisztaság mindenütt. Eltűnt a konyha, a Mariandl, a sánta Xáverl, el a kancsal kövér hárfás asszony s jött a helyébe ízléses buffet szép szőke kisasszonnyal s húzta «Keszely Jóska karmester úr személyes vezénylete alatt a közkedveltségű dunafar mosi nemzeti zenekar». Római, török, orosz alapon szerkesztett gőzfürdőjébe ömlött az úri közönység. Szakértők még ma is a legkülönbnek vallják.

*

Messze, túl a lánca- s a Margithídon: kétfelől, vízén és szárazon érjük a *Lukácsfürdőt*.

A libapásztor-lányból lett királykisasszony semmi ahhoz a változáshoz mérve, mely az elegánczia szárnyaira emelé a budavidéki parasztság ősi «*lyukas*» fürdőjét. Mert forró kénes vízzel volt tele az a gödör. A falusi orvos tizenkét fürdőt rendelt az ő köszvényes emberének. Egy fürdés: egy óra. Hanem hát ravasz a paraszt. Majd bizony, hogy ő tizenkét napot lődörögjön Budán azért a tizenkét fürdőért! Kapta magát, beleült hajnali négy órakor s ott guggolt benne esti négyig. Ezzel, Maróthy szerint, kivolt a tizenkettő. Úgy leázott róla a bőr felső hámja,

hogy kézzel súrolta le magáról s aztán becses hüvelyét úgy vágta oda a fapadlóra, mint a paczalt. S teljesen kigyógyulva tért haza még aznap Vörösvárra, Tökre vagy Solymárra.

A «*lyukas*» egyszer azon vette észre magát, hogy a csonkító, csiszoló s tódító népnyelv révén *Lukács* lett belőle, mint ahogy *Illésre* változott *Eliah*. Födél alá is jutott, külön fülkékre osztották be színét s használták széltiben. Aztán megjelent az újkori bűvös mester, a tőke, és palotának díszes gyűrűjébe foglalta a gyógyító forrást.

Már most micsoda önérzetes modern fürdő fog megmaradni a maga demokrata egyszerűségében? — jóllehet a halálon kívül csakis a fürdő az, melyben minden ember egyenlő. Nem lesz ő hétköznapi *Lukács*. Mivel nemesi előnevet nem szerezhet, majd kerít magának valahonnan egy epitheton ornanst. Mire való is volna egyébre a legrégebb heraldikai forrásmű, a biblia? Belenyúlt s kiszedte onnan *Lukácsot*, a harmadik evangéliumnak és az apostolok cselekedeteinek megíróját, Pál apostol hűséges kísérlőjét, aki még ennek hegyébe orvos is volt, tehát kiválóképen alkalmas arra, hogy fürdői firmául szolgáljon. S emellett erősen is emlékeztet a *San-Luccai fürdőkre*, amelyekről Heine írta hajdan az ő elbájoló leveleit.

A sok közül nincs egy sem, amely, úgy mint ez, olyan kaczerán mutogatná szép vonalait, hívogató verandáit, marasztaló kertjét. Főképen este csábító, midőn villámsugaras szemeivel int magához és az enyhe éjnek hullámain árad el andalító zenéje a Duna fölött. Szépül évről-évre s hogy már a Dunától eldaczolt parti résszel kibővült s hallgatag bokrokban fehér szobrok figyelnek benne s titoktartó köskök csábítanak, míg fővényvel meghintett kanyargós utjain a szellős folyam legszélén hűsel a közönség: csakugyan a san-luccai esték virradtak ránk. Mert virrad az olyan est, melynek leszálltával kigyúlnak az elektromos fények.

Régi dicsőségéből alászállva lapul meg a hivalgó új fürdő mellett a meghanyatlott *Császárfürdő* — hajdan *királya* mind a többinek. Platános udvarán, melynek lombjai alatt vigadoztak a mai nemzedék anyái, akkor még lenge hajdonok, szépséges fiatal asszonyok: ma már nem tánczol senki. Itt forogtak igézetes kellemben, a hevítő csárdás hangjain *Batthyány* Emma és *Bajza* Lenke, nagy Magyarországon akkor a legszebb két hajdon. S akik tánczra lendültek velük: daliás legények, deli ifjak, ez idő szerint bizony mohos öreg urak, vagy kopasz urambátyámok. Most már ide is gyógyulni jár inkább az ember, mint mulatni.

De azért a Császárfürdő nem hagyja magát. Régi köszvényes vízemelő-gépét, melynek dagadt, rozsdás tagjai olyan kínosan csuklottak a vásott ízületekben, s asztmatikus csövei, melyek köhögve lökték ki magukból a gőzt: szintén meggyógyultak a saját forrásukban, mert most új és erős szerkezet, akár a szabályosan működő szív, a terjedelmes intézetnek távol eső keskeny ereibe is bőven hajtja az éltető vizet: forrót, hideget egyaránt.

Akik meg néha-napján odatérünk vissza, álmódzva nézzük színhelyét annyi lehanyatlott fiatalságnak, szépségnek s boldogságnak.

*

Dehogy felejttem ki a sorbul a *Királyfürdőt*.

Már csak azért sem, mivel szerény voltában számot sem tartott rá, hogy megemlítsem. Gyógy erőre nyilván ér annyit, mint az ő víz-szerinti előkelő atyafisága. De hát minden számosabb családban van egy tag, akit lenéz a többi. Ám azért felismerik az egyszerű köntös alatt is a jóra valósságát. A szomszédos lakók s a közel vidékiek ide járnak, mióta az ő régi «lyukas» fürdőjük úrrá lett. Hanem ki tudja? Az új kornak fényes királyfia, Pénz ő fensége, megpillantván ezt a hamupipőkét, megváltja homályából ezt is.

Szigetének gazdag virányai között, de el nem szigetelve, hódító szépségének fejedelmi pompájában, uralkodik valamennyi fölött a *Szent-Margit-Fürdő*.

Nem versenyez, mert hozzá fogható nincsen sem Budapesten, sem sehol a nagy világon. Természet és tőke, művészet s tudomány kétszeres ölekezésének egyszülött boldog alkotása ez. Kényelem s ízlés, fölhasználásával a higiéné minden újabb hódításának, a legmagasabb fokot jelöli ki számára. A hatalmas folyam két ága közé foglalva, olybá tűnik fel — zengi róla egy régi magyar poéta — amint Ámor

Tűzvén nyilat felajzott ivére,
Ím, az óriásra löveli —
És ez most harsogva öleli
Szerelemben-hullámzó szívére.

Vidám s kecses renaissancenak vonalaiban és színeiben épült fel a szent király leánynak fürdőpalotája. Fiatal lelke nem szívesen bolyonghatott már ott a bánatos romok, az iszalaggal befont vén kövek között. Midőn az égből le-lekiváncozva, elröppent az elomlott könyöklő felett s körülcsapongva, fehér szárnyain lebocsátkozott a tisztának zöld tűzben ragyogó pázsitjára, így szólott: «Oh mi szép itt! Amelyért annyit imádkoztam: a szenvedő emberiségnek jusson itt gyógyító tanyája. Buzogj föl, te áldott forrás! Iratos füvek, jószágú virágok, ernyős bokrok s terebélyes fák: leheljetekek erőt és nyehet!»

Igazában így esett-é meg a csuda, biztossággal nem állíthatom. De hogyan fürdönek szép gondolata megfogant József kir. herczeg lelkében: az nyilvánvalóképen a szent királyleány műve volt, akihez palatinusék mindig erős hívessel imádkoztak.

A Margitfürdőnek hő-forrása a hideg Duna fenekéből, annak is legmélyéből fakad föl. Évek során túrták-fúrták. Sokan már attól tartottak, hogy valahol Kanadában lyukad ki a kutató vas vége — midőn egyszer csak dübörögve szökent fel a hosszan keresett hő-sugár. Mikor a babona azt mondja: itt a kincs, nem kell hozzá egyéb, mint hat

békaláb, kilencz pókláb, tíz miatyánk, s erre aztán fölvetődik — azt nem kell szószerint elfogadni. De midőn a tudomány rámutat a talajnak egy pontjára, mondván: ez alatt rejlik a kincs — azt biztosra lehet venni. Föl is vetődött, s míg egy része kiszabott utakon omlik a pompás porcellán medenczékbe, másika mint gejzer lövel föl a sziklapárkányra, honnan párologva zuhog alá a Dunába.

Csak magáról a fürdőről szólottam. Erről is fogyatékosan. Parkja, nyaralói, palotái, csodafái, romjai, rózsa-erdeje, zenés vendéglői, gőzhajótul, csónaktól körülrajzott partjai, tavaszának bája, tündöklő nyara, őszenek színes hervadása s telének hermelines fősége: mind ez más fejezetbe való.

*

Aquincum fürdői csak voltak. De romjaikban is tanúságot tesznek a rómaiak nagyúri kényelméről s egészségügyi avatottságáról. Diomedes fürdőháza Pompeiben sem volt több tudással s finomabb ízléssel berendezve, mint azé az előkelő helytartóé, aki Pannoniát kormányozta. Balneo-archeologiai tekintetben érdemes is volna kitakarni nyomait a hajdani vezetéknek: melyik hő-forrásból is táplálkoztak *Aquincum* ősi medenczéi?

Átkelek a *Dunán*; de nem anélkül, hogy e folyamunk jelentőségét, mint *hideg fürdőét*, ki ne emelném.

Az alsó s a felső parton, innen is, túl is: ugyancsak víg élet pezseg nyaranta. Mert furcsa, főképen pedig furcsa nekem, aki a nyári évszak elől szököm: hogy a meleg hónapokban is lakik ember Budapesten s hogy ez délben, este mind eljár a hűsítő vízre, melynek egy-egy darabján könnyen összeróható s szétbontható fa-alkotmány — Ballagi szerint «uszda» — himbálódzik.

Ha észak jege megneveli az ügyes korcsolyázót: ez a mi Dunánk megneveli az ügyes úszót. Nyurga gyermektől a természetes emberig — csíktól a czethalig: egyenletes biztonságga, erővel (a női úszó persze keccsel és bájjal) nyilal,

úszkál, fujtat keresztül-kasul a befogott vízen, míg a vakmerőbbje veszélytelen ugrásban szökken belé a magas emeletre. Csín, rend s biztosság csak fokozza a mi hideg fürdőink becsét.

Ama dunaparti paloták egyikében, amelyek József nádor biztatására s ízlése szerint épültek: fél századnál több ideig szolgálta Pest. kényesebb közönségét a *Diana-fürdő*.

Jóllehet nincs, vagy alig van újabb keletű ház — pedig százával terem — mely a lakófélnék ne kedveskedne az ő saját külön fürdőjével: még tavaly a Diana forgalma meg nem csökkent, sőt folytonos emelkedésben volt. Aki Londonban, Parisban, Berlinben valaha megfürdött, az borzalommal gondol vissza rá. A falon s padmalyon igaz, hogy seregével úszkál a sok najád és nimfa, akiknek vízi tánczához szerelmes tritonok fűjják pöttyes, rovátkos kagyló-okarinán a «Hullámkeringőt» — tisztaságot azonban nem lel bennük. Berlinben, Rendország fővárosában, az intézet igazgatósága ukáiban követeli, hogy használat után a fürdőző maga eressze ki a vizet abból a sekély s keskeny tekenőből, melyet rideg északon vérmes fantáziával «medenczének» nevez a fölibe függesztett parancs. Hihetetlen a fehérruha-darabokban mutatkozó fukarság is: számra kettő (egy lepedő, egy szál törülköző) s terjedelemre igazi baba-lepedő s baba-törülköző. A hideg aszfalt-pallón lucskos, rongyos szőnyegdarab; s hogy ennek drága szövetét kíméljék, szétgázolt gyékény van fölibe terítve, amelyből valamire való sikáló-csutka se telne már. Az ember, midőn kimászott abból a tekenőből: szétnéz, váljon hol mosakodhatna meg tisztára.

Mily elegánzia, takarosság kényeztetett minket a Dianában! Lakni szerettem volna abban a kedves szobában^ melyben megfürödtem. S mily bősége a fehéreműnek l Csak a galatai szent fürdőben volt jobb dolgom, ahol két ember emelt s egy arabus fiúcska szikkasztotta meggyúrt gözölgő testemet bolyhos vásznakkal. A lepedők és törülközők

sokaságából olyan török mundért: turbánt, kantust s bugyogót csavarítottak körülem, hogy szinte basául éreztem magamat.

Fájlalom letüntét a Diana-fürdő szellős, világos gőzfürdőjének. Megélvezése után amolyan Gyömöszi Gyurik gyömöszölték-gyúrták ki bűnös testünkből a görcsöt, tudós tyúkszem-faragók állítottak talpra, hogy szinte tánczolhatnékja lett az öreg uraknak is, és művész fodrász-borbélyok ifjítottak meg bennünket s még a párától szétmállott bajuszunkat is enyhe kötőfékkal vonták csábító ívbe.

Hát ezt a legüribb közfürdőt kiszorította helyéből a bank pénze. Ebben a palotában — mert az volt — *Széchenyi* István lakott egy ideig, míg fölépült a lánczhíd. Kapuszinét a Duna méhéből kikotort római légiós kövek ékesítették s virágos szökőkutas udvara soká fog élni emlékezetemben. Építője az a *Pfeffer* volt, aki, midőn Pestre került

valamely idegen művészi vagy írói nevezetesség, magának foglalta le s családjával és híveivel ünnepelte. Magának is kellett lefoglalnia, mert ki törődött akkor Pesten-Budán kiváló idegenekkel?

Volt s van még sok apró-cseprő fürdője a pesti oldalnak; főképen gőzfürdője, seregével. A Király- s a lebontott Könyök-utczán állottak fenn azok, melyeket le- döntött a haladó kor.

Ezek között egész

regényességig hírhedt volt a *Mestetics-fürdő*, melynek egy-egy najádja oda csábította a járatlan vendéget, akit aztán készséges fürdői szolgák nem csupán fürdői czélekből vetköztettek le. A Mestetics helyén ma roppant kőpalota áll: Hunyadnak büszke vára, (a Saxlehneré) melynek ura azonban nem ádáz törököt, csak rosszul emésztő polgártársakat futamit meg az ő keserű vizével.

S bírunk még ezeken kívül is több újabb keletű nagy fürdőházat. Ezek egyike a főntebb rajzolt berlini mintához közeledik. Első rendű fülkéi is piszkosak és sötétek. Elkényeztetett budapesti ember, ha igazítás alatt van az otthoni fürdője, már csak inkább jó Budába jár át tisztálkodni.

Ha más ország fővárosa-úgy dúskálna a hévizekben mint mi — nem Paris vagy London, de bizonyára még a csekély Bukarest is a házaiba vezette volna már. Nem tudom, hány millió hektoliter + 45°-ú víz ömlött már el haszon nélkül, amióta az artézi kúttal, annyi idő s pénz árán, végre megcsapolhatták a Városliget földjét. Hadihajó-rajokat bírna el az a víztömeg. S városunk bölcs atyái egy régi roskatag házból csináltak új fürdőt. Mintha elefánttal kávét daráltatnának.

De én nem hihetem távolnak azt az időt, midőn lakásainkban a hideg mellett ott lesz a meleg vízvezeték is.

TEREK ÉS UTCZÁK.

— Az Erzsébettér. —

EGYKOR «Új vásártérnek»-nek hitták, ha épp magyarul is meg akarták nevezni.

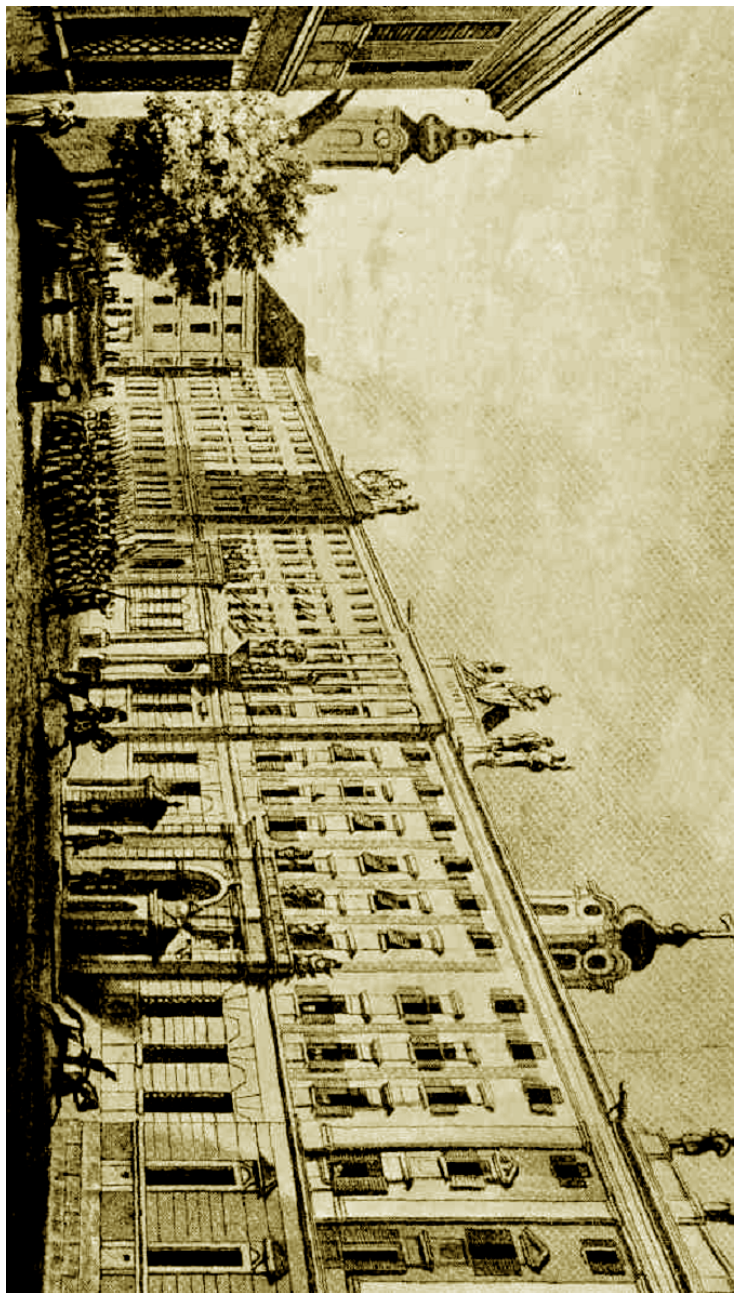
Alacsony házak szegényes keretébe volt foglalva ez a kis lybiai sivatag. Állat nem járta, madár nem szállta. Még verébnak sem köllött barna homokja s inkább másutt keresett száraz fürdőt. Télen vastag hó feküdte, tavasszal tenger volt, nyáron sivatag, őszszel feneketlen sármeder, melyben szügyig dagasztott a ló, ha kegyetlen gazdája idő-kímélés végett a téren át akart vágni. Ideje beleveszett, lova kidőlt, mire a «túlsó partra» ért.

Közepén kétcsovú, meghajlott, rozoga kút ingadozott s éjszaka kormos olajos mécs pislogott ki vak lámpásából, füstjével sűrítve a sötétséget Ebből a kútból csak a «vándor» ha ivott néha kesernyés, langyos vizet, mely magától indult meg, ha az egyik csöbe kapaszkodott.

A jobbára néptelen térnek buczkáin a métázás és pöczök-játék járta iskola után, főleg pedig — iskola alatt. Merész ívekben röpült a madzaggal kőkeményre drótozott lapda, s mint az íjról elpattant nyíl, süvített a két végén csücsökre faragott fadarab s gyakran annyira, hogy a távol házak ablakait is bezúzta. Sem szél, sem hideg, sem forróság nem akasztotta meg ezt az olympusi boldogságot s nem

AZ ERZSÉBET TÉR (ÚJ-VÁSÁRTÉR). 1845.

egy véres fő, nem egy dagadt szem hirdeté otthon a megijedt mama előtt az ő vásott fiának véres *győzelmét*, vagy kékfoltos vereségét.

Évenként négyszer nagy mozgalom keletkezett a téren. Nehéz társzekereken vontatták ide falát, alapját, tetejét, oldalát az egybe rovandó sátraknak. A kereskedés megnepe-síté a pusztát itt is. Bátor kalmárok messze földről hozták el egy idegen ipar czikkeit. A játék ugyan megszűnt ezen idő alatt, de azért nem kevésbé gyönyörködtető és tanul-ságos volt az ácsorgás a hevenyészett fa-városban. El-fogódó szívvel álltunk meg egy-egy sátor előtt, melynek fekete vászon-lepedőjén fehér írásban ragyogott ez a mesés szó: «Bécsből». Néztük, a gazdája csakugyan olyanforma közönséges ember-é, mint a más fia? El nem tudtunk telni a rendkívüli portékák bámulásával. Mennyi kalap, mennyi napernyő, sétatob, ostor! A szürke, csikós cottonbul szabott hátulgombolós gyerek-nadrág csodálattal töltött el. S főképen, midőn olyan öltöndarabot is láttam, mely egyben volt nadrág is, mellény is, frakk is, meg amelyen rózsaszín üveggombok rubin sora ragyogott: a vágódás és ámulat szinte elkábi-tott. Hát még a játékos sátrak! A kard, puska, ló, csákó, dob, kürt, baka és huszár, a kis rézágyú s Európának összes fővárosai nagy fehér katulyában! Az ugrócz, a szín-ház — szóval, egész tündérországa a gyermeki rajongásnak ott állt és fityegett előttem; s ha már nem mondhattam a magaménak, legalább-a szemem lakott jól vele.

S milyen bújódsi esett a sikátorok és kutyaszorítók ez útvesztőiben! Ha akadtunk is egy-egy titkosan guggoló alakra — mi oda se néztünk neki, ha csak ő nem röstelte. Vagy ha valami bácsit értünk rajta, amint egy vég vásznat tuszkolt foszlányos kabátja alá, még mi segítettünk szegény-nek. Csak arra kértük, valamiképp el ne árulja rejtekünket a többinek. Nem is mondta meg a derék ember soha.

Egyszer aztán megint előkerültek a lomha társzeke-rek s elvitték a sátorfákat s újból mienk lett a tér. A heve-

nyén épült sátorvárosnak azonban ott maradt a tervrajza, míg aztán a mindent elmosó eső, a mindent összekavaró szél megtisztította s megsöpörte a mi arénánkat is.

Sátoros ünnepen hadi szemle esett itt, melynek befejezésével, a mi szívünk édes gyönyörűségére, háromszor egymásután pompásan belelöttek a levegőbe. Aztán: Prrraesentirt! Halb rrechts! Marrsch! — és a fegyverdörgéssel vetélkedő ropogó vezényszó után, porgomolyok szürke köpönyegébe burkolózva vonultak el a csapatok a kaszárnyába.

Sokkalta harcziásabb, díszesebb látvány volt azonban, midőn Úrnapiján a polgárság hős hadserege ragyogott a téren. Ahány vitéz grajzler, hős varga, harczbíró szatócs, bajnok szabó, bátor gombkötő, elszánt keztyűs, hatalmas fazekas, hadverő kávé, merész posztókereskedő s rettenthetetlen üveges csak bírta a polgári czímet, az mind ott fényeskedett a csatatéren, merészen emelve föl medvebőrös fejét s győzhetetlen izzadással tekintve mord parancsnokára, ki simára vakart, sabrákos csata-ménjének öblös nyergében pihenteté a dicsőségtől felfútt hasát, és meglóbázva feje fölött diadalmas kardját, kurta, katonás szóban üdvözölte őket, hogy oly számosan jelentek meg a «festividänt» alkalmára. Aztán tarajos feje fölött megforgatván hű vasát, jó étvágyat kívánt a harczkivívott férfiaknak.

Törpe kora a bárgyú hivalgásnak! A dölyfös polgár, aki féltékenyen ül bürgerliche kiváltságainak tojásain; a czívis, aki katonásdit játszik. De idők múltán feltámadt ez a gerolsteini hadsereg a *veteránokban*. Ámbár ezeknek, katonaviselt létükre, némiképen mégis csak volt valamelyes közük a hadsereghez, fura volt mégis, midőn az egyik ezredes úrban fölismertem az én vargámat.

*

Egy napon — soron kívül, mert vásár nem volt — roppant sátor támadt a tér közepén. Miért, miért? Mi lesz itt? Kinek, minek?

Pokróczba göngyölt, vékony lábszárú, kisasszonyos lépésű lovakat vezettek a sátor hátuljába; elől meg hirtelen taglejtésű emberek álltak bokorban, akik soha nem hallott nyelven hadartak egymással. Ácsoló munkások, lakatos, kovács, ki-besikló kárposok dolgoztak ott nagy-serényen. Mi lesz itt, mi lesz itt? Végre egy szombaton messzevirító falragaszok hirdették, hogy megérkezett a *Lejars* és *Cuizent* angol lovartársasága. A sárga placardra abroncon átugráló hölgyek voltak rajzolva, aztán pezsgőző ló, majomcsikós, lovász, pojácza s egyéb inveritár-darabja egy jól szervezett «műlovar» társulatnak.

Dicső napok voltak azok! Még pinczkézni is elfelejtettünk. Ott ólálkodtunk napestig, minden lovászban félistent láttunk. Ahányan voltunk, valamennyünknek dolgot adtak. Eleinte csak futárszolgálatot végeztünk: czepeeltük nekik a bort, cervelat-hurkát, szívert s bérül egyebet sem kértünk, mint hogy engedjék bámulnunk térdig érő csizmájukat s hallgatnunk azt a csodálatos nyelvet, melyet egymás között pörgettek. Aztán a manégebe is belekukkanhatott egyikünk-másikunk. Milyen pompás lovak s milyen műveltek! Franciaúl és angolul is értettek, míg mi csacsik alig tudtunk egyebet az első latin declinációjánál.

Ördögöt is láttunk. Feketén ragyogott a képe, mint a kulimász. S mentől inkább nyájaskodott velünk, annál jobban féltünk a villámló lapátfogaitól. Különben igen jó ördög volt. A lovak közt faczipőben járt, melybe szalmacsutka volt dugdosva, hogy le ne maradjon róla. «Sabot, sabot!» Tán hogy szabó volt?

Az első szerecsen, aki elém került. Szerecsen! Tán ismerte is azt a nemes Loangót, kinek története akkora izgatottságba hozott, hogy két éjjel nem alhattam tőle. Szerecsen! Az örök nyár boldog honából való szerecsen. Ahol úgy hever az utcán a narancs, mint nálunk a — czitrom. Ahol szent János-kenyérrel élnek az emberek. Oh, bizonyosan úgy vették az istenadtát valamely tuniszi rab-szolgavásáron. Szegény Loango! Különben úgy hittak, hogy

Mr. Baptiste; s nem is a napot imádtá, hanem a bort. Ez az emberséges pogány tehát jó keresztyén volt. Nappal a lovakat vakarta, este aranyos, paszomántos frakkban tartotta az abroncsot a röpke kisasszonyok elé. A kakasülőrül néztem s a bűvös játék szinte elvette a szemem fényét. Hát még, mikor amolyan apró baba-lovacskák húzták be a porondra azt a tündéri kis aranyhintót, vagy mikor kezében tizenkét nemzeti-színű gyepelőszárral ugratott be a balletbeli csikós, tizenkét ló hátán ugrálva ide-oda s csördítve nagyokat a karikással s hallózva, hurrázva, miközben fölharsogott a zene. Mi volt a Hunyadi Mátyás dicsősége ehhez fogva! S ott állt Loango-Baptiste is, kinek a clown, a ház dörgő hahotája közt, fűrészpont tömött a szájába cukor helyett, amire Loango-Baptiste el kezdett köpködni s aztán úgy a homokba vágta a pojáczát, hogy ez öt perczig ugrált bele, mint a gumilászi lapda. Ez derék volt az én szerecsenemtől! El is dicsekedtem az ismeretségével. Majd kidobtak. No bizony, az ilyen hitvány süvölvénnyel, mint én vagyok, fog az megismerkedni! Aztán még azt állítani, hogy néger, mikor hát csak úgy van besubiczkolva a képe.

Egy ősz sportsman, kinek lovas-híre az egyetlen volt a tokaji boron kívül, ami akkoron hazánkból a külföldre került; kinek lóháton elkövetett megdöbbenő merészségei díszes album lapjain vannak megörökítve; kinek lánya egy nem rég letűnt hatalmas udvar köreiben fénylett — ez a híres sportsman leghatalmasabb protectora volt e czirkuszi társaságnak, de különösen madame Cuizentnak, a *grandé écuyere*-nek, aki épp oly vakmerőn ugratta lovát, mint bámulója, Sándor Móricz gróf. És nemcsak vakmerő volt, de bájos is. A paripa hátán szilaj, a gyalog életben enyhe és finom.

Ennek a fényes művész-csapatnak a főnökeit néhány nappal rá az Orczy-házban létezett zsinagógában a »hosszú napon» láttam fehér halotti köntösben vezekelni. Lajars és Cuizent urak a választott nép fiai voltak. Madame Cuizet pedig a karzaton ült, és hűségesen olvasta az imádságot jobbról balra s aczélas bár, de keskeny kezével buzgón

verte szép kebelét. Az imádkozótul nem távol állt az imádó. Kosárszám hordatta neki a rózsát, s Fischer, az akkori Kugler-Gerbeäud szervitateri boltjából, a java bonbonokat limogesi porcellan csészékben. Mme. Cuizent köszönettel fogadta a virágos hódolatot; de a czukrokat visszasította, mert hogy hosszú napon tilalmas az evés.

Egy szerda-nap azután lebontották a sátort. A pokróczba göngyölített kisasszony-lépésű lovak, a száras csizmájú lovászok, a repülő kisasszonyok, a piczike csikók, a pojáczák, mesdames és messieurs Lejars és Cuizent — mind eltávoztak s eltávozott az én Loango-Baptiste barátom is, és nem sokára a régi por kavargott azon a helyen, hol a szép lovarnő tördelésre inté a nemes csődört. Tapsot, zenét messze kapta el a szél — minden a régiben, az «Új vásártér» ismét a mienk volt.

A rendes katonaság békés szemléi s a polgárok színpadi hadműveletei mellett folytak ott valóságos csaták is.

Az evangélisták és piaristák csatái.

Amin nem az apostoloknak az Antikrisztus ellen folytatott harcát tessék érteni, hanem a két gymnasium diák-ságának oktalan tusait; tusait mondom s nem verekedéseit — mert valóságos haditerv szerint dolgoztunk. Amit bottal, ostor végére kötött pengével, szöggel, ólom golyóbissal el lehet követni egymás koponyáján, ábrázatán: azt mind elköveztük. A küzdelem oka? Mikor volt még komoly oka valami háborúnak, akár tanult államférfiak, akár tudatlan gyerekek idézték fel? Nekünk, az evangélistáknak, kevesebb szünóránk volt, mint a piaristáknak — vagy amazoknál könnyebb volt az examen. Vagy mert a piaristák sokan Voltak, mi meg kevesen. Nem elég ok ez? A hatalmas mindig piszkálja a gyöngét. A gyöngye meg mindig gyűlöli a hatalmast. Joga csak az erősnek van, stb.

Inter duos litigantes a lakatos- és vargainasok örültek s fődött messzeségből részrehajlás nélkül igen ügyesen dobáltak ránk apró és nagy kavicsot, aminek természetesen

a küzdő felek közt béke, majd szövetség lett a vége, s aztán ketten egyesült erővel csaptunk rá a szemtelen inasokra, kik dologtalan suhanczokkal fölszaporodva szívósan ellenálltak, Ide-oda ingott a hadiszerecsé, míg végre négy poroszló, megelégtelve a zsvajt, hazakergetett bennünket. Volt aki maga nem mehetett, hanem csak úgy vitték haza, bezúzott orral, lehasított füllel; s útközben csak attól az egytől remegett — hogy az édes anyja megveri, vagy hogy — ez a legborzasztóbb! — a negyedik tálat megvonja tőle.

Aztán nagy ideig nem láttam a csatasíkot. Mire messzünnen megtértem, «Erzsébet-tér» volt a neve; a homokot platánfa kötötte le, körös-körül bokor virított, olajfa ömlesztette édes illatát, az akácza sárgán és pirosan virágzott, a vad gesztenyefa zöld kandeláberein gyertyaszálkint meredt égnek a fehér fűt, s ott, ahol egykor a kajla kút ereszté lágymeleg vizét, bécsi bohózatokat hirdetett a czirkusz. helyébe fából, vakolatból összeragasztott német színház. És azon a helyen, ahol egykor a mi gyereki tartalék-seregünk fente a szöveget a téglához: a barátságos kioszk előtt egy vidám öreg úr, pirosoló oleanderfák árnyában, mérte rossz kávéját s dicsérte a jó levegőt.

Azóta ledőlt a két utolsó sátor is — a téres német színház s a kis kioszk. Aranyos rács, aszfaltos út szegi be a tért s fényes palotában vagy 3 krajczáros üléseken, meztelen kőalakok alatt s faragott erkélyre dőlve, új ivadék hallgatja a katonabandát s szürcsöli a régi rossz kávé s a régi jó levegőt.

A városi tanácsban, még a rajzolt állapotok előtt, felhangzott a kívánság, hogy helyes dolog volna talán, legalább fasorral szegni be ezt a sívó homokot. Amire a város vénei s eszerint bölcsei, szavazat-többséggel elnémították ezeket az oktalan vágyakat. «Mit? Hát aztán hová tegyük a vásárt? A vásár hasznot hajt, míg a fasor költséget okoz. Die Bamer g'hören in Wald!» kiáltá az öreg S. «Nem, nem! Mi nem vagyunk divatmajmok!»

S ennyiben marad, ha az akkori cs. k. országtartó, Albrecht kir. herceg rá nem csördít a bölcs vénekre. «Felvilágosító kérelmére» aztán csakugyan kezdtek fával beültetni a teret, melyet azóta dús díszbe vont a székes-főváros kertésze. Ha deres novemberbe hajlik is már bele az év, még mind ragyog a tér közepén a virágos halom, melyet már a közel jövőben fog onnan kiszorítani valamely országos jelesünk emlékoszlopa. Biztatásképp már apróbb szobrok hirdetik ott egy lelkes orvosunk s egy lelkes honleány dicsét. Közben már valóra vált egy második műcsarnokunk, mely a kissé esetlen kioszk nehézkes arányait karcsúvá emelte a hegyébe épített szellős toldalékkal.

Ne hagyjam említetlen a kávézó terrásztól jobbra és balra díszlő két gesztenyefát. Ezek egykor híven strázsálták a Nemzeti Színház kapuját. Hogy átépítették, a két gesztenyefát az Erzsébettéren ültették el. (V. ö. «Színházak» ez. fejezettel.) Soká nem bírtak ott gyökeret verni, mert hogy ott állott vala a német színház, amitől úgy megromlott a földje, hogy csak akkor tavasszal kezdett virulni ismét, midőn Landvogték onnan kivonultak s í tótok szétbontották a múzsalakat.

— Verebek az Erzsébet-téren. —

Több éve, hogy az Erzsébet-téren feltűnő módon viselkednek a verebek. A park nyugoti sarkában, midőn kopaszodni kezdenek a platánok, ezek az esti órákban zúgnak a zsinatolástól. Ezer- meg ezernyre megy e fakó legények száma, amint ellepik a lombtalan ágakat, melyek mintha valami ismeretlen gyümölcsöt teremnének. Az egyik perczben a fa koronája csak úgy hajladozik a gazdag áldástól, a következőben ismét üresen szökken vissza régi állásába. A környező boltosok nem értik az egymás szavát, midőn az ajtó elé állva panaszojják el a sanyarú időt. A Cziráky-ház s a Sas-utcza közt levő, sétatéri szögletet kerüli minden sétáló; főképp a sétáló nővilág. Félti a drága

ruháját a szünetlen potyogó guanótul, mely immáron vastag rétegekben rakódott le az aszfaltra, ahonnan kímélettel kapargatják el az utczasöprök minden reggel. De nem az aszfaltot sajnálják. Az ott állomásozó kocsis-nép az ostorával szokott feléje csapkodni a zshivajgó országgyűlésnek, de hasztalan. Varga- és lakatos-inas apró köveccsel hajigálja meg, egy-egy madárkát le is üt néha. De az egész haddal nem bírnak.

A város már több ízben rendelt el vérengző vadászatot ellene. Néhány élemedett vitéz meg is jelent ott, sem sokkal fiatalabb, sem sokkal épebb szerkezetű puskával durrantván a zsinatoló sereg közé. E hadjárat összes eredménye

még csak egy vacsorányi áldozat-halom se lett, mivel ez idő szerint jobbára rossz esztendő jár a verébre. A gabna-kereskedés meglankadt s a környező házak üres pinczéiben kedvére szaporodik a doh. A templom egerei ide járnak éhen halni, s a tetők verebei a vékonyan abrakolt lovak alamizsnáján tengődnek.

S az «állományt» folyton szaporítja nemcsak a kiköltés — mert van-e olyan sanyarú állapot, mely meglahasztaná a veréb szerelmét? — de megszaportítja az immigráció is.

Az ok magyarázatára elsőben is a házmesteri babona vállalkozott, melynek háborút jelent minden. Vagy ha ezt nem: a világ végét. S a környező nép szívesen elhiszi. Mert ha kilenczvenkilenc esetben nem üt be a jóslat, de már a századikban ráhibáz: ez még nagyobbra neveli a jövődőlés mesterségének hitelét. Míg, ha az előre kiszámított napfogyatkozás a gesztenyés asszony órája szerint egy másodpercczel megkésett: mind himpellér az «asztromókus», ha még annyi volna is. Hogyne jelentette volna hát ez a zengés-zúgás a háborút?

A főváros hermanottói nem találván érdemesnek e jelenség természetes okait vizsgálni: vállalkoztam rá én s félórai megfigyelés után rátértem: mi az, ami e verebeket egy csapatba veri Össze?

A héja.

Ott kereng a szürke rabló, egy pillanat alatt kétszer is megkerülve az Erzsébet-teret. Ilyenkor a verébség egy óriási gubanczba szorul, majd zúgva rebben föl, ingadozó felhőjével szinte fölfogva a napsugarakat. Oly magasan szállnak, mint a vadlúd; oly gyorsan, mint a fecske; s oly sűrűségben, mint a seregély.

A héja forgatta ki őket a természetükből. A halál veszedelme fölébresztett az apró madarakban minden ösztönt, megélesítette ravaszágukat, megizmosította ellenálló erejüket. Kétséget nem szenved, hogy a folytonos éberség Darwin nyomán félelmes hőssé nevelné ki Homok Gyurkát,

mint ahogy otthon, az én falumban nevezik. Hiszen szemtelensége a védekezésben máris bátorsággá nemesedett.

Mikor a héja a Deák-tér felől emelkedik magasba, hogy onnan a Bálvány-utczai verébtáborra csapjon le, ez hirtelen magasabbra repül, jól tudva, hogy a héjja, mint minden ragadozó madár, csak lecsapni szeret a prédájára. Fölfelé repültében nem támad a gonosz. Az ő levágódása s a verébség emelkedése ugyanegy pillanatban történik. Tízser-hússzor ismételi kísérletét a szörnyű ellenség, minden siker nélkül.

Megröstellhette a hasztalan munkát s rekedt sivítással tűnik el a Károly-kaszárnya irányában. A verebek soká nem bírnak lecsillapodni s e néző-játék számos szemlélője — nem jelenvén még meg a «P. Lloyd» esti lapja — nagy-élénken vitatják a támadás és védekezés változó esélyeit. Az inasgyerekek, akik az erősebbik ellen foglalva állást, rokonérzetből máris dühös verébpártiak lettek, diadalmas ujjongással s győzelmi fütyökkel köszöntik az ismét alábocsátkozó, fáradt hősöket, míg a konzervatív tőke, régóta lévén már ellensége a verébnak — amely siketítő csicsergése miatt, s amért személy- és toilette-válogatás nélkül szaporítja fölösleges pöttyekkel a millefleurs-mintákat, a kalapdíszül szolgáló holt kanárikat meg ronda kukaczaikkal boszulták meg — a vagyon, mondom, héjapártinak áll be, s szinte kedvetlenül nézi a kegyetlen regulátor elrepültét... midőn ez váratlanul másodmagával villan oda a küzdelem színhelyére. Segítséggel tért meg a Rákos erdejéből.

A verebek táborából vészjelek sivítanak föl. Zúgva lendült ismét egy nagy fekete verébfelhő a házak fölibe. A két zsvány keresztűz közé fogja az ide-oda hullámozó föllegget, melyből vezénylő fütyök, mint riadó-jelek hasogatják az esti levegőt. A héják lefelé nyilainak, a verebek meg fölfelé. Még csak egy kis vitéz sem hull el a harcztéren.

A küzdelem mindinkább elkeseredik. Alant a veréb- s héja-pártiak egymás ellen biztatják a madaraikat. A héjaboltosok s a szürke vevők takart csatája volt ez.

Az inasok sípbal, kövel riogatják, a csüggedt veréb-felhő már szakadozni kezd, midőn az egyik rabló-madarat, a «segítséget», egyszerre baj éri — a telefon-háló vas-szálainak ment neki. A fél szárnyával ott akadt s csak nagy nehezen bírt ismét kivergődni a szándéktalan csapdából.

Erre úgy elszégyelte magát, hogy ott hagyta a hívóját.

Ez meg nagy karikában körülvezve a tért, a pajtása után repült.

A platánok csakhamar megnépesednek ismét s nem is kellett Salamon királynak lennem, hogy megértsem, mit is beszélgettek egymás közt nagy zsidongással, a megriasztott s megzaklatott madárkák. Lenn az aszfalton is zajgott a vita, s ki tudja meddig tart — ha e pillanatban meg nem jelen az esti lap, amelyben változtatott nevekkal, szintén egy héja-verébharcz eshetőségeiről okoskodnak a tudós újságírók.

— II. Az István téren. —

Amíg vásárarnokaink nem voltak, a városrészek piaczaian elszórva keresték a mi gazdasszonyaink a mindennapi konyhára valót. Mivel hogy a kényes szakácsné röstelte czepelni, a fiatal asszonyka meg nem bírta: rendesen egy törődött anyóka emelte görbe hátán a vásárfiát. Ezt is csak néhány haszontalan garasért. De a gondviselés meg nem felejtkezik a szegényről. Csípőtül bokáig olyan mély-séges hosszú zsebet vágott az anyóka szoknyájába, hogy abba egy-egy tojaskát észrevétlen lehetett becsúsztatni, utána egy szál kolbászt, meg valami gyökérdarabot. Telik ezekből a szerzeményekből egy kis ebéd.

Hogy ezt a piaci életet a maga pezsgő valóságában láthassam, korábban kellett volna otthagynom az ágyat, amit gz én természetem be nem vesz. De a napnak bármely órájában mentem is arra, mindig volt ott élet.

Legfestőibb pontja a László király vendéglője — hétköznapi nyelven: a Laczikonyha. Nyáron sem környé-

kezte annyi légy, mint amennyi éhes ember az év minden szakában. Akár a kincses ládát, oly sóváran nézték azt a zöld kocsikát, melyből hívogató ételszag párolgott fel a tavaszi levegőbe, megcsiklandozván lefoszlott éhenkórászok orrát, akik munkavárás ürügyén napestig lebzseltek a négy keréken járó ebédlő körül.

Az öblös fazekakban kellemesen pöfög a köleskása. Mellette a másik fazék méhéből fel-felbukkan egy gombóc, melyet körül lehetne utazni, akkora. A harmadikban rotyog a bableves. Mikor fölkaradják, a tajtékjában a babszemek üres hüvelyei czikáznak a nagy fa-kanál körül, mint forgatag szélén a kormányvesztett csolnakok. Tálalás előtt azonban az osztó-kanál igazsága fenékre gyűri valamennyit, s habbal-

babbal együtt csapja oda a zöldvirágú cserép-tányérba. Üveges- és drótostótok, atyafiságos szeretettel segítve le az egymás hátáról a terhet, a menu főszámából szeretnek lakmározni. És ez: a kása, melynek emberül — persze tótemberül felelnek meg. Amivel meggyőzően bizonyítottam be, hogy a kása igenis étel, s a tót igenis ember.

Tekintélyes gömb a mostani gombóc is, de a régihez képest mégis csak úgy aranyosodik, mint harmadrendű bolygó a földhöz.

Megjelen a galandos öreg nénike s három krajczárból ő is megebédel. Az ömletleg laczikonyhásné bele nem fárad a méregetésbe. Már egy órája, hogy ezt cselekszi, még sincs fogytán az ételeinek. Tán feneke sincs annak a három fazéknak. Körülte egy köpczös, piros arczú kis lány pörög, aki a tányért és evő-szerszámot mosogatja: a kajla nyelvű bádoggés a csorba szélű fakanalat. Mert kés, villa itt nem járja. A gombócot fogja a kanál is, a túrós metélthez pedig — mert van ez is — legalkalmasabb villa az az ötágú, melyet minden ember magával hozott a világra. Hús pedig se nem főzetik, se nem süttetik itten. Csak sátoros ünnepen jut, akkor is csak lutriképen. Ez úgy esik meg, hogy egy roppant edény levesébe bele van aprítva egy darab húska: tüdő, mája, paczal, mócsing, szalonna-bőrke, disznó-láb, tyukfeje, mi egyéb. Részvevő díj egy krajczár. Az aztán a kavargás, halászás! Az egyik nehezett emel. Szeme ragyog: megvan a hús! ... hát kikotort magának egy nagy, meztelen csontszárat, melyen se rágni, se szopni való nincs. Másnak jobban kedvez a szerencse: a villájára tűzött egy paczalszalagot, vagy a kanálába akadt egy darabka lép. Hogy a nyereményeket az egymás kezéből ki ne kapkodják az éhes emberek, erre fölvi gyáz András úr, a közbátorság öre, aki hosszú sétáiban figyelmesen vizsgálja az eget, azt a boldog országot, ahova nem is jut be az istentelen csirkefogó, se a gazos zsebmetsző.

Mert az áldások forrását ezek állják körül legsűrűbben; onnan vetik éhes szemöket Egyiptom húsos fazekai felé; vagy hogy: csak a félszemüket. A másikat folyton körülvillogtatják, akadna-e valahol egy beszédes szakácsnéra, aki valamelyik pajtásával szóba ereszkedvén, jóízűn pletykázza ki a nacsságát. Mert ilyenkor a Kati lányasszony legbiztosabb tárgya az operációnak: se lát, se hall, csak a szája jár.

Ott sütkérezik az egész tolvajhad. Szeme dagadt a pálinkától s az álmatlanságtól. Arcza vagy fakó és horpadt, vagy szederjes és puffadt; haja borzas; testén a rongyokat madzag tartja össze. Ez az alja.

Élhetetlen gazficzkók és buták. Az ő kezük egy láthatatlan orgazdának dolgozik, aki a harmadik utcának egy lebujaiban méri a lélekveszejtő gonosz italt, s András úrnak minden látogatására nagy zajjal hozza elő az adókönyvét, hogy ő így úgy, nem hátralékos, hogy bejegyzett iparos és hogy a «Víg favágó» van olyan tiszta firma, mint a «Vadászkürt». Mert azért, hogy szegény boltos az istenadta, tudja ő mi a regula és emberség. Pedig kihallgatás nélkül megérdemelné a vasas tíz esztendőt.

Közben folyton váltakoznak a Laczikonyha vendégei. Téglaporos napszámosok, akik a szomszéd Sugárút egyik palotájához hordják a követ, habarcsot: itt ebédelnek. A legtöbbje talpon állva végzi az étkezést, de azért egy morzsát a metéltből, egy csöppet a levesből a földre nem hullajt. Drága eledel az, vigyázni kell arra.

Egy tíz éves kamasz vetődik most oda a kis öcsével, egy fiúcskával, aki a nem rá szabott kabátból majd kiesik. Egy háromlábú, félfülű falovacskát találhatott valahol, azt szorongatja tömzsi, fázó kezében. Hogy megpótolja a paripának kihullott farkát, kakastollat dugott a helyébe, ami a kopott fa-csikót mesebeli állatnak tünteti fel.

A nagyobbik odalép a természetes nénihez, hogy adjon neki három krajczáron ebédet s hozzá két kanalat. A roppant

merítő a fazék öblébe száll, s a következő pillanatban ott gőzölög a bableves a zöldvirágú cseréptányéron. A nagyobbik fiú az ő kis öcsének oda adja a fakanalat. «Egyél no!» De magasan tartja a tányért. A fiúcska a lába hegyére állva kénytelen a leveshez felnyúlni. Előbb azonban a lovacskáját akarja bátorságba helyezni. Hol a bal, hol a jobb kezébe fogja, míg végre óvatosan lecsücsülteti egy kőre. Az alatt a nagyobbik nem mulasztott időt; fal, amint csak egy éhes tíz éves gyerek falhat. A kicsike nagy szuszogva feltápászkodik; de az «önsúlypont» vissza-visszahúzza.

Szemmel nem, csak a kanállal éri el színét a tányérnak, melyből hihetetlen gyorsasággal fogy a bableves. A fiúcska végre meríthet magának; de míg a kanállal leérhet a szájához, útközben kicsorgatja a felét, mely a bő mellényre a Dunát rajzolja oda az ő szigeteivel. Alig jut a kis éhesnek, míg az a másik telehabzsolja magát, s megnyalva a kanalat, az üres edényt visszaadja a pozsga mosó-

gató lányzónak, aki megsajnálja a csöpp fiúcskát, mivel ennek jóformán nem is jutott, A gyerek megnyugszik sorsában. Ölébe veszi a háromlábú lovacskát, amely neki ebédet is pótol. De már ezt nem nézheti az asszony néni se. Rászól a nagyobbikra és jól megpirongatja, még mihaszna léhűtőnek is mondja, pedig nem is léhűtő, mert meg se fújta a levest, hanem azon forrón szürcsölgette magába. «Hát nem lehetett volna több gondod az öcsédre, he? Mind bekapdossa az ételt, ennek az apróságnak meg semmit se hagy! No gyere ide, te kis Babszem Jankó!» És csap a zöld tányérba egy porció levest, a mosogató lányka eleje teszi le a földre a kő mellé amelyen ül, s amelyen nagy igyekezettel állítgatná talpra a háromlábú paripáját. De az átalakodott lovacska mindig fölborul. A gyermek nem soká tűnődik a váratlan szerencsén, hanem nagyokat fú a tele fakánálba, s míg a rendeltetése helyére segíti, persze kilocsolja a felét. Öröm nézni, Jankó hogyan kanalazza ki szemenként az ő babszem druszáit a tányérból. A nagyobbik sötétlen tekint az öccsére. Aztán, hogy megboszulja magát, egyszerre elfut onnan. A fiúcska, otthagya az ingyen levest, fölkapja a béna lovát és bögve koczog szívtelen bátyja után.

Jön most egy öles, nagyszakállú magyar munkás, karján egy: búbos fejkötőjű babával, aki nagyokat ugrik az apja mellén. Szerencsére jól megfogják, másképp talán el is röpülne onnan. Édes anyja, egy komoly, csöndes asszony, garabóját leteszi s onnan tányért, evőeszközt szed elő. Utálgodnak enni arról az edényről, melyhez annyi mocskos száj fenődött hozzá. Fejét, keblét nagy kendővel kötötte be, de azért ebből a burkolatból is kivirít az ő fiataltsága. Orczái piros színén még ki nem fogott a fővárosi levegő, sem a szükség. Megebédelnek ők is. Az apa ölébe ülteti az apróságot s maga eteti, dajkálja. Jól esik ennek az erős, marcsona embernek foglalkozni a tehetetlen kicsinyével. Egész nap úgysem férhet hozzá, mert ő hengergeti fatalpakon azokat a nehéz, faragott köveket a palota-házakhoz s oda nem csak erő, de ügyesség is kell. A pallérok nyilat-

kozata szerint pedig erre a munkára legvalóbb a magyar. Míg falun volt az ember, ő is megberetváltkozott minden szombaton, mert «csak a betyár ereszt teljes szakált». De a nagyvárosban nem érkezik, mert még nem rég szent ünnepen is állott a napszám. Sokszor még éjszaka is. Mert sietős volt ám az a palota, hogy őszszel belé hurczolkodhassanak az urak.

Míg az asszony a közel kútnál elmosogat, apa az ő gyermekével kiül a napra s mulat vele. Nézi azt a párnás kezeckét, milyen kerek, fehér ujjacskák vannak rajta, meg a végökben rózsaszínű körmöcskék. A gyermek szájához étel ragadt. A munkás az ő kérges kezével lesikálja onnan, mire a baba elpittyenti magát. A szikrányi maradékot aztán lesöpri róla a szakállával, amikor megcsókolja.

*

Két nagy táborra szakad a tér: az észak-keleti része keresztyén, a dél-nyugati része zsidó, amott véges-végig, hosszában kettéhasított kövér disznótetek. Emitt, főleg tél idején sakterolt hízó ludak hekatombái. Azok nem rőfögnek már ide, ezek nem gágognak már vissza. De mostanában kevés már a liba, míg a sertéssel soká álltak még vásárt, meghazudtolván a példabeszédet, hogy sok lúd disznót győz. Mert ludat győzte le a disznó,

Fölsismerni, hogy melyik a nagymájú liba: ehhez több tudomány kell, mint meghatározni a még meg nem született gyermek nemét. Mert a máj, az a széles, dombos, sárgás mirigy csábítja ide a legtöbb vevőt. Pedig az a kedves nyalánság voltaképen kórosan elváltozott szerve a derék madárnak. Embernél veszedelmes állapot, amely ellen, Karlsbad van indikálva. A gourmet nem törődik a ludmáj «zsíros túltengésével», sőt keresi. Mint ahogy keresi uborkában az éretlent, sajtban az avast. Aztán panaszkodnak a gyomorhurut miatt.

Amott a varsák piszkos vizében vergődnek, a halak. A legtöbbje már égnek fordította fehér hasát, de halódik az

élő is, lelkendező kopoltyúival kapkod az eliramló élet után. S még így jobban járt, mint fűgőbb társa, melynek virgoncsága magára vonja a szakértő vendéglős figyelmét. Megveszi, a gerinczébe beleakasztja a horgot s így emeli diadalmasan hazafelé, vagy a kopoltyúján át a száján húzza keresztül a madzagot, míg a vergődő állatnak uszonya kimered a fájdalomtól. Kinszenvedése még nem ért véget. A kút mellett — oh állatvédő egyesület pillants! — eleven testéről feszegetik le az arany pénzekből vert csillámló vértet. S még mindig él, mert amidőn belevágnak a nagy késsel, kiugrik alóla. Ez az igazi! ... tartja a konyhai babona. Bizony, az éhes pelikán, aki egyszerre nyelte volna el, nem oly kegyetlen, mint az ember. Pedig egy csöndes ütés arra a vékony koponyára egyszerre megöli.

*

Gyermekségem óta megváltozott ez a tér is. Háromemeletes házak nőttek a régi viskók helyén, s a szellős csarnokba hurczolkodott vásár helyén zöldéi bokor, virány. De abban az időben elhagyatott és poros volt. Életet csak pecéző, lapdázó fiúk hoztak bele. Jó kabátú, ép nadrágú diákokskának, mint amilyen voltam én is, hamar meggyült itt a baja a térlakók vásott kölykeivel. Egyszerre tízen is

körülfogták. A vezérük aztán hirtelen odalépett s nagyot kiáltott: «Vasz had a xagt? Á pédjáren had a xagt?» S ezzel a gyalázatos ráfogással ki volt adva a napi parancs. Rárohantak a védtelenre, takaros kabarjából kihámozták, jól elverték s a síró fiúcskát ott hagyták.

A mostani gyerekek már szelídebb természetűek. Fogócskát játszanak s rivalgással kergetik egymást. Mankóira támaszkodva, egy halovány, púpos leányka bánatosan nézi a boldog cziczázást. Némelykor, ha egy-egy fiú elnyilal mellette, ő is utána kap. Hátha megfoghatná? Mekkora volna az ő öröme! Hasztalan. Akár magát az élet örömet akarta volna elkapni. Csak egy nagyobbacska kis lány szándékosan felejtí ott a szoknyája szélét a kis púposnak soványka ujjai között. Felfogta a sors e kitagadott mostoha gyermekének nagy vesztességét s kártalanítani akarja. Akkor fáj a kis nyomorék szíve legjobban, midőn ünnepnapí menetben látja maga előtt elsorjázni a «fehér lánykákat», felsütött fűrtjeikben az ártatlanság fehér koszorújával és kezükben égő viaszgyertyával. Lesz egykor — talán nemsokára — lesz egykor neked is virág a hajadban és fel is fognak öltöztetni fehérbe — majd ha a koporsóban fekszel. Azon az úton pedig, amely az égbe viszen, nem kell mankó. A mankódat bátran eldobhatod, mert szállani fogsz. Mint egy szép mesében olvasám: a te púpocskád is kipattan majd, mint a bimbó, amelyben csak össze volt zsugorodva a te szárnyad; de ki fogod bontani akkor és röpülni fogsz vele a mennyországba.

Éktelen zsvaj. Egy kövér asszonyság a jajgatásával fölveszi a piacdot. Meglopták. A belső ... mondjuk ki bátran: az alsó szoknyája zsebéből kicsenték az erszényét. 32 frt 28 kr. volt benne, két reskontó, egy sor gyönyörű numerus, meg egy pliszérosnének az adresszaja. A gyönyörű numerusokat meg a pliszérosnének az adresszáját nem bánja, de a pénzét, reskontóit isten úgyse sajnálja. Érezte is a gazember kezét, hogy motoszkál a ruhájában; de mire megfordult, majd bele lépett egy rakás tojásba. Emberi lélek nem volt mellette. Rendőrt kiabált «Puliczáj!»

András úr méltóságos lépéssel közeledik, mert a közbátorság öre mindenütt jelenvaló. Hogy megéri miről vagyonszó, bölcs nyugodalommal arra inti az asszonyságot, hogy máskor jobban vigyázzon, mert sok ám erre az hamis ember. Az asszonyság csak siránkozik egyre. «De hová is lett olyan egyszerre az a gonosztevő? Megfoghatatlan!»

— Hásze ippeg az a baj, hogy megfoghatatlan az akasztani való! Hun van már azóta! Rég az «Víg favágónál» iszik a!

— Tán mennénk is oda, biztos úr? Hátha ... véli siránkozó hangon a kárvallott.

— Nekem itt az posztomon kő marannom. Az «Víg favágó» már nem az én járásom.

Mondja és lassú tempóban tovább lépked, nézván a délutáni eget, amelyen puha bárányfelhők úszkálnak.

*

Nagy napokat élt ez a tér, midőn valami vándor panorámás ütötte föl benne sátorát. Recsegő kintorna és dobszó csábítá oda a közönséget s a bejárat előtt egy nagy sörényű férfiú hirdeté a még eddig sehol nem látott csodákat, a leghíresebb rablógyilkosok vérengzéseit a bűn elkövetésének pillanatában, művészileg megfestve «természet után olajban», — mialatt egy vörös szemű, fehér hajú albina kisasszony (élő), idegen nyelven biztatá a n. é. publikumot a besétálásra. Mellette a hívó szózatot egy sörényes férfiú így fejezé be: «Minyár megkezdedi elleadas!» (Napjában huszonöttször.) «Magas úriságok, (ácsorgó közlegények, szolgák és egyebek) nem fogják megsajnálni a pénzdet!»

Még többen voltak magas uraságok, midőn menaszéria telepedett meg ott. A reklám gyanánt ingyenben mutogatott majmok és papagályok e közönség előtt nagyobb népszerűségnek örvendenek még ma is, mint hazánk jeles hősei, államférfiai és szónokai.

Különösen nagy volt a nézőség (kívül), midőn a trombita az etetés pillanatát harsogtatta szerte a környéken és a vakkanó majmok és rikácsoló papagályok között meg-

jelent az állatszelistítő kisasszony: jobbában pisztoly, baljában korbács, fején tollas korona, testén vérvörös rövid kabát, idomos lábszárain trikó és aranyrojtos kék topán. Ez fog megbirkózni a rettenetes oroszlánna (egy álmos vén döggel) és meg fogja verni azzal a korbáccsal*— ami a felis leónak kedves órája, mert jól esik neki, hogy egy kicsit kiporolják a molyos bekecsét.

Virágot nem igen árultak ezen a piacon. De november felé itt is fonták a hallotti koszorúkat, karácsony felé a hó alól itt is kihajtott a zöld fenyü-erdőske s húsvét körül a kofák nagy kodácsolással tojtanak piros tojásokat.

Később narancsok sárga halmazai sugároztak szerte. Volt közte sok tökéletlen is, havariás és penészes. De a gyermekvilág nem sokat törődik vele s vígan fogyasztja. Egy ifjú, kinek fényes hajzatán a számtalanszor kivasalt czilinder ragyog, szintén ott narancsozott. Kereste a vörösbelút s evés közben ábrándozott. A fiatal zeneköltő, Fenyéri Ingomár ő (ezelőtt Ignác Tannenbaum), aki szerelemben sorvadozott Palmay Ilkáért, kinek a számára dalokat ír, melyeket azonban a díva sohasem énekelt el. Ingomárt aztán úgy lelték meg egykor a hideg hajnalban, amint megmerevedett végtagokkal lógott egy libás-asszony sátorának egyik sarokfáján. Lábai alatt a vasalatlan czilinder-kalapra csöndesen pörgött alá a hó.

Emitt a fenyőfa a szegénység kietlen északi sarkán, amott a pálma a boldogság delelőjén.

Így esett meg ez Heine nyomán szabadon.

*

Ez is mind csak volt. Sertés, liba, hal a kerületi vásárcsarnokba vonult s a László király roppant ebédlőjét pótolja egy tisztességes vendéglő. Karácsony táján pedig a felső világítás derűjében zöldéi a sok apró fa. Olybá tetszik, mintha üvegházi tündérkert virult volna ki benne.

Most parkká lett az István-tér. Tavasszal az orgona-bokrok fürtjei rengenek ott s oszlik szerte az ő édes illatuk, nyáron meg elsült fiatal fák fanyar árnyékában hüsel nagy izzadva az itt rekedt emberiség.

— III. Széchenyi-tér. —

Hálával telt el Pest a legnagyobb magyar iránt. De mivel ezelőtt hatvan évvel még nagyon szegény város volt, úgy adózott kegyeletének, hogy Széchenyi Istvánról nevezett el egy sor gémberedett akáczafát s néhány orgona-bokrot, melyek ott sínlettek ritkásan elszórva egy keskeny földcsíkon a szürke magyar Bastille s mocskos, ragyás elejű házak között. Még akkor az Erzsébet-tér Újvásártér volt (1. a 80. lapon) s a Bel- s Lipótváros ráérő közönsége ide ömlött esténként kávéra, fagyalatra, míg szemben az esetlen kioszkkal a *Sárközy* Feri bandája váltakozott a *Kecskeméthy* Józsiéval. Amaz a legcsinosabb primások egyike; nyugodt, szinte előkelő, aki nem rég jött vala meg Parisból, ahol első diadalát vívta ki a magyar zene. Sárközy, aki világfias mázt hozott magával a Szajna mellől, inkább a nemzetközi táncmuzsikát művelte. Elragadóbban Strauss sem játszott az édesmaga keringőit. Külön tisztelet jár ki ennek a cigány gentlemannek, aki egy csöpp árva gyermeket nevelt föl — Hegyi Arankává.

Kecskeméthy Józsi, a kicsi cigány gigerli, megelégedvén a kontrásságot, egyszer csak megvált Feritől s maga szökkent egy csapat élére. Szerzői tehetségre amannál különb, de nem csárdásokat, hanem inkább francia négyeseket szerzett — némelykor bizony a szomszédból. Formás darabjaival csaknem elhomályosítá Ellenbogen Adolfot.

A *Pörgess* társulatának gazdag játékrede jobbára opera-zenéből tellett. Helyes tapintattal tartózkodott a csárdástól, palotástól, melynek született művészeivel hasztalan is kelt volna versengésre. Porgesznek főképen technikája volt bámulatos. Bazzini, az ördögös Paganini után a szédítő virtuózság legnagyobb képviselője, egy hangverseny-darabjával járta be akkoron a világot, melynek hallatára szinte elakadt az ember lélekzete. Ez volt az a híres «quartett egy hegedűre». A cantilént kísérte kettős fogásokkal,

cellóval és hárfával. Ezt a hajmeresztő kóklerséget szabatosan cselekedte meg utána Porgesz is, akiben tán egy második Bazzini rekedt meg. Minden szombat este, mintegy külön kedveskedésül, csuklott, süvített, kaczagott s füttyentett ujjai alatt a világszerte népszerű «Velencei karnevál», melyet a maga emberségéből káprázatos változatokkal tódított. Sok évvel ezután a Covent garden egyik «Popular concert»-jében Wieniavskytól, az újabb kornak ezen kétségtelenül legnagyobb hegedűsétől hallottam ezt a már addiglan is agyon-nyagगतott parádés darabot; ám a Porgesz boszorkányságait nem múlta felül. (W. különben nagyon szeretett London vasárnapi közönségének ilyen csemegével szolgálni. Mert hogy minden nagy volta mellett ő belé is cigány szorult inkább, mint akadémikus.)

Legényeivel később meg-megjelent ott a dobogón egy köpczös olasz nénike, Sgra *Gobbi*. Ő volt a banda vezére s jeles első hegedűse. Fiában nemzeti zene-iskolánk egyik derék tanerejét bírjuk.

Egy tavaszi estén láttam ott Westmoreland herceg-asszonyt a férje társaságában, Széchenyi Béla gróf karján. Már ha messze Keletre igyekeztek, útjukba ejtik Pestet, fölkeresni a nagy magyar reformátor nevérol nevezett egyetlen emléket, a sétateret. S mert tavasz zsendült mindenfelé, még az a sanyarú kis tér is bájos volt az ő ifjan fakadt lombjaival. A jelenet csak azért emlékezetes előttem, mert soha addig, de tán még azóta sem láttam szebb emberpárt, mint azt az angol asszonyt s a fiatal magyar gróft.

Midőn aztán a kávé, csokoládét kítúrta a sör és bor s a cigány hátra szorult a trombitás katonabanda elől: hanyatlásnak indult a Széchenyi-sétatér. A kioszk termében politikai pártok dulakodtak s állott a kortes-tanya, míg maga a tér földiekkel kaczerkódó dajkák s deli harcfiak *promonád*-jává lett.

Erre a térre építetett Széchenyi István lakóházat angol mintára: hogy t. i. mindenik fél teljesen bírja a maga lakását, a közös ámbitusról ne láthasson bele a szomszéd a más

konyhájára. Szerény kísérlet a «my house — my castle» (én házam: én várom) felé. De kevés eredménnyel. Mégis csak összejártak a szomszédok s a szomszédasszonyok és belenéztek az egymás konyhájába, mit főznek. Mert hát erről a barátságos szomszédolásról le nem tehetünk. Ezt az ősmagyar vendéglátogató hajlandóságot Széchenyi nem emlegeti az ő «Kelet népe» című munkájában. S így történt, hogy a háza egy részét vissza kellett építtetnie — ámbitusossá, mivel hogy szomszéd nélkül nem is ér a lakás semmit. Kivel is béküljön ki az ember, ha nincs szomszédja? Érdemes megemlítenem, hogy e ház első emeletének nagyobb részét a «Magyar Középponti Vasút» építészeti és mérnöki hivatala foglalta el, mely, mint Dunát a Tiszával, Pestet Szolnokkal összekötő vasút maga is, az olasz *Tallachini* vezetése alatt állt. Sokat jártam be a rajzoló urak közé, mert hogy a hivatali szolga családjának gondjaira voltam bízva. Az egyik művész gyönyörű házat, lovat, gőzkocsit és gőzhajót, fát, madarat pingált, s a vastag rajzpapiros lemetszett széleivel s az akkor még ritka vas-tollakkal kedveskedett nekem. A jó Puchelt bácsit dehogy felejttem el.

— IV. Sebestyén-tér. —

Az az ifjú vértanú, akit katona-pajtásai Diocletian császár parancsára megnyilaztak: szt. Sebestyén a megmondhatója, hogy reggeltől hajnalig hány medikus- és jogászyerek rajzolt ki-be a «Fillinger» és a «Két huszár» ajtaján. Egyazon diák-hadtest két tábora volt ez a két kávéház, mely a híres «Pilvax» örökébe lépett. Amott határozottak, emitt végrehajtottak. Ezen a főhadiszálláson szőtték a tüntetések tervét. Mert akkor, hogy elnémult a terem, megszólalt az utcza. Innen indult ki az ifjúság: kezdte a Szózatot, végezte a macskamuzsika pokoli zajával, melyhez a kövek szolgáltatták a taktust, midőn, mint a Haas cs. k. tanfelügyelő lakása alatt is, zúgva repültek a csörömpölő ablak-üvegeken

át a főtisztelendő úr szobájába. A fiúk akkor, a 60-as évek elején, az u. n. «Kerepesi-temetőben» ünnepelték márczius 15-ikét, megkoszorúzva az ott porladó vértanúk sírját. Ottan történt, hogy a kivonult katonaság vezénylő tisztje tüzet parancsolt, s *Forinyak* Béla, egy deli ifjú jogtanuló, halálosan találva rogyott le.

Hát: tanulni nem igen tanult a tanuló ifjúság, inkább tanított. Persze példával. A biliárd tetejéről, a sarokház kövéről hirdette a magyar eszmét, s fölmelegült bele a polgárság. Ebben a lomha tésztában erjesztő kovász volt.

A keskeny Curia-utczán állott egy szurtos kávémérés, a fia-Fillinger. Ide meg mi gyerekek látogattunk el szombatok délutánján, midőn kijárt a havi pénzünk. Az enyém egy hatos volt. Ebből futotta egy porció kávé — de mekkora! — s egy kerek zsemlye, mely igazán nem fért a zsebembe. És politizáltunk, hogy Fróni néni nem győzte bámulni bölcseségünket. Jó német asszony volt. A fia furvézernek állott, aki egyszer leesett a lórul. Ezt a jelenetet Scheiber Rudolf festőművészszel ábrázoltatta le az édes anya, aki oda függesztette a boltajtó egyik felére. A címírást maga szerezte: «Zum Segítség» — mert hogy estében segítségért kiáltozott a Ferdl. A haszontalan vargainasok, ha észrevették az utczán a sánta legényt, ezt bögték utána: «Der Ferdl is' vom Ferdl g'fallen!» A megrokkant vitéz e baleset óta főpinczéri tisztséget vállalt a kávémérésben. Nagy hazafi volt, de mikor Kossuthot éltették, Türr Pistát és Garibaldit, kiszaladt a konyhába s a tűzhely mögé bújt.

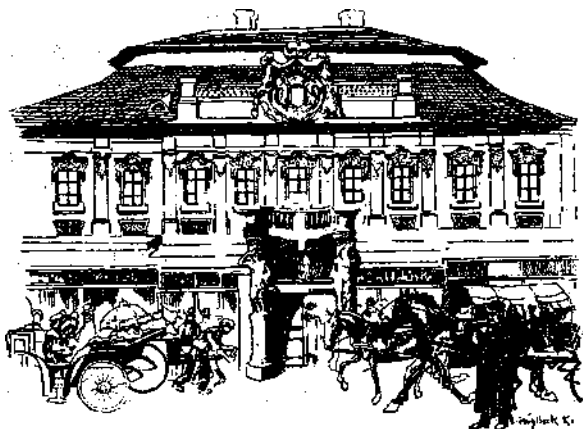
— V. Barátok-tere. —

Nem tudok fiatal várost, ahonnan oly gyorsan pusztulna ki az a néhány régi épület, (amely nem is valami messze múltba vezet vissza) — mint amily gyorsan tűnt s tűnedez el szemünk láttára az, amit a «régi Pest» nevéen ismerünk.

Ha már Budán is csak újabb keletű emlék-táblák jelölik azokat a nevezetes pontokat, melyekhez valamely történelmi esemény, vagy kiváló emberünk neve kapcsolódik: mennyivel kevesebb maradhatott fenn a kétegy városnak innenső részén, melyen bátrabban hajtott át a mulandóság szele s könnyebb szerrel kapta föl szárnyára azt, amit tán érdemes volt volna megőriznünk.

Még a régi utcaneveket is sajnálom. Mert bizony históriai érzésünket nem igen nevelték itt a fővárosban. Igaz, hogy jóformán nem is volt, mivel.

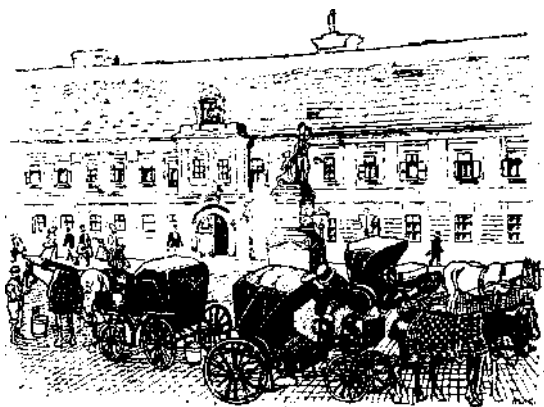
De épp ezért nem tudom eléggé elsíratni a Hatvani-utczáról elhordott Grassalkovics-palotát, melynek barokk-

lokzata többet ért, mint amennyit a Sugárút egész építészete. Csak amióta Andrassy-út lett belőle, támadt egy-két becsesebb objektuma.

És remegve gondoltam arra az órára, midőn a mi ember-séges tótunk bontó vasa elsőt vág majd a Károly-kaszárnya nemes homlokvonalába. Boldog vagyok, hogy megmentették.

Vegyes érzelmekkel szívében nézi az ember egy rohamosan fejlődő városnak elomló régi utczáit s keletkező új téréit. Illik örülni az ifjú holnapnak s el kell andalodnunk a bús tegnapon. Köszöntjük az újat, búcsúztatjuk a régit.

Én még a régi Kúriától is nehezen váltam el. Amolyan tisztes, kényelmes, régi-módi magyar ház volt az, «kúria» a szónak másik értelmében is: nagyelejű, kertes. Hát ez is csak volt már. Mintha valamely kedves urambátyámnak a holtteste fölött állanék.

A bontó vas mind tágabb körben döntögetett, míg elérte végre a *tudós-tanyát* is.

Nem is a mulandóság árnya, de annak fénye környe-kezi. Soha annyi világosság nem ömlött arra az ódon házi-kóra, mint azóta, hogy az elhanyaglott Kúriából a halálos szentenciát a csákánya nyelén nyújtogatta feléje a tót.

Mindenki, ha újabb lakosa is Budapestnek, rögtön ráismer e sorokból az *Eggenbergeriumra*; arra a könyvkereskedésre ott a néhai Kuria-utca sarkán. Hát még a régi pesti hogy ne ismerne rá! És ismerték bizony a régi pestiek öregapái is, mert tavaly múlt 140 esztendeje, hogy fönnáll. Azaz, hogy fönnállóit és virágzott. Ami bizonyára érdeme az ő derék alapítójának, de érdeme egy kicsit a magyarnak is. És aki bejárt oda komoly könyvet venni, az mind csak azt tudta, hogy könyves-boltban jár, de nem gyanította, hogy jobbára azok az öregebb s ifjabb urak, akik nagy-vitázva csoportba verődnek, vagy fölívágtalan kötetekben búvárkodnak — hogy voltaképen azok szerzői

is ennek vagy amannak a roppant tomusnak, mely értekezik jogi, orvosi, mennyiségtani, nyelvészeti, nevelési vagy egyéb tudós dologról.

Kár, hogy közelebb elhunyt két tulajdonosa, Molnár és Hoffmann, nem voltak már birtokában ama művek egy-egy példányának, melyek ebből a boltból indultak, ha világgá nem is, de országgá. 1864 óta 150 jogtudományi munka jelent meg itt. Ezek közt van egy, amely 635 lapot foglal magában. Orvosi 16; egyike 1110 lapra terjed. Egy sereg matematikai s természettani; közte egy 712 lappal. Ezeken kívül nyelvészeti, pedagógiai, mezőgazdasági szakmunka 100 kötetten fölül; mindössze vagy 200 tudományos mű, ide nem értve a gimnasiunmi tan- és olvasókönyveket, a dísz- és utazási műveket, imádságos- és szakácskönyveket. Sat.

Ez a «Sat.» azt jelenti, hogy egy regény, egy verses kötetke sem szállt ki innen, hacsak tanítási czélokot nem szolgált. Amit a poéta és regényíró urak tán rossz néven vesznek, de azért egy szikrányival sem csorbíthatják e kiadótintézet érdemeit.

Az ős-alapítója *Weigandt* György János, akinek örökébe a múlt század elején *Eggenberger* József lépett. Ennek a kezébe gyűlt össze az a sok százezer forint, melyet az 1838-ki árvíz áldozatainak s kárvallottainak fölségítésére küldtek ide egész Európából. Követte őt *Eggenberger* Ferdinánd, a legjobb fővárosi polgárok egyike. Az ő ellenőrzése alatt épült fel a belvárosi főreál-iskola. Ő volt az, aki az 50-es években egy küldöttség élén az akkori katonai és polgári főkörmányzó, *Albrecht* fhg elé járult: engedné az *Újvásártér* — ma *Erzsébet-tér* — sivár pusztáját fával beültetni.

Alig bukott meg a Bachrendszer: midőn az akkor már erzsébettéri hausherrek, akiknek ablakába a vadgesztenye-, hárs- és olajfa küldötte be virágainak illatát, s az egyetlen lámpás-karót homályba borítá a platán lombja — midőn e derék férfiak azzal boszulták meg magukat az ő fával, cserjével, virággal «elcsúfított» kilátásukért, hogy pecsovicshírét költötték az öreg urnák, spiczliséget fogtak rá, aki

titokban folyton kezére jár az osztrák politikának. A láthatatlan módon, rejtek-utakon szívárgó gyanúsítás és rágalom végre annyira elkésérítette, hogy a fővárosi ügyektől visszavonult s 1863 elején meg is halt.

*

Sokan jártunk ebbe a kedves boltba. S míg Molnár, föl sem pillantva pulpitusáról, de némelykor hegyeseket legyintve oda a megeredt vitába vagy pletykába — mert biz' ott vígan s elmésen szólták meg a közéletnek szereplőit — törhetetlen buzgalommal rovogatta a maga apró czéduláit: addig az ő társa a híres vendégekkel foglalkozott; kivéve, ha valami női vevő perdült be, aki csak a nvájas, deli Hoffmann úrtól szeretett könyvet vásárolni. Mert szép ember volt ám ez az idejekorán megöszült férfiú. Hajának, szakállának ezüstös keretéből beszédes finom vonások mosolyogtak a vevő felé. Türelménél, mellyel valamely kalendárium-válogató vidéki asszonynéni kifogyhatatlan kérdéseire felelt, csak szeretetreméltósága volt nagyobb.

Ide járt az évelődő *Pákh*, aki tele marékkal szórta élczeit. Csakhogy nem volt még akkor jelen élczlap-szerkesztő, hogy azokat összegyűjtse. *Greguss* Ágostnak, a kitűnő magyar aeszthetikusnak «Gipsey» kutyája, egy hihetetlen csúnya pincsi, itt gyarapította, *Pákh* szerint, az ő filozófiai ismereteit. A tudós és költői *Greguss* Gyula itt merült bele a fölívágtatlan példányok óvatos kutatásába, s *Greguss* János, aki olyan jól tudott volna festeni, itt pipázta s bölcselkedte el sok szép délutánját. S itt láttam először a *Gregussok* sógorát, a kemény *Keleti* Károlyt is. Épp a Malthus-elmélet ellen hadakozott ékesszólóan. Senki sem volt köztünk, aki sejtette volna, hogy félórával ezelőtt véres párbajban kaszabolta össze *Áldor* Imrét.

És itt beszélte el *Kertbeny* Károly Mária az ő viselt dolgait szárazon és vízen, aki akkor már megbocsátott *Greguss* Ágostnak, s ez már megbocsátott öneki is. *Pákh* mint jeles *Petőfi*-ferdítőt üdvözölte őt s megkérdezte tőle, miért fordí-

totta le «*Toldy estéjé*» így: «*Soirée bei Dr. Franz Schedel*» (Kérem, ezek még ekkor mind vadonat új tréfák voltak.)

Egyszerre aztán (8°—R-nél!) fölpattan a bolt-ajtó s a küszöbön nagyokat fúva megáll a természetes *Balogh Kálmán* s rakásra szidja a gazdákat s vendégeket: hogy bírnak itt lehelni ebben a bengáliai forráságban?

Nagy has, de még nagyobb agy. Naiv, mint egy iskolás fiúcska; bátor, mint a katona; tudós, mint egy jeni professor s vígabb, mint a jeni diák. És alapos gourmet. Ahol Budapesten egy-jó csöppet mértek, egy jó falat sült vagy főtt: ő annak tudója volt, s nem egyszer az egész kompániát vitte magával valahová a Szt. Gellérthegy tövébe, melynek valamely ismeretlen forrásából pompás piros bor bugyogott s ahol úgy megsütik a halat, hogy ezért el szabad volna menni még a Davalagiri tövébe is. (De már a tetejébe nem!) S még *Scheuthauer* is járt ide némelykor, bámulatba ejtve mindenkit könyvismeretével. A könyveknek azonban nemcsak a címlapját ismerte — «mint egy-némely sortimenter», vágta oda visító hangon *Balogh* s utána nagyot kaczagott.

Ezek is mind meghaltak már az évek jártával.

A régiek közül, pusztíthatlan erőben s harciasságban sokszor megfordult ott *Gyulai Pál*. Mihelyt egy újságíróvett észre köztünk, oda vágta neki, hogy: «Miféle sületlenségeket firkálnak maguk abba a Budapesti Hírlapba?» — ha a megtámadottnak annyi köze volt is a nevezett laphoz, mint ő neki magának. De *Gyulai* színe előtt minden újságíró szolidáris egymással a «szamárságban». Ő nem kegyelmez. Akit ott ér, azon elveri a más porát. Tompán dohogó hangja, főképp nyáron, nyitott ajtóknál, elhallatszott a szomszéd egyetemi könyvtár olvasó-termébe is. Ilyenkor mondta *Szilágyi Sándor* bácsi: «Ahá! Veszekedik valahol Pali!» De azért van-e köztünk, aki szeretettel, tisztelettel ne hallgatná a zsörtölődő *Gyulait*?

Vádjai magukban mind igazak, ha nem azt illetik is, akit miattok felelősségre von.

De bár hányunkat mardosott meg: mégis *Jókai* volt neki legkedvesebb peccsenyéje. Nem is távozott soha anélkül, hogy a hogy mesemondó szárnyának egy tollát legalább ne vitte volna el a szájában.

Rendes látogatók *Eötvös* Loránd mellett: a pádagógus *Kármán* M. s *Volf* Gy.; *Simonyi* Zs., a nyelvőr; *Marczali* H., a történetíró; *Krenner* J., a geológus; *Pulszky* Ágost, *Plósz* S., a canonista *Kovács* Gy.; az orvosok közül *Hőgyes* E., *Thanhoffer* L., *Plósz* P., *Árkövy* J., *Laufenauer* K. s külön még *Janka* Viktor, a dragonyos kapitányból lett szenvedelmes fűvész, aki épp akkor tért meg Calabriából, szerényen bár, de boldog diadalérzettel mutogatva a ritka *Efarlianát*, melyet halálmegvetéssel s küzdve a gyanús lakosság leselkedéseivel, hódított meg valamely sötét hegyszakadéokban.

Tán kevesen tudják *Eötvös* Lorándról, hogy a legmerészebb hegymászók egyike ő. Nincs, vagy alig van az európai magasságok közt olyan orom, melyről már szét ne tekintett volna a főséges havasok világán. Még csak el sem mosolyodik, ha a lapok ennek vagy amannak a hegyi vitéznek trombitálják a nevét, aki a Raxot vagy a Lomniczi csúcsot «sikeresen mászta meg». Az ilyen sikerekkel tele van az *Eötvös* báró *rucksackja*. S úgy látszik, gyermekeit is magához nevelte. Az ampezzói Monte Cristallóra följutni, a turisták szemében amolyan «concert-darab». Kapja magát egyszer a báró s az ő fúrge kis leányával reggeli után fölszalad arra a szép hegyre s ebédre már otthon is vannak, míg az onnan este visszakerült urak és hölgyek, pocsékká gyűrve, fogadták a vacsoráló table d'hote zajos köszöntéseit. *Eötvös* Loránd jóformán gyermekkorra óta látogatott el ebbe a régi könyvesházba, ahol először nevelőjével, *Keleti* Gusztávval jelent meg.

A művészek közül hívei a tudós tanyának *Székely* B., *Lotz* K. s a megmagyarosodott württembergai *Rauscher* L. is. Ha már a *Keleti* G. neve mellől félénken hagytam el a dicső jelzőket (mert mint művész és író egyaránt jeles) —

még kevesebb a merszem Székely Bertalannal szemben, aki-ről nem tudja az ember: a nagy hagyományokhoz fűződő compositióit, vagy mélyen járó ítéletét említse inkább? Kérlelhetetlen pessimista s a legháládatosabb hallgató. Eszével a szépben is a rutát keresi, szívével a rútban is lel szépet. Nem csekély legény *König* Gyula sem. Becsülöm, de meg nem becsülhetem az ő disciplináját. Már hogy: elérhetetlen magasban kóvályog az az én véges elmém fölött. Ő ti. a mathesis tanára. Székétől csak nem rég vált meg. Én, akit a négy alpművelet már halálos zavarba ejt: látok magam előtt egy embert, aki csak úgy dobálódzik az ismeretlenekkel. De ha leszállt közibénk, gyarló számolók közé: csodálkoztunk az ő nyájasságán.

A sok tréfa közt, melyet az ilyen társaság bizalmas volta megmagyaráz, nagy derűtséget szerzett az, midőn egy közhasználatra szánt «Egyszeregy» elé a tudósnak fotográfiáját ragasztatta oda Molnár. A „könyvecske” címlapján pedig ez a sor állt: «*A szerző arczképével*». (Persze, csak megszorított számban jelentek meg példányok ebből az amateur-kiadásból.)

Meg ne feledkezzem a maecenásról, a szerény *Semsey* Andorról. Szenvedélye a mineralógia és az aludttej. Pedig telnék gyémántra s pezsgőre neki. Nagy vagyonából magára alig költ, de annál többet a magyarhoni tudományos gyűjtemények gyarapítására. Szóval az, amit a NSztr *különcének* nevez. Akárhányszor tűnt el hirtelen. Elszalad p. o. Marseilibe, ahol valami *gazdag* ásvány-gyűjtemény került — nem is a mineralógus, hanem az auctionator kalapácsa alá: s potom 40,000 frankon megveszi, elhossa s a Múzeumnak ajándékozza. így tett, már többször is. Semmi-kedve a sporthoz, a virtushoz. Méltán is kiáltott föl egyik atyjafia: «Nem boldog a magyar!»

Hogy el ne felejtsem: voltak ám ebben a könyvkereskedésben titkos fiókok is, melyekben a sajtónak ritka remekei foglaltattak. Nem tilalmas dolgok. Származtak spanyol, olasz és francia szerzőktől. A borsajtónak művei ezek, melyeknek vigasztaló, zamatos tartalmát ott kóstolgattuk

néha a hazai remekírók árnyékában, a bolt kisebbik osztályában. A tudós urak pedig mind egy véleményen voltak ilyenkor. Amit érdemes följegyezni.

Még egy régi kedves épületet veszített ez a tér. Kimozdította helyéből Budapestnek egyik legotrombább középülete: az Egyetemi könyvtár «palotája». A régi is ugyanezt a célzt szolgálta. Pálma-ágakkal díszes, finoman tagozott tympanonját kegyetlen kézzel döntötték le. Hány aranyos emlékem hullott vele a porba! Avagy nem-é ott csoszogott fel-alá az öreg Révay bácsi, a könyvtár őre? Mit, őre? Hyenája! Jaj, ha közülünk valaki Jókait, a Kisfaludyakat vagy Jósikát merte lekérni a poiczról. «Majd persze, hogy románoKKal, versekkel gyűrjétek tele áztat a vékony koponyátokat! Itt a Vállas Antal atlasza, azt bújjátok! Meg itt van a Barra «Magyar fűvésze». Ez való nektek, nem pedig: hős Elemér elvette-é a várúr lányát, vagy Kürpizli basát 3000 törökével együtt hogyan vágta le negyvenkét huszár, s több efféle szamárság!»

Avagy amott hátul a mély udvar legfenekén, nem az a megrogyott, világtalan magyar költő lakott-é, kinek lantján fölzendült «Kpnt, a kemény vitéz» és bajtársainak dicső halála? S nem az ő arany szája énekelte-é el nekünk halhatatlan rigmusokban a huszárviselt bakának, az «Obsitos» vitézi tetteit?

Garay János.

Ott látom egy törődött akácza alatt, mély zsöllyeszékben ülni. Lehanyatlott fejét koczkás párna támogatja. Sötét szemüvegét rá-rátűzte a közeledőre s gyéres ősz szakállát morzsolgatta inkább mint simogatta, ha engedelmével elejébe léptünk, hogy valamelyik balladáját elszavaljuk előtte, hamis hanglejtéssel ugyan, de sok érzéssel. Néhányunk sikerének hírére azonban úgy megszaporodott az apró deklamátorok száma, hogy a költő gondos környezete szükségesnek látta megszüntetni ezeket a mi művészi előadásainkat.

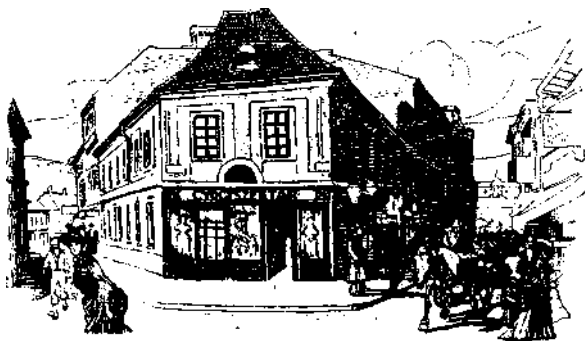

Meg ott sorakozott profán házak közé a magyarhoni sajtó Akropoüsza: az Athenaeum. Itt örködött az elnyomott Magyarország megvihatatlan s megvehetetlen várának fokán a «Pesti Napló». Avar kapitánya volt *Kemény Zsigmond*, hűséges katonái *Salamon Ferencz*, *Horváth Boldizsár*, *Jánosi Ferencz*, *Királyi Pál*, *Gyulai Pál*, *Greguss Ágost*, megannyi drága név minden jó magyar szívének. A másik udvarban később a «Hon» vérmes katonái táboroztak. Egyazon szekrényből szedték a vitázó czikkekhöz a betűket. S a hullámzó pártélet szerint egyéb árnyalatú lapok láttak itt napvilágot — és hunytak is el, míg az első udvar emeletének közepén a békés «Fővárosi Lapok» volt közöttük a közönbösítő válaszfal. Míg amazok csatáztak, *Vadnai Károly* az «apró híreket» rovogatta. P. o.: «A héten a györkönyi határban egy szántóvető ember ekéje kifordított a barázdák alól egy vasdarabot, melyet Rómer Flóris jeles régészünk legott avar sátorfeszítő kapocsnak ismert fel». — «Tegnap a poroszok Szadovánál megverték az osztrákokat». — Vagy: «A Vízivárosban Hompolecz orvos kertjének dúczából a görény két galamb-fiókát ragadott el.» — «Németország hadat üzent Franciaországnak.» És így tovább.

— VI. Kígyótér. —

E sorozat legvégére hagytam azt a kis terecskét, melyet jóformán csak akkor vettünk észre, hogy eltűnt, nevezetesen nem tudok róla, mint azt, hogy a «Párisi házlak» keleti oldaláról trombitálnak le a legzajosabb czégérek még ma is, hogy a szemközi sarkon árulták a legporhanyóbb vajaspogácsát; meg hogy középen állott fenn a «Kígyópatika», mely arról volt híres, hogy itt kaptuk a legtisztább s hatásában legbiztosabb riczinus-olajat. (*Oleum Rhicipi recentissime pressum.*) Ami van olyan dicsőség, mint az a szerednyei bor, melyet minden vegyészeti beavatkozástól távol, a maga szűzi tisztaságában mér ki valamely korcsmáros. Mi gyerekek pedig sokat csodáltuk azt a minden anakondáknál nagyobb anakondát, mely a patika előtt az ő rettenetes gyűrűivel szorongatott egy pálmafát, anélkül hogy ez megszűnt volna virítani.

VÁROSLIGETI SÉTA.

— I. Nyáron. —

KINEK ajándékán bírjuk: erre nézve Budapest történetírói végkép megállapodni nem bírtak. Az igazság keresői majd csak kiderítik, mi azonban örvendezzünk rajta, hogy van. Persze, hogy máris amolyan ligetvárossá lett idők jártával. De ez a változás csak annál sürgetőbben követeli a székesfőváros díszéhez és terjedelméhez méltó *nagy parkot*, mint amilyen Londonban a Hydepark, Parisban a Bois, Bécsben a Prater.

*

Te szegény régi fásor! A harminczas évek elején kivágtak, hogy a szokatlan keménységű télben hasábszám osszanak szét a fázó szegények közt. Még akkor nem jártak szénínséges telek. A kényszerű irtást azonban követte viruló feltámadás.

Te kedves fásor! Kertészeti tudóssal javították meg nyirkos talajadot s újabban kelt tetszetős nyaralóidnak higienikus alapozásával üde szint váltottál. Rád sem ismerék. Gyalog utad aszfaltos és a villamos szalad el gesztenyefasoraid között, melyek alatt, *Berecz Károly* szerint, még nem is oly rég «vágatott az omnibusz ... azaz hogy csak haladt».

Mikor régebben sétáltam erre, mintha temető, kihalt nemzetségek mausoleumai mellett mentem volna el. A bús illúsiót csak növelte a vaskerítés mögött virágzó liliom, nár-

czisz és a szomorúfűz. Az igaz, hogy vidám gyermekek futkároztak a virágok között. De hát azt cselekszik ők az igazi sírokon is. S élve a ritkán megbolygatott magányt, boldog szerelmesek ide vonultak vissza ábrándozni a lomb árnyán.

Volt itt élet mégis, de csak ünnepnapon, ekkor is a fasornak elején. És másmilyen egészen. Vígán dörgött-ropogott a puskatűz a polgári lövő-ház kertjében, ahol a Herr von Giesskandel egy hármast lőtt a Herr von Schwartelért, és habzó sör mellett vitatták meg a békés pufogatás esélyeit, míg hátul a kertben az Antal főherczeg regemencz-bandája — Herr Kapellmeister Poblaschek persönlich — játszta a leg-szebb áriákat Normából és a Lanner ländlerreit.

A fasor túlsó végén kezdődött az a nagy karika, melyet «Körönd» névvel ékesítettek föl a város anabaptistái, azok a jó hazafiak és rossz nyelvészek, akik kegyeletes szívvel, de értelem nélkül csináltak «Karpfenstein»-utczából «Ponty-

kő»-utczát, «Grossfelder»-utczából «Nagymező»-utczát s a «Freudenthal»-utczából «Örömvölgy»-utczát, nem sejtván, hogy ők voltaképen rég elhalt érdemes pesti polgároknak váltottak ingyen magyar nevet ministeri engedély nélkül. Csak a «Wurm»-utczát hagyták meg a maga valójában, pedig ezt a közöcskét oly könnyű lett volna «Kukacz»-utczára keresztelni.

Annak a régi «Köröndnek» szűz vadonába vitték el az aggódó mamák s a dohogó dajkák a szorongó apróságot, hogy ott megcsillapodjon, el nem takarva ugyan a sétáló szemétől, de orrától elég távol. És íme most: sárga fővenyes, ápolt utak metszik keresztül-kasul s a szép virágok ezreire bocsátja szikrázó permetegét a szökőkút roppant sugara, mely ott lövel föl a középen, míg pihenő s hűselő asszony-ságok és urak a tiszta padokon ülve nézik a visongó gyermekvilágot.

Hejh, mikor még ott báméskodva álltunk meg s szinte szédülettel néztük a körülvágtató fogatokat! A hintó mögött, melyben néha csak egy ápolt, selyem-csokros bóbitájú kutyuska ült, a fél lovú, zöldre mázolt ferenczvárosi tejhordó szekér, melyen egy egész nagy család kuporgott s ugyancsak élvezte, hogy ő is kocsikázik vasárnap a Városligetben. Ennek a nyomában meg a kacski «szandlofer» az ő tajtékozó félvéreivel, s egyéb járművei a boldog vasárnapnak.

A «Körönd», mint a sok gyermekű örökhagyónak bírtoke, sokfelé osztva. Csak azzal a különbséggel, hogy ezek a parcellák mind virulnak. A «kis országgyűlés» páholyai és ülései eltűntek. Ahol egyszer Deák Ferencz udvart tartott, nem jelzi emlék a helyet. Pedig „egy emberséges kőfaragó ingyért ajálkozott, hogy ő oda egy szép nagy zsöllyét állít sóskúti termésköbül, amelyre akkoriban a «Borsszem Jankó» írástudói a következő jelentős inscriptiót szerkesztették: «Ez az a szék, amelyen Deák Ferencz sohasem ült.» És eldült az emlékkő, még mielőtt felállították volna. Ilyen jól persze nem járt a Széchenyi-szobor; pedig amidőn minta-korában egyszer összeomlott, kedvező ömennek vették.

A koronghajtó legények ott a «Ringelspiel» pinczében egy kemény krajczárért kegyesen megengedték, hogy hadd mink is forgassuk azt az alkotmányt. A legények a földalatti malomkerék küllőin lovagolva pihentek, míg mi izzadva, zihálva, de boldogan tologattuk. Fejünk fölött pedig különféle uraságok nyargalásztak struczmadáron, vágattak arabs paripákon s úsztak a hattyú hátán, és vitéz mészáros legények tompa törökkel igyekeztek a lejmagasságba akasztott kalitkából az ott rejtőző remetét vagy tündérkirálynót kidöfölni.

Később azután *Huszár* Adolf telepedett meg ebben az épületben, melyet szobrászi műhelyé avatott. Itt született meg első művének a Deák Ferencz szobra is. Ne vétsek a jó fiú emléke ellen: de szinte-szinte ráhajlok arra az ítéletre magam is, melyet nyűgös műbírálok mondtak erre az emlékszoborra, hogy t. i. abban a betegségben (vízi betegségben) tünteti fel a nagy férfiút, amelybe bele is halt. Egy szerencséje akadt neki a szemközti Széchenyiben: az még gyatrább munka. De hát London különb város, mégis ott éktenkedik benne a Wellington szobra, melyre egy francia szobrász azt mondta, hogy «Nous voilà venge pour Waterloo» — meg vagyunk boszulva Waterlooért.

*

De nem csak az új, elomlott itten a régi is. El, nem csupán a vörösre festett «komédiás malom» — amint a Ringelspiel nevezte el az abonyi paraszt asszony — de elomlott a «Bimbós-ház» is, melyről én mindig azt hittem, hogy túléli a Gellérthegyet. Hiszen csoda tartotta fenn. Rothadt gerendáit a moszat és taplógomba ragasztotta össze, az ajtófélfája gyökeret eresztett, s a tetején, mint a Szemiramisz függő kertjében, zöldéit a meleg évszak minden vadvirága.

Vége, vége! A kérlelhetlen újkor félrenyomja a kedves múltat s elszórja mint a polyvát. Jó szerencse, ha egy-egy szem akad a polyva között, hogy a hálás emlékezetben kihajtson.

De csak víg esték is voltak azok a *Pákh* Albert elnöklése alatt! Egyszer egy angol úr került a társaságunkba,

akit hozzánk ajánlottak. Velünk együtt itta a parádi-vizes bort, amit tőle nagy vitézség-számba vettünk. A cseh klárinétost, hárfást és flautistát, aki ott zengésbe konvertálta az ő kapkodó lélekzetét, cigánynak tartotta. «Hát az a negyedik ott milyen hangszeren játszik?» kérdezé, rámutatva egy vastag vidékire, aki a kehes fuvolás mögött evett kukoriczát; s hogy jobbra-balra tologatta a szájában a csövet, ezt a derék ánglius valami fauni sípnek nézte, mint amilyen-nel a talián medve-mutogató biztatja esetlen tánczára Maczkó bácsit.

A tavon akkoriban is tettünk nagy tengeri utakat, csak-hogy többnyire fakó és névtelen hajókon, míg most a kikötőben egész raj tarkállik, hősök és költők, tudósok és művészek, megbukott és megbukandó ministerek tündöklő nevével.

Biz' ott fél napokon át eviczkéltünk, néha pajkosan «lulajozva», néha álmatagon vesztegelve, mialatt nádi sípot metszettünk a parton s a Robinson kalandjain megrészegült lélekkel bujkáltunk a Pávasziget belső részeiben, ahol egyszer emberi nyomra is akadtunk. Vagy ott hűseltünk a híd alatt, kihúzva csolnakunkat, míg messziről hangzott el hozzánk az öreg Kasper melancholikus kiáltása: «Olánt'n, ősz Raubersbuab'n! Olánt'n, meini Herrn!» (Anlanden! Kikötni!) Csak úgy vaktában küldötte utánunk az intő szózatot, mint ahogy szokta a csősz, midőn a messzilátóra felkapaszkodva, bele ordítja a véghetetlen tengeri-tengerbe: «Látlak, gazember!» Hogy látta-e, nem igen hiszem; de hogy ott bujkált valahol jaz akasztani való, aki a legszebb csöveket kanyarítja le valamelyik pasztában, az bizonyos.

Most a tó szigetségét csinos kőhidak kapcsolják össze, a Pávaszigeten pedig kádakba fogják az artézi kút forró vizének fölöslegét, míg tömege a Duna melegítésére fordíttatik.

Évek múltán: ölelkező csúcsaival, szellős tornyaival Vajda-Hunyad várának nemes arányai emelkedtek ott, csodálatraméltó hűséggel tüntetve föl az eredetit. S mint a *cis*-mollból egyetlen művészi fogással hajt ki az *a*-dúr a vár

hajdani motívumaiból természetes folytatásként, szinte észrevétlen kelt a kérkedő bárók. Boldogan is szemléltük ezt a bájos építészeti tréfát a millennium remekszép nyarán, s még boldogabban szemléljük most, midőn ez a mulandóságnak szánt dísz állandó formákat váltott.

Megritkultak a liget platánjai. Néhány szála elég vigyázatlan volt belenőni az új Avenuebe, s megdőltek a hatalmas fák a műkertész esztétikus fejszéje alatt. A sugárdaliáknak azzal édesítették meg utolsó perceiket, hogy azt mondták nekik: holt tövük felett egy szép asszony nevééről nevezett út fog elvezetni.

Ezen az úton andalgók most. Ide terelődött a főváros tavaszi korzója. Kevés fantázia kell hozzá, hogy az ember a boulognei erdőben képzelje magát, megtéve forgását a tó körül, «le tour du lac», mint mondják Parisban. Fényes hintókban tündöklő hölgyek tűnnek el mellettem, negédes ötösök vágatva verik föl az út porát, előkelő tandem előtt hármásával üget az egymás mögé ragasztott, gazdagon fölszerszámozott fényes szőrű telivér. A bakon ül egy karcsú fiatal úr, metsző «heó!»-getéssel riasztva el útjából a gyalogemberiséget; mellette ragyogó asszony, akiről hamarjában nem lehet megmondani: virág-e vagy lepke. S egymás nyomába karikázik a hivalgó négyes, meg a kettős, meg az egyes. Közbe a lovasok: urak angolos hintázással, végig-gombos rajthúzliban kényeskedő vidéki paraszt ficsúrok partos magyar nyeregben merev magatartással, mert ezt így kívánja meg a magyar délczégesség. És elegáns lovagok körében karcsú hölgy; fejéről a czilinderkalap kék fátyola s a hurczos ruha messze lobog el mögötte. És amott a parton ívben görnyedezve a gyalovaglók, a vasparipások, a párkerekezők, az öntáptosok, vagy minek nevezzem e byciklikus csodalegényeket. Egy csapat most érkezett be Csömörről, ahol a népség megbámulta őket, mint bámúlták az indiánok a Cortez lovasait. Ellenőrző fullajtárjai és kísérői

voltak a versenyző uraknak, akik épp most érkeznek be s úgy kell őket beemelni egy könyörületes komflisba. Tompa kábultsággal dőlnek el az ülésen s dagadt bokájukat ferencz-palinkával dörzsöli a kegyes szívű starter.

Mint ezt a sportot, a hajóst is az arisztokrata urak kezdték; s hogy polgári lábak és kezek kaptak rá, a méltóságosok ott hagyták a vizet is, a porondot is. Hiszen maga az athletaság nagyúri meghonosítója is csak nézte, hogyan dulakodik egymással ügyvéd, boltos és iparos, de maga soha sem szállt alá az arénába. Biztatott és mulatott. Sportnak sport ez is.

Amodább egy kis fenyvesben halomra vannak rakva a veloczipédek s műértő szemmel nézi két gyalogsági tiszt. Elméjükben egy kedves gondolat derül fel: Berittenmachung der Lieutenants.

Az országút szélén mászik még egy ilyen magalova úri talyigás, mint fáradt bogár a homokban. Ez megkésett. Oda a dicsőség. Részvéttel nézzük a vékony lábszárakat, melyek gazdájukat nem tudták diadalra segíteni. Végre maga is megelégteli sajnálkozásunkat, hátára kapja a lovát s haza baktat vele.

Ilyen jeleneteket láttunk még csak röviddel ezelőtt.

Azóta megváltozott ez is. A pöffögő automobil maholnap kiszorítja a lovat. Az asszony után ezt a legszebb alkotását a természetnek. A büszke paripa, a szapora ügetésű félvér, a sörényes, lombos farkú, kevélyen lépkedő, «fejhányó» hintós leszorul a pályáról. A franczia, angol, de különösen amerikai műhelyekből származott csoda-szekér ijesztő mód szaporodik. Maholnap már csak állatkertek rácsos ketreczeiben mutogatják a lovat s a magyarázó tábla meg fogja értetni velünk, hogy ez az az *Equus*, aki származott a *pliocän Protohippusból*, magasra vergődött atyjafia a számárnak. Épp midőn e sorokat írom, hírlelik a lapok, hogy Edison, reális világnak ez a boszorkánymestere, már meg is oldotta az olcsó hajtó-erő problémáját. Kobaltból és egyéb érczek vegyületeiből szerkeszti meg a legújabb autót, még pedig olykép,

hogy olcsó áron 100,000 mértföldre való szuszt lehel bele. Nem lesz iparos, orvos, ügyvéd, vagy bármely hivatásban működő ember, aki azontúl ne a maga gyorskocsiján száguldaná be az apró s nagy távolságokat. A, trónjáról ledöntött fejedmi ló, a legnemesebb sport – kiveszőben. Legyúrte a tettető automobil, míg egy nem is oly távol napon a «biztos alapra» vetett léghajózás meg az automobilt fogja csúffá tenni. Sőt már tette is. A légi jármű jármű nem makranczos többé. Kezes mint a lágyszájú paripa s egy nyomintásra oda evez, a hová a kormányosának tetszik. Idővel, légi háború a szárazföldi és tengeri mérszárlások után.

Egy sövényhez dőlve nézem az új tájképet, a Cserhát szelíd magasaivá emelkedő síkot, jobbra az új versenypályát, ahol annyi hiúság s érdek forrong, s túlhan a temetőt, ahol se hiúság, se versengés, mondja az írás; de ahová elvitték azt az élő emberek.

Átcsapok a kis erdőn s mentől közelebb érem az Erzsébet-utat, annál vígabb csoportokkal találkozom. A «Trieszti nő» népes és zeng a sztrájkolók szónoklataitól. Még csak az útvesztő áll üresen.

Táblájáról az eső lemosta e kérkedő szavakat:

Itt a világ közepe,
Ha nem hiszed, gyere be!

Egy vén ember ácsorog benne, kapargatva-egyenetve a földet. Meg-megpihen, mialatt az arra menők előtt megemeli vásott kalapját és szelíden kíván nekik jó napot. Ez az ő egész reklámcsinálása. Beváltakoztam biz' én, letettem a pénzt, s egy garasért jobban eltévedtem, mint azért a sok ezer forintért, amelyekkel eddigi tévelygéseimet megfizettem.

A gyopáron gyermekek lapdázna, anya ringatja kisedét, míg a jóllakott apa, szájában a kialudt szívarral, egy öreg fa tövéhez támasztva nehéz fejét olyan harsogva horkol, hogy kihallatszik a szomszédos zene-riadásból. Pedig

ez már valami! Egymás tetejében trombitálnak ott a bandák, sivalkodik számos kintorna, meg buzgólkodik valami rongyos cigány-csapat is, keserves multságára egy agg harcosnak, aki nehéz öklével döngetve a mellét, váltig bizonyítja András úrnak, hogy ő mentette meg Kénigrécznél Benedek felmarzsánt.

— Mi a csörgő fenét mutogatnak ott? kérdezi mellettem egy víg parasztlány a pajtását. Nem hiába bokorugrós szoknya van rajta: nagyot is ugrik el mellettem, maga után rántva a kisebbiket.

A Vitéz László színháza az. A magyar Paprika Jancsi. Tyüh, már is javában verekedik Vitéz László úr a Krumpli Miskával! A nézőtéren sok gyermek ül a madmazel s a dada oltalmában, s meredő szemmel nézik a torló igazság véres műveit s az erény diadalát.

— Hogy hínak? riad rá Vitéz László hetyke Krumpli Miskára.

— Mint az apámat. (Derűlség.)

— Hát hogy híjják az apádat? kiáltja a princípális.

— Úgy, mint engem, adja vissza a szót Miska. *(Fokozott derűlség.)*

— Hogy hínak kettőtöket? rivalog László úr mérgesen.

— Egyiket úgy mint a másikat, vág vissza a Miska. *(Általános, szünni nem akaró zajos derűlség. Krumpli Miskát számosan üdvözlök.)*

Püf neki! Rettenetes dulakodás támad erre. Csak úgy csattog a két fa-koponya, míg végre agyonütve fekszik ott, Krumpli Miska. A kegyetlen fiúcskák boldogan tapsolnak; a kis lányok félve kapaszkodnak a kisasszonyba s nagyon sajnálják a derék, elmés Miskát. De hát nem volna a Krumpli Miska a Krumpli Miska, ha olyan könnyű szerrel agyon lehetne őt verni. Már a koporsóban fekszik kiterítve, már jön a pap is, a viganós komámasszonyok egy örült halotti csárdás után elsiratják a jó legényt — midőn egyszerre csak fölpattan Miska, a pap kezéből kikapja a szenteltvíz-tartó buzogányt s végig páholja vele az egész frekvenciát.

Kissé skeptikus a komédia, de komponálva jobban van, mint sok pályakoszorús vígjáték.

Most jön a ballet. Pas de trois sérieux. Lejti egy kis nyúl, egy tengeri malacz s egy galamb. Mi az orosz-lán-szelidítés ahhoz képest, mikor valakinek sikerül egy nyulat bátorrá nevelni! Columba k. a., a prima ballerina toiletteje kopottas ugyan, de a fogyatkozást a vele született bájjal pótolja. Végül az urak kapnak jutalmul sárgarépát s a művésznő néhány szem tiszta búzát. A zenét itt is egy kintorna szolgáltatja, melynek elejét Istenben boldogult vitéz Edelsheim-Gyulay báró lovassági tábornok úr fotográfiája ékesíti, aki a képről nemes magatartással néz le reánk.

Oldalt az olimpusi játékok folynak. A verkli forgyantúját egy púpos emberke hajtja; de nem igen kell fáradoznia. Sok benevolus műkedvelő akad a kis legények közt. Ennek a czirkusnak is nagy a nézősége. Egy bika nyakú, fürtös fejű, trikóban feszengő fiatalember, hatalmas lábszárrakkal, jókora asztalt emel föl a szájával, úgy hogy bele sajdukt minden fogam, nézván. Fölöslegül kétfelől még egy-egy úr is belekapaszkodik ebbe az asztalba. Szörnyű sors lehet az, falatnak kerülni ez ifjú művész állkapcsai közé.

Aztán egy fiúcskát röpitének ki a rongyos szőnyegre, akit apja, a pojácza, víg röhögéssel pörget meg a karján. A fiúcska is nevet. Olyan furcsa kis pojácza ez. Pirostra festett arczán korai ránczok, melyeket nem korommal festett oda maga, de oda vésett az ínség. Olyan fonnyadt kis ábrázat ez, hogy nekem fáj a mosolygása. Mert mosolyognia kell, ha még olyan sírhatnékja van is. Kegyetlen ember ez a víg öreg. Hat órán keresztül járja ez az örökös bukfenkezés.

Mikor erre visszatértem, a színhely bengáli fénnel volt megvilágítva. A fiúcska ekkor már teljesen ki volt merülve. Apja — ha az — lekapta a pokróczrul, a vörös parókáját lerántotta s a gyerek merev szőke haját meghúzta. Ez az éltető szer azonban, úgy látszik, már nem fogott rajta, mert a kis pojácza oda hanyatlott a kerítés mellé s meg se

mozdult. Csak a mellét rángatta a nehéz zokogás. «Komédiázik a gaz kölyök!» dörmögi az öreg. Egy baka zúgolódni kezd, hogy «nála üt annak a vén kutyának!» Szerencsére megjelen András úr, a lámpásokat kioltogatják s vége szakad az olimpiai mulatságnak.

*

«Tengerre magyar!» Új módi körjáték. Árboczos, vitorlás hajók. Valamennyi szilárd, takaros alkotmány. Utánzása a hajó-ringásnak. *Minden hely elfoglalva. Őt percz* alatt érünk Budapestről Amerikába. «Oda ám!» mondja egy elmés német ifjú: «Budapestről Boroszlóba». Ami burschnyelven azt jelenti, hogy «rókát fogni». A flotta szt. Leokádia lobogója alatt ússza az Atlantist. Valóban, kevesebb pénzért igazi tengeri nyavalyát sem lehet szerezni. A túltömött fedélzeteken asszonyi visítások s férfias kurjantások. E kábítón forgó, ringó hajókon matrózok szedik az átkelési díjat, körvasúti ellenőr ügyességével ugorva a kerengő lépcsőn le és föl, recsegő északnémet beszéddel intve az utas uraságokat, míg az akáczafák alatti roskatag kajütében a parti admirális gyakorolja az ellenőrzést, fejében a paszomántos tengernagyi sipkával. Még pedig magyar admirális ez, akit a Népszínház ruhatári kikötőjéből ismerek. Az «Adria» óta második sikerünk ez a tengeren. Kossuth látnoki igéje immár testet váltott.

A sarkon, külön elkerítve, az erő-mérő. A pofozó masina. Egy siheder inasgyerek elkeseredve püföli az ütő-párnát. Nyilván a majszter urának vagy az első legénynek az orrát képzeletben benne. Minden ütés után a szájába kapja véresre marjúlt fekete, tompa körmeit. De hát: édes a boszu. Így szerez magának vasárnapi elégtételt a hétköznapi ütleget.

Távolabb a csoda-sátor: a pihegő Vénus viaszból meg az eleven siámi testvérpár. «Hiszen ez csak egy!» véli tünődve a Kati szakácsné. «Az ám», feleli elkeseredve a gazda, «a párja, az a czudar, az écczaka megszökött!»

Nini: a Barokáldi! Amit ott a pojácza bácsi mivel, attól megnevetne még a kőszent is. A tudós ló, aki

minden úri vendégnek tudja az évei számát, már babonás sikolyokra fakasztja a némbereket. A hátsó sor ingyenes. Zsúfolva is van, míg elő nem kerül a koszorús, kerek, piros arcú, kurta szoknyás, rózsaszín lábszárú «lég királynője», egy kis önkéntes műpártolásra serkentvén a kakasülőt, mely közeledtére egy pillanat alatt úgy megüresedik, mintha 100 lóerejű gőz-szivattyú lehelte volna magába. «Fizetni nem muszáj», mondja Ő felsége, a levegő uralkodó asszonya, «de illik». Beszélhet már azoknak! De hiszen jönnek újak.

Büvész, magyar bábjáték, a diskus-dobó, céllövő-bódék, a hinta: valamennyi muzsikaszóval, melybe a közel vendéglők bandái döngenek bele, míg az erdőcskéből éles hangokat hoz át a szellő. Víg kurjantás vagy segélykiáltás — ki tudja?

Abdullah effendi, az alavicskás arabus, még folyvást tart vásárt. Csodás színű piroskék folyadékot csorgat a pohárba, sárgaréz lopótökből vizet lövel utána, s így föleresztve nyújtja oda a gyerekeknek, akik jóízűen megisszák. «Dajah, dataví, dajalvjah-jaü!» éneklí az öreg muzulmán — arabus, talián, német s magyar szót vegyítve össze. Egy krajczár nem a világ! Emberséges Ahdullah, mérj nekem is ... Hm! A te csöppjeid a bodza-lé s a ténna közé sorakoznak. Sőt nem esnek távol a cigányok ama történelmi italától, mely után az ember megéhezik egy kis kefére.

Szakadó este van. A tónak rengő fodrai már csak egyes csillámokban vetik föl az esthajnal bíborát. Fel-felvillan valamely magányos ladik lapátja, egy hattyú nyomán tüzes barázda gyúl ki, míg a fűzek és platánok fekete árnyába hanyatlik a tükör, melynek méhében végső üdvözletkép kígyózva ficzánkol a jégpalotácska tornyainak aranyos orma.

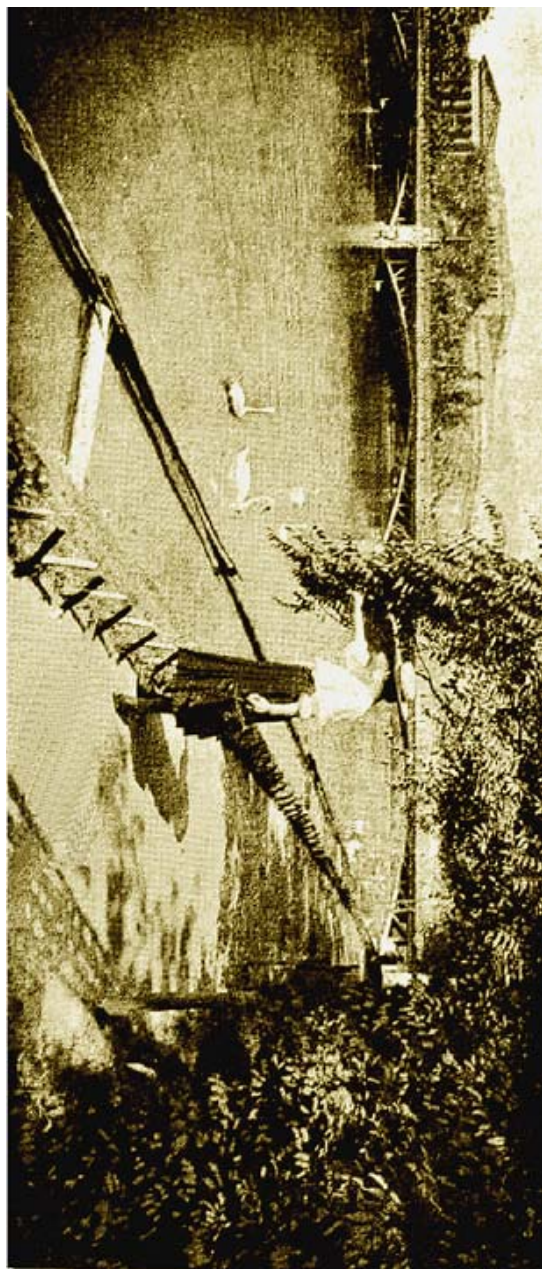
Az országos kiállítás nem hagyta teljes árvaságban a Városligetet. Ott mered föl székesegyházi fönségben az Iparcsarnok, folyton változó szaki tárlatok állandó színhelye. Az előkelő uzsonna-tanyává lett királyi pavilion a nem «park-klubképes» társaságot fogadja magába. Ha széles, szellős

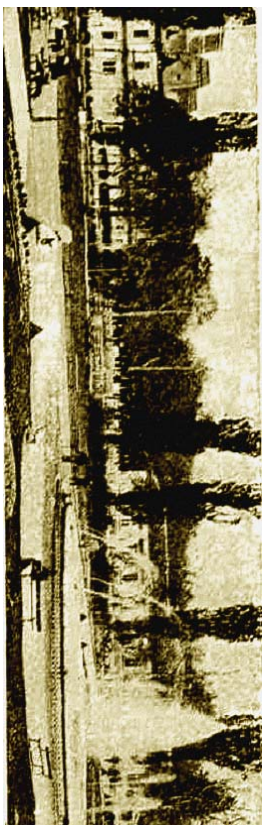
csarnoka a Korzóra szolgálna, a Park-klub kaczer rokokó-palotájával fölvehetne a versenyt. A két nemen lévő hazai fő-és alméltóságok hús nyári estéken itt rendeznek kiállítást — magukból. Mindig akad egy sereg ember, aki megbámulja őket, amit a bennülő uraságok természetesnek találnak. Pedig mik is volnának ők a tömeg főliája nélkül? Mert hogy az a finomra kovácsolt vaskerítés átlátszó bár, de erős válaszfal.

Körül új nyaralók telepe, sanatoriumok, görög templo-moknak látszó képgyűjtemények s villasorok a túlsó oldalon. A villamos keresztül-kasul csilingel már azokon a félreeső részeken is.

De engem csak az erdőcske felé húz vissza egy bánatos emlék. Keresem benne azt a magános követ, melybe ez az egyetlen szó van belevésve: *Fuit*.

«Dajah, dalaví, dajah-jah-jahú!» hangzik az út széléről. Az emberséges Abdullah tolja haza az ő üres szekerét, s néha egyet botlik. Aztán boldogan csuklik utána. Aligha a maga italától, panaszkép ne vegye a dicsőséges próféta.

— II. Télien. —

A tél kegyetlensége nem mindig abban nyilvánul meg, hogy kemény hideg van. Ha lágyság és nem akar befagyni a tó, sokkal kegyetlenebb. Legalább a nagyvárosinak.

Ezüst fáinak díszében, főképen ha az ívlámpások fehér világa cikázik végig a síkos jegén: festői hatások dolgában a városligeti tél erősen vetélkedik a városligeti tavasszal. Mert lehet-é bajosabbat elképzelni annál a ragyogó síknál, mely tánczterem is, játszótér is. Melyen kigyúl a fiatal erő s hódít a kellem s diadalmaskodik az ügyesség, mely néha a művészet magasát éri el. Szárnyat ölt a láb, kitágul a mell s szaporán, melegítőn buzdul a vér s feldobban a szív a zene hangjain s a szemek sugarán. Csuszamlás esik itt is, sőt bukás is. De szerencsére ez nem példáz semmit. Elcsusszan — elpuffan a kislány. Katonadolog ez a jégen, oda se neki! Erős karok feltámasztják s iramlanak tovább.

Régebben gazdátlan volt a tó jege. Nem törődtek vele télen s még nem ismerték a jégfejlesztés mesterségét, sem a jég-gyalulást. Csak amolyan terménynek tekintették, fej-szével kihatott koczkáit a közeli korcsmárosok hordatták vermeikbe. Persze mocskos, bázillustól nyüzsgő jég volt, mely a soha ki nem kotort iszapos tó medréből került használatba *hygienikus* célból.

Ma már nem az ipart szolgálja a városligeti tó, pedig betonos öblén tisztább jég terem ez idő szerint. De hiszen azóta nem csupán jobban értenek már a jégaszaláshoz, de a hegyébe a jég-művek nyaranta egész torlaszokban gyártják az üvegtiszta, átlátszó koczkákat.

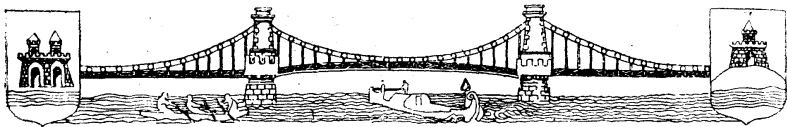
Az én téli sétám voltaképp nem is az, a szónak való értelmében. Mert csak úgy tipegek a tó szélén, sikjára meg csöndes csizmatalp-cuszamokban merek néhány ölnyire a tó közepe felé iringálni, hogy kipróbáljam: tudok-e még, mint hajdanában a Tisza hátán Szolnok és a Szandai pusztá között. Hát hanyatlik a régi virtus, a korcsolyán való gyalog repülés tudományát megszerezni pedig elmulasztottam. Bizonyára a jóra való restség jármát nyögöm, hogy ekkora gyönyörűségtől fosztom meg magam. Pedig biztató példakép még ott látom korcsolyázni Andrásy Gyulát, aki tán abban a korban vágott neki, hogy megtanulja, amelyben Szókratész kapott kedvet a czipőrajátékhoz. Amaz aligha nem nagyobb mesterség. Joachim József, a mi híres hegedűs hazánkfia elé legalább, midőn a befagyott Majnán korcsolyázva terült el teste egész hosszában, az egyik hosöprögető szolga ezekkel a szókkal állt: «Ja woll. Figelíne spíele ischt leicht — aber schleife!» (Könnyű dolog hegedülni — de korcsolyázni!) És elgondolni, hogy előtte való este egész Frankfurtot babonázta meg művészetével.

A közönség mind-sűrűbben lepi el a fényes tükröt. Kedves füzérbe fonódva, boldog kettesben, vagy önérzetes szolóban hajlanak, siklanak el mellettem, míg egy-egy mama a takaros pavilion zajos, meleg terméből nézi a jelenetet s eladdig, ameddig szeme vagy messzelátója ellát, aggódva tán, de reménykedve is kíséri el az ő lányát, kit a választott korcsolyahös biztosan röpit keresztül-kasul az éles vasaktól felszántott lemezen.

Erös hideg roppantja meg a jeget anélkül, hogy szilárdságát csökkentené. Némelykor úgy rémlik, mintha a katonabanda muzikusai inkább a kezökbe fújnának, mint a trombitájokba, melybe a rikoltó hang is belefagy. Tejfehér gözgomoly tolakszik be a folyosó ajtaján, melyben egymást súrolják a ki- s beáramló korcsolyázók. Az urak a bizsergetető cognac vagy olajos ó-szilvórium lelkét ojtják bele a magukéba, míg a hölgyek a nemes teához folyamodnak, hogy meggémbereedett zsigereiket megnyhessék.

Valamennyit pirosabbra, sőt az arcznak előbbre szökkenő fokait kékre is csípte a kemény hideg. Csak egyik-másik arczon nem fog a fagyos levegő, mivel már otthon borult rá az a réteg, mely hőben-hidegben állhatatosan vallja színét. de megnamisítja azt, melvet a vér szerez az arcznak. Amott a kendőző hazugság, emitt az őszinteség.

Dologtalan lábam nem győzik a fagy ellen folytatott harcot. A szárazon iramodom neki az első villamosnak s kikötök az én régi jó kávéházamnak jól fűtött keleti sarkában.

A KÉTEGY FŐVÁROSROL.

1872. január 3-a óta nem vagyunk már sem budaiak, sem pestiek, hanem vagyunk budapestiek.

A törvényhozás forma szerint is érvényt szerzett oly viszonyoknak, mely valójában évszázadok óta áll fenn. Eleinte a hatalmas Buda, az ősi királyi fok kevélyen nézett alá a szegény pörgyermekre, mely ott túl a nagy folyamon hevert és játszott a porban. Csakhogy az gyorsan fejlett. A pörgyermek csinos hajadonná serdült, majd hódító szépre vált. Már most ez tekintett át az öregedő Budára büszke mosollyal. De hát elvégre is egymásnak voltak szánva. A Lánczhíd jegygyűrije, hosszú mátkaság után, örökre kapcsolta össze őket. A szövetség, az ünnepies esküvő azonban csak a főntebb felrótt esztendő elején esett meg. S hogy éppen újévkor történt, számtalanon siettünk üdvözlő látogató-jegyjeinket a nemes új párnak átadni. Mohó örömmel jegyeztettük leveleink hegyébe a régi *Pest* helyett az új *Budapestet*. Méltó elkeseredéssel tapasztaljuk azonban, hogy kényelmünkben elhagyogatjuk immár a nehezen kivívott új elnevezést s már széltében járja megint a *Pest*. Azt mondják némelyek: «Eh! Nem akarjuk, hogy az idegen *Bukaresttel* tévessze össze.»

Házmán Ferencz, az utolsó budai polgármester, a zokogástól csak szaggatottan mondhatta el búcsú-beszédét. És vele sírtak a budai városatyák és mind az öreg budai polgárok.

A pesti városházán történt az emlékezetes lemondás. És midőn a felavató lakomán is folytak még a könyvek, ezek már csak örömkönyvek valának. Akkori följegyzések szerint első ízben ezzel az alkalommal hangzott el *Ráth* Károly főpolgármester-jelölt hosszú bajusza alól az az emlékezetes pohárköszöntő, melyben a budaiakat «az emberi kor legvégső határáig» élteté.

A kétegy főváros első polgármestere *Rottenbiller* Lipót vala, aki 1848-ban lelkes szereplésével örök emléket állított magának. Tán megjő az ideje, hogy e kitűnő férfiú ércalakját is ott látjuk még valamely közterünkön.

*

Föltettem magamban, hogy, mint Pest anyámnak engedelmes fia, tartozó hódolattal leszek igen tisztelt mostoha apámuram, Buda irányában. Tisztelni fogom kopaszodó Gellért-fejét, melyre a fővárosi kertész-fodrász úr azóta ékes faiskola-parókát és cserje-fürtöket illesztett. Csak a házi-sapkára, a czitadellára nézve, volnának külön kívánságaim. Vagy tán csak *egy* kívánságom: oda építenénk a Széchenyi István «Üdvleldéjét». A szó rettenetes, de tartalma annál nemesebb. Magyar királyok, hősök, költők és tudósok emlékcsarnokát szánjuk e hegy ormára: «*A toutes les gloires de la Hongrie.*» *Magyarhon minden dicsőségeinek.* A leggondosabb rostálás mellett is, úgy hiszem, sűrűn népesedne meg a magyar nemzet Valhallája.

Tehát én nagyra tartom Budát — ah, de nem ismerem; képzetem hegy völgyeit nem járja. Vagy ha a képzetem igen, de magam nem. Őszintén megvallom: Európa nagyvárosait mind megjártam, de Buda idegen előttem.

Egy kedves barátom lakott odaát. Ezelőtt mar harmincz évvel kért, látogatnám meg.

— Majd ha megházasodol, mondám.

Megházasodott, de nem mentem át. Kaptam tőle szemrehányást eleget.

— Az ilyen solemnis alkalomra csak megtisztelhetted volna!

— Igazad van barátom s neheztelésedet megérdemlem. Majd ha fiad lesz, bizonyosan elmegyek a keresztelőre.

Fia is lett, s én mégsem látogattam meg.

— Hát ez a barátság?

— Csak szídj meg, rám fér. De ha majd házad léssen, szentül fölkereslek.

Háza is lett, tartott is dáridós házavatást, jelen volt fél Buda, tánczoltak kivirradtig. S én mégsem látogattam meg.

Rövid időn ezután találkozom vele Bécsben. Egy kapuba szöktem előle, de megfogott.

— Megállj! Úgy-e félsz, te rút hitszegő!

— Látod, ha Bécsben laknál, gyakran nálad néznék, mondom. De Buda, az nagyon messze van.

— Szereztem asszonyt, nem jöttél. Született fiam, nem jöttél. Vettem házat, nem jöttél. Hát mikor jössz már hozzám egyszer igazán?

Szinte kiszalasztottam a számon, hogy: «majd amikor temetnek».

A bár elfojtott, de mégis csak kiütközött léha ötlet gyászos valóra vált. Laczi barátomat elragadta a hagymáz. Hogy betegségének híret vettem, rászántam magam: most már csak átnézek hozzája.

— Major-utcza 3-ik szám, Buda! kiáltom kocsisomnak.

— Merre is van az az utcza, kérem alásan?

— Budán.

— Igen, de melyik táján Budának, instálom?

— Én nem vagyok sem kocsis, sem drabant (még akkor így hittak a rendőrt) sem levélhordó. Akadjon rá, ez a maga dolga.

Hogy átérünk a hídon, kezdődik a kérdezősködés.

— Kérem, a Major-utcza merre van? — fordul kocsisom egy rendőrhöz.

— Melyik Major-utczát tetszik gondolni? Mert három is vagyon. Egyik a Sipka-utcza mellett a Tabánban, másik a Pogácsa-köz mellett a Krisztinavárosban, a harmadik a Szakajtó-sikátor mellet a Ráczvárosban, a negyedik ...

— Hát az is van?

— Most jut eszembe, hogy öt van.

Estig kóvályogtunk. A lovak a hegyvölgyes útban már-már kidőltek. A Szt. János-kórháznál gyászmenettel találkozunk. A Laczi sírjától jöttek. Szegény barátom! De meglátogatlak halottak napján, novemberben — bizonyosan.

*

Majd ha tíz híd fűzi még szorosabbra egymáshoz Pestet és Budát, majd ha minden magaslatra külön siklón repülhetünk fel, majd ha az öt Major-utca közül négy külön nevet kap, majd ha nem fizetünk híd- és alagúti vámot: akkor a kényelmes pesti sűrűbben fog ellátogatni Budára. Legalább is oly sűrűn mint — Bécsbe.

Akkor tán végkép kihálnak az olyan unikumok is, mint amilyen volt az az öreg kötélverő-mester, aki Budán született, 85 évet ért, de sohasem járt Pesten, mert hogy ő nem bízza magát se ingó ladikra, se ringó lánczhídra. Hasonló alak volt az elmés *Raics* bácsi is, ez a szűk baráti körben halhatatlan hírben ma is élő humorista, aki gőzhajóra, vasútra, lánczhídra lábát szintén nem tette rá soha, s Budából csak annyit ismert, amennyit Pesten megláthatott belőle.

*

Hát hiszen: mégis csak jártam én Budán. Nem csupán újabban, miniszerelnökök vacsorás estéin, elvéve tán még udvari bálon is. Igenis, voltam én Budán, de mindig idegenül, éreztem magam benne. Hogy először jártam a várban, negyvennyolczat írtak az ezeryolczszáz mellé. Megaludt vértócsákban, szétzúzott koponyákból kilocssant agyvelők rozsdás foltjai között gázoltam én akkor megriadt szívvel s tétova lábbal.

Budának diadalmas megvétele után ötödnap vitt föl édes atyám a szétbombázott várba, ahol már honvéd gyerekek vigadoztak. A gulyásos ott rotyogott a bográcsokban, melyek szétvert osztrák puskákból összerótt szolgafán lógtak

a szabad tűz fölött. A fő-hadikormány épületének, a *Hentzi* főhadiszállásának udvarán (azóta bold. József kir. herczeg honvéd-főparancsnok palotája emelkedik ott) fegyveres honvédek őrizetében olasz katona-foglyok heverésztek, akik a vereség fölött való boldogságukban a «Nabucco» nagy kardalát énekelték s erősen barátokoztak a győztes ellenséggel.

A királyi palotában esett biz' ott holmi hódító portyázás is. Egy kemény bajuszú káplár — többed magával a császáriaktól szökött haza a magyar zászlók alá — atyám elé állt. Mondok: talán, hogy megtiltsa nekünk a palotába való belépést.

Dehogya azért!

A zubbonyából kihúzott egy ezüst lombokkal telehímzett piros bársony sávot s odakínálta «némi kis bagóért». A nádori bútorzat egyik zsöllyeszékéről fejtette le a hadfi. Atyám tétovázott, nem kívánt részt a tilalmas zsákmányból. De mert közelében hasonló szándékkal szólított meg két másik honvédgyerek néhány odavetődött nézelődő polgárt, rövid habozás után magunkhoz váltottuk az ezüst-hímes piros bársony szalagot. Édes anyám aztán nagyapám számára házisapkává idomította át, s az öreg úr váltig hordotta is — *ünnepnapokon*.

Végig a váron a mai Ostrom-utcán mentünk le a Vérmező felé. A hősi honvédség egy része t. i. innen rohant neki a bástyának. A hazafias kegyelet később épp ez okon adta neki az Ostrom-utca nevet.

A Vérmezőrül aztán hepehupás utakon értük el a lánczhidat. Vámot persze akkor nem szedtek» A budai pilléren ott feketéllett az a nagy folt, egy osztrák kapitány-nak keze-szennye, aki nem átallotta volna ezt a remeket légbe röpíteni. Csakhogy nem futotta a puskapor. Mert míg a Hentzi bombái a pesti oldal legdíszesebb épületeit zúzták rommá, a redut épületét s a német színházat: *Görgey* kimélettel volt a vár iránt.

Soká nem értettem, az alagút budai kapuja mért nem fejeződött be annyi ideig. Vakolatlan, félbemaradt homlok-

zata tán a 70-es évek elejéig maradt meg ebben a tökéletlen állapotában. Sokan a Görgey ágyúit vádolták érte. Pedig csak úgy volt, hogy, amint a benszülött budaiak regélik, az alaguti r.-t., a szerződése egy pontjába kapaszkodván, valamely nyomós kötelesség alól szabadult meg mindaddig, míg az alagút teljesen el nem készül. Hát soká nem készült el teljesen. Még akkor sem, midőn már rég kiépült.

Benszülöttek beszélnek azt is — hiszen csakis ők a tudható — hogy van Budának sok rejtett kincse, mikről ott szemben a pesti ember nem is álmodik. De mert kerül ide át is éles szimatú orr és megértő száj, a helyes nyomon haladva rányitott a pesti ember is a jóra s fölfedezte ő is a vérszerint való budainak féltve őrzött drágaságait. Persze hogy nem a budai víz-, hanem a budai borforrásokat értem. Mi is az a hitvány folyadék, melyet «budai» néven isznak az emberek ahhoz a fölséges italhoz képest, melyet hajdanában mértek a hegy alatt, alacsony padmalyú füstös lebukokban, ahol pislákolt a faggyú-gyertya, de tündöklött a piros bor és illatozott a töltött káposztává dicsőült török «szárma», és gőzölt a «csaja» (nem teaféle kotyvalék, hanem húsos derelye) — amelyre hajh, de csúszott az a próféta-tagadó, tilalmas ital! Budenz, a sült német, aki legjelesebb magyar nyelv-tudósaink egyike lett, itt alapította meg a «kis akadémiát», az oinológiát emelvén minden tudományok hegyébe.

Még most is rejtőznek a Gellért árnyán ilyen apró kincses házak, de csak elvéve. Sok ilyen boldog tanya néptelenedett már el a sűrű látogatók miatt. Mert vesztők az, hogy hírre kapnak. Ami bizony elég furcsa és a reklám sokat magasztalt hatásának lealázó meghazudtolása. Elpusztult a «Hét 8-as», el a «Vidám bagoly» és egy tavaszon megszilajodván az Ördög-árka, magával sodorta az «Állhatatos tengeri malacgot» is.

Az új-kor bontó csákánya és repesztő dinamitja nehezen birkózott meg nem csupán a tartózkodó ősi város-

sal és magával a Gellért dolomit párkányával is. A közök, sikátorok és kutyaszorítók tömkelege csak apránként kezd ritkulni. De már is széles réseket hasít bele a szabályozással járó nyughatatlan vállalkozás. A gyalog-út szintje alá süllyedt rácz házikók az ő padlásablak-szemeikkel mintha kérlelve néznének fel hozzánk segítség végett. Pedig pusztulniuk kell. Én magam akárhányat siratok el közülök. És alig látszik már nyoma a hegy oldalában sorakozott ráczvárosi apró házaknak.

Hogy lelapult több kevélyen ágaskodó kicsi palotácskának nagyzózó manzárdos teteje s kérkedő dúczocskája! A kisvárosi, szinte családias közösségben egymás mellé szorult fődelek alatt egész külön élet folyt a maga külön emlékeivel, múlt századokba visszahajló szokásaival, elmaradt ízlésével. Frisebb szellő s egy kevéske magyar lélek, csupán alkotmányos életünk megújulásával ha származott bele. Megmohosodott házikói között, kajla utczáin a villamos törtet át most s ott siklik el a királyi palotának délnyugati része alatt, melynek ijesztően meredek falán a vonal megtörésére irányzott meddő erőlködés nem fogott. Lenn a mélységben is apró házak csoportjai gubbasztanak. De meddig? Egyre omolnak, hogy a magyar király palotáját erről az oldalról is ültetvények, szökőkutas parkok, sárga fővényel elhintett kígyózó kerti utak vonják díszbe, míg illő távolban modern épületek vidám vonalain csapong a szem. Mert

Omlik az ó, változnak az idők,
És új élet fakad fel a romokból.

A budai őslakó még ma is erősen különbözik az alatt és szemben elterülő városrészek lakosságától. Szavában halkabb, egész valójában nyugodtabb. Magyarázata ennek jobbára az ő német eredete s a királyi palotából, kiáramló előkelőség, mely, mint a zengő húr tompítója fogja le az élénkebb rezdüléseket. Sétáit a bástyafalak déli

párkányain folytatja csöndes beszélgetésben, s szemeit megelégedéssel jártatja az alatt elterülő újabb keletű palotákon s túl a völgyön felmagasodó, szőlőkkel és átcsillanó villa-épületekkel telehintett hegyek zöldelő lankáin s erdős ormain.

Ünnepe van akkor, midőn a déli órában — melyet a még nem is oly rég elnémult csillagászati mozsárdörrenés jelzett a számára — fölzendül a szt.-györgy-téri vártaváltó katonabandának muzsikája. Ilyenkor megnyílnak a kihasaló vasrostélyok mögötti mély ablakok s lelkiismeretes hivatalnokok az erre a boldog órára meghívott hölgy-ismerősökkel mint valami páholyból hallgatják régi Verdik s új Lehárok kellemetes dallamait.

A budai hölgyeket legott föl ismerik azok a kaján, csúfondáros pesti asszonyok, ha onnan a hegyről a Korzóra vetődnek át néha-napján. A budai szabás, mondják ezek a dunabalparti Évák, még nem bontakozott ki teljesen a múlt század első felének divatjából. Ellenben a budai szókék virágzó arcz- színét meg, nem mérik ám a pest-belvárosi boltokban, sugárzó selyemhaját sem az új női fodrászok fiókjaiban. Valami régi, meg nem hervadó üdeség hinti hamvát ezekre a kedves alakokra s ábrándító levendula-illat marad el lépteik mögött.

A zene hangjaira körös-körül megnépesedik az egész tér, mely gyönyörködve hallgatózik. Csak a hintók robaja zavarja meg a boldogan szürcsölt élvezetet egy-egy pillanatra. A miniszterelnöki palota elejébe audientiára siető, vágató, rohanó fogatok ontják ki magukból a díszes küldöttségeket. Ezek pedig oda se néznek a bandának. Ők a miniszterelnöktől várják az ígéretek kedves muzsikáját, és meg is kapják.

Meglehet, hogy egy következő kormány feje, mire e soraim az olvasó elé kerülnek, már bérben fog lakni, de csak addig, amíg fölépül az új miniszterelnöki hivatal. Mert a régít a szomszédos várszínházzal s a katonai főparancsnoki épülettel egyetemben lebontják, hogy díszes épületek

kerüljenek a helyére. Székesfővárosunk gyér emlékei egyre elomlanak. Pedig a Pallavicini-palotát is kár ledönteni. Először a maga nagyúri voltaért, nemes arányaiért. Aztán a tartalmas múltnak ez előkelő színhelyéért. Az új korszak első alkotmányos kormányelnöke az ő avató nagy estélyen itt fogadta először a megkoronázott királyi párt s utána mindazokat, akik ez ország dicsőségének, erejének képviselőit. És a sarok-teremtől balra nyíló keskeny szobában szőtte messzelátó terveit *Andrássy* Gyula. Aki szereti hazáját, annak szíve megsajdul s búsan szemléli e palotának is elpusztulását. De hát fejlődünk, haladunk, s ez nem esik meg drága áldozatok nélkül.

*

Le, a Duna jobb partjára, ahol merő új nyomokat taposunk már! Hej, ha azon a régi burkolaton járnánk még, mai vékony czipellőnk megsínylené s vele a becses lábunk is. Most a kényeztető aszfalton sétálunk s föl se nézünk, ha a budai hídfő alagútjának torkából a villamos búvik elő s zakatol el mellettünk. A várkert alatt, élő lombokkal koszorús oszlopcsarnokok hágnak az egymás viruló tetejébe. A bástyába vágott boltok előtt, melyeket építőjük profán célokra szánt, nem gyémántos boglárokkal, színes atlasz, selyem és bársony-kelmékkal, hajszálfinom varratú csipke-gallérokkal dús kirakatok kísértének, hanem képfaragó ifjak gyúrnák, alakítják valamely dicsőségünk alakját, s piktor-legények festik nem kevésbé halhatatlan hősök, tudósok és költők vonásait. Azaz: csak gyúrtak, pingáltak ott, mert az előre nem látott közlekedés sűrűsége, az elektromos zúgása-csöngetése, hintók robogása s terhes szekerek megvadító csörömpölése a jámborabb művészt is ádáz dűhre fakasztja. Kaptak is csöndesebb tanyát a Gellért túlsó oldalán s a nagy boltok üresen konganak.

Budán lakni valóságos megváltás, főképp nyáron. Aki teheti, ide is költözik át. Keletre néző házaira már délután borul enyhe árnyék s Korzója élénk, míg odaát a túlsó

parton csak dologtevő emberek sietnek olyankor. Mert hogy van ám budai Korzó is, ahová ritkábban vetődik el pesti ember. Mintha az a hat köhíd mégse kötné össze teljesen a kétegy-várost. A víz oly alaposan választ el, hogy kétannyi kapocs sem elég egygyé forrasztani Pestet Budával.

Új paloták derűs vonalai s lejjebb bár kissé secessió s görcsökben leledző néhány fiatal ház végre is vidáman hatnak.

Meleg őszi vasárnap estéjén andalogtam arra. Odaát még tündöklött minden ablak s csillogtak a templomtornyok szent keresztjei s a hivalgó lakóházak kupoláin az arany gombok. Csupán a föl-alá pöfékelő propellerek rajzottak a Dunán, míg ideát — vasárnap lévén — már forrott a part, zsongott á beszéd s el volt lepve minden pad. Az ülőhely, ha lel az ember, még ingyenben jár itt s Buchwald-hölgyek nem szednek szék-adót. A Lánchídon túl katona-zenének foszlányai röpködtek felém. Mentül közelebb értem a zengő forrást, annál sűrűbbre verődött össze a dadaság, mely taktusra emelgette az apróságot a karján, taktusra rángatta a japán baba-kocsit s taktusra tánczoltatta a járó kicsinyeket, pedig inkább magának kellett a polka, mint a gondjára bízott Bözsikének vagy Mafaldának. (Mert az olasz udvar példájára ilyen néven is szólítanak már újonyszülött budapesti lány-csemetét.)

S íme: a *budai* Hanglinál kötök ki. Ez is paradicsomkertecske, melynek ugyan nincsen Evvája, de van Ádámja (így hívják t. i. a főpinczért, akinek hiába csönget a vendég s hasztalan is kérdi: «Ádám hol vagy?») Ósi családok találkozó helye. Az itt eredt atyafiság nem felejtette el a német szót, de a fiataljával magyarul beszél, amely máskép nem is akar érteni. Meg azok az édes szőke asszonyok! Nemzetségek Württembergából szakadt ide. Színök, enyhe voltak vallja még; de már nyelvre magyarok ezek is.

A hosszúkás tér közepe-táján áll szobra annak a kedves mesternek, ki e vidéket alkotá. Ő koronázta meg a várhegy tetejét a király palotájával, vonta virágba a komor bástyákat, csiszolta fényesre azt a nyersnek maradt gyémántot,

a kerti házikót, ahol a mi Nagyasszonyunk kedvtelve időzött, nézve a padmaly felhői között szerte villanó fecske-madarakat, melyeket művész ecsete festett oda, hallgatva a kívül fészkelő igaziak csivogását, a lenn zajló folyam hullámverését, a magasba törekedő zenét s ami ennél is édesebb: gyermekek sikongását — azt a nagy szimfóniát, melynek élet a neve.

Oh, vajha ez a hellén lelkű építő-művész, *Ybl* Miklós, valóra kelthette volna nagy álmát, melyben egy csudásan főséges alkotás gondolata fogamzott meg. De ezt el nem viselhette volna Bécs.

Mint a nagy gót s bizancz templomok egyes kiszögeléseiben a régi mesterek apró tréfákat eresztettek meg, *Ybl* is a rengeteg épülettömegbe tartozó vízemelő-gép kürtőjén is megeresztette tréfálkozó kedvét: az aranyhímes kürtőbe ablakokat nyitott. Ki-kidugva gomolyos fejét, nézzen szét még egyszer az a füst az ablakon, mielőtt szétfoszlik a levegőben.

*

Ne búcsúzzak Budától — mert mikor kerülök én még egyszer ide? — hogy hálásan meg ne emlékezzem azokról a csendes tanyákról, melyek egyikében, mint föntebb emlitem is, Budenzünk adott stylt a sashegyi bor helyes élvezetének; s azokról a pezsgő korcsmákról, ahol a «márvány menyasszony» gondozta a barnapirosra sült libát, hogy megtanulja, mivel kedvezhet az ő majdani márvány urának; meg arról a másiktól, ahol a «politikus grajzler» az ő államférfiúi bölcsességét szintén csak a törpötyüstre sült libában emelte érvényre; ahol a «diófa» hús árnyán illatozott megint csak a liba-pecsenye, finom ízére még a hesperidák almájával is veteksző kovászos uborka oltalmában; s végül Altstetter bácsinak a tiszai halászatot irigységre keltő dunai paprikás pontyáról. Ide is csak éjjel botorkáltunk el valahol a Gellért alatt meghúzódó alacsonyás házába, ahová a Dávid háziszolga vitte előttünk a lámpást. S vitte előttünk éjfél után is, amidőn tán nem is lett volna szükségünk az illuminációra. De a véges ember botlandó s bizony jó hasznát vettük a nyomlelő vén indiánus lámpásának a lejtők síkos haván.

A BUDAI HEGYEKBEN.

— I. A Gellérthegyen. —

JÓL tudom, hogy nem húsvét hétféjére esik szt. Gellért napja. De mert ember-emlékezet óta ezen a második ünnepen a hegy- oldala és lankái nyüzsögnek a tömegtől — a teteje nem, mivel ezt katonáék foglalták el — utólagos pápai jóváhagyás reményében ezt a szép napot megteszem a kegyes püspök ünnepének. Ha nem is volt oly gavalléros, mint nepomuki szt. János: de a hitéért vallott vértanúság megérdemelné, hogy az ő nevének dicséretére is zúgjon a harang és zengjen az ének, nyerjen bűnbocsánatot az esendő ember, hogy aztán annál vígabban rúghassa tánczó lábbal a vén hegyet s keressen boldog ejtődzést étel és ital mellett.

Hogy utoljára néztem le erről a mogorva oromról: még akkor egy csöndes tudós ült a rövid nyakú toronyban s leemelve annak barna-vörösre festett gomba alakú réz tetejét, nézte Marsot, a «Hadak útját», meg a többi csillagot.

A jó csillagvizsgáló bácsit aztán 1848-ban letúrta onnan az a másik Mars, aki öblösebb és hosszabb tubusokon maga vizsgálta a «Hadak útját», és nem is fel a magasságos égre, hanem sokkal mélyebbre: az alatt fekvő királyi palotára voltak azok szegezve.

Ami azt jelenti, hogy *Görgey* ágyúzott le onnan Budavárba, meg hogy a várból ágyúzott le *Hentzi* Pestre s a népek szaladtak a Városligetbe és ott építették meg hamar-

jabán az igazi Új-Pestet sátrakból és deszka-szálakból, és nevezték el utcáit és tereit az anyavárosban elhagyott utcák és terek szerint.

Gyerekkoromban estenden vigyáztuk a Gellértet: föl van-e már húzva a póznán a kerek kosár? Jön-e már a bécsi hajó?

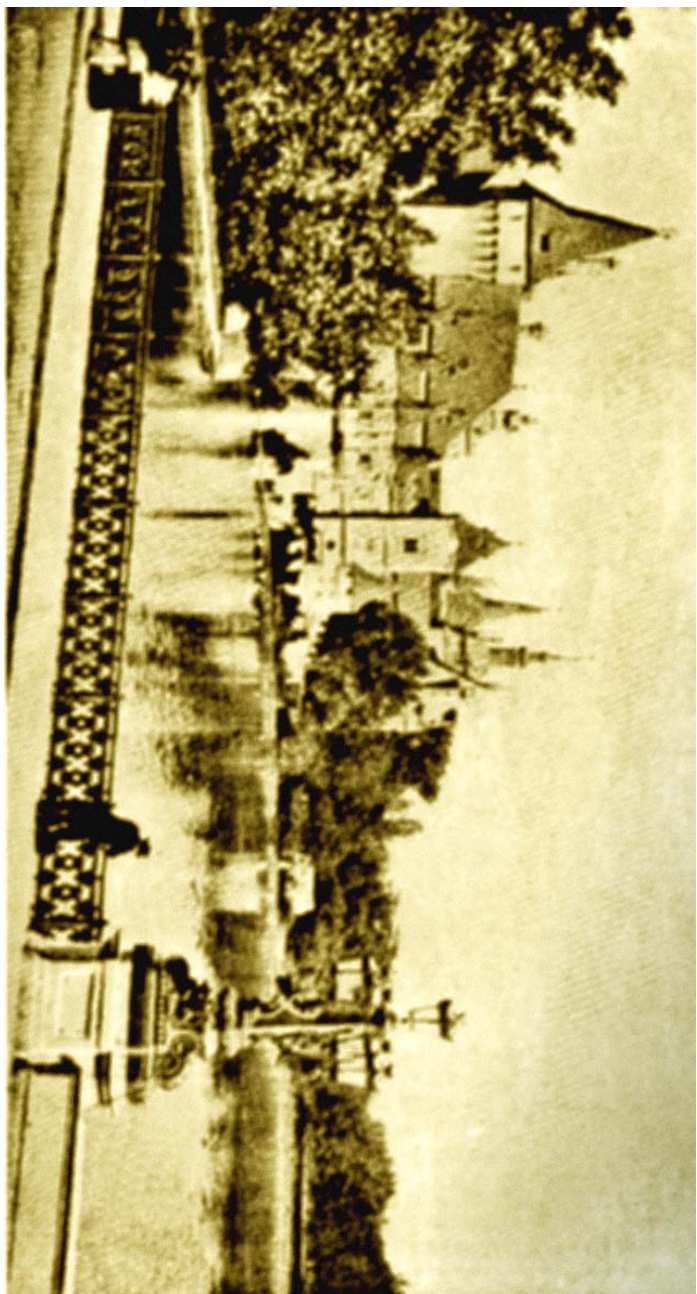
A bécsi hajó. Az a csodás szerkezetű jármű, melyet nem húz ló, sem nem hajt evező vagy széltől dagasztott vitorla, hanem röpíti két ormótlan lapátkeréknek gyors forgása. Nem lehet az! Oda rohantunk a kikötő dobogójára, meggyőződni felőle, igazán magától jár-e az a nagy hajó s igazán ezelőtt harminczöt órával indultak el rajta az emberek a császári rezidenciából a nádori székhelyre?

Úgy azok és nem különben. Még tegnapelőtt a Práterben söröztek a «Jégi madárnál», s ma este, ha kedvük tartja, a «Komlóban» muzsikáltatják magukat, vagy — ami ennél több — láthatják enszemeikkel: hogyan vacsorálnak ott *Kossuth* Lajos, *Nyáry* Pál, *Szentkirályi* Móricz, meg a többi híres férfiak, mintha csak halandó emberek volnának ők is.

Az a vastag kürtő, mely a zsíros füstöket okádja, a tüzes katlan gyehennája fölött áll, míg az ő karcsú vörös fiából, a keskenyebb kürtőből, szakad a fehér gőz, a fölösleges erőt bocsátva ki magából, melyet az a pokoli tűz a vízből fejlesztett.

Másnap este felé fölmáztunk a hegyre: mi is hadd lássuk azt a mesebeli hajót, mikor még valahol Bécs alatt jár. S aki közöttünk, kezében egy garasos pénzzel, nagyon szépen tudott kérni: azt a félkarú és féllábú invalidus bácsi bevezette a csillagvizsgáló tanár úrhoz. Az meg szívesen toltá alá a széket, néznénk bele a bűvös csőbe, melyen át leolvashattuk a vácsi székestemplom zömök tornyairól az órát s láttuk a messze füstölgő «Maria Carolina» fődélzetén tipegni a bogárnyi utasokat; — s midőn leszállt az est egy még sokkalta nagyobb csőnek hajtotta lefelé az innenső végét, néznénk rajta keresztül fel a mennyégbe, melynek boltján zöld,

kék, rózsaszín és narancs-sárga holdak gyorsan vonultak el megigézett szemünk előtt. Meg aztán néznénk oda, ahol az a sziporkázó csillagsűrűség a «Hadak útját» jelenti, melyet mintha valami földöntúli aknából robbantott volna szét a fellobbant rengeteg puskaapor-töltés.

Azóta — mert kényelmesebb lettem — csak alulról nézegetem a Gellértet. Andalgásaimban egy tavaszi délután csak észre veszem, hogy apró emberi lények csákánnyal borozdálják az öreg úr hátát. (Szinte jól esett neki a vakarás.) Fővárosi kertészek hosszú sorjában cserjéket ültetgettek el ott, tartozó tiszteletben tartván azt a vén fűgefát, melyet még egy szent életű hodzsa ültetett el ottan a török világban. Egyik-másik bojtár — csaknem olyan vakmerő, mint voltunk hajdanta mi fiúk — a szikla legszélén sétálgatott, vitézkedve, mint kémény tetejében a füstfaragó, vagy a moházó zerge. Épp azon a meredek ponton állott, mely nagy kedveltségnek örvendett öngyilkos-körökben s ahonnan elvéte pompás szikladarabok szoktak elválni a hegy tétől, hogy nagy ívben szökkenve le a magasból, békés lakóknak a háza tetejét zúzzák be, mert a dolomit-tömb nagyon megvásott már hótul, esőtül.

Barlang-lakás a szt. Gellérthegy alatt.

És meglazítják a szabályozások. A hegy tétlen túri a gyalugatást, melyet a városi szépítő-bizottság követ el rajta s amelyben villamosék segítik. A tudósabb kapások és főképp a javas-asszonyok ott a hegy oldalában, melynek barlangjait lakták, azt beszélnek, hogy nem is a maga emberiségéből esett le az a kődarab, hanem a hegy, melynek tűz rotyog a mellében, úgy köhögte ki magából. És geológus uraimék a megmondható, egyszer valamikor az a vén-asszonyi beszéd nem válik-e valóra? Világjárt emberek eltűnődtek rajta: díszül vagy oltalmul került-e a hegy tövébe az a czifra kármentő? Szépnek nem szép, czélszerűnek pedig alig mondható.

Évről-évre szakállasodott a hegy oldala. Az öreg úr szinte kaczerrá lett: mind sűrűbben tűzdelt zöldelő bokor-bokrétát egy-egy hasadékának gomblikába.

*

Vasárnap.

A Duna balpartjáról nézve át Budára: valóságos népkigyót látok fölfelé hömpölyögni, míg a félig elbontott erőd keskeny síkja hullámzó embersövénnyel van bekerítve. A propellerek bódéi előtt nagy sűrűség tolong s éllel feszülve neki, egy roppant őrmester és fiahordó felesége közzé ékelem be magam. A mögöttem levők csakugyan éknek is használnak engem, míg a leglobogóbb ünnepi káromkodások közt végre oda-szorulok a kis ablak elé, mely mögött egy piczulákban és krajczárookban fuldokló szőke úr méri az átkelési jegyeket.

— Csak igényest tesszen az bal erányba halanni! világosít fel biztató élkes beszéddel egy tapintatos szélkesfelvárosi röndér a Rudasferedő mellett. S egy percczel később az óriási anakondának én vagyok a farkavége. De csak egy pillanatig, mert gyűrűi folyton szaporodnak.

Félig a saját igyekezetemből, félig a hátul működő lökö-erőnek jóvoltából, az úszva-repülésnek evező-szárnyain érem el az első fordulót. Elöttem és mögöttem a neki szabadult húsvéti öröm apró. rikkanásokban, széles kaczagásban, szemérmes vihogásokban s néha kézzelfogható el-

mésségeiben nyilatkozik. Az iskolásgyerekek meggyőzve bennünket felőle, hogy nem hiába tanulnak tornát: átvágva a kanyarulatot, a gondosan gyepezett partot gázolják le korlátról-korlátra, hogy a gyorsan elért magasból kipirult arccal diadalmasan lihegjenek le ránk.

A nagyváros mindinkább elmarad alattunk, s szemünk elcsapong a tornyok és kürtők felett, a Rákoson át el a Cserhát erdős gerinczéig. Még egy forduló — és fősíges panoráma jutalmazza meg a szerte héjjázó szemet. Az elragadó képnek csak az a hiánya, hogy közel érhetjük.

Volna csak valahol a Rajna körül!

A tetőn vagyok ... ah!

Szinte teljes áttekinthetőségben nyúlik el a hatalmas folyam két partján Budapest. Szinte. Mert olyan pontot, melyről az egész főváros képét foglalhatná be a szem, csak léghajó kosarából vagy madár hátáról kaphatnánk, Ilymód összeszerkesztett «madártávlatos» képet rajzolt Budapestről *Rauscher* tanár, mely a polgármesteri hivatal egyik termét díszesíti. A konstruáló perspectivikus rajztudásnak egyik remeke.

A nagy folyó a fény s árny visszaverődése a saját színsugárzása következtében igazán az a szép kék Duna, melynek megénekeltek. Aczélas szalagján barázdákat szánt a sok hajó, ladik. A távlat szeszélye összevissza tolja az utcákat és tereket. Amit a Kerepesi-útnak hiszek, az a Váci-körut. A Ferencziek tornyából gyári füst kavarodik fel s valamelyik gőzmalom kürtőjén messze ragyog az aranykereszt. Végre beletörődöm a széthányt vedutákba, kezdek ráismerni az egyes házakra is. Csak a magaméra nem. Mert nincs.

Az ember ha lenn jár, nem is gyanítja: egy-egy tárgy mekkora nagyúr. Hiszen, közelről tekintve, tán. még a minster sem valami rengeteg portentum. Így uralkodik Pest látóképen a m. kir. Államvasutak pályaházának széles homlokzata, holott közelről nem is olyan mutatós; a folyton fokozódó, egyre jobban pezsdülő forgalom lebonyolítására pedig már régóta alkalmatlan. De hiszen, mire ez a könyv megjelen, talán ki is czövekelik már a nagy központi

pályaházat ottan az Erzsébet-út táján s hegyébe meg az Alagig nyújtott Andrassy-utat.

A szálló felhők árnyékba vonják egy-egy részét a városnak, s a kiállítás palotája hol felcsillan a fényes napvilágban, hol meg gyorsan illanó homályba rejtőzik. Ott szemben pedig az az újonan fehérre kimeszelt három kürtő az Athenaeum tetejéről világít el hozzám,* mely alatt mért-földeket befogható sorokat róttam már egymás végébe; ott, abban a sötétes szobában, melynek ajtaja előtt dehogy sejték a jó Andrások, hogy kit strázsálnak.**

A szürkén integető Margitsziget fanyar ágaira mintha most lehelne rá zöldes aranyat a fuvalmas kikelet. A Pilis-hegy oldaláról néhány hófalatnak napsütötte fehérsége villan felém. Ott felejté a tavasz, akadna-e dalnoka a «tavalyi hónap». A várkert szabados utjain nők ruhái, ernyői virítanak a sötét kabátok keretében, megelőzve a nemsokára lombok árnyán ringó fehér és piros rózsákat. A budai hegyek mögött égő alkonyba lohad bele az új templom nyilas tornya, s a Máthé Domokos népszerű dentologus villája egymaga sötéten meredez ottan, mint valami kihúzatlan sárga fog.

Az apró fenyesek alatt, a lejtős páston, padokon és az út szélén együtt és szerte-szét vidám városi népek isszák a hegy levét, s van fogyása a mazsolás rétesnek s egyéb csemegének. A fürdő kertjéből felimbolygó zene-töredékek recsegő és fuvolázó kintornák hangjaiba vegyülnek bele. Még az imént veszteg álltak a fiatalok. Egyszerre csak lobbot vet bennük a boldogság: legény átkarolja a lányt, huszár a Juczit, Kóbi a Czilit, Hanzi a Riczit, s rúgják a vén hegyet, hogy szinte döng bele, míg vásott kölykök vakmerőn ameredek csúcsára állva ugrálgatnak versenyt a lenn szokellő s forgó párokkal.

*

* Hová lett az azóta! A régi kedves kétegy palota helyén secessió épületbálvány ágaskodik. P.

** A rendőrség belvárosi egyik őrtanyája éveken át ebben az épületben volt, éppen a «Borsszem Jankó» műhelye alatt. P.

A keleti oldalról pillantok alá. Ott nem hirtelen szakad el a hegy. Szelíd ereszkedőinek fiatal gyöpén táboroznak más ezrek. Itt is bukfenczez a gyerek-had s rikoztozva szalad szét a megriasztott lányság. A szűkre fogott folyónak messze nyúló kőpartján emelkedik az Elevátor. Az a gubanczba szorult ház-, fa- és kősoport pedig: Budafok. Emerről a televény Csepelsziget paraszt tornya néz be a fővárosba, melytől vagy száz mértföldnyi távolba esik.

Most dörög át a vashídon a fiúmei gyors és találkozik vele szemben a bécsi. Hogy először látott ilyet Moczó Sándor bácsi, hátat fordított a szörnyű jelenetnek, befogta a szemét, fülét, hogy se látója, se hallója ne legyen annak a szörnyű emberhalálnak, aminek most mindjárt be kell következni — de rövid kettős füttynél egyebet nem hallott; s amire szívszorongva megfordul, hogy: no szerelmes Jézusom, marad-e még ott ép tag, egész kerék? ... hát veszett adta ördögös masinái ... keresztül szaladtak egymáson!

A megszálló Dunából kívül rekedt holt vizén még nem rég csúszkáltak a fiúk s nemsokára fürdeni fognak benne. Most egészen néptelen. A békalencsének még alig látszik első sárgás foltja. Egy hétre vagy kettőre szerelmes kuruttyolás fog zengeni a vízi moha finom szőnyegének rojtjai közül s az estének meleg szárnyain szét fognak lebegni a hideglelésnek bacillusai, melyekre aztán a tisztí főorvos úr hajtóvadászatot rendel el szuszfogyasztó hosszú körmondatokból fűzött intésekkel. És mint utolsó hírmondó szolgál ki a vízből a millenniumos év keleti mulatóhelyének egyik maradványa, a szárazföldi monitornak vaskéménye, melynek árnyékán egy lelánczolt padon valamely hajósegylet növendékei folytatnak estenden veszteg próba-evezést.

A déli pályaházból is előlohog a lomha gyorsvonat s mint roppant földi giliszta bújjik el ismét az alagútba. Amoda az a félvben nyugotnak forduló fehér sáv meg a hajdani bécsi országút. Negyvenhárom éve halt el Tóvárosban egy nagyon öreg ember, aki legény korában mint bandériumos lovas vágatott Ferencz király aranyos hintaja előtt. Ő fel-

sege megköszönve a vitézi hódolatot, arra kérte az ifjakat: ne a kocsija előtt szíveskedjenek nyargalni, hanem kerüljenek szépen hátul, mert inkább ők nyeldessék a hintó kerekei — semmint ő felsége a paripák dobogó patáitól fölkaavart nehéz porfelhőt.

Meg ahol az a másik sávoly fehérlik, az a fehérvári-út, s annak a szélében van az én híres szőlőm, melynek tőkéit megszedi a vándorlegény, mikor még egresek a fürtjei — s amire megérték, a nagyérdemű fináncz, tartozó illeték fejében. Köröskörül jól művelt kertek gyűrűjében új nyaralók. A leborított venyigék árcai mellett fénylenek a támasztó karók, s néhány hó múltán édesre érik a bor a hegy oldalában, míg beleiben sós vizeket szűr s kénes vizeket forral a gyógyító természet.

Tünedezik a Ráczváros. Már alig van belőle. Pedig minden igazán való piktori lélek sajnálja ennek a nagyvárosi idyllnek elpusztulását, midőn felvilágosodott nyaralók kerülnek majd ez édesen buta házikók helyébe. Kikezdte bizony a nagy városiasság ezeket is. Rövid időt vetek neki s a vén Gellért új arcot ölt. Marasztaló vendéglők integetnek le hozzánk már is, akik vágyakozva tekintünk fel meleg nyári estéken, vájjon kigyúlt-e már az egyik hívogató tanya alatt a biztatón sugárzó lámpások flastyúkjá, amely nyájas csillagképlethez hüselés végett nemsokára sikló fogja fölsegíteni a fővárosi embert.

Legújabb «jegy» az új kép részletei között az a vas bácsi, aki szavahihető vezetők állítása szerint a hegyről legurított szentnek a szobra. A kegyes férfiút tani „csak a pesti partról lehet fölismerni, mert az ő voltaképpeni álláspontján meg nem közelíthető. Nyilván attól tart, hogy új magyar pogányok másod ízben görgetik le onnan a Dunába, melynek felszívott vizéből mesterséges zuhatag páfrány-bokrokon át lejt kényszeredett tánczot a hegy lábainál, le vissza a Dunába.

Nagyokat húzva a rosszul szelelő «vergónia» szívarnak szalma szopókáján, jó katona fiúk még ötödéve, néma

vágyakozással néztek alá az erőd kőpárkányáról a tánczolókra, s nem is szándékosan, csak úgy «felejtésképen» esett meg, hogy le-leköptenek a «Czengöllér» pereméről, mert vitézi létökre végre sem sírhattak le onnan. A koczkás fal egyik sarkában pedig egy czimbalmos buzgólkodott s nagyserényen verte ki rajta ezt a bús bakanótát, hogy aszondja:

Hogy köll néköm Lembergben elmennyi,
 Hogy köll néköm lengyel lyányt szeretnyi!
 Ha jölelem, lejesnek karjaim,
 Ha csólkolom, folnak az könyveim.

— II. A Várhegy. —

Se sikló, se csukott fiáker, se pöfögő autó ne vigyen föl ide. Meg akarom érdemelni azt a szépet, amivel innen és túl: az ő déli és keleti oldalán kedveskedik. A sikló ablakából hirtelen merül föl előttem a csodás kép. Meglep, mint valami váratlan szerencse. Gyalogszerrel azonban lépésről-lépésre küzdök érette. Nem hirtelen ér az öröm, ami szinte fájdalmasan esik, mint mikor p. o. az osztály-sorsjegy nagy nyerevénye hull az ember ölébe. A fokonként való gazdagodást nyugodt gyönyörrel illik élvezni. A sikló ajándékot ad, a séta jutalmaz.

Vén Budavár ifjúhodik. Itt is mennyi az új ház és mindnyája modern. De találok még egy-egy ódon palotát — olyan hűvös és csöndes — azzal a mélységes kapuszínnel, már talán inkább alagúttal, s a hasukat kidülyesztő ablakrostélyokon muskátlis cserepek díszével.

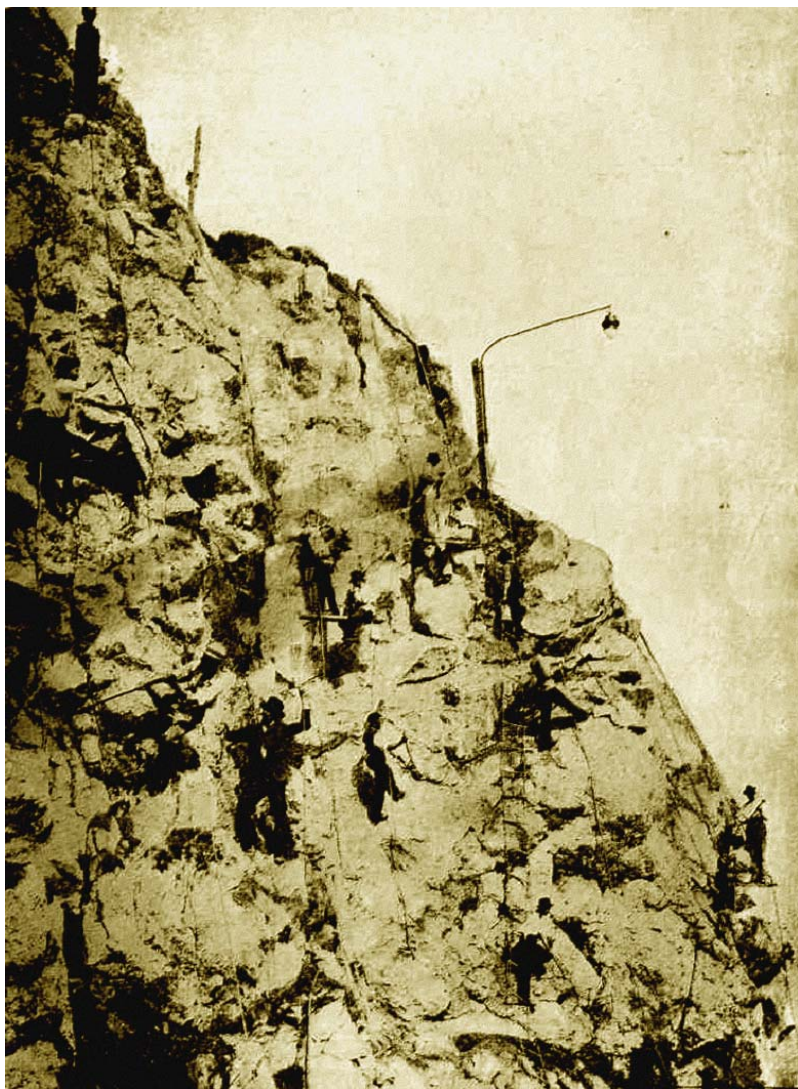
A királyi fénylak felé haladtomban meglegyint az előkelőség illata. Valami láthatatlan fensőbbségnek kimagyarázhatatlan, bűvös hatása alatt állok, melyet a sűrű forgalomtól zajos, a budainál jóval nagyobb terjedelmű bécsi burgban nem éreztem soha. Pedig ezt századok értékes patinája vonja be, míg a budai várpalota környékén ami ódonas volt is, pusztította az új kor.

A m. t. Akadémia jóvoltából és tudásából olvashatatlan apróbetűs inscriptiok hirdetik csupán, hogy: ezer és ennyiben itt állott ez a torony, az a bástya, klastrom, vagy basa-lak. S ez is csak alighanem. A Mátyás király dicsőségét tudjuk, de van-e ami hirdeti? Saxa non loquuntur. Csupán a kegyességéről szól az újabban róla nevezett istenháza, melynek ragyogása csak este, gyertya-gyújtáskor derül elibénk, mert hogy fényes nappal vaksötét vagyon benne s meg nem tudjuk, abban a mostanság vájt kriptában igazán Béla királyunk s az ő hitvese alussza-e második örök álmát, vagy hogy valamelyik fejérvári püspöknek az erős koponyájú gyóntatója és keskenyebb csontú secretariususa kerültek-e együvé? Mert hogy ez egyház-megyének főpásztorai a palotájuk alatt porladó királyaink csontjaival nem igen törődtek, mint ezt az ottani üregekben kotorászó tudósok búsan tapasztalták is. Holt királynak sem jó lenni Magyarországon. Hát még elevennek!

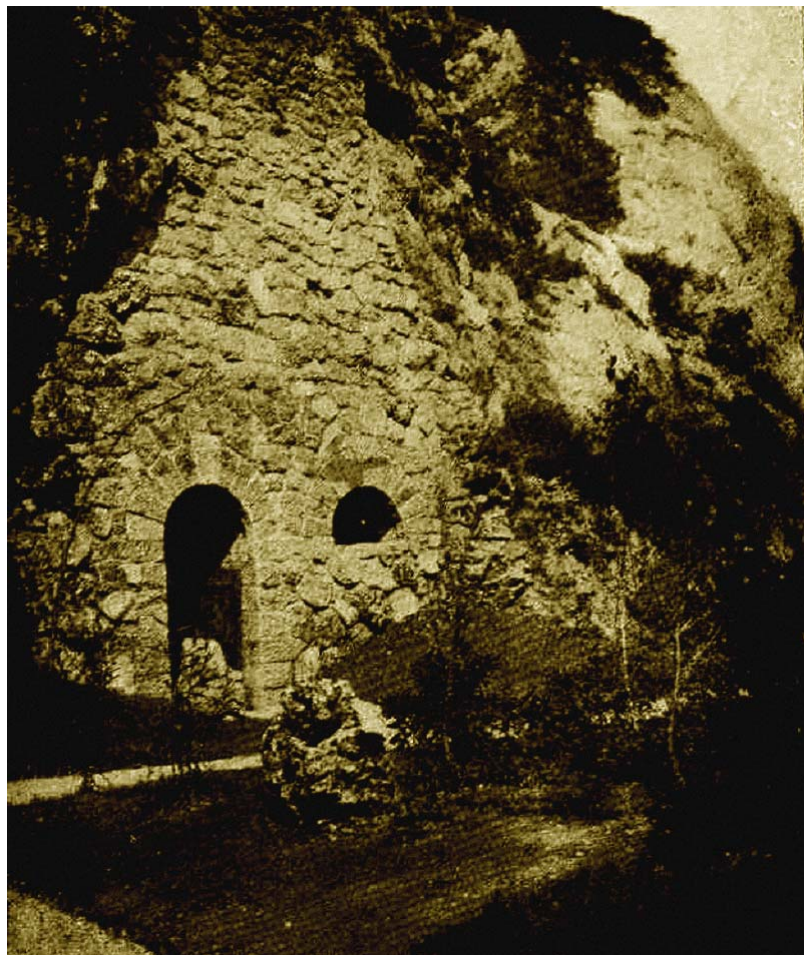
A templom közelében és mögötte az a régieskedő új Halászbástya az ő «donjon» tornyaival, folyosóival, rekesztékeivel, keletre s délre szolgáló erkélyeivel, valóra vált álma egy poéta-építőmesternek. Az ember szétnéz, hol is ütközhetne bele valami délczeg leventébe, bájos várkisasszonyba, s hol az ördögben is bujkál az a részeges toronyőr, hogy kúrthangon jelentené vendégek érkezését. Valami művészi mámor lendíthette meg a városatyák lelkét: hasonlatos ahhoz, mely Athén polgárait hevíté, midőn Periklész ragyogó beszédben szólt nekik arról, hogy Görögország dicsőségét csupán egy Akropolisz sugározhatja világgá.

Igazán merő melódia ez az épület-csoport, mely a *Schulek* agyában fogant s a szíve melegén érlelődött meg. Azért a gellérthegyi kármentőért nem Abderanak tanácsa felelős? — mert ez a bástya itt, mintha athénebeli polgárok szerzeménye volna. A hozzá vezető, széles tagozatban elágazó lépcső, fedelmi. Könnyed és fenséges, súlyosságában is kecses, minden ízében báj, arányaiban erő. Szorító oka az ilyen védbástyának ma és ott, ahol épült, szerencsére nin-

BUDAI KÉPEK.

A GELLÉRTHEGY DOLOMIT-SZIKLÁIT LEFARAGJÁK

BARLANG BEJÁRATA A GELLÉRTHEGY TÖVÉBEN.

csen már; de vonalait, melyeket a szükség szült, kedvességükért megtartjuk, mint ahogy dísszé vált a szükségből származott gomb is a mi ruházatunkon.

Midőn még teljes befejezése előtt néztem volna meg, a toronyőr bizony nem fűtta meg a kürtöt, hanem becsapta előttem a vasajtót. «Idegenek tilos a belépés», jelenté egy czédula és ismételte az emberséges kapudán-basa. Aztán szaladt fel a vár fokára, ahol vöröskeztyűs, tagos angol urak és fűrtös, útifátyolos angol hölgyek várták, hogy a tilalmasban kalauzolja őket. Egész hozzám hallszott le miladyek boldog felkiáltása: «A charming view indeed, Bob!» Én pedig kívül rekedtem.

Hát vigasztaláskép körülsétáltam a mi első királyunk pompás lovas-szobrát s elpanaszoltam neki, mért hogy itthon is mink vagyunk az idegenek, s az ánglius az idegenben is itthon van.

*

Elől a téren bontott házak romjai. A szobák faláról a sűrű eső halványra mosta a szobapiktornak divatjamúlt mintáit, a kék szőlőfüzér köré fonódó piros szalagot s a sárgára festett oszlopot: hasonlítson a márványhoz, ha tud. A padmalynak bárányfelhős kék ege alatt fecskék röpködtek, de már ezek bontáskor szertemorzsolva hullottak alá a többi törmelékkel együtt.

Itt nem lebegtet az esti vagy akár hajnali szellő kárpit-foszlányokat; mert akkoriban, hogy ezek a házak épültek, még nem ragasztottak színes papiros-íveket a falra, mint mostanában, a poloska-családok nagy örömeire; őket bizony vérszomjas portyázásukban nem akasztja meg a csirizes tapéta, míg a szobapiktori festék elől visszavonultak, de még inkább a fehér faltól. Igaza is volt néhai való jó öreg Gebhardus egyetemi professor úrnak az ő szinte hét lapra terjedő monográfiájában, ahol a lakó-szobák meszeltetésének idves, az egészségre felettébb czélerányos voltáról értekezik. Mely tudományos munkával szerzett érdemeért megválasz-

tották, a még akkor tekintetes urat, az Akadémiának évi 600 forintokkal javadalmazott jeles tagjává.

A főtéren még áll a szt. Háromság szobra. Délkeleti sarkán egy rengeteg kétfejű sas bontotta szárnyait. Gyomrát nagyon megfekhette a magyar címér, mert amennyire sasfejtől telik, érthető elkeseredés kifejezésével nézte a beléje ékelt ellenséget. Jobb is volt lefeszégetni a címér-paizsról.

Hát az a rengeteg épület micsoda?

Hát a pénzügyi m. kir. minisztérium.

Magas volta példázza az adót, míg előtte az a régi palota azt a kort, midőn — Gaál Ambrus bácsi szerint — «az állodalom még nem ette meg az országot». Hát ezt az új czifra házat nem bánom, de a régi enyhe adót, Isten engem sajnálom.

Meg itt lakik a magyar királyi miniszterelnök. Bárkinek legyen is hajléka: lépcsőházának puha szőnyege alatt ott rejtőzik a tövis, ülő-bútoraiiban a túske, a nehéz függönyök ránczaiban a fulánk. S fényes pádimentomából burjánzik fel az akgató bojtortján. Ide menekült egyszer füttykösök sivító zuhogása elől az, akit hazafisága s népe szerelme hajtott rá, hogy vállalkozzon.

A Szt. György-téren túl lejtőbe hanyatlik a terep. Pedig emeletes Budához úgy illenék, hogy a király házához fölfelé haladjon az ember. A várpalota udvara azonban jóval mélyebb ennél a térnél. Az innesső sarok-pavillon hasonlatos az olyan emberhez, aki a válla közé kapta a fejét. Hogy a vonal, melyben a pompásan tagozott királyi lak részei sorakoznak, ki ne zökkenjen a szintből, nem volt szabad magasabbra nyújtani sem falat, sem tetőt. Az arányok összehangzását, a vonalak egybehangzását kereső építőmester fog is tenni róla, hogy ez a fonáság ennyibe ne maradjon. A menedékes teret le kell ásnia. Az ide szánt Erzsébet-émlék is hasznát látná ezen esztétikai talaj-javításnak.

Hogy fennállásának első évezertét ünnepelé ez ország és nemzet: császári vendégének a mi királyunk *három* szo-

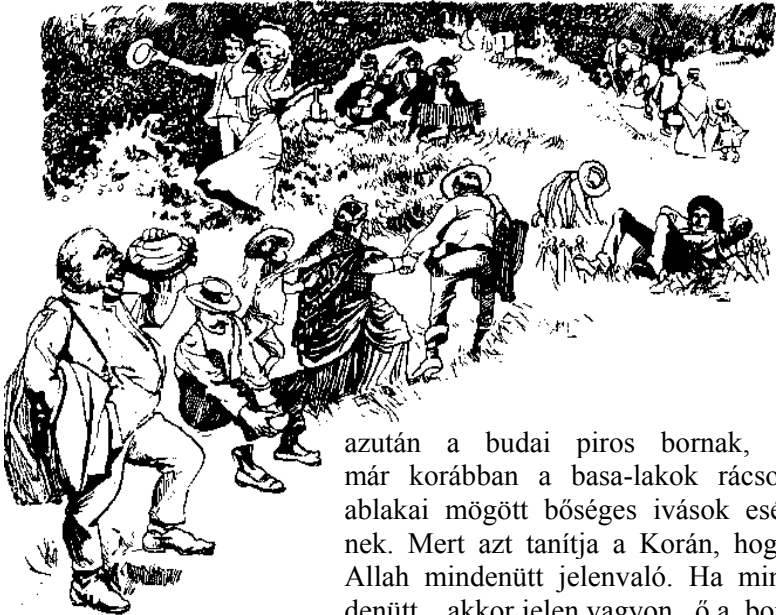
bánál többet nem bírt juttatni. Szűken voltak odafenn. Királyi hercegasszonyok és hercegek a második emeletre szorultak, a sok-sok kísérő hölgyekről és csatlós urakról nem is szólván, akiket az udvari marsál csak nagy kinnal bírt elszállásolni. Hét esztendőbe se tellett s mekkora változás! Négy akkorrára bővült a magyar király palotája s megnövekedett nem csupán bőségben, de ékességben is. Honi művészek alkotásai, magyar iparosoknak remekbe készült munkái kívül és belül vonták páratlan díszbe. Ez idő szerint a mi királyunk akár két uralkodó barátját fogadhatná egyszerre minden cselédestül.

A várhegy oldalán a gazdag természetet pazarrá növelte a kertészet tudománya és ízlése. Nem is oly régen volt, hogy királyasszony kertje itt is kivirult hajnalra. Körülötte fehér rózsza és piros. De nyomba nem követte se szőke lány, se barna. Hiszen a fekete fátyoltól, melyet a bánat szőtt körülötte, meg se látszottak volna.

— III. Zugliget és Svábhegy. —

Voltaképen a Zugliget magyarítása — mert hát vissza kellett magyarosítanunk — hibás, mint ahogy a mi utcáink s tereink magyar elnevezése körül orgiákat ült a tudatlanság és testvére, az ízléstelenség. Nem «Auwinkel», hanem «Sauwinkel» volt annak a neve; mert hogy hajdanában itt cserkészett vad-sertésre a mi Mátyás királyunk. Mindjárt Buda alatt kezdődött ő magyar felségének vadása s terjedt Visegrádig s ezen is túl.

A Zugliget s mögötte a Svábhegy legzajosabb kirándulóhelye volt a régi Pest-Budának. A természet szépségei iránt fogékony német jövevény már a múlt századot megelőző években lepte el ezeket az erdős magaslatokat s apránkint tele is hintette lakóházakkal. Irtotta az ős rengeteget, de nem pusztította, s rövid időn a tatár dúlás után újabb termésre serkentette az árván maradt szőlőket. Nagy híre is kelt

azután a budai piros bornak, s már korábban a basa-lakok rácsos ablakai mögött bőséges ivások esznek. Mert azt tanítja a Korán, hogy Allah mindenütt jelenvaló. Ha mindenütt, akkor jelen legyen ő a bor-

ban is. A tőke vérét szedvén magába tehát, a hűséges muzulmán istennek áldoz. Lehet ám a török bibliát is többféleképen magyarázni.

Most házfelügyelőt és kertészt tart budai nyaralójában a tehetős fővárosi. Akkor még a majoros őrizte a nehézkes épületet, melybe csak nyaranta, akkor is ünnepnapokon nézett el a gazda. A hétköznapi munkában törődött városi tán évente kétszer ha megengedhette magának azt a gyönyörűséget, hogy házinépevel egyetemben vonuljon a hívogató erdők hűsége, hallgatni a rigó füttyét s szedni bokrétaba édesen illatozó gyöngyvirágot a meleg, nyirkos lapon. A család jókor kerekedett föl, hűs hajnalon indult, neki s mire oda ért, már erősen tűzött a napsugár. A meleg korán élesztette a szomjat, a fáradtság az éhességet, s annak hűtése, ennek csillapítása bizony eltartott szakadó estig.

De mivel végre vízzel is él a kiránduló, számára a jó isten teremtett két béketűrő s teherbíró szamárkát: akkoron

egyetlen vízemelő gépeit a hegynek. Oda terelték őket a «Város kútjához», az oldalt lógó putnyokat telemerték s így indult meg mindenik a maga hajcsárának vezetése alatt, megmegállapodva egy-egy nyári tanya kapuja, vagy a szabadban heverésző öregek s hanczúrozó fiatalok előtt, hogy vegyék ki részöket a drágán csorgatott áldásból, méltó bámulatára a földbe ásott savanyúvizes üvegeknek: az a hitvány folyadék hogy mer lötyögni, bárha maguk üresek is már.

Ma úgy a Zugligetbe, mint a Svábhegyre gőzerő hajtja fel a vizet, s a szerte ágazó fogaskerekű és villamos pályákon ezrével todul fel a nép s a gondosan épített és öntözött széles utakon nyitott hintó, sőt most már kilométerfaló automobil röpti oromnak a módos családokat, rózsakertek ölen hívogató apró paloták elé, ahol takaros, bóbítás szobalányok, sőt ojtott lábú inasok szolgálnak a damaszkszabroszal terített asztal körül. A rigók elrepültek, a harmonika elnémult. Csak távolból hordja el ide a szellő valamely cigánybanda muzsikájának morzsáit, míg benn a szalonban szól a zongora, s énekben dilettáns, fürtben avatott fiatalok

énekelnek hol kettesben, hol egyes énekhangra szerzett szerelmi dalokat — s ha a mama nem hallja: a cabaretek borsos kupléiból is a legújabbat.

Megváltozott itt minden, gyarapodás és divat kihámozta régi valójából ezt az egész hegycsoportot. Már villaváros váltotta fel a kevés otromba házaktól megszakított kies vadont. Gazdája van itt már minden földfalatnak. Sövény telén gyöpös halom, összecsavarodott vén fák már alig akadnak; villámmal, gázzal világított utcák épültek egymás fölött; ajtó, kapu csak erélyes csöngetésre nyílik; lombos árnyékba leheveredni nem lehet sehol, de nem is szabad. Mert itt minden a másé.

Utolsó idylli estémet Jókainak egy szüreti vacsoráján töltöttem itt, az ő szőlejében, melyet annyi szeretettel gondozott s ampellografikus tudással kezelte. A fák hernyóit maga szedegette le, a bogaras fűrtöket maga locsolgatta azzal a mérges kék folyadékkal. És szűrte a bort. A vajdával (Eötvös Károlylyal) látogattuk meg a drága embert. Egymásra szabadítottuk őket. A két pompás mesélő régi dolgokkal hozakodott elő. Egyik a másikat emlékezteté: «Tudod-e még?» «Jut eszedbe?» S tellett kedvünk a legszínesebb emlékrajkokban, s volt részünk rég elmosódott édes, ósdi magyar dalokban. Jókai hallgatónak jobb mint Eötvös. Amaz olyan hálásan nevet minden tréfán, emez csak a magáén mulat. Deák Ferencz legyen az az adomázó, akin Eötvös megnevet. Vagy Jókai, vagy Uray. De a maga anekdotájánál különbet el nem ismer. Beszéltem olyakat én is, hogy a convivusok hosszan kacagtak rajtok. Károly csak fanyarul mosolygott rajta. De midőn röviddel ezután, megfeledkezvén róla kitől vette, mint saját veszprémmegyei élményét adta elő az abonyit — az igaz, hogy remek előadásban: úgy nevetett, hogy a könyje is pörgött.

Jókai különben rossz házigazda volt, példával nem járt elől. Csak biztatott az evésre-ivásra, de maga alig csippentett a borából, s abból a fölséges pulyka-paprikásból is csak ímmel-ámmal szedett. Nehéz árnyak borulhattak már

akkor az ő lelkére. A mese-guzsaly ugyan bőven eresztett még, de nem sodorította selymes, fényes fonállá, mint azelőtt. Nem is az öregség miatt hanyatlott meg ő.

Hogy ragyogott ez a dicső ember, midőn először fordultam meg az ő svábhegyi portáján. Vagy harmincz évvel is volt ő akkor fiatalabb, hírneve delelőjén, részese oly ünneplésnek, amilyen keveseknek jutott. A lejtős kertből messze ellátott a szem Buda egy része, a vár, a Duna és Pest fölött, le egész a Rákosig. Egy terebélyes fa alatt festett asztal és pad. «Könnyű dolog ilyen helyről szépeket írni!» kiált föl egyikünk. «Sose higyjétek, hogy szép vidék láttán, vagy művészi tárgyakkal megrakott szobában jólesik az írás», mond Jókai. «Az igaz, hogy ott is, emitt is tele-szívom a lelkemet. De amikor legöngyölgetem magamból, csendre van szükségem, mint a vajúdo állatnak, és szürke, sima falra, melyre, ha ráesik a szemem, ne háborgasson se fény, se szín, se vonal, se hang. Mert akkor magamból kelnek a színek, vonalak, fények és hangok. Mert akkor...»

E pillanatban éles sikongatás szakítá meg a mestert. Hárman szuszogva czammogtak föl mifelénk: *Benza*, a halhatatlan «Miska ispány»; *Réthy*, a még halhatatlanabb Mihály, a Mammuth-mythosz hirdetője s egy új isten-tan szerzője; leghátul pedig *Szigeti* Józsi bácsi, megalkotója egy szintén örök életű *obsitosnak*, aki, midőn csatákról hazatért huszárfiát meglátja, úgy elfigurázott vele, hogy szem nem maradt szárazon. *Szigeti*, a nagy színművész és parázs színműíró. Ami ezután következett, azt elbeszélte maga Jókai a «Honában. Ő lelte a legszebb színeket e dyonisoszi ünnep megfestésére, e hevenyészett olympusi ünnep megéneklésére. Hát minek jöjjenek utána én hitvány csimpolyámmal.

Följebb kerülök a hegynek. A fogaskerekű fű, dübörög el mellettem. Hogy ezelőtt közel negyven éve fölavattuk: az első váltónál elibénk szegül Jókai, aki svábhegyi kert-es háztulajdonos létére jogot váltott, úgy monda, a vonat megállítására. «Egy tapodtat se nélkülüm, míg föl nem vettetek

arra a teaforraló masinátokra!» parancsolá. *Hollán* Ernő, államtitkár s az ünnepi hadsereg fővezére, nevetve állítá meg a vonatot. Jókai árkon-bokron keresztül, kökény-tüskétől megszakgatott atillával, nyári parókáját lengetve, gyöngyöző homlokkal kapaszkodott fel hozzánk. Az Eötvös-villában aztán úgy felavattuk ezt a hegyi vonatot, hogy lemenet még a mozdony kürtője is félre hajlott. Az Eötvös házában ittuk meg áldomását ennek a vasútnak, mely kurjantásnyira toltá a Svábhegyet a fővároshoz. Abban a házban, melyben költ a «Karthausi», ez az egekbe néző eszményi alak; de amely házban mi a kétszerkettőnek dönthetetlen igazát ünnepeltük, kiszámított lóerőkkel vittük a csillagokat, s poharainkat összecsendítve kiáltottuk fel e hegyi pálya építőmestereivel: «Per ardua ad astra!»

*

Átcsapok a «Disznófő» útjára. Hogy a bájos tetők mindegyikéhez, de még a völgyekhez is, symposionok derűs emléke csatol! Ide még télen is kirándultunk, térdig érő hóban s hasmánt kúszva fel a fagyban is vígan csörgedező forráshoz, de amely nem a kő-disznó fejéből, hanem a héber boldog végéből csörgedezett. Hát nincs itt pont, melyhez nem csupán a léha eszem-iszom, de tartalmasabb kornak a szálai fűződnének?

De van! Hogyne volna?

Amott az a korhadó fa: a Norma-fa. 1849-nek tava-szán, Budavár ostromának idején, hű csatlósaival erre tartott őrvjáratokat *Remellay* Gusztáv.

Remellay Gusztáv! Van-e, aki ezt a nevet még ismeri? Pedig de kapós novellairó volt ő hajdanán! Felszólította a bájdús hölgyolvasót, hagyja el hálótermének dagadó kerevetét és karját lovagiasan odakínálva, hadd vezesse el a Szolnokkal szemben, túl a Tiszán elterülő Szandai pusztára, ahol Daud basa tart tábort. Terjedelmes sátorában pedig rózsás tagú, liljom-arcú magyar leányok rabszíjra fűzve remegnek attól a pillanattól, hogy a vérengző pogány had-

vezér közibük fog lépni, választani közülök egy-egy virág-szálat, a legszebbeket a Nagyúrnak küldvén el dereglyén és ökör-szekerén, míglen elérik a szultán palotáját, hogy rettentő győzelmének vérpiros rózsaszakoszorújába ő hadverő felsége hadd fonhassa bele ezeket a bánatos gyöngyvirágokat is.

Remegő szívvel állhatott költő-lovagja mellett a dagadó kerevetétől megvált bájdús hölgy, hogy jaj!... mi fog történni?

— Aki ismerte ezt a szegény magyar író, némi rázkódással gondol rá. Soha embert ily elhanyagolt külsővel! Kabátja pöcsétes, nadrágja rojtos, haja fésületlen, szakálla kócos, arcza-keze mosdatlan. Kegyeletem nem engedi, hogy teljes valójában fesse le, akinek gyermekkorom annyi szép óráját köszönöm.

Hogy ezen a vidéken járt a melléje rendelt legényekkel, nem-e bujkál erre valahol gyanús ember: egy alakot vesz észre, aki egy jókora csomagot hordott.

— Mi van a batyuban? förmed rá a parancsnok.

A halálra ijedt ember tagolva mondja, még pedig németül:

— Galand, czérna, gyűrű s holmi ilyesféle.

— Holmi ilyesféle? dörgi Remellay. Ismerjük már az ilyesféle holmikát. Bontsa ki azt a batyut!

A boldogtalan házaló kifejti a csomagját. Csakugyan az volt benne, amit mondott: galand, czérna, ólom-gyűrű. Csak egy külön zacskót tolt félre nagy remegve.

— Hát abban mit dugdos? harsog a csapatvezető. Ide vele!

— Kérem... ebbeli imádság van.

— Miféle imádság?

— Olyan ... bőr-imádság.

— Bőr-imádság? Ki hallott valaha bőr-imádságról?

Mutassa!

A házaló habozva húzza széjjel a zacskó száját ... hát amolyan *tefillin* volt benne: a zsidó ember imádságos szíjjá, melyet reggelenként a fejébe húz s a bal karjára csavar.

A parancsnok megforgatja s keményen a házaló szeme közé néz.

— Maga spion! Ne tagadja! Ebben a koczkában vagy titkos hadi tervek vannak elrejtve, s ha nincsenek benne most, hát már voltak vagy lesznek!

A szegény ember kapkodva szabadkozik.

— Ejh, sose cifrázzuk! kiált a tiszt. Húzzátok fel! Nincs érkezésünk hosszas vizsgálatásra.

Int és a házalót felkötötték a Norma-fának legalsó ágára. A jelentés, melyet a fő-hadi parancsnokságnak benyújtott, így szólt:

«A Norma-fa környékén egy erősen gyanús, magát házalónak mondó kémet fogtam el, akit *utólagos jóváhagyás reményében* felakasztattam.»

Az akkori harcias idők magyarázzák ezt a sommás, eljárást, ha teljesen ki nem mentik is.

Hej, ha az a gyöngéd lelkű, bájdús hölgy olvasta volna Remellay Gusztávnak ezt az írását: elájult volna kerevetének dagadó párnáin.

S akik nyaranta ott hűselnek most a Norma-fa alatt, dehogy sejtik, hogy milyen gyümölcs is lógott egykor rajta..

*

S mind följebb hágva, elérem azt a hegyet, melyről a mi Nagyasszonyunk nézett szét annyiszor ezen az elragadó-tájképen. Emléktábla is jelzi. Melyik Jánosról is nevezték el ezt a csúcsot, nem tudom. De ha keresztelő Jánosaink a kedvünkben járnának, *Erzsébet-hegyének* neveznék el. Oly emléket látnánk benne, mely maradandóbb volna a legérczebb szobornál.

— IV. A Pilisen. —

Buda környékének sok szép magaslatát dicsérik a hegyi turisták, a legfestőibb erdei nyilasokhoz vezető utakat külön-külön színekkel jelölván meg, mint szokták ezt a különféle német alpenvereinek. S mégis alig akad közülünk,

aki ne sajnálná a fáradságot, gyalogjában igyekezni fel például a Dobogókőre, vagy általán beljebb hatolni a Budától szinte Esztergomig terjedő kincstári erdőség alig ismert elragadó rejtekeibe. Pedig úgy volnánk méltóak ez erdő kincstárának élvezetére, ha oda telepedne a nyaraló Budapest, a város forró kövei közül a koszorús sziklák húsébe. Svábhegy és Zugliget, mióta ellepték a palotányi villák, alig nyújtanak már enyhét. A termő magányt riadó várossá változtatta ez a zöldben végződő Budapest.

Persze, elbájoló így is. A Svábhegy fennsíkjáról széttekinteni, kész boldogság. Messziről csillan fel hozzánk a Duna az ő lombos szigeteivel s hajólepte vizével. Mégis, beljebb vonulva a hegyek közé, híját érezzük a vidék «szemének». Se patak, se tó semerre. Ez a tájkép vak.

A közel csúcsokra alig van, aki fölkíváncsozson.

S én rest, én tunya, én lusta, én kényelmes budapesti, a környező hegyek legmagasabb ormára hágtam fel.

A Pilis hegyén voltam, mely hajdan egy vármegyének adott nevet. Buda környékének legmagasabb pontja ez. Érdeemes, hogy a tetejébe másszam. (Furcsa, hogy minden kitűnőség ilyesmire ingerli az embert.)

Könnyű csézát röpitett a két pihent ló. Azon a régi országúton haladtunk, melyen a gőzelőtti, vaspályátlan ős-időkben az ember Bécsbe utazott, ahova, váltott lovakkal persze, két annyi óra alatt ért, mint ahány mértföld nyújtózkodik a magyar és az osztrák főváros közt.

Piros pünkösöd vasárnapja volt, melynek hajnalán született az a legszebb magyar leány, aki a nóta szerint nem is anyától lett. S mikor egy-egy rózsabokor mellett hajtottunk el, tisztán láttam, amint az ág végén a dajkáló hajnali szellő ringatá a pólyába takart bimbót. Ebből mind szép leány lesz. S az, aki ott a nyitott ablakból tekint alá, harmat szerint való rokona azoknak, melyek a kertben nyiladoznak eléje a szín- és illatfejtő szenvedélyes nyárnak. Heine megbízásához képest a legszebb köszöntéssel üdvözölvén a virágszálat, kiértünk a mezőre.

Az istenfélő kis pacsirta az ég templomi boltozatának tiszta kékjébe emelkedett s kenetes tiriliriumban csattogtatá, mint a költő urak állítják, az ő zsolozsmáit, míg alatt és körül, a felvillanó nap tűzében, a hegyek oltárain derengett a hajnali áldozat tűz-párája.

A gyorsan elmaradó vetés-táblák, mint óriási keréknek zöld küllői forogtak egy messze, láthatatlan központ körül. Utunk majd síkon vitt, majd völgyben, néha szorosban. A messze városból az ébredő tornyok harangszava zengett el hozzánk. Mintha hosszúra nyílt ablak-szájukkal hangosan ásítottak volna. A pünkösdi napsugár tüzes nyelveinek ékes-szólásától jó öreg fa-pogányoknak ránk boruló sátora oltalmazott; s meggyújtván a pogány töményt, a szívert: pogányul, tehát nagyon jól éreztük magunkat. Növelte a kéjes érzést az a pogány bádog oltár is, melynek hasában egy áldozatnak apróra vagdalt véres teteme találta kora sírját. Szomszédjában a nagyobb és apróbb csomag és edény mind biztatóan gömbölyödött és kotyogott. Szóval: illő módon felszerelve indultunk annak a kiváló egyéniségnek tiszteletére, aki egy fordulónál barátságosan intett le hozzánk. Ave mons!

Kocsisunk, az út megrövidítése okából, melléknyomon, egy ívnek-idegén vitt közelebb célunkhoz. Idegessé is lettem ettől az idegtől. A haragos hegyi patak egymásfőle torolt keserves kőhalmazokkal akasztotta meg utunkat. Kátyúval váltakozott a vízmosás. Kocsink hol parton, hol mélyre vásott árokban járt, mialatt majd balra, majd jobbra akartam kiesni. A jármű emberséges kormányosa is majd jobbra, majd balra ült, hogy a súlypontot az opportunításhoz képest változtassa, pedig sohasem tanult fizikát, sem minister nem volt. Csak amidőn a «csinált» helyekhez értünk, tartottuk idején valónak a leszállást. A kocsis hadd boldoguljon magában.

Boldog Isten! Mikor még otthon falun tettünk apró kirándulásokat, mindig a híd *alatt* és az országút *mellett* hajtottunk él. Nem pajkosságból, hanem a biztosság kedvéért. Csak a viczispány tartotta kötelességének a csinált úton

járni, de hintaja el is ült a feneketlen sárban s az apró ferspont-lovacskáknak csak a nagy feje látszott ki a magyar nemzeti híg csokoládéból. Hogy ő nagyságát egyik barátja, aki jóval későbbben indult el hazulról, a szomszéd városban a községháza kapujában fogadá, meglepetve kérdezé: ur-össe melyik úton is vágott eléje?

— Nem mondom meg az utat, felelé az úr-öcs, mert urambátyám meg találná csináltatni.

Az árokpárt keskeny ösvényén lépkedünk, majd a tilalmasba térünk s gyermekes szilajságra gyúlva, a ruganyos gyöpön nem szántunk volna bukfenczet vetni.

Mily üdeség! A vetés, pázsit, mintha zöld tűzben ragyogna. S milyen legelő! Most értem csak és méltányolom lelkes fölkiáltását annak a német ifjoncznak, aki a viruló lejtő láttán emlékezetes e szókra fakadt: «Ah, miért is nem vagyok ökör!»

— Az a csárda ott nevezetes, figyelmeztet az expedíció feje. Nem arról nevezetes, hogy «gólya jár rá nagy kelepes», de mert a múltkor ebben védekezett napokon át egy dezentor katona-betyár nyolcz vitéz ellenében. Egy maga ült a rongyos viskóban, de vele volt hat puska, az ő kezében megannyi fegyveres legény. A bakancsos pajtások sehogysem bírtak vele. Egyszerre a káplár nagyot gondol s az üldözött fiú előtt így adja fel a szót:

— Hallj a-é kend Stefán Varga, ne bolondozzon kend!

— Vitéz káplár úrnak jelentem alássan: nem is bolondozok én!

S e perczben lövés dördült el a csárda kajla sárfalának valamelyik láthatatlan részéből s a golyó süvítve repült el a káplár füle mellett.

— Helyes volt a lövés, mond a csapat vezére nyugodtan. Kokárdát is kaphatott volna kend érette, ha nem erre a hitvány paraszti sorra degredálta volna magát. De mert végtére is kiböjtöljük kendet, azt kommandálom, adja meg magát regulárisan, hadd löjjék fejbe kendet régulárisan s ne úgy, mint a kutyát!

Amit eddig rápazaroltak: a biztató beszéd, a fenyegetés, sőt még a lövöldözés is, mind hiábavaló volt; de ez az egy szó, hogy «régulárisan», megdöbentette a hazai «fort Chabrol»-nak parancsnokát. Pusztá kézzel, fegyvertelenül lépett ki az ajtón s szabad két karját oda nyújtotta, verjék vasba.

Íme, nemcsak a távol váromladékok szürke falához, de a csárda romjaihoz is fűződik a hősiesség.

Körül a magaslatok nagy darabon kopáron sütkéreznek a reggeli fényben. Egykor ők is sűrű erdők díszében pompáztak, míg eljött a török s úgy letarolta mint a saját koponyáját. Ám odább annál sűrűbb a rengeteg és árnyas bűvőhelyeit a szarvas járja.

A faluba érünk. Apró parasztfiúk és parasztlányok, kenderhajú, pipacs-arczú gyermekek hintáznak egy lehántott fényűszálon, amely ott hever az útban. Meg mások az új nádajtásból vágott sípon muzsikálnak versenyt a döngő vadméhekkkel, melyek a dús virágjában álló almafáról ittasan a barackfára szédülnek.

A fecske vijjogva nyilai el az út közepén csillogó kátyú fölött s a tündöklő levegőben a cserebogár rezeg és zizegve kergetőznek a szitakötők.

A falu kútja körül, a páskumon, apró zöld libák biczegnek. A féltékeny szülék mérgesen szisszengetik el drága «költeményeiktől» a nyugodtan elczammogó vén vizslát, aki figyelembe sem veszi a gyöngéd anya-lúd s a vitéz gúnár aggodalmait. Mert hogy neki hitvány az, ami szelíd. De a közel porta kölyök-kutyája annál pajkosabban ingerkedik a pihés primeurökkel, melyeket a szülék gyorsan abba a totyogóba terelnek, mely egy homokvágásban szedte meg magát, hogy holnapig teljesen fölszívódják. Ah, a zöld libuskák mit juttatnak eszembe még! Mit ám! ...

Az asszonyok nagyhegyesen, a lányok nagybodrosan karikáznak a piczi templom felé, melynek haranghatnám apró csengője szelíd csilingéssel szólítja szent ígére a híveket.

Apám- és férjem-uraimék csöndes lépéseit szaporán követi a vászoncselédség. Békében, verőfényben s illatban fürdik a kis falu — kivéve, hogy az útban egy agyonvert macska csavarja meg orrunkat, midőn javában szedjük bele a virágzó kertek szagát; meg hogy egy hideglelés, fakó képű ember a kiskapu előtt a padkán, déczbundába takarózva, fázik bele a nagy melegbe.

A nappal együtt hágunk mind magasabbra mink is.

A piczi temetőből a kakukfű küldötte felénk bánatos illatát. Aprócska fejfák dülöngőznek ott a porhanyó földben s csak egy szerény vaskereszt hirdeti, hogy itt nyugszik a falu legtehetősebb embere.

Három templomkerülő suhancz viszi a czókmókot: a pogány bádog-oltárt, a fiókos garabót s a többi titoktartó csomagot. Mintha síkon haladnának, oly könnyen lépnek előre az erős kapaszkodón az izmos fiúk, míg mi, kihámozván magunkat minden fölösleges ruhadarabból, nehezen emelgetjük lomha tetemünket.

A hegy teljes főségében áll előttünk. Anélkül, hogy egymásnak bevallanók, kételkedve pillantunk föl erdős tetejére. Hát én odáig szuszogjak föl? Ebben a bolond melegben? Visz-e nyom a kúpjára?... De fegyelemtartó vezérünk oda se néz a mi lohadó kedvünknek és szigorúan követeli az engedelmességet.

Mentül közelebb érjük a hegyet, annál magasabbnak tetszik.

— Ez az igazi nagyság! biztat kapitányunk. Semper altius!

Az egyik hegymászó társ nyögve áll meg s homlokát szikkasztva, a medvedörmögéshez hasonló nyögéssel ereszkedik le egy nagy dolomitköre.

— Rossz dolga lehet a hegyi tolvajnak! sóhajtja. Hegymászás nem magyar embernek való. Tagja vagyok ugyan a Kárpát-egyletnek, de csak pártoló tagja. Amíg fogaskerekű vasút nem emel a Tátra tetejébe, engem ugyan nem lát a kakasdi csúcs!

Mindnyájan állomást tartunk. Egy csöpp savanyúvizes bor de jól esnék! Meg egy falatka kenyér. De nem kapunk. Embereink nem ok nélkül sietnek előre. Ez a vezér taktikájához tartozik.

— Ha már elpárolgott nagy kedvetek s nem bír már lábatok, majd fölfelé emel gyomrotok! ...mondja.

Legalább adomázzunk. Megtesszük és nevetésünk visszaverődik a sugárzó sziklafalról. De azért a hegymászás csak mégsem való magyar embernek. Hát mikor Stiriában azt kérdeztem a magyar baka-silbaktól, mi nevezetes, van ezen a környéken? — azt felelte, hogy nincsen errefelé semmi nevezetes. «Az a sok ember miért jön fel ide?» — «Az mind bolond német», válaszolja a földi. «Azt cselekszik, hogy felmásznak; erre a nagy högyre oszt' onnad leníznak.»

De jól beszélt az a bakancsos gyerek!

Az erdő lombos hüse fogad magába. Enyhe szellő szikasztja verejtékes arcunkat és köt. szárnyat ernyedő ólomlábunkra. Hegyi patak száraz medrén vastag rétegbe; gyült avar lomb zörög alá, míg magunk előre görbülve tapossuk s meg-megcsusszanunk a meredek utón. A faluból kutyaugatás hallatszik föl. Tehát nem vagyunk még az égben. Hejh! Könnyebben is ért föl az a kutyaszó idáig, mint én. Fölöttünk gyermekek dalolnak. Tán bizony angyalok? No mégis közel értük már a mennyországot.. Majd megvállik, érdemes volt-e ennyit fáradni érette.

Bögés. Marhabögés. Ne ütközzünk meg ezen sem. Bizonyára nem az első barom, aki oly magasra jutott fel, mint az, amely lebögg hozzánk. Ott áll a szikla taraján s oldalát egy bükfá ragyás kérgéhez dörgöli. Egy öreg pásztor lombos vesszővel csapkodja el róla a legyeket. A jó pásztor.

Rövidke másfél óra s már azt is meg tudtam különböztetni, hogy a tehenész nem öreg pásztor, hanem kis lány. Vajjon mivé változik még mire közelebb érek? Akkorára nyilván eladólány lesz már belőle.

A sűrűben a kakuk hívogatja párját. Egy rigó; meg, aki éppen fölöttem lakik, legalább négyszer tér meg a faluból,

A HALÁSZ-BÁSTYA NYUGATI PAVILLONJAI

Festői
pontok

az
ismeretlen

Budából.

Festői pontok

az ismeretlen
Budából

ahol nyilván bútort vásárolni járt az új fészek számára. Boldog madár! Nem fizet sem adót, sem házbért. Olcsón szerez be mindent és nem köll neki hegyet mászni.

Te dicső természet! Szárnyat adsz még a hitvány légynek is, míg a fönséges ember csak lélekszakadva éri el a tetőt.

A száraz lombot egyszerre tölcserbe ragadja a forgó szél. A levegő széles áradatban csap felénk — az oromra értünk! És e pillanatban ócsárolni kezdtük, hogy hiszen nem egyéb vakandtúrásnál. De csakhogy mégis «hegyibéje» kerültünk!

Mekkora rendetlenség! Hogy van itt összevissza hányva minden! Kis kő alul, nagy kő felül. S az asszonyka mégis hogy zsörtölődik az íróasztalomért! Mert hogy ott is összevissza van hányva minden: ott is alul van a kis könyv s fölötte a foliás. Nem is tudtam, hogy oly természetihven rendeztem be dolgozó-szobámat.

Előttünk széles fensík. A fekete humus itt kövér legelőnek a gazdag emlője. Meg sem gondoltam volna, hogy ekkora magasban... vagy úgy! — hiszen vakandtúrás. Hát aztán az a többi hegy mind, mely a budai oldalról a Városligetbe kékellik át s ibolyaszín tömegét a tó méhében fűroszti, mivé törpül? És most mindannyia mélyen alattam alázkodik. A fejök búbjára hághatnék, ha vissza bírnék élni magas helyzetemmel.

Köröskörül, mint haragos tengernek sötétzöld vizei, hullámoz az erdős hegység. S tán tenger medre is volt ez a sok völgy és magaslat, és az özönvíz sodra alakította ilyen girbe-gurbára.

Fölöttem felhő. Egy sas árnyéka, aki szélesre terjeszti ki szárnyait. Éles szeme őzikét pillanthatott meg, amint egy szilfa tövében az érpardon kérődzik. Éhes vagy, fönséges madár? Magam is az vagyok.

A legények ölben hordják rakásra a korhadt fát s nemsokára, mint oltárról a kedves áldozat, magasra csap föl a láng s körülötte a levegő tánczol, mint a délibáb. Mily illat! Zsírban paprikával pirkadó vöröshagyma, serczegő bélszín rostélyon, vesszőre tűzött süllő a parázs fölött! Oh, királynőm, az élet mégis szép! ...

S nemsokára egy vén bük sátra alatt a bádog oltár körül buzgólkodunk. A hús földbe ásott üvegeket kivájjuk s félszeggel a nagyitczéjú Czinkotára, melynek házai fehéren csillámlanak föl hozzánk, félszeggel meg Csömörnek bortermő lejtőire, melyeknek áldott öléből fakadt ez a szöszeke ital, és köszöntvén a sziklából felbuzgó enyhesztő forrást, mely tiszta vizével üdíti lankadt erőnket; és hálával a mennyek urához, aki oly bölcsen alkotta meg a rózsa mellé a gulyásost és a tőke mellé a roastbeafet: megadtuk Istennek ami Istené s a bendőnek, ami a bendőé. Kellemes dolog az appetitus. Kár, hogy ily keservesen szereztük meg. (Vannak, akik arról panaszkodnak, hogy az étvágyhoz szerzik meg keservesen az ebédet. A hálátlanok!

Aztán hanyatt feküdtünk s a hamuban melegített fekete kávé után füst-pillangókat eregettünk a levegőbe, mialatt hű embereink, az öreg pásztorral s egy csapat gyermekkel osztozkodva, a bőséges maradéknak szereztek böcsületet.

A lombokban furulyái a rigó s szól a kakuk. Mintha művész angol kürtön fúna ezeket a tisztán csengő *a, d* hangokat. A bogarak álomhozó döngése és az emésztés passiv mütéte lecsukja pillánkat. A szellő nemsokára harsogó hortyanatokat emel szárnyaira s himnusul ragadja magával a felhőkbe. Ah, nézd! ... alattunk a kies falu ... horty! Amott a Duna, amint két ágra szakadva, mint páros folyam hömpölyög Budapest alá ... horty! A János-hegy ... horty! A hullámzó vetés közt az út sárga szalagja ... horty, horty, horty!

A nap leáldozóban. Vele szemben a savószínű hold kóvályog a bárányföllegek foszló táborában. Fölfedezésekre indulunk tehát. A hegy déli részén csillámló lemezen akad meg a szem. A velencei tó.

Mire leértünk, a hold fénye ömlött el a tájon. A kapuban csöndesen beszélgettek az emberek s a fiatalság cziczázott az útban.

A Pilis hegye lassan maradt el mögöttünk, míg végre a rezgő félhomály és távolság szótt feje köré ezüstös fátyolt.

DUNAPARTI SÉTÁK.

— Tavasszal. —

HA az a budapesti sok csinos asszony s leány úgy tükröződhetne a Dunában, mint tükröződik a Váczi-utca boltjainak magas ablakaiban; ha szőke hajjainak fodrait, csillámlásait úgy lehetne becsülgetni, mint a csipke fodrait, meg a selyem csillámaid; ha a partra torlódó víz-csepp mind egy szemig gyöngy, az evezőlapátról lepergő víz-csepp mind gyémánt volna, a hajó uszálya meg bársony hurcz: akkor bizony napestig forgolódna ott a hölgyvilág s nyomában az urak.

Csak amidőn híre jár, hogy zajlik, vagy hogy megmeredt a Duna, akkor tipeg a partjára egy-egy fagyos hölgyecske, fülhegyig bundában, karmantyúját a szájához emelve, arczán sűrű fátyollal. Aztán lába hegyére áll, félénken pillant oda a csöndben úszó s egymást surló jégtáblákra s elsikkantja magát, ha vastagabb jégdarabok találkozása roppanással jár. Aztán férje (apja, bátyja) karján gyorsan visszatipeg a Váczi-utczára, bámuló ismerőseinek nagyokat mesél a dunai veszedelemről s hamarosan megint belevegyül az édes ember-szólásba, aminél nincs kedvesebb multság a világon.

Már az áradás hírére többen járnak a partra.

— — Úristen! Mekkora már! Kész özönvíz!

— Szerelmes Jézusom! Hiszen ez tenger! Berta, ilyen a tenger. A fabódék már «lábfürdőt vesznek».

— Ötödéve másmilyen volt — mondja Berta. — Akkor csak a kalapjok látszott ki a vízből, beszél nekünk papa.

— Ugyan, nem emlékezel magad? Talán nem is voltál itthon akkor? — kérdi a barátnő erős czélzással.

— Itt voltam, de nagyon kis lány voltam még! — feleli száját pittyesztve a barátnő.

Még egyet csípnek egymáson, kettőt sóhajtanak a szégyény emberek nehéz munkáján, akik odalenn ladikban húzzák a kötelet, sülyesztenek vasmacsát s arcukat metszi az északi szél, aztán a bájos madárcsók visszarepülnek a kedves utczába s mellettük a rövid kabátú gavallérok. Mert az úgy chic tél idején, hogy ne meleg ruhában járjon, aki úri gyerek. Nem fázik, mert a vére kék, mint gomblyukában az az ibolya és csinos, együgyű arczában az orr.

A nagy, vörös palota mellett állok. A Gellétre a márcziusi hó finomra szitált, kései havat, hullat. Olyan most ez a vén hegy, mint egy roppant csokoládé-kók, mely nem formásán esett ki a mintából s melyre a szakácsné, hogy műve hiányát elfödje, bőven hintette rá a czukrot. Rovátkás oldalán lesír az olvadás, majd beleszívárog valami barlangba, honnan az út egyenest abba a pokolba vezet, ahol örök tüzek forralják a budai hévizeket. A tövében elvágató folyó a kőpart szorítása alatt mintha közepén kidomborodna. Hogy libeg hátán az a csöpp kávés masina! Ragadja a víz. a szél. Mondanád, hogy: no most mindjárt az oldalára billen s bele szalad abba a sárga házikóba! Hát megfordult haszontalan kis hajója, ellenébe a dühös fúvás és áradat kettőzött sodrának, s a csavar szapora forgásával vígan úszik fölfelé mint a szárcsa, és kiköt. Már a múltkor merészkedett a vízre, mikor még jókora jégszigetek úsztak rajta. Könnyen perdülve kerülgette ki a veszedelmes összekoczdást, amint hogy most is vakmerően vág eléje annak a nagy hajónak, mely »teljes gőzerővel szuszakol a hid felé, húzva maga után a színültig megrakodott lapos uszályok lomha csoportját, mint anya-rucza a fiókáit.

Az aszfaltos lit ripacsos vas ajtaját fölemelték. A tátongó űrben a zsilip falán innen homok, túl rajta a csapkodó víz. A cifra vas korláton át kaucsuk csövek rézgyűrűs végéből ömlik a víz oda vissza, ahonnan a házak fenekére szívárgott fel. Amoda meg három füstölgő mozgony szívja ki a pin-czéket. A katlanban ropogó tűznek s a gőznek feszítő ere-jétől csak úgy reng a három kürtő. Dologtalan s naplopó nézi, a heverő napszámos hogyan melegszik ott. Figyelő kis fiának az apja alaposan magyarázgatja a gépek munkáját, míg előkerül a kormos fűtő, felrántja a katlan tévőjét, belelép egy pocsoltyába, úgy, hogy a kirepülő szikrát nyomban kiolthatja az utána locssanó víz. A tudós papa félre ugrik s magá-
val rántja tanulékony örökösét Gépfűtővel csak olyankor állj szóba, mikor nincs a kezében engesztelő szivar. Mert bárha nem köteles is vele, mindig szórja a köszönet s top-pan bele a kátyúba; vagy ha ez sem fog rajtad, hivatalos gorombasággal riogat el.

A kőfalhoz, a Duna széléhez közel, mint a fecske-fészek tapad egy laczi-konyha.

Aki látni akarja, mekkora úr az éhesség, aki jóízút akar ebédelni, aki hurutos gyomrát nem bírta egészségesre öblögetni sem a karlsbadi, sem a marienbadi csodavízzel: az ide járuljon s kiépül, ide nézzen és meggyógyul. A menu hájas kása, fagygyas gombóc, csirizes borsó, gipszes túrós-csusza, pirosra festett híg leves, mely velőtlen, száraz cson-tokból szedne egy kis ízt és-erőt.

Beszélhettek, ti finnyások! Az olyan appetitus, mint ami-lyennel ennek a repülő konyhának vendégei vannak föl-fegyverkezve, megőrli a görcsös ostorszíjat, bárha mártás nélkül szolgálják is fel; vagy, mert végre is az ostorszija drága eledel: megemésztik ezek a kiszolgált gyeplőszárat is. Az úri hotelek roastbeefje szintén tartós munka, de ezekhez adnak legalább olyan mustárt, hogy inkább a sültbe mar lyukat, mint a gyomor falába, melynek vitalitásán ki nem fog.

Még itt a régi érték járja. «Stiri knédli za gros, polifka darma!» kiabálja az ömleget anyámasszony, biztatva a habozó Janót. «Négy gombóc egy garas, a leves rádás!» Drótos, üveges, játékos, tutajos, fenyvesmadaras, olajos tótok: ezek a törzsvendégek. Dolog-időben a zsákos napszámosok is itt «moslékolnak». Vékony fekete kabátba szorult egy-egy szemérmes diákocská is alája surran néha a ponyvának és a szomszédja nagy, kerek tót kalapja mögött — melyet az kegyesen leemelve a fejéről, étkezés alatt maga elé támasztott — láttatlanban ebédel meg. Amolyan filozopter legény, kinek testvérje a fönséges édes anyában, Bukovay Absentius úr, vígan ebédel meg a Malonyaiban — persze hitelben.

Hová lettek a népkonyhák? Biz' azok belebuktak a sűrű látogatásba. Némelyik, akinek helye nem szorult a fakó asztal körül, állító helyében költi el ebédjét. Természetes, hogy a zatyafinak az étel a lábafejébe megy, azért olyan nagy. Hát megeszik még öt gombócot, hogy jusson a gyomrának is.

A fuvaros magyar a lőcsről leakasztja az átalvetőt s inkább hidegen ebédel meg: szalonnát eszik madárláttá kenyérrrel. Mert laczi-konyháról enni neki derogál.

Más is az a laczikonyha szabadságkor otthon, országos vásár idején, midőn pázsitos tűzhelyen piros-barnára sül meg a cigánypecsenye. Ezt szereti a vásáros ember: iszik rá bort s muzsikál hozzá a cigány. A dunamenti szomszéd meg a kenyeres, almás hajó farában rak tüzet s megfőzi mellette az ebédet. Útban ő a szakács, otthon az asszony. A dévénji fazekas hajó népsége már urasabban adja: betér a sarki korcsmába s hozat bergeltet.

*

A lagúnák eltűntek, fölszedték a hosszú padlókat, a medrébe tért víznek csak imitt-amott látszik még nyoma. Elhisszük már, hogy itt a tavasz. Enyhe déli szél hajt át a kopasz fákon. Egy bűvös éj s ragyogó zöldre virrad a határ. Már a kis kioszk istenasszonyairól a kertészbojtár lehántja

a szalma bundát, a szökőkút medenczáját már kotorja, melybe nyáron virág- és csillagalakban permetez alá a víz. Markos legények a corso padjait és székeit hurczolják elő. A puha estéken át a hűvös éjfélig ülnek majd rajtok vidám családok. Az öregje cseveg, a fiatalja ábrándozik, a gyermek-sereg cziczázik.

Mikor még nem pénzen mérték az üléseket a fővárosnak sétahelyein, drágább volt a pad. Mert rája, mikor még oda tűzött a nap, már oda telepedett kötésével egy-egy anyóka. Szóltak neki jóakarattal, ne süttetné magát, rossz hely az. De ő erre azt felelte: hogy épp azért jó neki, mert rossz. Azt is észrevették rajta, hogy nem valami úri a ruhája. Amire meg azzal felelt, hogy van ő neki otthon tisztességes is, de ha abba öltözködik: este, midőn már kellemes árnyék borul rá az ülésre, nem igen mernék elszólítani onnan, kínálván a helyért egy hatoskát; míg a szegényes szoknya, lám, felbátorítja az embereket erre az ajánlatra.

Akárhányszor eszembe juttatá az én régi Jancsi pajtásomat, aki mindig egy Virginia tönkjével bűzölt az orrunk alá.

— Jancsi, ugyan ne szopogasd már azt a gyalázatos csutkát! Nesze egy miláresz.

Jancsi szépen megköszönte, elfogadta, rá is gyújtott, jól is esett neki, miközben azt a csutkát kioltotta s megint a zsebébe csúsztatá.

— Jancsi, miért nem dobod-el?

— Nem vagyok bolond, felelé. Három hete ezzel keresek szívart.

A sarok, szemben a görög templommal, tán még most is illatozik a sárga dinnyétől, mely ott nyaranta magas gúlákban van összehordva. Később almaszag terjed el körötte s narancsgarmadák aromája vegyül bele. Furcsa dolog! Mentül több és olcsóbb ez a leves délövi gyümölcs, annál drágább a mi magyar almánk.

Fönn a paloták, alant a paraszt hajók. Az emeleten zongora szól. Azon kíséri az énekmester az úri mód nevelt

kisasszonyt. Igaz érzéssel s hamis hangon panaszolja el a «Lótosz virág» bánatát apjának, aki ott merül bele a porcellán kályha mellett az öblös karszékbe és szivaroz. Lenn a hajó forgácstüze körül meg karikában vegyest ülnek a pataji vagy vecsei lányok s karban fújják a «Szegény Szűcs Marcsa» nótáját s hallgatja hátul, subájára dőlve, az apjuk s nagyokat pipál bele az alkonyodó levegőbe. Mellette egy kis baba fekszik egy tekenőben: gyöngyszem a kagylóban.

Azt danolják a lányok, hogy:

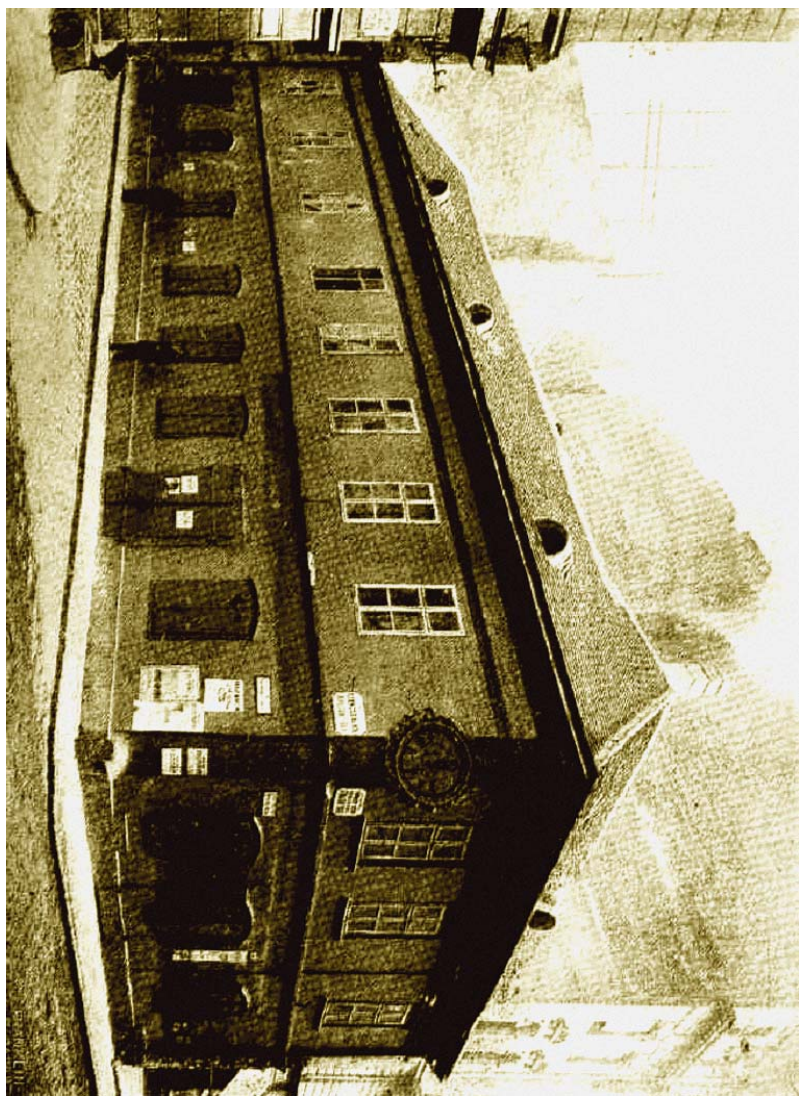
Este, este, este akar lenni,
Az a kis lány haza akar menni;
Haza menne, de nincs kísérője,
Főkapitány lett a szeretője.

Falusi idyll a főváros legdíszesebb pontján.

S fönn, a korláton túl, a kávéház sugárzó ablakai előtt el is illan egy-egy kis lány, aki szintén menne haza, csak akadna kísérője. A rostély párkányára kiáll néha s belenéz a nagy Dunába s hosszát gondol. A napi zaj eltűntével fölhallszik hozzá a folyam zúgása s szól neki és hívja erősen:

Este, este, este akar lenni ...

Este is van már. A lángok innen s túl sorra kigyúltak s fönn kigyúlnak a csillagok is. Felragyog a hajók vékony árbocz-vesszején a zöld s kék láng, versenyt tündökölve a halhatatlan esthajnali csillaggal, mely úgy szórja le tűzét a Dunára, mint valami kicsi nap és ezer szilánkban sziporkázik szét a siető habokon. Violaszínű árnyékba hanyatlik a budai oldal s mintha Konevkának valami óriási silhouetteje volna: a vár kúpjai s villámhárító dárdái, és túl a palotán a Mátyás temploma válnak el az alatt zöldes, fölfelé mind sötétebbre váló aethertől. Amott meg, a bástya oldalában, egy nagy fénybogár szalad föl a hegynek, meg egy másik repül lefelé. A sikló lámpásai.'

— A Korzó. —

Se nem «sétány», se nem utca, hanem corso; magyarán Korzó.

Sűrű panasz esik a főváros atyái ellen, hogy fa-irtók, hogy építési politikájok megtagadása mind-annak, ami a nagy központokban a forgalom könnyítésére szolgál, a hygiene s egyéb üdvös dolgok szempontjából szükséges. De a Korzó megalkotásával sok bűnéért érdemel fölöldást. Az a kihatott darabja az alsó Dunapartnak, bájos alkotás; a kőpart tövében dübörgő áruszállítások s a belváros üzleti nyüzsgése közlékelt sziget a szárazon.

Az a nem csupán finom ízlésű, de bátor terv, a Duna szélére rakni le a városnak mutatós épület-sorát, elüt a legtöbb folyóparti nagy városok építkezési rendjétől. Londont az ő Temzéje, Parist az ő Szajnája — noha amott a Westminster-templom s a Parlament, emitt meg a Louvre, a Tuileriák s az Institut két oldalt emelkedő fönséges arányai ékesítik — nem avatják oly előkelővé, mint nálunk a Duna partját a Hild és Pollák graecizáló művei, túlnan a Zitterbarth kezén sivár kaszárnyából királyi palotává nemesedett fénylak, mely persze az utóbbi években még sokkalta nagyobb díszre kelt.

Kételkedem benne, bár kizárva nincs, hogy valaha még nálunk is oly remek templomban dicsérhetik az Urat, mint amilyen a bécsi Szt. István-temploma. De az már szinte bizonyos, hogy az osztrák főváros, fekvés festőségében, sohasem fogja utólélni Budapestet. Már nagyon eléje vágunk.

Nem is bátor, tán inkább vakmerő volt a terv, oly közel telepedni egy zabolátlan folyónak szinte legpartjára. (Meg is adtuk az árát 1838-ban.) Az óvatos Bécs azonban messze húzódott el a Dunától s csak egy hitvány csatorna köldök-zsinórjával kapcsolódott hozzá a nagy folyóhoz.

A «Donaustadt» kísérlete, hogy a város a Duna mentén fejlődne tovább, meddő is maradt. Bécsből nem lehet Budapestet csinálni. Én inkább az ellenkezőtől félttem a mi városunkat. Hiszen újabb házai mintha Bécsben épültek volna, s intézkedései, berendezése és szokásai még ma is a császárváros bélyegét viselik magukon.

A kő-igába szorított széles folyam partján, minden járműtől mentes, aszfalttal simára kirakott, zsölyékkal és padokkal bőven szegett utón, lombos fasorok árnyán andalunk s pihenünk májustól októberig.

Mint ahogy a Piazzettát (a Szt. Márk-terét) nevezték el Velence salonjának: ezt a mi Korzónkat, szerény túlhajtással, szintén annak tekinthetjük.

Mostoha befolyások ellenezték, hogy a királyi palotának büszke sarok-pavillonja nem a lánczíd tengelyébe esett, melynek vége éppen a Városliget tavára szolgált volna, előtérben a királyi palotával, háttérben a Vajda-Hunyad várának hű másával. Olyan avenue, melyhez foghatót — a párisi Concordia-teret a boulognei ligetbe vesző folytatásával kivéve — egy világváros sem mutatott volna fel. Ám ezt a mulasztást már csak egy második millennium nemzedéke fogja helyrehozni.

De amit én tervezek, azt most is valóra lehetne váltani. S nem is valami nagy áldozatok árán. Annál kevésbé, mert megnövekedett kereskedelmi forgalmunk úgylis a rég tervezett alduna-sori kikötőbe terelődne. Tehát telik még az időből és alkalomból.

Kedves, sőt a maga nemében páratlan, Eötvös Józseftől Petőfi Sándorig elnyúló ez a sétatér. A nyári forgalom idején pezsgő part s a nem kevésbé nyüzsgő Belváros közé ékelve, az év minden szakában nem csupán érdekes, de bátorságos is. Az úri és urasági kocsisok köreiből annyira kedvelt elgázolástól itt nem köll rettegnünk. Persze, hogy a város atyáinak ez épp oly művészi, mint gavalléros fény-

űzésén a velem született pazarlási hajlandósággal én jóval túltennék. Teljes hosszában a víz széléig lépcsőzetes terrasokban ásatnám le a partot, telehinteném rózsabokrokkal, szellős, színes sátrakkal, s apró zuhatagokban lejtene alá a felszívattyúzott víz a Dunának anyakeblére. S nem is hídon, de virágos, zenés kompokon kelnék át a túlsó partra. Bolond volna, de szép volna. El is várom, hogy «Porzó-korzó» lesz a neve.

Ez a mi Korzónk lanyha estéken egy nagy foyerhoz hasonlít, melyben a fővárosi élet színpadán eljátszott szomorú, víg és bohókás darabokról foly a vitakozó vélemény, sőt szigorú bírálóat. Egy bizonyos: a távollevőt mindig elmarasztalják. De hol nincs ez így?

Míg a mamák egy része a curuli vas székeken itélkezik, a fiatalja csapatosan lejt végig az aszfalton. Anyányi lánykától a kiérett asszonyig, mennyi szép nő! S még a nem határozott szépek is kedvez a ravasz divat. Karcsúvá szorítja az előmlő, s kívánatos kerekre neveli a fanyar formákat. De hát vannak Isten kegyelméből való tökéletességek is közöttük. Még félig gyermekek, akik nem is sejtik serkedő idomaiknak bűnös gondolatokat gyűjtő psychei báját. S bimbózó virágtestökben nyiladozik az ösztön, s tán a lélek is. Mert Évike épp úgy rajong Bogrács Mátyás, a kopasz, kövér s folyton izzadó szépirodalmi tanárért, mint a párbajviselt Bukovay Absentiusért. Egy nagy irigysége vagy bánata van csupán: hogy ő miatta férfi még soha sem lőtte agyon magát.

Mégis különb véleménnyel vagyok felőlük, mint azokról a sasfiók-legénykékről, akik még pelyhes csipasz-szárnyaikkal csapkodják körülük a szelet. Hejh, ez a siheder világfi nem az a hebegő butonc, ha kis lány szól hozzája, mint voltunk az ő korában mi! Nem az a piruló mamlasz, akit az Évike biztos, fölényes volta zavarba ejt. Hanem fölvilágosodott, férfitátnám gyerkőc, aki a kis színházak primadonnáit és

kupléikat rendre mind ismeri. «Az a szemtelen Pista!» panasolja Évike Tinikének. «Elöttem merészel ilyen sikamlós kuplékat!» Pedig a fiú csak *fütyörészte*.

A mai Pisták a kis primadonnákon kívül nem fogadnak el más tekintélyt, a pikáns divatnótákon kívül más tanulmányt. Egy 3-as vagy erősebb megrovás miatt segédeit ráküldi a tanár úrra. Nyavalyogja az unottat, mint aki már «megízlelte e vén földi konyhának minden ízeit».

Amiket itt elmondtam, nem szorosan tartozik a Korzó képehez. De hogy így kapóra jött s nagy csomóba verődve látom ezt az ifjúságot, nem fojthattam magamba. Nem szomorú vádaskodás ez. Mert hiszen tudom én, hogy mire a fiúk ebből az ő mesterségesen szerkesztett fonák józanságukból felocsúdnak, ők is meg fogják nyitni keblöket a magasbra vívó ideálnak, amely nélkül hitványság az élet.

*

A Korzónak a változó évszakokban is egy a közönsége. Télen a közel városrészek bundás lakói a déli órák gyér napfényében járnak ide sűtkérezni. Forró esteiken távolabb külvárosokból seregével jönnek el ide hűselni. Ezek az itt rekedtek, akiknek nem telik költséges nyaralásra. Midőn süppedni kezd az aszfalt s a falak ontják a tikkasztó meleget és párolog a meglocsolt kövezet: egy kis enyhe szellőt csak a Dunapart legyint a szenvedők felé. A hosszú zsölye-sorok mind megtelnek s föl-alá futtat a Buchwald-kisasszony, ki héjja-szemével nyomban megpillantja az új ülő-vendéget s rá csap. Kapuzáráson túl is döng az apák vitája, zsong a mamák beszédje, suttognak az ifjak és kaczagnak a gyermekek.

Közben hosszat süvít a kikötő-híd felé oldalgó «Hattyú» vagy «Sólyom» s el-elbődül a vontató gőzös. A ház-sorok eminnen, a hegyes part amonnan hármásával veri vissza a riadó fütyöket, midőn egyszerre csak fölzendül a szigetről megtérő «Fecske» fődélzetén a banda búcsú-indulója, s Budáról átbúg a katonák takarodója, mely hosszúra

nyújtott intő hangokon szólítja el a kapu alatt enyelgő legényt az érzelmes «lota» mellől a rideg kaszárnyába.

S még mindig ébren van az éjszaka. Átlett hozzánk a budai «Hangli» kertjéből a «Carmen» boleroja, s a Gellért bokrai alól köszönt le hozzánk a négy szál trombitára szedett «Kápolna» kardala. Végre elcsitul minden, csak a pihenő hajók órajelző harang-ütése rezeg át a folyamon, mely álmhozó locsogással csapódik oda a «Tegetthof» vagy «Iris» fekete bordáihoz. S mire innen és túlhan az utolsó villamos is elsurran a kármentő rács mögött s végkép elül a város zaja, a tiszteit betörő úr átveszi az ő csendes birodalmát.

— A „Hangli”. —

Nem is név már, hanem fogalom.

Hogy lerombolták a régi «üvegcsárdát», a kis kioszkot az Erzsébettér délkeleti sarkában: a hívek nem abba a czifra palotába költöztek, melyet közel a hajdanihoz, ízlés nélkül, de annál több költséggel emeltek — hanem kerestek maguknak más kávéforrást, újabb édes jégvidéket, hol az a délövi erdő virul, melynek lombjában a fél citrom érik. Az új kioszk az ő alkalmatlan zezzugával, minden aranya és festése mellett is a jómagaérzést csak zavarja. Mert ki nem sajnálja régi kabátját, jó öreg pipáját, ha jön a parancsoló szükség s elszólítja őket a modernségnek egyedül idvezítő fényes hajlékába.

Vándor-sétabotot ragadtunk mi is. És láresekül magunkkal víve a két fájerpursot és oltárul a horpadt rézkannát: megindultunk, hogy más födelet keressünk a csevegés, nyugalom és emberszólás édes kultusának. A kedvező sors a Duna partjára vezetett.

— Ez az igazi! kiálták a vének.

— Az a házikó? kérdezek a fiatalok. Minek a? Hogy belejárjunk, arra kicsi. Annak meg, hogy üresen álljon, túlságosan tág. S az a pár leveles ostornyé, akit elibéje

plántáltak, elsenyved a nyár hevében s meggémberedik a tél fagyában. Inkább a Varula Jakab emlékszobrát állítanák a közepére, amint a szomjas budapestiekre szájából önti a vizet. Legalább közelről is láthatnók akkor Pest-város első polgármesterének vonásait.

De ez egyszer győzött az öregség. Kellemesnek vallották az új sátort mindnyájan s beleköltözködének. Körül a fák csakugyan még leveles ostornyelek, növényzete még fanyar, de kártalanít a kilátás. És vígabban is lengedez erre a szellő, *Bihr* bácsi akármilyen nagyra volt a maga jó levegőjével ott az Erzsébettéren. Ami pedig gyors gyarapodásnak indította a kis kioszkot, az élelmes és nyájas bérlőnek a munkája; s ami virágzásra hajtotta, az egy fiatal asszony, maga is virág. Annál bajosabb, mert polgári szerénységéből, jóllehet trónussá avatta a «kasszát» s mint királynőt ünnepelte az akkori kopasz és fürtös férfivilág, ki nem zavarta az osztatlan hódolás és — ami ennél több — az osztatlan tisztelet. Vétek talán ama bizonyos tartozó tapintat ellen, mely hibáztatja az ilyesminek följegyzését. Effélett csak régmúlt idők krónikájában emlegetnek. Mester ecsete örökítette meg a szép molnárnét, a szép virágáros leányt, a szép halász-leányt s névszerint is említi nevöket a sok aethetikai tankönyv. Mivel azonban eddig az újabb fővárosi életnek egy megírója sem róttta föl ezt a szép asszonyt s én csonkának tudnám könyvemet, ha elhallgatnám: kései udvarlásommal beállítok én is.

De maga *Hangl* úr is megérdemel egy külön szót. Ő az, aki Deák Ferencz mellett, míg az öreg úr az «Angol királynő» fogadóban lakott, a szobapinczéri kötelességet messze fölülmúló gondozással szorgoskodott. Szinte asszonyi tapintattal és láttatlanban rendezkedett körülötte. Az öreg úrnak jólesett a titkos kéz gyöngédsége. Nekünk, akik ezután vendégei lettünk H. úrnak, szintén jutott ebből az áldásból, melyet persze «figyelmes szolgálattá» higított a megszokás.

Három hatalmas épületnek roppant fülkéjében, e biztos kő-karok oltalmában fészkel a kis kioszk. A nap külön órái szerint változik benne a közönség is. Reggelire a sietős vendég jelen meg ott, aki szürcsölés-közben fut át az újságlapon, hogy aztán a dolga után szaladjon. S mivel itt nincsen sem kártya-, sem teke-asztal, a *délelőtt* kevés vendéget lát. Uzsonnáig lebzsel is a sok pinczér. Hanem innen kezdve négy karja legyen, hogy a folyton szaporodó rendelésekkel megbirkózzon.

A kis kioszk évről-évre emelkedett, közönsége számra s minőségre meggyarapodott. Többször láttam ott, ifjúsága leg virágjában egy viruló herczegasszonyt, a mi szeretett, öreg nádorispánunk unokáját. S hogy le-lejárt közibénk az ő menyecske-húga, akit magyar királynénak szánt a sors: ketten ültek a terebély alá s egymáshoz hajoltak, ha valamely szép asszony, lány telepedett le a közelükben, s egész polgárias érdeklődéssel nézték és bírálgatták magát is, a kalapját is. Mert akármennyire kellemes látvány a csinos gavallér; nő szemében a nő mindig érdekesebb. S szép

hölgyek és toillettek dolgában mindig volt és van maiglan is mit nézek ebben a megátalkodott Budapestben.

De hát: a lakosság szaporodtával szaporodnak az efféle üdülő helyek is. Az előkelő világ a Park-klubba vonult, a társaság másod-öntése meg a Gerbaud pavillonjába. És, szabadon a Rohanok családi jelszava után, ez is, némi változattal persze, így szólt magában: «Magnat ne puis, baron ne daigne, gentry je suis». Ez osztály közül azonban egyesek, akik röstelték a városligeti úri tanyába gyalog szerrel, vagy, ami ami ennél sokkalta szerényebb, konflison ellátogatni: mégis csak a közel Hangliba tartottak. Hiszen volt is ott mindig megfelelő jó társaság, mely a kioszknak a Korzóra szolgáló hűsebb részében telepedett meg: ministerek, tanácsosok, képviselők és olyanok, akik ministerek, tanácsosok és képviselők akartak lenni.

Apránkint mégis gyérült a közönsége. Szemmel látható volt a megfogyatkozás számban és minőségben. Az alapító gazda ekkor már nyugalomba helyezkedett. A virággal, cukorhalmazokkal s likőrös üvegek tündöklő oszlopaival ékes trónusba élemedett nénike ült, aki ugyan hűségesen rovogatta könyvébe az elkelt porciókat, de minden kirakott cukorhalmazok mellett sem bírta magához édesgetni az udvarlókat. A változás vesztesének különösen az a háromemberes bő nadrágban felfüggesztett, szeretetreméltó öreg Sybel vallotta magát, aki arról volt nevezetes, hogy, mint választott királynéjának legloyalisabb vazallusa, minden áldott este midőn hatot ütött az óra, harangformára szabott angol kabátjának gomblikában és kezében virággal, a trónus elé járult. És ennek a tövében (tehát a zsámoly legalsó fokán) uzsonnált meg. Soha a kertben ülni nem látta senki.

Állandó alakja a kioszknak a vitéz tábornok is, valahányszor itthon van. Egy régi honvéd-pajtásával a folyosó legvégében foglalt volt helyet, míg régi fegyveres-társát elszólította mellőle a mennybéli legfőbb kommandáns. Ma is fel-feltűnik a marsalai hős. Daliás megjelenésén nem fogott ki az idő. Csak a kora hajlott meg, maga nem.

Azt hiszem, még ma is szerelmes ábrándozásba ejtethne akárhány kis leányt.

Délutáni feketére jelent meg — mint hívei hirdették — a legjelesebb magyar jogász. És mindig sokan voltak ezek a hívek. Mint a vajda asztalánál csak a vajda — a Hangli nagy asztala körül is csak a nagy codificator beszélt, beszélt, beszélt. Ebben a rogyadozó hüvelyben a nagy tudás és a még nagyobb hiúság tartotta a lelket. Amazért ezt legyezték benne hallgatói. Hervatag arcának fanyarsága csakis ilyenkor vált mosolygásra.

Bő, mindig bő vacsora után idetérve, az a testre, szóra, észre egyaránt hatalmas ember szintén gyűjtött maga köré coronát. De fényesebbet amannál. Mert hallgatók tekintetében válogató volt. És csépett, csépett, csépett.

*

Volt, nincs.

Jöttek a «másod-öntésűek», akik modorukkal a személyzetet fölbiztatták a komázásra és hanyagságra. A távolabb részekből felgyűltek a külvárosi hadak. P. o. hentesné mama a Peperl kisasszonnyal. Amire megszületett az első öntetű ifjak lantján az az elhíresült dal, mely így indul:

Hej, hiszen már minden liba
Eljárogat a Hangliba.

A mama a két gyerekkel pöröl, hogy ne pöröljenek, mert ez itt nem illik. Akár szamócza-, akár málna-fagylalt, az mindegy. S hogy végre békesség legyen: nem széltében, hanem hosszában osztja ketté az adagot. «A két ostya meg *elég* legyen! Ostyával csak nem akartok jóllakni?» A fiúk a drága fagylaltból piczi-piczi falatkákat szednek a kanál hegyére s óvatosan szopogatják, tartana legalább egy óra hosszáig. Apa pohárból issza a fekete kávé, közben meg magához inti a főpinczért s dörgedelmes bassusban sorolja el a fogyasztást. A mama nagyon röstelli, hogy a jegeskávéban elmártogatott három kiflijét is hangosan mondja be. Minek ezt tudni az egész Hanglinak? Ez nem elegányos.

És megmozdult a Szerecsen-utcza is. A nagy kioszkból ide vándorolt, ahol sokkal nőblisabb a társaság. Sülyedés az egész vonalon.

Végre jött a megváltás, félig irodalmi, félig művészember személyében. Hogyan! Az élnetlenség s a nagy önérzet a kényes publikum szolgálatában? Aki az elszéledt régi nyáját együvé akarja terelni, megregulázni a fegyelmetlen cselédséget, sőt jó kávét is mérni? Mindig nehéz vállalkozás újat alapítani; de a régi nyomba zökkeneni vissza a kilódult szekeret — példázat nélkül: elhanyaglott, szinte hitelvesztett üzletet deríteni a régi fényre, ehhez több erély, ítélet, szívósság, tapintat s jó ízlés szükséges, mint amennyit megkövetel a kezdet. S mind e kívánalmak hegyébe köll még egy kis szerencse is.

Mint afféle megrögzött budapesti, örömmel mondom, hogy ez *Evva* Lajosnak sikerült. Nem a régi kávé s vendéglős típusához tartozik ő. Idegen mintán okult. Nem merül fel hirtelen előttünk egy teljesen ismeretlen úr, aki hajlongásokkal vonja magára a figyelmet, hogy ő az új ember a régi gazdaságban. Ki látta valaha a párisi *Café Riche*, vagy a londoni *Carlton* hotel tulajdonosát? Ha a nagy ebédlőben vagy a terrazon megjelen is, csak az intimusok tudnak felőle. Mint vendég mozog vendégei között.

Ennek az iskolának híve a mi új bérlőnk. Ott ül a közönségben elvegyülve s kevergeti a maga kávéját, sziyja szivarját, olvassa esti lapját s csak a régi ismerősnek köszön. Tán jobb módja is a szükséges ellenőrzésnek, mint ha szünetlen ott forgolódna az asztalok körül.

A Hanglinak tehát ismét derül. A nagyvárosi ember az ő finom szimatjával megérezte a kellemes változást. A másodpinczér nem bődül el, mint szemben a remorqueur, ha «fizetni!» kíván valaki. S nem ordít a vendég sem, és nem csönget mint az örült, mert erre szükség nincs, ha gyorsan kell is távoznia. Az a csöndesen szívarozgató úr az esti

lapja mögül ellát mindenüvé s szemöldökének egy rezdülésével odaigazítja a segítséget, ahol szükség van rá.

Magától értetődik, hogy a Hanglit javított s bővített kiadásban élvezzük. A nagyobb kényelem mellett gondoskodás történt az apróról is. Úri nép zsong ismét a kedves gesztenyefák alatt s tüzes gyümölcsei, a villamos körték, hívólag sugároznak ki a Korzóra. Az egyik sarkában drága Caruso ingyen ontja édes dalait a — grammofonból. A másik sarokban írók és piktorok tanakodnak és néznek szerte ők is, megélvezni azt a sok édes arcot, sugár termetet, mellyel az isten megáldotta Budapestet s különösen ennek belvárosi oázisát, a Hanglit.

A közelben lévő nagy fogadók előkelő vendégei pedig mind egy szálig el vannak ragadtatva ettől a kedves tanyától, melyhez foghatót a világvárosok egyikében sem ismernek.

KÓRHÁZAK.

I. Fiatal anyák. —

(Egy óra a klinikán.)

RÉG nem fordultam meg amolyan kisebb elemi lányiskolában. De ott ma a díszes nagyvizsga folyik, hát megjelennek a n. é. szülék is. Mama a díszes vendégkoszorú virágai között foglal méltó helyet; apa meg, amint illik, hátul áll. A verejték-csöppekkel együtt a boldog szülei érzet örömköneyei folynak le sugárzó ábrázatukon, hogy az ő tudós csemetéjük milyen gyorsasággal vágat körül a földtekén, hogy röpül át a legmagasabb hegyeken, hogy úszik át a legszélesebb tengereken, s rajzok segítségével belebújva a föld mélyébe: hogyan magyarázza ennek a vén gömbnek, nem tudom én hány milliőves voltát — hogy naiv hívessel ezután előadja azt a remeklést, mely szerint az Úristen hat nap alatt teremtette meg nemcsak a földet, de a körülötte levő nagy világot is.

Közben, hogy az édes megnyugvás és fanyar kétkedés által megingatott lelkének némi támaszt leljen, apa körüljártatja szemeit a nagy terem falain, és ott nehézkes pelikánok, karcsú flamingók, íbiszek, mértani ábrák, dúsan színezett virágcsoportok és minden fajú növények sorában örvendetes meglepetésére bonczteni képeket is vesz észre. Dicséri ezt a szemléltető módszert s magasztalja érte az új korszakot, mely az oktan prűderiát kineveli a gyermekből és a tartozó szemérem határáig beleártja az emberi

test csodás szerkezetének titkaiba, mely szerkezet örök szabályaihoz képest lát a szem, hall a fül s kereng a vér az erekben. A saisi fátyolnak azt a csücskét, melyet még eltakarnak előtte, felvilágosítás nélkül is majdan föllebbenti az ő érett elméje s gyöngéd szíve előtt a megismerés. A rejtély fűszere ernyeszt, a félhomály izgat; de a természet, a való, mindenha tisztítólag hat a lélekre.

*

Erre az előljáró beszédre azért volt szükségem, hogy abban a sok családi körben, melyhez hű barátul szegődik ez a szerény könyv, félremagyarázó álszeméremből az aggódó mama vagy szigorú apa le ne ragassza ezt a cikket, látván annak címét Nem foglaltatik abban semmi, amibe a tisztesség megütközhetik; sőt azzal biztatom magam, hogy amire elolvassák a kisebbek, szívökben a Szeretet egy piros, forró vércsőppel megszorodott.

A legédesebb édes anyáról nevezett utczában, a Mária-utczában van az a ház, melynek vendéglátó födele alatt szükségétől sanyargatott, vagy előítélettől üldözött nő szüli világgá az ő kis gyermekét. Itt az oltalmazó emberség a szárnyai alá veszi. Egy romlott, avas társadalom fonák erkölcséért nem lakoltatja az áldozatot s megtévedésének áldatlan, ártatlan gyümölcsét. Fogadja tárt karokkal, gondját viseli puha kézzel s gyógyítja baját és enyhíti vajúdásának gyötrelmeit a tudománynak és felebarátságának minden eszközével.

A Szeretet ölen fakadt ez a tudomány. Apja a Bátor-ság, anyja a Jóság. E fönséges nász szövétneke földéri a homályt s kipörköli az áltisztesség denevéreit. Aki e szent szövetségből származott: az orvos, az ember gyermekét szíve első dobbanásától az utolsóig kíséri át az életen, sőt már akkor figyeli meg, midőn első csirája ébred, és halálán túl is mellette marad, hogy a hideg tetemben fölkeresse, meglelje s megmagyarázza okát annak: miért vált halálra az élet? Míg a leíró boncztan az élettani jelenségek

nyitjához szolgáltatja a kulcsot: a kórboncztni vizsgálatból a halál titkát fejt meg. S mint kél az emberi test porából a virág: azonképen sarjad a megaludt vérből ezrek egészsége, azonképen hajt ki a megakadt szívből a részvét, a kifejtett agyvelő hideg halmaiból és tekervényeiből úgy csillan ki a megmentésre vezető gondolat. A halálból fakad az élet.

Téli idő jár. A ház kapuszíne, amelybe nyitok, fűtve van. Fiatal nők egyenként és csoportban. Amazok félve, szorongva néznek anyaságuk elé. ezek vidáman beszélgetve. Társaságban nem bír felülkerekedni a bánat. S aztán akad köztük egy-egy kapitulációs is, akinek dajkaság a mestersége.

Még néhány szippanat a szívarból s a tanár vezetése alatt megindul az egész törzskar.

A várandóságak szobája mellett a voltaképeni szülészoba.

A válságos pillanat előtt megméri a fiatal nőt s mi helyt egy vékonyka sikoly anyává avatta: a csöpp emberkét fogadja az egyik segéd-orvos, a síró jövevényt a kicsi mérleg kosarába helyezi, hogy a súlyát meghatározza. Az újonszülöttnek testét most először éri levegő, azért visít olyan keservesen. A visításra pedig azért van szüksége, mert tüdejét ez tágítja; hiszen életében most először tolakszik levegő az ő mellébe.

Tehát megméri. Mert van ám a babának már súlya, néha bizony öt-hat kilogramm is. Aztán a sivalkodó piczikét apró teknőbe fektetik s megméri a hosszát. Mert van ám neki hossza is, néha bizony 58 centiméter. Aztán, mamástul szép óvatosan beemelik egy öblös, párnás karszékebe s csöndesen felhúzzák az emeletbe, ahol ezentúl egy hétig, kettőig várja lábadozását jól megvetett fehér ágyon.

*

Ott fekszik halványan az új anya. Csak néha futja el arcát a pirosság, ha idegen szem nézi. De még többször a boldogságé, ha «nincsen vendég».

— Hogy vagytok, lányok? kérdi belépve az orvos.

Lányok. Ez az egy szó mindent megmagyaráz. Hajadon anyák közt vagyunk. Többnyire csinosak, egyik-másika szép. Vesztére az. Szegény lánynak a szépség átok. De kerül itt rút, sőt púpos is: mint az a nagy fejű, lapos orrú, dió szemű, széles szájú lány. Ez volt köztük a legvígabb. Aki olyan csúf léteire meghódított egy férfit, annak nincs oka röstelkedni. Különben sose higyjük, hogy maga csúfnak vallja magát. A gondviselés a sorvadó betegbe bő kézzel ontja a reménységet, rútba a hiúságot. A természet egészen ki nem tagadja egy mostoha gyermekét sem. Ennek a púposnak a kis lánya vidor, csinos, ép tagú. «Szakasztott az édes apja!» dicsekszik el a szomszédjának s örvendve lóbázza meg a csöppet. Az új anya t. i. már fönnjár. Innen tudom, hogy púpos. Mint valami becézett kedvencz, nyafogva fordítja az orvos felé görbe derekát, hogy ott a keresztcsontjában fáj még neki nagyon.

Az orvos minden betegének megsimogatja sápadt arczát; megsimogatja a kis púposét is, és ez a kitüntető czirogatástól szinte büszkén biczeg vissza gyermekéhez.

Igenis, az a jó orvos. Mint mikor lámpást visznek be a sötét szobába: úgy derül ki egymásután minden arc, midőn ágytól-ágyhoz lép. Ott fekszenek sorjában egymás mellett. Mindegyik mint valami fekvő skiz a kis fiával. Amint egy-egynek a közelébe érek, lesüti a szemét. Ne! Nincs rá okod. A szeretet nevében feloldunk mindnyájan. S mintha megértett volna a boldogtalan, boldogan tekint le a mellette alvó gyermekre. Igenis: kicsinyke karjával és emelte föl a megesett anyát. Szégyenétől megváltja a fájdalom s megtisztítja az anyaság. A bécsi kórházban láttam egyszer világtalan leányt a gyermekével. Mikor meglett a baba, a karjaiba kapta s aztán végig nézte az — ujjával. Mosolygott a vak leány, s azon a könyűn át, mely szemüregébe gyűlt, meglátta gyermekét. A szomszéd ágyban amolyan lichterthali betyár-leány feküdt. Eclamptikus rohamai alatt vadsága fokozódott, s ami az ő külvárosi hazájának

mocskos beszédében egy század alatt meggyülemlett: azokat a metsző gúnyneveket s vaskos szidalmakat mind a szeme közé vágta a tanárnak s a hallgatóságnak. Hogy tíz nappal ezután álltam az ágya előtt: fekete szemének tündöklése méla sugárzásra vált, s az ő arcát is égő pír futotta el. Fehér foga, melyet a minap gúnyos kacajban csillogtatott felénk, most a bánatos mosoly alatt gyöngysor gyanánt fénylett. Ölében egy barna fiúcska nyújtózkodott. A fiatal anya az emberke bogár szeme előtt egy médaillont tánczoltatott meg, melybe egy szakállas férfi fotográfiája volt foglalva. A médaillon egy hajszál végiben rengett. Ezt a szálát dús hajából tépte ki a szép anya-leány. Tollától így fosztja meg magát a madár is az ő fiáért.

Jó szerencse, ha anya és szülöttje egészségesen távozik az intézetből. Sokszor nagy koporsót visznek ki onnan, s az árva ott marad; sokszor csak egy kis koporsót. Néha meg nagyot a kicsivel együtt.

Kopraló gyermek itt nincs. Ha az édes anyától nem telik: köröskörül kívánt bőségben buzog édes forrása az anyatejnek. A sok duzzadó emlő fölöslegéből még több gyermek is jóllakhatna. De meg a hígított, édesített kecskevagy tehén-tej is segít.

A szellős, emeletes hallgató-teremben a tudomány leg-újabb haladása van értékesítve. Ott a tanulságos fantóm-anya a fantóm-gyermekkel; s ami ennél is tanulságosabb: a műtő-asztalon az élő példa. A vajúdó már elaltatott állapotban kerül a hallgatóság elé, mely a szülésnek fájdalmát tompítja s melytől a zaklatott szemérmetség enyhe kábulatba hanyatlik.

S itt élénk támad a kérdés: nem-e női orvos van hivatva egyedül, nembeli társainak segítségére lenni? Bizonyára. Csakhogy nem egyedül, hanem a férfi-tudóssal karöltve. Jól-lehet sok női orvos működik már ez idő szerint innen és túl az Óceánon, sőt Magyarhonban is: maga a nő az, aki e részt nem bízik a nőhöz. A veszély érzete legyűri benne a szemérmet, mert a válságos pillanatban jobban hisz a férfi-orvos

nagyobb tudásában s erősebb kezében. A lány női ujjak ápolásra valók inkább. Arra nézve, hogy tehetség tekintetében a természet osztó igazsága egyaránt juttat a két nemnek: a nők Mme Stäel és Georges Sand példájára hivatkoznak, elfelejtván, hogy e kivételek is a szabályt bizonyítják. Csak ismerjék el hölgyeim, hogyha mi, a teremés urai, női foglalkozást választunk állandó hivatásul: tulteszünk önökön. A szakácsnénál különb a szakács, és valamennyi női szabónál különb szabó mister Worth, vagy monsieur Drécolles. A hímző-, varró- s szövő-gépet férfi találta fel. De meg — dajkának is különb. Ott van Liebig, aki az összes anyátlan csecsem őségnek a szoptatós dajkája.

Mint minden orvosi intézetnek, ennek is megvan a maga kincses gyűjteménye. Csodálatosan elgörbült medenczék; testi hiányokkal vagy fölösleggel született, vagy császármetszéssel kifejtett gyermek; fürtös daganat, melynek mesterséges eltávolítása megmentette az anya életét; ritka esetek s torzulatok hü gipsz-lenyomatban és — burokban született gyermek. A magyar néphit azt tartja, hogy abból mind boldog ember lesz. Talán azzá is lesz — ha előbb meg nem fül.

Emitt meg a fegyvertár, a mütöszerek arzenálisa, benne néhány gyilkoló szerszám. Mert az orvosnak nemcsak joga, de kötelessége is megölni a gyermeket, hogy megtartsa a szülét. Fúró, mely meglékeli a koponyát, hogy meglapuljon; kampó, mely lecsavarja a kis fejet; harapófogó... ne tovább! Elég a borzalmas szekrény rejtjelmeiről. De tekintésék mentő horgonynak valamennyit. Alkalmazásuk nélkül oda veszne az anya, akit, meglehet, több árva is siratna különben. Az orvos gyilkossága itt életmentés. Ám rázzon meg titeket ez a leírás, ha világot gyűjt elmétekben és szeretetre hevíti szíveteket. Tanuljatok felőle, hogy még melegebben öleljétek meg a kinszenvedett édes anyát.

*

Pipafüst, vidám beszélgetés. Midőn belépünk: a beszélgetés megszűnik; de a dohányfüst nem érez semmi respectust előttünk s kényelmesen kavarog tovább is. Ez a naposok,

a «zsurnaliszták» őrtanyája. Orvostanulók. Éjszakáikon ha elálmosodnak is, de csak fél szemmel alusznak, hogy a hívásra legott résen lehessenek. Víg élet foly közöttük. Volt nekem is részem benne, bár egyszer nagyon rám pirított három új polgárka, aki az én tudtomon kívül mert megszületni. Bizony elnyomott a virrasztó felebaráti szeretet. Három babának hat karja nem volt képes fölrázni tudományos elmerültségemből. Mert hogy reggelig tartó bálból kerültem oda.

A budapesti intézetben kétezernél több szülés esik meg évente. A közönség, mely a fővárosi életnek sok sötét foltját nem tudja még, csak gyanítani sem gyanítja, mennyi élet vész oda a zug-bábák zsarolása és tudatlansága miatt. A szégyen és szegénység az ő vércse-karmaikba kergeti az áldozatot, s rendszeren ott is vész kevéske pénze, kicsi gyermeke, s néha ő maga is.

És itt rátérhetnék a lelencz-házra. Írok erről is — majd ha lesz.

— II. A régi gyermek-kórház. —

Van intézet is olyan élhetetlen, mint egynémely ember. Duzzad a jó tulajdonságtól, de nem tudja kelletni magát. A többi zörög-robog, sűrög-forog; megadóztat fűt-fát, kér gróftól, bankártól, és kap is; mozgósít kényelmes úrnőket, maga mellé sodorja az újságírók tollas hadát, s ez aztán tele kodácsolja a n. é. fővárost, a tekintetes vármegyét, az egész t. ez. országot. Fényes bazár, virradatig tartó tánczvigalom éri egymást. Rajta van, hogy úgy maga, mint pártfogói, a jótékony hölgyek, megjelenjenek valamely képes újságban: lássa a nagylelkű közönség, milyen az a ház, melyet maga segített emelni, s milyenek azok a nemes hölgyek, akiknek fenkölt működése, törhetetlen buzgalma, kifogyhatatlan szeretete, páratlan irgalma (folytatása ott van a napihírekben) alkotni segíté azt az áldott földét, mely alatt annyi árva lel édesanyját. A szívek melege aztán belecsap még a rideg kor-

mányba is, a sorsjáték jövedelmének egy részét oda juttatja s még külön lutrit is enged meg neki, melynek főnyereménye hónapokon át díszleg valamely előkelő boltnak tükörablaka mögött, de amely főnyereményt még nem merte soha senki megütni, mert ugyancsak kijutott volna a kapzsinak, aki nem szánja megrabolni az árvákat: megfosztván őket a harminczhat személyre szóló aranyozott ezüst kávé-service-től s a hozzátartozó négy czukros szelence sodronyművű fogójától.

Én is ösmertem ilyen élheterlen intézetet. Ott húzódott meg az Ősz-ujczának egy szerény házában. Elvértve állt meg kapuja előtt czimeres hintó, melyből a jótékonyság magas származású angyalai szállottak le a szenvedésnek e népes tanyájára, ahol nyilvánosan bár, de reklám nélkül csitítottak el sok ziháló tüdőcsket, simígtattak meg jó és okos kézzel sok izzó arczocskát, s fejtették le ügyes ujjak nem egy világtalan gyermekszemről a vak éjszaka fátyolát, hogy áradna belé újra az Isten verőfénye s újból sugározna belőle az öröm s a boldog pajkosság.

A *Pesti gyermek-kórház* még akkor, hogy e soraim teltek, nem volt divatban.

Mint van templom, melyről azt hiszi a kegyes közönség, hogy ott éri közelebb Istent, ahol jobb mesterektől való zentek közvetítik a fohászt, ahol a nemesebb architektúra óbban hasonlít a mennyországhoz, a francia hitszónok szebben magyarázza a hívek esdeklését az Úr színe előtt s hogy zabatosabb előadású mise-zenének szárnyain gyorsabban érkezik föl az ő imádsága: bizonyos jótékony egyletekről ő azt hiszi, hogy inkább érdemesek a felebaráti szeretet műveire. Élvezi az új, a szép, szinte palotaszerű házat, melyben «az ő árvái» vagy «az ő siketnémái» találtak menedéket s gyámolítást.

Kedves látvány is az az ínségből kiszabadított sok apróság, mely tiszta ruhácskában vígan gagyog, futkos a teremben, a kertben, s öröm nézni, halovány orcácskái hogyan pirulnak,

hervadt tagocskái hogyan duzzadnak megint az egészségtől, s az a kicsi test hogyan virul és illatozik a gondos ápolástól, melyben a méltóságos nénik és nagyságos bácsik részeltetik.

De van egy érzés, erősebb annál a meglegegedésnél, mely eltölti a keblet, látván a gyarapodó árvát; — van egy érzés, mely közelebb emel az égiekhez: *a fájó részvét.*

Ha a *gyermek* általán megilleti szívünket: a *beteg gyermek* meghatja azt, a *szegény beteg gyermek* pedig sorvatag kis kezével magához ragadja teljesen.

Ott láhattuk őket ötvenével, százával. Ellepik a lépcső fokait, a folyosót, a szűk benyílot, melyet váróteremmé váltott a szükség.

A görcsökben vonagló, szederjes ajkú kis nagybeteg a béna mellett. Emennek füle sajog; keskeny csövét a szegénység nyirkos pinczelakásának valami láthatatlan, erjesztő gomba-paránya feszegeti. Atyjafia annak, mely a torok finom hártýáit hajtja gyors, fullasztó vastagodásra. Amaz duzzadt szemhéját igyekszik az árnyékos oldal felé fordítani. Amodább a forró tagok, a tüzelő homlok valami nehéz, kiütéses betegség közeledtét jelentik. Távolabb az a fagyos, vézna kis teremtés, akit a szívtelen falusi dajka koplaltatott s hogy ne nyavalyogjon, pálinkás kenyérral altatott el: most kábultan szendereg cselédsorban levő, hajadon anyjának száraz emlőjén, mely meg-megrándul a csendes zokogás alatt. Itt szinte naponkint fordulnak elő súlyos bűnesetek.. De az orvos nem denuncziál.

Ez épp oly boldogtalan, mind ártatlan gyermekek fojtó sírása vagy metsző jajgatása: megannyi sújtó vád a társadalom ellen, megannyi panaszos szózat egyesek nemes szívéhez.

Azok a jó orvos urak odabenn a tudomány, a szerétet gazdag kincseivel és a — hajh! — még mindig gyéren csepergő anyagi segítség balzsamával gyógyítanak, ápolnak, vigasztalnak s enyhítenek.

Hetven éve múlt, hogy néhány kegyes lélek megvétette. alapját e zaj nélkül működő kórháznak. S midőn felderül a Karácsony, a gyermekek ünnepe: a kis betegekről, még külön

is megemlékezik egy-egy tehetősebb család — szerető apák s édes jó mamák, hogy az ő boldog gyermekeik szenvedő pajtásainak, a jó kis Jézus közvetítésével persze, juttassanak játékot, képes könyvet, tortát. A kegyes lelkek névsorában előfordul valamely fanyar agglegény is, kinek vén szívében ezen a napon melegebb érzelem hajtja virágait; s kerül nem egy előregedett leányasszony is, kinek elfojtott anyai indulata — mint tavasszal a rabmadár — emelgeti szárnyait s keres elégtételt az ő éhező szívének: ád, hogy vegyen.

1870-ig már vagy 10,000 gyermek részesült ez intézet áldásaiban, főnnállása negyvenedik évében pedig 182,306. Azóta pedig, hogy az Üllei-úton épült «Stefánia-kórházba» költözködött, százezrekre rúg azok száma] kik meMfa tudománnyal karöltve járó szeretet üzte el a szenvedést s vajmi sokszor a halált. Ez intézetben 68 év alatt összesen 609,018 beteg gyermek orvosoltatott.

És nem csupán ingyenes orvosi segedelemben s ápolásban részesülnek a hozzá folyamodó szegények, de már fennállásának kezdetén, a szűken mért magából sérvkötőket, gyógyszert is ingyen juttatott nekik. Sőt, Isten a megmondhatója, a kórház, igazgatója és megalkotója, a dicső emlékezetű *Bókay* János, a sajátjából hány ínséges szülének csúsztatott a kezébe olvasatlan forintokat. Kicsinyének nem jutott már ágyacska a szűken mért szobákban legalább teljék az anyának otthon gondozni beteg apróságát

Ez is orvosi honorárium — csakhogy doktor adja a betegnek.

Nincs hivatás, mely óránként ütközve bele a hétköznapi élet sivár prózájába, járva a szűkölködés dohos negyedét, annyira megőrizné a gondolkozás eszményiségét, mint az orvosé. Az ínség mocska, a nyomornak fülledt párázata szíve lombikjában leszűrődik illatos tisztasággá. Vájkál rút sebekben, fölhasogatja a testet, hogy kikémlelje a halál fészket, s mikor' hazatér, szép vonalakban s színekben keres kártalanítást.

Az orvos a romlott lélekkel ritkán, csak a romlott elmével s a málladó testtel áll szemben. Ahol «nehéz esetet» látva maga előtt, a jogász megrendül, a bíró megborxad: ott az orvos szívét csak a részvevés tölti el, vagy az elégtelen erő tudata nyomasztja. Herczegnők dölyfe, királynők fensége nagyon megalázkodik akkor, midőn az orvos aggódó arcczal hajlik a beteg gyermek fölé. Aki az ilyen pillanatokban az ő lábaihoz omlik és zokogva esdi a segedelmet: az nem a rangnak drágaköves, de az anyai fájdalom töviskoronáját hordozza.

Az orvos előtt nincsen se rang, se születés. Mint Bókay Jánosnak két éven át hű kísérője, megható jelene-
teket jutott látnom. A leggyötrelmesebbek egyikét soha-
sem is fogom elfelejteni. Ismertem azt a hideg, büszke úrnőt,
aki fejét egy istenasszony érzetével hordozva, parancsoló
tekintetét erősen tűzte rá a hódoló tömegre. De alig hogy
látott kifejtekezni a sűrűségből egy őszhajú, szelid arcú
férfiút, hirtelen lágyra vált vonásokkal, kigyúlt arczán örven-
dező mosollyal oda repült a szerény tudós mellé, meg-
ragadta a kezét, rázogatta, szorongatta s kicsibe múlt, hogy
ott, annyiunk színe előtt, meg nem csókolta. Hiszen az az
őszhajú ember volt az, aki megmentette az ő édes kis fiát.
Bókay volt az a szelid arcú ember.

Ha az orvos a családnak tagja, a gyermek-orvos a
bálványa. Az oly perc, mely hálakönyekre fakasztja a
gögös szívet; az oly perc, melyben a félig elvesztett gyer-
meket visszaadja az életnek, az édes anyának: ez olyan
jutalom, melyhez fogható nincs a hatalmasok kincstárában.
A király is megtörpül mellette ő minden kegyelmével.

Más.

Egy édes dundi leányka torkában dül a métely. Hörgő
lélekezete mind rövidebb s gyorsabb, a lég már süvítve hajt
be a keskenyedő nyíláson, a kicsi mellkas erősen dolgozik, a
kerek orcák pírja szederjesre válik és hidegül az ajk. A beteg
gyermek kövérke kacsóival sűrűn tapsikolva, kérleli az ő czuk-
ros mamáját, hogy ezentúl jó lesz már és szófogadó, csak
— és oda mutat a torkára — csak «azt» vegye el onnan, «azt»!

«Az» pedig a kérlelhetetlen difteritisz. Mind szűkebbre kulcsolva vas ujjait a védtelen légcső körül s még egyet nyomintva a gyöngö szívecskén, vitte magával a kedves babát oda a fekete földbe, ahova már annyit eltemetett. A vallásos költészet azt mondja ilyenkor: hogy «égbe vitték angyalok játszótársnak». De a jajgató édesanya, mellét marczangolva s a haját tépdeseve, a székre hanyatlik s a zöldhálós ágyacsára mereszti rá száraz szemét. Mert hogy ottan mereven nyúlik el az ő halott Boriskája

S az orvosnak tehetetlenül esnek le karjai.

*

Ezek a képek fordulnak meg eszemben, míg az orvos urak elbánnak az u. n. «járólagos» kis betegekkel. Valóképen járólagos alig is van köztük, tán inkább járószalagos. Hiszen a legtöbbjét ölben hozza be az édes anyja.

Mennyi szenvedés a kicsi hüvelyben! A parányi teremtes fél oldalát rángatja a mozgó bénaság, doktori nyelven: *paralysis agitans*. Kezecskejét folyton rázza s párnás czombja kontráz neki. Az urak összenéznek, vállat vonnak: gerinczagy bántalom. Hogy fogjanak ki az ilyen megközelíthetetlen ellenségen? Írnak fel csöpeket; az anyát, mert nem biztathatják, megvigasztalják, s a fiúcskának megsimogatva kerek arczát — olyan kövér, mint egy kis püspök — lesegítik az asztról. Az anya sírva öltözteti, az apa lecsüggeszti fejét, a gyermek meg vígan sikongat, hogy megszabadult azoktól a bácsiktól, akik «bántották».

Jellemző, bégető sírás. Az orvosok a hangjáról ismernek rá a bajra: ez a garat mögötti tályog, az *abscessus retropharyngealis*. Sok orvos, aki nincs gyakorlatában ennek az alattomos támadásnak, difteritisznek tartja. Pedig ennél sokkal enyhébb. Egy kis metszés, egy fojtott sikoly: s a kis ember meg van mentve.

Mint vannak bizonyos «különlegességei» egy-egy bolt-nak, gyárnak, gyűjteménynek vagy művésznek: a Pesti Szegény Gyermekek-kórház specialitása ez a garat mögötti

tályog. Sok százra megy a szerencsés műtévek száma. Bókay és kitűnő törzskara egy vékonyka pengével fogta fel itt a halál sújtó kaszáját.

Megyek tovább. Íme a kórház kincses szekrénye: 500 darab kő. Megannyi drága kő, mely gazdagon ékesíti az orvos koronáját. Valamennyinek az élő gyermeki test volt a bányája. Az óvatosság, biztosság és merészség hármasságának erénye edzi a műtő kezét, midőn a meleg húsba ereszti bele bistouriejét. Szerencse le! ... Az éles aczél tátongó léket vág. A «csipesz» megfogja, a bátor kéz kihúzza a gyötrelmes követ. És... szerencse föl! A gyermek vérzik, de vérenek minden csöppje gyógyulást jelent.

Kantárba szorított állal fekszik amodább egy tömzsi gyerek. Az agyacska fölött lefüggő súllyal a szorítást tetszés szerint lehet növelni. Ez is gerincz-agy bántalom. Ha nincsen a szabályzó feszítés alatt: mint gazdátlan golyó, mint tök a vékony indáján lóg oldalt, vetődik előre vagy hátra a kormányozhatatlan fejecske. Tudja ez az ártatlan apróság mért szenved? Egy vértanú csöndes, mondhatnám boldog lemondásával nyúlik el fekvőhelyén. Fölöslegül nem csak a feje, de a lába is gúzsba van kötve. Ő csak annyit tud, hogy szenved, pedig soha senkit sem bántott ez urak közül. Kezében egy tarka pojácza. Ha megnyomják a szívét, vígan csördíti össze a kezefejére varrt réztányérkákat. A pojácza a szíve árán mulattatja szenvedő kis gazdáját. Ez az ő legjobb barátja.

Értelmes, szép arc; fekete, beszédes szem; sötét selyem haj. A gyermekek új gyilkosa, a *meningitis cerebrospinalis*, az agyhártyalobnak egy kiszemelt áldozata. No, kis fiam, te reád is ki van mondva a szentencia. Még most csak végtagjaid bénák, de a halál hideg keze mind följebb mászik finom kis testeden s mire a szívedet éri, lélekzeted eláll, a mosoly megdermed ajkadon s hátra szegve fürtös fejed, kirebben belőled az a fehér kis madár, a te lelked. Ki tudja, mióta sínlődött már, míg napszámos szüleinek ott valahol a vidéken egy kis pénzceskék akadt, hogy a gyereket ide fölhozzák. Az alsó Dunáról a kenyeres hajók

lassan bár, de olcsóért szállítják. Ha enyhébb a tavasz s korábban enged ki a zajló Duna, még megmenthettük volna — szól a rendelő orvos.

Tovább egy ágyacskával. *Pneumonia*, azaz tüdőlob. A kis vitéz csak néhány napja, hogy lábadoz belőle. Őlében amolyan kis tambura vagy czimbalom. A vékony kalapáccsal valami nótát vereget ki rajta, melynek dúdja tán izzó álmaiban zendült át megkevert, lázas agyán. Hamar leteszi a kalapácsot; csak nem esik jól neki a muzsika. Sír. Az édes anyját emlegeti. Holnap bejön éretted, fiacskám. Majd énekel az neked szebb dalt, mint amelyet mindnyájan tudunk. Igazad van, emberke. Nincs édesebb orvosság az édes anyánál.

Az állomány az évszakkal kapcsolatos. Nyáron s őszszel a gyümölcs, télen s tavasszal a hideg szüli a betegséget. A ronda lakás, a fogyatékos öltözet, a rossz táplálkozás, a gondatlanság, butaság, babona s a lelketlenség növeli.

A nép udvarlói s a költők nagyra vannak a magyar «oroszlán-fajjal»: hogy az csak egyet szül. Dejszen, poeta uraimék, szül az eleget; szapora a magyar faj, bár egyes vidékein felkapott az «egyes» rendszer. Születik biz' az jócskán, csakhogy fölnevelni nem szereti csemetéit — de nem is tudja. A gyermek teher az ő nyakában. Nem éri föl észszel, hogy annak idején hú s kitartó munkaerőt lel benne. Ha látod egy parasztasszonynak szép kis gyermekét s dicséred, milyen ügyes, kedves, száz közül kilenczvenkilencz ezzel fog felelni nyájaskodásodra: «Az ám, bár az Istenke magához venné!» S mennyit zúz össze éven át a száraz-malom, hány ég oda kenyérsütéskor, hányat marczangol szét a sertés, hány fül bele a kútba, a tóba! Ha kisebbszerű betegség éri, elkuruzsolnak rajta a javas asszonyok. S mikor kivételesen s nagykésőre orvosi segedelemhez fordulnak: már hasztalan járnak. Legtöbbször a javas asszony sarkába lép a pap; az ráadja a gyermekre az utolsó kenetet s ezzel meg van mentve — a lelke.

Rettenetes nyavalya az a *meningitis*. Jön mint a vihar, lefolyása gyors. És ha a gyermek «szerencsésen kiépül» — siketnéma. A hallóideg tövét szétmorzsolja a lob; néha

Hogy kimegyek, még egy kis betegre esik rá a szemem; $41^{\circ} + R.$ perzseli a testét; haját fanyar verejtek tapasztja homlokához; vére mind sűrűbbre válik s vastag, fekete csöppjeivel szörnyeket fest a lázasan égő szem elé. A gyermek nyöszörög. Betolják a szomszéd szobácskába. Ne ijesszen rá a többire, mikor haldoklik.

A túlsó oldalon van a lány-osztály. Az apró hölgyek közül a fennjárók hosszú pongyolában ülnek együtt és nagyban trécselnek. Talán bizony a legújabb divatról. Csak mikor közeledünk, hallgatnak el, mint kalitjában a madár.

Éppen hárman ülnek együtt, mint a gráncziák. Szerencsére már épülőben vannak, nyolcz nap múlva el is hagyják a kórházat. Melléjük ereszkedve, nagykíváncsian hallgatja őket egy hat éves lánybaba.

főlslegül a látó-
ideg gyökérszálaít
is, akkor aztán

világtalan lett belőle is,
egy magával jötehetetlen,
síró s éhes mozgó valami.
Eddig a Hajdúvárosokból
Békésmegyéből került
a legtöbb.

— Mutasd a nyakravalódat, Miczike! mondja az orvos.

Miczike boldogan emeli a fejét s megmutatja az ő nyakravalóját — egy erős szalagot, mely a gégejébe illesztett ezüst csövet rögzíti oda. Azon át lehel. A szája is mozog, de hangját nem venni. A gégefőt s vele minden szalagot egy csomóba olvasztotta össze a vörhenyes láz izzó tüze.

Mellettem pirinyó kisasszonykát dúczolgat a dajkája. A gyermekén amolyan toilette-operációt ejtettek meg. Nyúlszájjal született; a sebész a felső ajk szétvált piczi rózsalevelét, mesterségesen, már szinte művészien fűzte össze megint s aztán sas-szem legyen, aki néhány hó múlva egyebet lát ott hajszálfinom forradásnál. Mikorra pedig férjhez megy a kisasszony, már igaz sem volt.

Ismét egy lábadozó kicsiny. Gyógyuló, megmentett babát látni, az érző embernek különösen jól esik. Oh, a kis bohó! Mint a legtöbb gyermeknek, ennek is az a szokása, hogy amikor alszik, a kisebbik arczával a párnába temetkezik, a nagyobbikkal meg a csillagokat vizsgálja. Hát persze, hogy mellette, igazában már alatta, keserves dolga van a Vicza bábunak, aki égnék meresztve lábait, kér segítséget.

Üres ágy. Meggyógyult vagy elhalt-é belőle a gyermek?

A szomszéd üres ágyacska fölött a megírt fekete tábla egy betegség nevével. Tán csak nem várnak hozzá beteget, mint ragasztja egynémely versíró a meglevő rímhez a sort?

Kimenőben egy csoport sívó-rívó babán botlunk át. Ezeknek port hintenek a szemökbe, de amelytől aztán jobban látnak. Vagy atropint csöppentenek bele, hogy kitáguljon a megsugorodott szembogara, vagy *ezerint*, hogy összenyomuljon, ha nagyon tág. Jól tudja a módját az én *Vidor* barátom, aki most nyitja meg szemét annak a fiúcskának. Sűrű, kékes lepel borult a szemére — *a keratitis interstitiosa* — s most, mint foszló ködfátyolkép, hullámzik előtte a világ, melyben apránként ismeri föl mindazt, akit s amit szeret rajta.

Jó ételszag csap felénk a konyhából. A fazék s lábos körül előkelő modorú asszonyosság sűrög s bemutatja nekem finom porcellán tányéron a mai levest s becsináltat. Mondhatom, jó volt minden. Csak mentül többet innen s mentül kevesebbet a patikából. S mentül több ágyat s mentül kevesebb kis beteget!

— III. «Vörös kereszt» —

Mai hadviselésünk emberséges volta — ha szabad ezzel a szóval élnem — a megbénult ellenséget nem tekinti ellenségnek. Ezt az enyhe fölfogást rég megelőzte már az édes anya még a vadaknál is. Egy történetet olvastam valaha régen, amelyben le van írva, két szerecsen törzs hogyan pusztította egymást. A győztesek üldözték a megfutamodó ellenséget, s visszamaradtak a sebesültek és holtak. Az asszonyok aztán kijöttek a csataterre, hogy rokonaikat ápolják és eltemessék, a másik táborbelieket pedig, ha még élnek, agyonverjék, s ha meghaltak, megsüssék s megegyék. Az egyik nő azonban egy megsebesült ellenségnek kötözé be a sebeit s hozott neki tejet. Be is panaszták a győztes vezér előtt. «Hogy mertél ilyet cselekedni?» kérdezé haragra forrva a király. «Azért», felelé a vádlott, «mert arra gondoltam, hát ha az én sebesült fiamat is ott a szikiek táborában megsajnálja egy édes anya és bekötözi a sebeit és hoz neki tejet!» Amire a szerecsen fejedelem az öreg nőt maga mellé ültette a trónusra.

Nyilván csak hasonlat volt, mely példázza az anyai szív szent önzését; de magában foglalja a *Genfi Conventio* eszméjét.

Már a középkorban látjuk e szövetség, a felebaráti szeretet összeesküvésének nyomait, hogy legyen a tábori kórház összes fölszerelésével s a benne gondozott sebesült harcos, orvos és ápoló semleges. De gyakorlati eredményre csak a XVI. század vége felé jutottak, midőn a hadakozó

felek sebesült katonáik ápolását s bátorságba helyezését behatóan tárgyalták. 1581-1864-ig 291 ilyen egyezmény jött létre. Az 1743-iki francia-angol Conventio először köti ki a tábori kórházak semlegességét. De mindez a kísérleten túl nem igen emelkedett. Megvolt a szeretet, de nem volt neki szárnya, vagy csak nagyon apró. Egyet-egyét ha rebkent, míg a csaták démona szerte viharzott és döntötte halomra az életet. Végre a hatvanas évek elején egyszerre három férfiú lépett ki a térre, akiket ugyanaz az egy gondolat hevített: Palasciano Nápolyban, Arnault Parisban, Dunant Genfben. Főleg az utolsó váltott jogot minden emberi szív háladatosságára. Már 1859-ben ott járt az olasz harczmezőkön azzal az erős elhatározással, hogy segít, ahol csak tud. A solferinói csatában is végzé szamaritánusi művét s amit e gyászos téren tapasztalt, megérlelte benne a meggyőződést, hogy az állami segélyintézkedés a legnagyobb erőmegfeszítéssel sem elegendő arra, hogy a várakozásnak megfeleljen. Tapasztalta, hogy tömérdek ama sebesültek száma, kik csata után orvosi és ápoló személyzet híján a nap tüzének, vagy a hidegnek kitéve, étlen, szomjan, bekötözés nélkül huszonnégy órán túl maradnak a csatatéren és nyomorultan elvesznek.

Dunant azonban bebizonyította, hogy segíteni lehet, csak érteni kell hozzá. Az északamerikai secessionista háborúban, 1862 decemberében Fredericksburgnál az unionistáknak 9000 sebesültje volt s a csata napjára következett reggel minden sebesült össze volt keresve, részesült orvosi ápolásban s megkapta a maga meleg levesét vagy kávéját. A gettysburgi vérengző csata, mely 1863 július elseje és harmadika közt esett meg, csak magának az unionista tábornak juttatott 20.995 sebesültet. S íme már negyedikén virradóra egyetlen egy szenvedő sem volt már a harczmezőn. Ebben a hadjáratban 1861-68-ig 12,341 sebész ápolhat és fél millió sebesültet és beteget. Kiadott az Unió e célra negyvenhét millió dollárt. Mindez adatokat együvé foglalva, el lehet mondani, hogy a felebaráti szeretetnek s a

kitűnő szervezésnek e csodatevése eleddig párja nélkül, egyedül áll a humanizmus történetében. Még a japán-orosz háborúban se tudjuk mását.

Dunant a csatákon nyert benyomásait s észleléseit följegyezte s kiadta. E pillanattól kezdődik az ő tanításainak diadalmas körútja az egész világon. Az ő győzelmi jele ott lobog, mint kereszt a keresztények táborában, mint félhold a török sátrak s mint sárkány a japán hadak felett. Pogányság és civilisatio, Krisztus, Allah és a fétis tanai egybe folytak a szeretet fönséges gondolatában.

Egymásután alakultak meg a Vöröskereszt-egyletek, hogy elsiessenek oda, ahol dörög az ágyú, ropog a puska és vérzik a harcos. De mert szokott lenni néha béke is: Dunant ez egyletek részére béke idején is talált foglalkozást, fölvéve az alapszabályokba, hogy tűzvész, járvány és vízáradás keletkeztén kötelességüknek ismerjék szintén segílyt s enyhületet nyújtani.

1863 október 26-ika volt az a nap, melyen alakot öltött a Genfi Conventio.

Magyarországon a bosnyák hadjárat érlelte határozattá a rég megnyilatkozott szándékot, hogy mi is szövetségesei legyünk e nemzetközi egyletnek. Sok a mi hazánkban a humanistikus szövetkezet. Nincs városka, melyben ne működne legalább egy: vagy temetkezési vagy betegápoló. De ezek czélja a magán jótékonyság; kicsi körre szorítkoznak. S bár háládatos szívvel láttuk, hogy országos csapások idején pénzt, kötöző s ételmi szereket, tépott rongyot s egész ruhát gyűjtöttek és osztottak szét, s főleg a sebesült katonára ontották rá jó szívök melegét: járvány szüntével, tűzvész lohadtával, ár víz lefolytával s háború befejeztével ismét rendes föladásaikhoz tértek vissza; a külön czélokra alakult nőegyletek pedig, nyomot se hagyva, feloszlottak. De amint az 1878-iki megszállás első áldozatait hozták Budára, vált parancsoló szükséggé a gyámolítás országosítása. Aki első lépett ki a közre, hogy serkentve maga is tegyen, lelkesedve maga is lelkesítsen: egy nő.

volt Amint hogy illik is, hogy a szeretetben nő legyen az első és az utolsó. Hozzája szegődött egy férfiú, hogy legyen fáradságainak részese, békés hadjáratának szervezője, hűség zászlótartója; hogy legyen, aki segítse a segítőt.

Ez a nő *Tisza Kálmánné*, ez a férfiú *Ivánka Imre* volt.

S földön a magyar szívhez s fölfelé a jó istenhez közelebb vitte a szent ügyet hatalmas védszárnyain az ország Nagyasszonya: a magyar királyné. Felejtethetlen mindnyájunk előtt az a magasztos pillanat, midőn Szt. István koronájának föl Kent felese az Akadémia dísztermében nyitotta meg az alakuló nagygyűlést. Hallottuk szavát, magyar szavát, melylyel üdvözölte a fényes színe elé járult híveket.

*

A Kőbánya felé vezető úton építettek föl egy új kórházat. S mert konzervatív hajlandóságaiuknál fogva egy csapásra nem igen vesz modern irányt minálunk az ősi intézmény: a hajdan szelleme kísért az új házban is. Ezt, mint a régít, szintén kedvezőtlen helyre építették. Igazán csak hosszas keresés után lehetett ráakadni. Kitéve a szállások bűzének, a vágóhíd bomlott véréből kiszabadult emanációnak, a közel bőr-, spódium-, gyertya- s enyv-gyárakból áramló ronda levegőnek, melyben orgiákat ülnek a legyek miriádjai, s pathogen Bacillus a gyilkos Spirillával víg lakodalmat csapnak: a drága kórház nem gondolom, hogy megfelelhessen annak a magas követelésnek, amelyet támaszthatunk ma; hogy t. i., a kórház legyen gyógyító ház. Ha ablakait kinyitják, betolakszik oda a métely; ha nem nyitják, az utolsó beteg végsóhajával ölelkezik ott az új beteg első fohásza — mint ahogy ki nem szabadul a tapasztott ablakú parasztházból a friss kenyér- és ázott bundaszag soha. A dédapának ott szorult leheletét az unoka szívja magába. Nem vádolok, csak panaszkodom. Mert kimaradhatatlanul eljön annak az ideje, hogy vagy mást kell építeni máshová, vagy, hozzá varrva a kabátot a gombhoz, teljesen megváltoztatni ez új alkotás környezetét. Mint

készülnek egy nagy és fényes fürdőpalotába vezetni a városerdei hőforrást, mert máris elégtelennek bizonyult az a néhány kád ott a Páva-szigeten, meg sem említve, hogy az éjnap haszon nélkül előmlő gyógyvíz negyven fokával pálmaerdőket emelhettünk volna, vagy, ami ennél szükségesebb, ingyen-fürdőt a szegények számára. Miért nem egyszerre és egészen, mint ezt rohamosan, szinte amerikai arányokban fejlődő szép fővárosunk megkívánja? A kutya elvágott farkát apránként *megtódani* szintén abderitaság.

Szükségem volt e sötét föliára, hogy annál tündöklőbb képét mutassam a magyarhoni Vörös-kereszt-egylet nagy művének.

Megvédve az északi és északkeleti szelektől s a nagy város fojtó áramlataitól a Vár- és Gellért-hegy által: a Duna jobb partján, a német-völgyi dűlőben, az édes bor és keserű víz termő magaslatok egy Végső hullámján, tiszta, pormentes lejtőn épült föl rendszere amaz egymástól külön választott házaknak, amelyek összege szolgáltatja az Erzsébet-kórházat. Nem elegen tudnak felőle, még kevesebben látták s ismerni csak az ismeri, aki ott mint orvos, hivatalnok és ápoló működik és az, akit balsorsában jó végzete oda vitt: — ismeri a beteg, hogy áldja a szívet, amely megalapítja; áldja a főt, amely igazgatja s áldja a kezet, amely benne gyógyít.

A telek nagysága 48.200 □-méter; talajviszonyai kedvezőek, az alatta gyülemelő vizek mélyen fakadnak s ha mégis följebb törekednének, alag-cső és csatorna elvezeti. A központi épülettel együtt öt pavilion emelkedik föl előttünk, összekötve aszfaltos gyalog-utak, elválasztva egymástól virágzó — vagy amikor én jártam ott — még csak virágzandó rabattok, cserjék és gyepek által. Egyelőre 120 ágyra vannak beosztva. Háború esetén a kétannyira s még többre fölszaporítható, már létező öt barákot betudva: 680 sebesültet fogadhatnak magukba. Egy ágyra 60 □-méternél több esik, amely kedvező arány arra képesíti e kórházat, hogy — ismét csak habom esetén — 800 beteg harczust is vehessen föl.

Ez idő szerint csak polgári betegek vannak.

Az ember nem rosszat kíván, mikor azt kívánja: bár mindig üresen állana, hogy ütne be valahonnan valami egészségi epidémia. Hát ez olyan utópia, mint az üres börtön, s állami számtartásunkban a fölösleg; a János pap országa, amelyben nincsen se doktor, se fiskális, sem újságíró. De akit szenvedése ide hajt, az eszményét fogja itt föllelni a kórháznak, amelyben — ne vétsek vele! — valóságos gyöngyörűség betegen feküdni.

Végig mentem a pavillonon és barákon. A bíráló elme, a tudás és tapasztalás legújabb sikereit látom bennök értékesítve. A betegek részleges és teljes elkülönítésével járó higiénikus és etikai előnyök szembeszökők. A gyógykezelés, ápolás, tisztaság és kényelem kitűnő apparátusai meggyőzik a kételkedőt, meghódítják az emberbarátot.

A doktorkodás — értem ezen az öles recipék s a bőven omló dekoktumok korszakát — az lejárt. A mai orvos azon igyekszik, megszerezni a föltételeket, melyek alatt gyorsan és könnyen pörög le a betegség. Nem a medicinának halmozásán, de az ártalmas okok elhárításán fárad. Főleg a sebészetben vált ez az elv hatásos rendszerré, melynek sarka és forduló pontja a tisztaság. Ennek a tudományos alkalmazása teszi *Semmelweis* halhatatlan érdemét, valamint *Listerét*, aki nyomon követte a magyar tudóst s rendszerét kiépité.

... Csak megint a sebesülteken jár eszem. Hiszen voltaképp nekik is van szánva az Erzsébet-kórház. Érzelmeimnek látható alakot ad *Feszty* Árpádnak az a képe ott a központi épület lépcsőházában, mely föltünteti az úgynevezett harci vonal előtt levő részét a csatatérnek. A halálosztók és halálvevők sorai között föl s alá kelve, szedegeti elhullott pajtásait a sanitáts-katona és ilyenkor bizony maga is beleütközik egy-egy gazdátlan golyóbisba. Hősisége annál nagyobb, mert nyugodtsággal jár. Mert azzal is kell járnia. Ő nem érzi mámorát a csata hevének, csak veszélyeiben osztozkodik. Mert vörös kereszt oda, félholdas zászló ide,

a golyónak végre sincs esze. Sőt veszélyeit is nagyobb mértékben tapasztalja, mint a küzdő vitéz, aki védő sáncza mögül repíti oda őnját a szemközti táborba. A sebesültvivő folyton kerül-fordul, hogy drága terhét bátorságba hozza. Névtelen hős megannyia. Viszik a vérző katonát a vonal mögé. Velők fordul és kerül az orvos is. Csak oly hős ez is, mint a többi. Az Unió háborúiban elesett 336 orvos, megsebesült 73. Ez adatokat bizonyítja az «Archives de Alédecine et de Pharmacie Militaire» negyedik része. Egyrangunak a harczoló tiszttel azonban nem ismeri el nálunk a pléhgalléros gög. A hadi sebészeket nevelő bécsi Josefinum fölélesztését újabban ismét szóvá tették. S hogy ez a kísérlet elbukott, ennek oka abban is keresendő, hogy az orvosban éles kifejezésre jutott az önérzet, mely el nem viselheti, hogy ő, aki vitézségben, idealismusban nem áll hátrább a hadakozó tisztnél, csak tudománya miatt ne lehessen vele egyenrangú.

*

Áll a csata. A katonának voltaképp tiszta fogalma sincs róla, milyen is az? Hiszen — amint beszélük — volt rá eset, hogy maga a fővezér sem tudta... Áll a csata és szól az ágyú folyton s óbusa bűg; és dörög a puska s golyója süvít. Dehogy golyó! Kő alakú az is. Humánus löveg, mondja az öntőmestere. Az ón t. i. fölmelegedve a cső tüze s légi útjának súrlódása által szinte olvadt állapotban ütődik a csonthoz és ha jó kemény a fiú koponyája, azon szét is mállik. Ha ez se vívmány, akkor talán kár is háborút folytatni...

Amit elmondani nem bírok, azt megírta *Piragov*, a híres orosz katona-orvos. Munkájában, melyet a török-muszka hadjárat tanulságairól szerkesztett, előfordul az egy elesett kozák is, csakhogy — 20.000 példányban. A sebesülések statisztikája szerinte a következő: 20% éri a fejet, 19% a törzset, 27% a felső és 41% az alsó végtagokat. 6229 lőtt sebre esik 62 szurony, kard vagy lándzsa okozta sérülés. Háború elején a halálozási százalék mindig csekélyebb. Ez törvény. A halál utólagos okai a vérmérgezés (5%) és a rettenetes tetanus, a merevgörccs.

És ami a Pirogov számaiban sincs benne, azt megfestette Verescsagin.

Emelik odébb a vérző katonát. Sebesültvivő az orvos kérésére, ez meg az ápolónő gyöngéd kezére adja. Az ápolónő puhább kezére, aki szintén hőse a csatatérnek. Nem a támadásban, sem a védésben, csak az oltalomban és szeretetben. Hány vívódó vitéz fölé hajlik le az ilyen nő, hogy a szerderjes ajak rebegeseiből, tán végső lehelletéből megértse a haldokló fiúnak utolsó kívánságát. Munkában edzett s mégis lány karjából csinál neki párnát. Kötözi, mosogatja a sebet, eteti, mint a gyermeket, legyezi, biztatja, mesél neki és ha nem segít már semmi — imádkozik vele s aztán — imádkozik érette.

Ott látom őket egy sorjában a központi épület nagy termében. Fialat teremtések mindannyian; legalább nagyobb része abban a korban van még, midőn több joga van a szívnek a szép egészséges katonára, mint kötelessége a sebesült iránt. De ők megtették a fogadalmat. Az a csontember, aki ott előttük zörög a vas fogason, inti őket; dr. *Janny* tanítja őket. Fölfedi előttük azokat a csodálatos szálakat és rostokat, melyekből az ember teste szöve van; a vérkeringésnek, légzésnek titkairól leszedi a fátyolt, hogy ismerjék föl amazt, ha rendjét megbontotta a szenvedés — hozzák létre mesterségesen emezt, ha megakasztotta az elfúlás görcse. Egymás kerek tagjain tanulják az izmos hadfi kötözését, pályázását. Lelkők hitét erősíti szt. Erzsébet képe.

Látva Dieu la Foy készülékét, mely lehetővé teszi, hogy a levegő teljes kizárásával ejthesse meg műtevést az orvos; látva a sebészi eszközök fém nyelét, melyhez hozzá nem tapadhat semmi fertőző anyag, míg a csont vagy fanyelűnél a leggondosabb tisztogatás sem nyújt biztosítékot: nem mehetek el dicsérő szó nélkül a dr. *Farkas* László kötöző-táskája mellett. A török-muszka s a német-francia hadjáratok hegyi harczaiban, hol a sebesültek szállítása sokkalta keservesebb mint a síkon, az eddig alkalmazott első kötözésnek — bár előzőihez képest nagy haladást mutat —

sokszor kárát vallották a nedves föld miatt. A dr. Farkas készüléke a nyirkos talaj veszedelmét kikerüli. A szétterített kaucsuk lepedő óvja meg a sebesültet. Lehetővé van téve a tiszta sebkötő anyagnak olyatén csomagolása, hogy minden lőtt sebre egy vagy két csomag fogy el anélkül, hogy a többi anyag megromlana akár a vértől, akár a szennytól. Van ebben a kosárban egy csepegtető üveg, mely szabatosan méri a szükséges mennyiséget. Kelleténél kevesebb késedelmet okoz, kelleténél több szerencsétlenséget. Ennek a többnek lett áldozata a bosnyák hadjáratban egy sokra hivatott ifjú: *Trefort* Ervin, a minister fia.

*

S így járok teremről-teremre, mindenütt épülve a nagy tisztaságon, renden, czélszerűségen s kényelmen. Sodrony derekalj az ágyban, melynek vége meg is nyújtható; alaposan mosható keramit-padló — ezeket csak példakép említem, hogy fogalmat szerezzek az egészről. S mindenütt a könnyű hozzáférhetőség és mindenütt a kedves világosság, mely derűs vigasz gyanánt omlik be kétfelől is. Eszünkbe sem jut, hogy a szenvedés tanyáján vagyunk. A fűtés, a légkeringés, az előblítés, a vízvezeték, a meleg- és hideg fürdők, a mosó- és főző-konyhák: mindezek tökéletes részei a tökéletes egésznek.

Minden osztály élén szakorvos áll, kezében a legjobbnak bevált segéd-eszközökkel, oldalán a képzett ápolóval, a világnak egyik leggyönyörűbb kórházában. A tudásnak ezzel a genie-corpsjával meg lehet indítani a hadjáratot úgy a járvány pusztításai, mint a hétköznapi polgári nyavalyák ellen. Nem csodálkoznám rajta, ha egy-egy fölgyógyult és kiszabadult beteg visszavágyódna ide, ahol aránylag csekély áron részesült kitűnő kezelésben s hű gondozásban. De ezek az urak föltették magukban, hogy kérlelhetetlenül kigyógyítanak mindenkit.

Erős vonzódásom a gasztronómia iránt a konyhába vezérel. A vegyelemző orvos karcsú éprouvettejeitől az öblös fazekakhoz, a görcsövi gyalunak csak nagyító üvegen át szemlélhető vékony szeleteitől a bőven szabott borjú-szele-

tekhez; a patika diák-konyhájáról a lobogó tűzhely mellé, infúsumtól a leveshez, pillulától a gombócához, a vékonyra kent tapasztól a vastagon kent túróslepényhez, irtól a zsírhoz, bajtól a vajhoz. Étvágyingerlő kellemes illatok terjen-genek itt. Ez az egyetlen, ami egyaránt a régi jó szabad tűzhelyre s az újabb takaréktűzhelyre is emlékeztet. Mert itt főző és *sütő-gépek* vannak. A közepén egy roppant fazék — ha nem veszi rossz néven ezt az elnevezést — amelyben tíz percz alatt porhanyóra föl *ezer* krumpli. Áhítatos bámulattal nézné ezt a jótevő boszorkány-üstöt a mi tót atyánkfia. Ha eltörne, bedrótozná arany dróttal. De nem törhet el, mert rézből való.

A főszakácsnő működik itt az ő adagoló nagy kanálával, az ő nagy késével, mellyel a legszebb porciókat operálja le a bárány gerinczéből vagy az ürü czombjából, halottkémi vizsgát tartva számtalan csirke holtteteme fölött és gombócok rendszerét galuskára bontva szét.

A mosó konyha, egyik főbiztosítéka az ebben a kórházban a végleteleg fokozott aszeptikus elvnek, szintén követeli az elismerést. A kallózó gép ereje minden sulyoknál alaposabban gyötri fehérre az egyes vászonszálat is. Ha pedig még makacskodott volna valamely szenny-morzsa: az öblögető forgatag szédítő játékában, ebben a tisztító örvényben ott felejt. Az önműködő mángorló az ő elmés szerkezetével s bölcsességének súlyával simára lapítja a gyorsan szárított ruhadarabot. Az egész folyamat a kiolvasástól a berakásig, a kosártól a szekrényig kitélik *másfél órából*.

A barákokból egyelőre csak öt készült el. Háború esetén tizenkettőre szaporíthatók. Mindenik a szükséghez képest fűthető és szellőzhető. Hosszú rendben állanak ott a betegszállító szekerek és fourgonok, a rázkódást neutralizáló vagy legalább enyhítő engedelmes rugókkal, nyoszolyával és asztallal. E teljesen fölszerelt szállító szekerekből tizenhatot a német lovagrend ajándékán bír az egylet. A hegyekben vívott harczok alatt azonban az ilyen kocsi épp oly tétlenségre van kárhozthatva, mint a lovasság. De segít a tiroli

mintára készült hegyi szék, a *gyalog nyereg*. A sebesültvivő katona ezen hordja a kötöző hely felé a meglőtt harczost. Viszi meredeken föl és meredeken le, híven, bátran, biztosan. S midőn a véres habom nyomán, mint az éhes keselyű s a torkos sakál, jő a sárga kísértet, a járvány: megint ezt a védtelen védő bajnokot látjuk ott, aki nyújtja az első gyógycseppet és, ha nincs már foganatja, viszi a sírba. *De előbb nem*. Szándékosan nyomom meg ezt a három szót, mert a félelemnek és hebehurgyaságnak is számos az áldozata.

Sétám végére érve, a mentő-eszközökkel s ruhadarabokkal bőven megrakodott tárházak és a soron kívüli ápolónók pihenő tanyája mellett elhaladva, elérkezem a ragadós betegek elszigetelő épületéhez s innen a halottas kamrába. Hála az égnek, üresen találtam mind a kettőt, Legszielén van a téres kórháznak, messze a szenvedőktől. Innen el nem hat hozzájuk, sem a gyászoló szívek siratása, sem a kis torony harangjának bánatos búcsúszava. Megnyílik a kapu s ezen kihajt csöndesen a fekete szekér. Mert, jó doktor urak, a halál ellen még sincs orvosság.

Az Erzsébet-kórház, mint beválik béke idején, be fog válni háború esetén is., Feléje akarom irányozni minden osztály figyelmét s rokonérzetét, amelyre oly nagy mértékben érdemes. Hiszen az általános védkötelesség mindnyájunkat szorosabbra fűz a hadsereghez. Fiaink vannak ott s az ő szívük elcsorgó vére a mi vérünk. Az ő gyógyulásuk és megenyhülésök a mi örömünk.

— IV. Beteg állatok. —

Hajdanában, mikor még a birka is vad volt s mindig szabad ég alatt járt és hált, meg nem ártott neki a jégeső sem. Az állatnak is megvolt a maga paradicsomi korszaka. De midőn mindinkább magához édesgette az ember, hogy azután igába törje: szokásai megenyhültek, az idő

vizszontagságai iránt érzékeny lett s föltámadtak az ő szőrös keblében is az ideges nyavalyák.

A hajdankor meséiben oroszlán játszott a báránynyal s a modern mesében — valamennyinek metsző gúny a tanulsága — a fűszál az ő füvecske fiának eldicséri azt a szép tarka állatot, mely bársonyos talpával kímélve lép el fölötte. Ez a — párducz. És remegve inti tövének gyöngé hajtását attól a rettentő, vérengző állattól, mely épp most szökel feljök s őket meg fogja enni. Ez a rettentő fenevad a — bárány.

Az istentelen új korszak már az állat *lelkéről* beszél s a tudomány fennen hirdeti, hogy a fajok értelme is fejlődik s egyénekenként épp úgy válnak ki az osztályból, mint a nép sokaságából a költő, a művész, vagy a bölcsele. Barney, a tudós kutya; Almanzor, a művész ló; Zoroaszter, a jövendőelő elefánt; a kótából kukorékoló kakas; a beszélő madár s az idomításnak, vagy — mondjuk ki bátran: a pädagogjának nem-é kiváló sikerei? Nem-é Humboldt Sándorai, Carusói, Gambettái ezek az állatvilágnak?

Hiszen az egyik vizsgáló, Darwin vakmerősége már odáig tévelyedett, hogy kimutassa az ember származását a gorillától. Most már csak az van hátra, hogy egy másik, még merészebb kutató bebizonyítsa az állatnak emberré való finomodását. S ha odáig szerencsésen ki nem hül a föld, szomorítóbb mésallianceokra lehetünk elkészülve, mint amilyenek a polgári házassággal járnak.

Évezredek lefolyása alatt a betegség s a napszám révén törődött hozzánk az állat. A közös nyomorúság jó barátokká tett; s párhuzamosan haladva egymás mellett, akárhány kutyát látunk, mely kölykeinél jobban szereti a gazdáját, s akárhány emberi szület, aki jobban aggódik a tehénkéje — illetve az angol telivére, mint a gyermeke betegségén. A paraszti s a nagyúri rendben akárhányszor tapasztaltuk ezt.

Nekem, aki paraszt már nem s nagyúr még nem vagyok — nekem a beteg gyermek után leginkább esik

meg szívem a beteg állat fölött. Ez se tudja szegény elmondani, mi lelte, hol fáj neki.

Egyes kór-eseteket láttam én is: mikor a bojári pusztán a lóherétől felpuffadt riskát csutakolták erősen s negyedóránként egy itcze petróleumot öntöttek a torkába; vagy mikor a gecseri pusztán a nyüves ürüt bagólével «gyógyíjja» a számadó juhász, mint ezt Mokány Bertalan úr az ő vonzó életrajzában tüzetesen közli a nyájas olvasóval. Kerge juh, pipes csibe is forgott, csatában szügybe lőtt paripa is vergődött már előttem; sőt kötelességem is lett volna medikus koromban nála nézni az epizocziologianak. De állati kórházat még nem láttam.

Azon a soron, mely a Városliget felé visz, a kirándulótul jobbra, angol stílben épített pavillon-rendszer ékeskedik, melynek hivatalos neve: «*M. k. állatorvosi intézet*».

Szálmagas, széles markú, vörös fülű tanuló jelentett be az igazgatónak. Milyen más is a veterinárius, mint a halovány, vékony dongájú medikus! Amazon meglátszik, hogy a lovat is le bírja teperni; ez legföljebb lopott macskának tudja harmadmagával megkötnöni a lábait, hogy az emberiség üdvére megnyúzza elevenen.

Az igazgató — *Tor may*, aki azóta fájdalmunkra meghalt — nyájasan fogadott. Piros pozsgás, mosolygós arcz, vidám szem, kemény kéz-szorítás. Por és hamu már ő is

Tanulságos kalauzolója mellett néztem meg ezt a jeles intézetet, melynél különb felszerelésű Európában az idő szerint kevés volt. Minden tanár az ő hallgatóival, tan- és kísérleti anyagával, dolgozó szobájával s könyvtárával teljesen különválasztva a többitől. Gáz-, víz- és villamos vezetékek nagy hálózata ágazik szét az egész telepen. Az élettani osztály az ő optikai, szövettani és vegyészeti eszközeivel s készülékeivel, tanár és tanuló az ő külön bűvárlati szerzásaival, fölül állanak az olcsó magasztaláson.

Egy termen haladunk át, melynek nagy üveg szekrényeiben műtevő eszközöket látok. Mi az a rettentő kerti kés? Érvágó. Hát az a szörnyű harapófogó? Az meg foghúzó. Meg az a kengyelvas mire való? Azzal a ló száját nyitogatjuk. S ez a véghetetlen ólomgiliszta? Ezt vízzel töltjük meg s az éreznek könnyű hajlíthatóságánál fogva mint hűsítő borogatást rakjuk az állat forró marjára, tomporára, vagy ahol szükséges.

A preparátumok, a bél- és gyomorkövek óriási példányai; a szörgubancz, melyet egy szarvasból fejtettek ki s mely úgy képződik, hogy az állat, nyalva magát, az apró szőrszalakat lenyeli, érnek annyit, mint az ékszerész kirakata. Egy-egy kórboncztoni darabnál meghökkenek. Az emberi példányokhoz szokott szem nem tudja gyorsan beletalálni magát, hogy az a széles világosságú cső egy ökörnek a torka; vagy hogy az a vékonyka átmetszet, mely a csecsemő érének felel meg, madárka zúzójának az átmetszete. A kibővülésnek s összeszomlásnak szokatlan arányai.

Még csak egy pillantást a szoroson nem ide tartozó vetőmag-vizsgáló terembe. Itt folyik ugyanis a kísérleti csiráztatás, mely a gaz-, gyom- s burján-mag fölismerésére szolgál, hogy az ép szemmel össze ne vegyüljön. Agyag tepsiben fülük a mag, de csak gyökcsiráig. A tudós szemének a sásra nincs is szüksége. Neki ez a piczi hajtás elég s belőle rögtön meghatározhatja vad voltát. Épp így folyik szemközt az élettani épületben az ital s élelmiszerek vegyi és górcsövi megvizsgálása. A bor, sör, szesz stb. a földművelési ministerium részéről lepecsételt, ismeretlen eredetű palaczkokban kerül a vegyész elé, aki részrehajlás nélkül veti kísérlet alá s küldi be róla az ő véleményét. Egy csöpp neki elég. A maradék bort aztán a «szak-szolga» veszi át, aki, bár jóformán tele üveget kap, szintén lelkiismeretesen, de jóval gyorsabban és alaposabban szokott a dolog fenekére jutni.

E műhelyből származott annak idején a mi ivóvizünk megsemmisítő kritikája is. De már az ivóvizet nem a «szak-szolga» szokta megvizsgálni s teljesen megbízáván a nagyságos ura véleményében, a maradékot kisuhintja a palaczkból.

A bonczteremben vagyok. A prosectori márványasztalon gondosan kihámozott izom-részek. A többi asztalon is szerteszét holt anyag, hogy a vizsgálatban való életté, alkalmazásával nyerességé váljon. A segéd-osztályban állati foetus: egy meg nem született csikó, belövelt véredényekkel s madzagból pótolta idegzetel. Meg borlében őrzött egyéb kórboncztani csodák. S körül semmi bűz, semmi szenny. Folyton ömlik vagy permetez a víz és előblögeti a romlásnak és halálnak minden nyomát, magvát.

Másik pavillonba nyitunk. Legyek elkészülve a legzajosabb fogadtatásra, monda kalauzom, mert most következik a kutya-klinikum. S hogy megfordult zárában a kulcs: elégikus vonítás, alattomos morgás, boldog csahítás és bús kaffogás kábító egyvelegben csapott felém. Kuttyák macskazenéje.

Az udvar köfalába eresztett gyűrűkhöz vannak oda-kötözve a gyanús betegek, s bajukhoz képest szomorúan, mérgesen vagy félénken néznek ránk. Az épületben a meghatározott «esetek» üvöltenek és vinyognak. Az egészséges kutya is idegesebb minden egyéb állatnál, hát még a beteg! Victor Hugo költőnek mondja az ebet a négy lábúak között. A sokat megénekelt pacsirta, ha fönnlebeg, nem háladalta zeng az égnek, hanem éhes dalta a földnek. De a kutya hálanyöszörgése, a kutya vígsága, fájdalma, hűsége, bátorsága mind igaz indulatok és hevületek. Mindenik érzet ott van farkának hol alázatos lehajlásában, hol víg csapkodásában, hol fölmeredő vitézségében. Mintha csak kardot rántott volna a gazdája mellett. S felismerjük szinte emberileg néző szemében a hűséget, lelke hullámszásait kiérezzük hangja sokféle árnyalatából. Hiszen sírni tud és örülni, mint az ember.

Hát beteg ratlert ki látott már? Ezt a folyton izga, kiváló-kép eleven legényt nem is képzelhetem nyugodtnak. S íme, mily töredelmesen, bűnbánólag pislog rám. Jellemző vonás az állatban, hogy a vérmese megjuhoz, a jámbora meg neki-vadul. Lám, az az ideges mopsz-hölgy, aki szeszélyeivel gyötörte jó asszonyát s egész környezetét, milyen alázatos

lett! Jó kövérke a kedves. Lesz tehát mégis kutyából szalonna. Persze, ha selyempárnán ül s tejszínes csokoládét kap uzsonnára.

Eszembe jutott az a régi jó német humoreszk, midőn a vén kisasszony az ő elhízott mopszliját hozza el a kutyák Aesculapiusához, a «forschmeister» úrhoz, hogy azt a nyafogó dögöcskét gyökeresen kúrálja ki. «Elrontotta a gyomrocskáját!» panasolja a bánatos vén kisasszony. Majd segít róla, biztatja a tudós erdőmester. Hanem drága orvoslás lesz. Ötven tallér! De nem sokalják érte, s másnap a gyógykezelés megkezdődik. Apró képekben van feltüntetve a remek traktamentum. Első nap reggelén hűtött édes kávé helyett kurta korbáccsal jól elveri a «Schneckerl» mopszot az erdei csodadoktor s dob neki egy marékkal vad almát. Másnap dupla verés, reggelire meg uborka haját. Harmadnap tripla korbács, reggelire egy ócska újságlapot. És bámulatos eredménnyel jár a kúra; mert a kövér kedves hatodnapra végkép lefogyott s hetednapra mohón ette meg a vadalmát. A tejszínes hűtött kávé sem esett neki jobban. A kisasszony pedig — ezt ábrázolja az utolsó rajz — boldogan fizeti meg a mosolygó forschmeisternek az ötven tallért.

Ezzel a mi példányunkkal nem bánnak ilyen keményen. Kap tisztességes kutyakosztot, s fizetnek érte naponként húsz krajczárt. Ott kesereg egy ketreczben a nyurga Szellő is, az alföldnek legnyúlfoghatóbb agara s gazdája nélkül is híres, neves, nevezetes az egész országban.

Árva újfundlandi. Hűtlenül hagyta el az ura, egy fővárosi ügyvéd. A sajátja volt és nem vitte el. Helyette azonban vitt el olyasmit, ami nem volt a sajátja. Hitele, boldogsága ebek harminczadjára került. A roppant kutya lesütve tartja fejét s csak egyszer nézett ránk. Aztán lefeküdt s hátat fordított. Megvolt benne a kutya-becsület: röstelte a gazdáját, de bánkódott utána.

«Veszettebes, peczérdu» hazánk szolgáltató elég hydrophobics esetet. (Ezt a két epithetont Csernátony Lajos alkotá «Ellenőr» című lapjában.) Szörnyű látvány is az a

veszett kutya. Szinte jól esett hallanom, hogy e pillanatban nincsen. De nézem az erős rekesztéket, amelyben forog az ilyen szerencsétlen állat s marja fogaival a kérlelhetetlen vasvesszőket. Csak egy veszett kutyától megmart vidám kopó van itt elfogva. Hogy nyalogatná a kezemet, hogy kéredzkedik hozzám! Te kedves, okos állat; néhány nap még s aztán elszontyolodol, éles csahintásod rekedtre vál, víg farkadat a lábad közé csapod, hű tekintetű szemedet elborítja a vér s fehér fogaid közül szakad a vékony, üveges tajték. Vergődésed még sem lesz oly kínos, mint odaát a vegyész osztálynak tudományos kízó-kamrájában egyik pajtásodé a «kutyabölcsőben», ahol szigorú csavar köti le s az ereibe csöppentett iszonyú curara bénítja meg, a füledt dél-afrikai rengeteg ragyogó virágának a nedve, egy méreggé vált harmatcsöpp. Még a szeme héját sem csukhatja le, még csak nem is vakkanthat, míg a kísérő tanár a testét nyitogatja.

No, no, asszonyom s érzelmes kisasszony! Az mese, hogy az elevenen fölnégyelt hal jobb ízű; az azonban bizonyos, hogy az élő kutyán ejtett kísérlet javára válik az emberiségnek, mint válnak a harmadik pavilion egyik fiókjában tréfálkozva forgó, takaros tengeri malaczkák, melyekbe tegnap ojtották bele a halálhozó kóroanyagot. S a házi nyulak s ürge fiacskáik is, hogyan ugrándoznak, járják a bolondját, s mosakodnak. Pedig ez a tarka, meg az a fehér, már nem nagy hasznát veszi a toillettenek. Sima szőrű finom irhája holnap ki lesz terítve. Oh kegyetlen, megváltó tudomány!

Kívül az egyik lovász egy reconvalescens angol szürkét jártat. Még nem is olyan rég — typhusa volt a délczeg paripának. Büszkén lobogtatja most sűrű, lombos farkát, s kényesen rázogatja dúsan hullámzó sörényét.

Istállóba ... bocsánat! — lóterembe lépek. Itt még nagyobb a csín, a rend. Egyiknek torka, másiknak pofája van bekötve. Hát őket is bolygatja a torok- és fogfájás. Az ő veséjük is a minden Brightok útján fajul el, az ő szívük szelepe is meghibban, az ő tüdejüket is örli a gümő. Az ő bordáikat csak úgy kongatják, léleketöket csak úgy hall-

gatják, testök fokozódó vagy hanyatló melegét csak úgy mérik meg, mint a szenvedő emberét. A mütő-czirkuszban (együttal lovagló-iskola) széles pántok rögzítik minden tagját, úgy, hogy az operáló kezét egy rándítás sem akaszthatja meg.

A hidlás, melyen áll, medenczét föld el, melyben megfőrsztik; feje fölött vastag sugarú és permeteg zuhanyok rendszere. Vérmes betegségben erre nagy szükség is van. íme, ez a szétvágott nehéz ajtó s az a kirúgott fal: kólikás paripának romboló műve. A falon horpanatok és horzsolások. Mert a beteg állat görcsös rohamaiban a szó szoros értelmében neki megy a fainak. Itt vaddá lesz a jámbor igás.

A patkó-raktárban látom, hogy a megsántult jó csödörnek megrövidült lábát milyen ügyesen pótolja a patájára vert vas mankó. De már a megvakult jó csödör szemének nincs orvosság. Az oltalmologia minden ő vívmányaival tehetetlen áli a staphyloma és glaucoma előtt. A trombita-izom, mely csupán lónál fordul elő, izgatáskor megragadja a szemtekét s bevonja az üregbe úgy, hogy nem lehet hozzá férni. Ezt az izmot a gondoskodó anyatermészet védelmül adta a lónak, nem gyanítván, hogy valamikor a vakmerő tudomány a szemtekébe is beleszúrja majd a kést, ollót, hogy darabokat szabdaljon ki onnan. A veterinariában még alig van nyoma a Siklósyak, Vidorok és Szilyek szerencsés kezének. Tán Vlk Podjebrád, Mucsának hírneves «barmologusa» fog e-részt is eljágni.

Egy fülkében külön borzas tinócska kérődzik. Ez is kísérleti állat. Hogy a konkolynak takarmányi értékét meghatározhassák, addig laktatják jól vele, míg éhen vesz tőle.

Mint az emberek sorában, az állatokéban is a szegénység szolgáltatja a legtöbb beteget. Rossz táplálék, hosszú és korai munka, nyirkos vagy sötét ól. Némelykor, mint a híres Verneuil vagy Morbihan példája mutatja, magas származású ló uraságok is kerülnek ide, midőn az eset súlyos. Amolyan hétköznapi bajoknál a professort a házhoz járatják.

Egy-egy csúzos vén papagály vagy hystericus kakadu szintén itt keres enyhületet. Az évi kimutatásban látok bejegyezve beteg majmot, tyúkot és kanári madarat. A majom gyomorhurutban halt meg, a tyúk májtúltengésben; olyan nyavalya, melyet mesterségesen nevelnek bele a lúdba. Ezeket a derék madarakat azonban, úgy látszik, immúnissá váltotta a hosszú századok óta gyakorolt hizlalás, mert a māj túltengésébe még nem halt bele egy lúd sem.

A kanári meg «szívurok-vízkórban» szenvedett, de szerencsésen kigyógyult.

Természetükre nézve az állatok halála is különféle. A ló nehezen és tompán haldoklik. A kutya minden idegszálával kapaszkodik az elrebbenő életbe. A macska stoikusán, nyúl és szárnyas némán hal meg.

Beteg sertés is van. Természetesen megzabált a — disznó! Hej, de nem köll neki az a hánytató! Ordít s majd fölveszi az egész m. kir. állatorvosi tanintézetet. És ami ennél is keservesebb: nem kap enni. A birka, a saját bundáján heverve, bután nézi ezt.

Annyit láttam és beteg csacsit nem láttam. Hja, mondja az igazgató, az még itt is ritkaság.

Bulwer az Ő «Pelham» regényének előszavában keservesen panaszkodik nemzetére, melynek előkelő termeiben holt számar körül forog a társalgás: «Ki látott már holt számarat?»

S mert a rossz példa ragadós, magam is többeket kérdeztem már, láttak-e már.

Senki se látott.

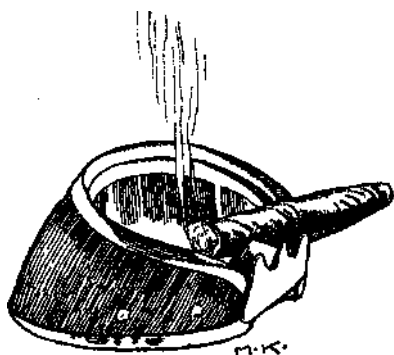
— De ön csak látott? fordulok az igazgatóhoz.

Rám nézett s komolyan monda, hogy nem ő. A régi intézetben volt egy ilyen betege, aki jóllakott gyaluforgácsal; de biz' azt szerencsésen kiheverte.

*

Elöttem egy hamu-csésze, melyet a «Laternbub» patájából készítettett számomra Tormay, amiért néhány héttel előbb oly szépen sirattam el ezt a diadalmas futót. Latern-

bub megbotlott egy hancsikban s lábát törte. Amire oda-
lépett melléje Semsey Lajos és könnyezve lőtte agyon
a nemes telivért, mely annyi győzelmet aratott gazdájának.
Itt az intézetben szedték aztán apróra. Ma már előbbre
vannak: egy kis narkózis után, fából való pajtására, a szent
Mihály lovára emelnék, kórházba vinnék s a lábszárnak törött
végét egymáshoz illesztve, lege artis összeforrasztanák. Ha
pedig sánta maradna, valamelyik fővárosi ló-suszter pótpatát
varrna alája.

VÉR FÜRDŐBŐL jövök. Vöröset látok s a lélegzetem elszorul. Hogy a secessió s költészet még nem lelt hangokat a vágóhíd iszonyainak megéneklésére! Lantján méltóbb dalt alig verhetne ki. Agyam még el van kábulva a vérmámortól. Sehoh a vörös téglafal, mely itt annyi undok mészárlás fóliája gyanánt szolgál, nem példázza jobban a vágóhíd borzalmait.

Ott jártam s a három közül kettőt megtapasztaltam: monumentumait az emberi falánságnak. Mért, hogy a nép babonás szeretete megvédi a gólyát, fecskét, míg a többi madarat nem bántja? Én a lóval vagyok így. Dehogy néztem meg, midőn lebunkózták.

Elsőben is a régi vágóhíd födele alá léptem, ahol a mi békességes szarvasmarháink hal meg a tagló ütése — a kedves boczi, a buta ürü, az ártatlan báránka, a fürgé kecske s az ő vidám gödölyéje vérzik el a gyilkos kés alatt. Majd betértem a sertések vesztőhelyére, melyet vagy negyedórányira építettek a régítől.

A terjedelmes intézet közepéből hatalmas torony emelkedik, melyet tagló-motívumokkal ékesítettek. Ez a művészi

dísz itt véres valóságot jelent. Szinte olybá tűnik fel, mintha a rettenetes Moloch templomának volna a tornya. Oltári szobra talán maga a bálvány, az az elhízott undokság, aki roppant bendőjébe naponkint százával temet el ökröt, tulkot s egyéb négylábút, s imént csapolt párolgó vérrel locsolja. És amire ellakott, roppant bivaly-irhára heveredik le, nagyokat csuklik, hortyog és akkorákat böffen, mint a tűzhányó hegy, és papjai forognak s véres kezeikben magasra emelnek vérző hurka-füzéreket s bögnék valami himnust: a Moloch altató-dalát.

Midőn, több éve most, a párisi La Villette vágóhidját, az Abattoirt látogattam meg: már akkor voltak ilyen rémlátásaim. De mivelhogy a szegény barmokkal francziául beszélnek ott, szinte enyhébbnek éreztem a jelenetek megrendítő rútságát. Itt nálunk azonban magyarul förmednek rá az ökorre, akármilyen nagy állat is. Régebben persze németül is kellett értenie, főkép midőn azzal biztatták, hogy szenvedése nem leszen hosszas tartamú.

A marhák között kivégzés előtt rövidszárú korbáccsal vernek szét, ha pedig makacskodnak, görcsös bottal. S minden ütés után vastag kolbász dagad ki a tűrő barom szőrén. Nagy kár nem jár vele, hiszen már a következő perczben a sújtó erő örökre leteríti, midőn csak lassú remegésben vonaglik meg valamely végtagja. Ez a vonaglás azonban nem jelent már sem életet, sem fájdalmat. Ez a remegés — irgalmas szívünk megnyugtatása végett így tanít bennünket a fiziológus — amolyan öntudatlan visszaverődése az életnek. Ami végre sem üres beszéd. Brücke, a híres bécsi tudós előadásain akárhányszor láttuk, hogy az imént lefejezett béka a jobbik hátsó lábával sikálja le a bal czombjára ejtett sósavat. Minden esetre szokatlan módja a reflektált mozgás kiváltásának.

A budapesti vágóhid valóságos minta-intézet. Nincs, tán a chicagóit kivéve, mely fölülmúlná. Tökéletesnek volna mondható, ha baromvásárunkat is, mint p. a párisit, földél

alá terelhetnők. Amely hiányról, tán mire ezek a sorok megjelennek, már segítettek is. Hiányt mondtam! A tenyésztő s kereskedő urakra nézve az lehet, de a mi vitéz marháokra nézve bizony nem. Edzett, kemény állat ez; egyaránt állja a fagyot, a hőt. Pusztán született, ridegben nevedett s csak a kényeztető hizlalásban puhul el, amit végre is el akarnak érni vele. És vasúton viszik a halál elé. A vaspályán való utazás különben nem kényelmet jelent neki; inkább gyötrelmet, habár csak rövid ideig. Kedvesebb volt neki régi módja az utazásnak, mely hetekig is tartott, midőn a Tisza mellől a bécsi Duna, a Pegnitz, vagy akár az Odera partjára is elhajtották, apró falvakon s népes városokon keresztül, végtelen és forgalmas országutakon, melyeken ugyancsak keserves volt a pásztori hajcsár munkája, aki szinte stratégiai tudással vezérelte a rábizott értékes jószágot. A sereg élén lóháton a számadó gulyás, a végén is lovas ember. A harmadik s negyedik oldalvédül egyengette a sort, még pedig hadsegéd — azaz kutya nélkül. Erre a néhány ügyes és bátor emberre nézett a jókora, néha 300-at is meghaladó darab szállítása-terelése — olyan szolgálat, mellyel az amerikai *cowboy* sem bírta volna a versenyt. Persze, hogy a hosszú út alatt súlyban vesztett az állat Hanem azért a meghajtott magyar ökör még mindig *abbas* volt a német *vacca* előtt. A magyar gulyás, mikor már a németek között járt címeres barmaival, élte az alkalmat s afféle hevenyészett ökör-viadalokat rendezett a faluvégen vagy a város határában. Boroszló és Norimberga krónikásai ezeket a viadalokat föl is rótták emlékezetül.

A magyar fővárosba messze földről jöttek szakértők tanulmányozás végett és jönnek még jelenben is. Érdeklődve forgattam a beiratkozott angol, francia, hollandus, belga s német urak neveivel teleirt vendégkönyvet. Egyik lapján kelet-ázsiai urak is vannak bejegyezve. 1873-1903-ig csaknem minden lap mutat fel japánokat. Itt jártak Kubota, Mijari, Makio, Kurakiki, Tsunó, Sivatora-Matkumura és Jamane urak, valamennyien doktorok, akik jobbára német egyetemeken

nyerték el oklevelöket. Ez is annak a bizonyítására szolgál, a sárga faj fiai mekkora hévvel, szinte mohósággal szerezték meg s értékesítették az európaiak tudását. Ő fensége Gondoziojo maharadzsa, valamelyik «Pur»-nak a fejedelme, szintén megfordult itt. Vájjon mit kereshetett nálunk? Hiszen az istenséggé vált szeretet, jóság és bölcsesség: Budha megtiltja az állat megölését! Vagy talán ... A hús gyöngye s különösen a hassal szemben az.

Az egyik vágóhíd kiterjedése 138,139 □ m. Másfél millió forintba került a németországi *van der Hude* és *Hennicke* tervei szerint épült intézet. Történetét, rajzát és tüzetes leírását a fővárosi hatóság olvasásra nagyon érdemes két vastag kötetbe foglalta. És — mert hát ilyenek a számok emberei — a szerzők egy szóval sem emlékeznek meg *Begas* Reinhold szobrászt mesterművéről, mely a bejáró kapuja mellett, a két oszlop ormán tünteti föl azokat a pompás mészaroslegényeket, amint erejükkel és fölényes értelmökkel lebírják a hatalmas állatokat: a bivalyt s a bikát. Talán legkülönb szobrászt művünk ez, zokon ne vegyék mondásomat a mi honi képfaragóink.

És mivel magasba tornyosodó s hosszan elnyúló számsorok nyugtalansággal töltik el lelkemet, néhány merev tételtől gyorsan szeretnék megszabadulni. Jól tudom, mily ékesszóló tud lenni a szám — de szt. Malthus és budapesti növendékei nem veszik panaszkép, ha mellőzöm a statisztikai részleteket. Az istenért, csak grafikai kimutatásokat ne a marha- és gabnaárak hullámvásáiról, a ragadós betegségekről, száj- és köröm-nyavalyáról, illetve befolyásáról s népesedési mozgalmról. Röstellem is ezt az én számiszonyomat s fájdalom ellenszenvemet minden iránt, ami józan és abszolút.

Tehát: 1857-1860 januártól decemberig, midőn még csak 132.000 lélekből tellett a főváros lakossága, elfogyott 41.146 ökör, 12.128 tehén, 10.341 borjú, 15,146

ürü, 300 kecske s 85.000 hizott sertés. Eladdig Pest-Budának különféle városrészeiben 32 magán vágóhíd állott fenn. Nemsokára ezután megszűnt ez a szabályozatlan hús-ipar, és minden mészárosra nézve kötelezőleg, 1872. megnyílt a központi vágóhíd. Mily számokkal álltunk szemben már 30 évvel később! 1902. vágtak (ütöttek, szúrtak, metszetek) 67,853 ökröt, 115,741 borjút, 22,023 birkát, 132,490 disznót s 36,517 bárányt. Képzeltető, az ilyen fokozatos emelkedés ez idő szerint mekkora összeget mutat fel. És mekkora tömegét a munkának! Mert kora reggeltől estig itt egyre ölnek, ölnek, ölnek.

Az a másfél millió forint alig hajt négyes kamatot. De a tőke és jövedelem közt fennálló kedvezőtlen aránynak alig van jelentősége, midőn a honi állattenyésztés gyarapodása s 400,000 embernek hús-szükséglete forog szóban. (Mert a másik 400,000 lakosnak vajmi ritkán kerül hús az asztalára, és pedig nem azért, mert növényevő.)

Amit vágómarhában láttam itt, csekély minőségű. A javát Bécsbe viszik, mert ott jobb áron kél. Nekünk a silányabbjából jut s ez persze olcsóbb is. Egyébként: mintha a világhírű magyarhoni marha, a hajdan erős barom hanyatlásnak indulna. Már nem mutat akkora ellenálló erőt mint régebben, nem oly edzett s nem viseli már el ősi szívósággal az időjárás viszontagságait. Homlokának ékessége se mutatja azt a szarvközi távolságot, a lantnak nemes hajlású vonalait. A legelők megszorítása, a tagosítás, a mélyebbre szántó mezőgazdaság, a roppant kiterjedésű szűz földek művelése — mind ez magyarázza a magyar Ökörnek tagosságban s díszben való megfogyását De ha maga nem, tenyésztő gazdája annál biztosabban lesz «címeressé», mert hát miért ne emelnék őt is magyar nemességre, amelyre tán inkább rászolgált, mint egy-egy uzsorás. Ennél és egyebeknél fogva: ha mink is megkívánjuk a televény roastbeefet, Bécsből hozatjuk. Valamint hogy előkelő vendéglőinkben bécsi, magyar húst eszünk, mert hiszen nagy marháink mind oda gravitálna Oh, sanyarú idők, oh termő hazám!

Búzaország fővárosában drága és hitvány a sütemény, míg Bécsben eszményi zsömlyét aprítanak a kávéba. Siófokon megütköztem a fogasnak hitvány s árának nagy voltán. «Hja», monda a vendéglős, «mikor hát Bécsből hozatjuk a balatoni halat!» Már most hogyan tekintsünk jó szemmel a szívárvány-színekben tündöklő magas tó s a szőke Duna mellől a kék Duna partja felé? S ha még ennél is keserűbb vádra akarnék fakadni, elpanaszolnám, hogy még nem rég *amerikai* szénával és szalonnával támasztottak versenyt a *debreceni* piacon, vagy támasztanak még ez idő szerint is. Ennek a fonákságnak okait ki is magyarázták előttem, de ki nem mentették.

*

A halálra szánt állatot külön akolban tartják, míg órája üt. A fehér barmoktól elválasztva, más rekesztékben áll a szerecsen szarvasmarha: a bivaly. Nagy fekete szemével busán tekint ránk. A *colored race* különválasztása még itt is. Mint ahogy zsírosabb a bivaly-tej, azonképen durvább a húsa is; és így, bárha ennek több a tápereje, mégis olcsóbb.

Jóllehet a dúsan ömlő víz mindenünnen előblíti a vérnyomokat, az állatok mégis meg vannak riadva s börtönük-ből keresik a szabadulást, mert a bő víz teljesen el nem mossa a vérszagot sem. Az állat megszimatoalta az ismeretlen veszedelmet s szorongása rövid böffenetekben, szakgatott bömmögésben törekszik világgá, mely a magas ablakból szűrődik alá; visszaverődése annak az égboltnak, mely a puszta fölél borul, ahol még néhány nap előtt szabadon mozgott.

A vérnek átható, fanyar szaga a mi lelkünket is háborgatja. Sose bírtam megérteni a «vérgyógyimódot», a hämatoterapiat, melyet első egy francia orvos vezetett be. De nem csak hogy francia — ennél is több: párisi, s mindezek hegyében fiatal is, aki azzal a merész állításával, hogy a párologó vér meggyógyítja a sorvadást, számos híveket és hívöket szerzett. Valóságos népvándorlás indult meg feléje, midön vérszegény, elvirágzott hölgyeket ifjúság-

gal s szépséggel biztatott, ha az ő kezeléséhez folyamodnak. Seregestül ostromolták a rendelő szobát s közöttük sok bájos fiatal asszony, aki nem érte be épsége s szépsége boldog virágzásával, hanem még bajosabb s még fiatalabb akart lenni. Mert lehet-e nő elég bájos és elég fiatal?

Hát ott vergődik a gúzsba szorított állat s szívének végső lökései kergetik a forró italt a példázó piros rózsával festett ivópohárba. Az italt szakácsi tudással megkavarják, hogy meg ne aludjon. Tán még osztályozzák is, mint a bort: mustnak jó lesz a báránylvér, a bika vére meg természetesen bikavérnek. A boulevardi élcz rá is fogta ezekre a nőkre, hogy hiszen őket ez az iszonyú jelenet nem is igen bolygatja, mivelhogy megszokták, *saigner a blanc*. Mert ah! ... mindig is akad balek *seigneur*, akit egy csinos *saigneuse* az utolsó vércsöppig fehérre köpülyöz.

Az áldozati marhának a börtönben még koplalnia is kell. A tudós mézszáros-czéh t. i. abban a vélekedésben van, hogy az éhező állat húsa porhanyóbb. A sokféle csarnokban izmos vágólegények sűrögnek. Rajtok a fehér «jánkli» s kötő piros-pöttyes mintával van elhintve, száras csizmájuk vastag alvadékban gázol, mert hogy itt «vértől iszamos a padló». A kemény sodrású pórázon három markos legény húzza a berzenkedő barmot a hidra. Lábát makacsul veti meg, fejét nagy erővel szegi oldalt s ilyenkor szép fekete szemének csak a fehérje látszik. A földött utcának egyik-másik kapujából tompa ütések hallszanak. Minden egyes ütés valamely ökörnek, daczos bikának vagy jámbor tehénnek jelenti halálát. A folyosó közepe táján pedig, a kapu előtt ül egy fehér szakállú szelíd öreg zsidó, aki a körmén húzza végig a hosszú és széles metszőkés pengéjének hajszálfinomra köszörült élét, hogy hibátlanul s megakadás nélkül, áldás mormolása közben, a gerincoszlopig vágja keresztül az állat torkát, mint ezt Mózes törvénye parancsolja.

A fiatal mézszáros, meg az agg sakter: egy se mutat szikrányi izgatottságot, vagy részvétet, mint amilyen az

én buta szívemet remegteti meg, s az én fegyelmetlen idegeimet tépdesi. Amannak a mestersége az ölés, ennek megszentelt szertartásos cselekedet.

*

Beszélnék állati kegyetlenségről. Az igazi bestia azonban a mélyen tisztelt ember. Legvérengzőbb valamennyi közt. Vadászatain gyilkol mulatságból. Gyilkol hiúságból, hogy az emberi nőtényt apró és nagy madarak tollaival ékesítse. Gyilkol emésztő tudásvágyból és kínpadra csatolja a kutyát, koponyáját lefeszíti s beleszúr agyacsába, mesterséges diabetesnek földidézése végett; széthúzza a tengeri-nyúl szemehéját, hogy a szaru-hártyája meglobosodjon. Tudós elszóródásában néha megfedkezik róla, rövid kegyelem-döféssel hálálni meg az állat szolgálatát, azt a gyötrelmet, melyet az emberiség jóvoltáért elviselt. Mert, a testi fehérruhánk kivételével, minden öltönydarabunk az ember kegyetlenségét hirdeti. Kalapját az agártól megfojtott nyúl szolgáltatja; nyakravalóját a forró vízben elölt selyempille; kabátját a sebző nyírás alatt remegő, majd lekéselt birka; csizmáját az ökör; czipőjét a borjú; keztyűjét a zerge. S ezen öltözet-darabok gondozására a sertés adja a keféit. (A legmocskosabb állat a tisztálkodás eszközét!) Mind ahányan a mi kultúránk s még inkább a mi hiúságunk — annak a bizonyos szépéretnek vértanúi. S böggve, bégetve, rőfögve és mekegve kiáltanak fel boszuért Zeuszhoz.

Az életből a halálba vezető utat a vágóhídon különféle szerszámok segítik elő. A gyorsan ölő maszkát azonban hamarosan járta le az angol tagló. Biztos fogás, jó célzás, kevés erő kell hozzá. Kétkarú, könnyű tagló ez. Két végében rövid cső, nem hosszabb a gyűszűnél, melynek széle élesre van köszörülve. Az ütés a tarkóba hat, az üregben összesajtolt levegő szétroncsolja az agyacsot s a szarvasmarha, mert csak ennél alkalmazzák, mint nehéz tömeg holtan zuhan le a könnyebb vérlefutás végett rovátkos keramit koczkákkal vértezett padlóra.

E találmány óta az álarcznak csak muzeális értéke van. Keretbe foglalva, üveg alatt őrzik külön; kérésre azonban alkalmazták. Azt tapasztaltam, hogy igazánda magyar ökör természetéhez nem talál a maskara. A szemfényvesztés meg nem töri, csak nyugtalanítja s ennél fogva körülményes is fejének a megrögzítése. Az álarcz istállóban nevelt, pórázon legelő idegen marhának való csupán. Bölcs megadással veszi a halált, melytől úgy sem menekülhet meg. A gulyából kihasított s csak az imént felhajtott Ökör nem áll a kötélnek, melyet most először csavartak a szarva köré. Szembe akar nézni a halállal.

*

Otthon, vidéken, ünnepszámba megy a remeklő mészáros-gyerek fölavatása.

Elöl üget a két roppant szelindek, s amint elővezetik az áldozatot, a rettentő ebek neki rohannak és lefülelik. Fejét aztán gyűrűn át kötelén húzzák fel a gerendára. Ekkor eléje lép az ünneplőbe öltözött fiú. Csak a bokrétás mándliját dobta le, ingujjra vetkezett, ezt is hónaljig gyűri fel, hogy szabad legyen a két karja. Taglójával a szarv tövébe zuhint, ami ugyan elég arra, hogy az ökör elkábuljon, de csak a második sújtás dönti le. Ez a régibb módszer. Újabban a homlokot éri az ütés, mert ott legvékonyabb a csontfal. Hát persze, hogy a mészároslegényt is ki szokta, lelni a lámpaláz, mely végre minden első fellépéssel vele jár, s bizony némelykor nem oda üt ahová néz.

A maszka halálánál ennél többet ér, s úgyszólván takarosabb is. A főfelügyelő úr «kedvezéséből» volt részem az ilyen koncert-kivégzésben. Az állat homlokának közepére illesztett álarcz hüvelyén átsikkasztja a lövedéket, a könnyű kalapáccsal egyet üt a kiálló szegre... kábító durranás és az ökör... (L. fenn.)

A seb körül a szőr kormos lett s kissé megpörkölődött. A kisujjam belefért. Maga a lövedék meglapult s az első nyakcsigolyában rekedt meg. Háborúban is ilyen makk-

szemet lődöznek egymásra a katonák, csak hogy nem találnak mindig oly szerencsésen, mint a főfelügyelő úr, aki azt a puszta-kaján szép ökröt terítette le.

*

Következik a tetem földarabolása. Sebesen jár a mészáros keze, mert sietős a munka. Az állat még jóformán el sem terült a padlón, már hasán végig szalajtja kését a legény s nagyon rövid időn a puszta-kajári ökröt kihámozta az irhájából. Ez, meg a vér, az epehólyag s egyéb zsiger a gyárakba kerül, melyek mint holmi tűzhányó s füstökádó sárkányok, éhesen környezik a vágóhidat. A fagyut a stearin- és szappangyárak falják fel, a vért az anilingyár issza meg, az irhát a bőrgyár kapja, míg a húsrészek a kitűnően berendezett hűtő-kamrákba kerülnek.

A hántást, az izületek kifejtését (*enucleatio*) a boncztanilag elkényeztetett szem durvának találja; de annyi bizonyos, hogy a fiúk ügyesen végzik dolgukat s lélegzetfojtó gyorsasággal. A művészi kiczifrázás elmarad. Divatját multa a húsba metszett szegfű és tulipán. A rettenetes halál hegyébe még a véres gúny is? A szakácsné, midőn reggel ebbe a véres virányba lépett, nem vette azt észre, mert hogy megbűvölte őt a csinos székálló, aki szerelmes mondásokba göngyölítve a hiányosan mért vásárfiát, melléje a kosárba úgy csúsztotta a csontot, mintha a szíve csücske volt volna. Mert hajh, hamissak az mészáros legények! — sóhajtja a Kati lány asszony.

Mióta az összekötő vasút hosszú vonatokban hozza a vágómarhát s innen viszi tovább, az intézet jelentőségben még csak növekedett. A számos vevő és eladó részére; akik be se néznek a városba, igen elfogadható vendéglőket rendeztek be, ahol meghálhatnak, miután a saját hajtásukból megvacsoráltak.

— Hej, be jó dolguk is van! — fordulok a főfelügyelő úrhoz. A javahús önöknek jut.

— Sose tessék hinni, feleli. Azt a keveset, ami a háztartásunkban kell, a *városból* hozatjuk, s csak olyan gyatra minőségben kapjuk, mint a nagyközönség.

Sic vos, non vobis.

*

Tovább egy vágóhíddal! Ez a térség itt a Bikarét, amaz ott a Bikadülő. Kedves, magyaros elnevezések. Szinte otthon tudtam magam, hallván. Pedig se rét, se dülő. A rákosi országgyűlések idején legelhettek erre a fűrtös homlokú állatok. A B. V. V. T. kocsija homokbuczkák gyűrűjében s ugarföldek szélén állapodik meg. Ott, ahol véget ér a város téglá-erdeje, emelkedik föl Nagy-Disznód vára — mármint a sertésvágó. Méretei és arányai hasonlítanak a másikhoz, míg javítások s czélszerű újítások, de főkép a hygiene tekintetében amannak fölötte áll, amint hogy a szünhetetlen haladásnál fogva ez magától értetődik. Állatorvos és vegyész legott kéznél van, hogy pillantást vessen a gyanús állat legbelsejébe.

Még mind nem akadt Homérosza Porkopolisz — mármint Kőbánya végnapjainak. Hiszen még teljesen be sem következtek. Annyit azonban elégtétellel vehetünk tudomásul, hogy a keleti szél nem hordja már felénk, amit *odeurs de Kőbánya* néven ismerünk, míg Óbuda és Újpest, a nyugati szellő nedves szárnyain még most is — Csokonaival szólva — «közli» velünk hizlalóinak émelyítő moslék-szagát. A sertés-vágóhid tiszta csarnokaiban nem ismerik a büzt.

Hogy sivalkodnak! Pedig egy csöppet sincsenek még megkéselve. Az egész természetrajzban nincs olyan rosszul nevelt állat, mint a disznó. Életében semmi engesztelő, csak hogy éppen malacz korában a legkedvesebb állatka. Az egyetlen emlős, mely a maga szülöttét is felfalja. A példázat azt tartja felőle, hogy hasonlatos a fősvényhez, aki míg él, senkinek sincs hasznára. Bezzeg azután!

Ez a második vágóhid 17 katasztrális holdra terjed mellék-épületeivel egyetemben s a még tervezett bővítésekre szükséges terület betudásával. Tekintve hideg- és melegvív-

vezetékét, fagyasztó-készülékeit, a beteg állatok elkülönítését s a húsnak vegyi és görcsövi vizsgálatára való intézkedéseket: valóban első sort foglal el Európában. A fel- és le-
hajtások állatorvosok szoros ellenőrzése alatt esnek meg.

A halálra hizlalt poczák alig bírnak megállani apró lábaikon. Sose tudják mire venni ezt a rémítő tisztaságot. Semerre még csak fia-pocsolya sem. De mint afféle tapasztalt epikureusok, hamarosan rátérnek, hogy fővényt túrni s homokban fetrengeni szintén jólesik. Gondosan megsikálva biczegnek a vesztőhely felé. Leterítésük itt alig kerül küzdelembe. A tehetetlen hízó leteperésére elég két ember. Az egyik elkapja a hátulsó lábát s íme, már oldalt is fekszik. Éles ordítása a következő perczben hörgésre vált. Ekkor a roppant vasvilla a forró vízzel tele katlanba fordítja bele, ahonnan szögre kerül. Most következik a szőrtelenítés. A göndör gubancz könnyen foszlik le róla. Majd kiszedik sörtéit s lerángatják apró czipellőit. Kegyetlen folyamat ez is. Mindamellet elmosolyodom, hogy meglátom simára beretvált kettős tokáját. Míg közöttünk élt és rőfögött, nem volt ilyen tiszta. Kőrmöcskéi mint a rózsabimbók pirosanak. Tán még ma jutnak bele valami jól fűszerezett bablevesbe, lévén ez a magyar ételek egyik jeles száma; vagy pedig, ami ennél is külön, a kívánatosan rengő kocsonyába.

A hűtőben az oldalasokat sózzák be s így kerülnek vásárra. A fűtőben meg a pörccöt olvasztják ki: a pörccöt, az ezüstös tőrös-csuszának méltó arany koronáját.

Ezt a vágóhidat már nem kellett német építőmesterekre bízunk: tellett a magunk emberségéből. Az egész nagy telep *Mihályik* István műve s 4½ millió koronába került. Az első ölés 1902 február 4-én esett. Hogy megülték a torát: volt, aki Petőfiről is megemlékezett.

*

S a két vágóhid között építették föl a ló-vágóhidat. íme: ennyire juttatott bennünket az újkor az ő czudar találmányaival. A gőzt és villámot, az automobilt és bicziklit

vádolom érte, hogy nemsokára a lovat már csupán hízásra fogják nevelni. A nemes paripa helyett valami pihent igást, harczy-mén helyett vágó-mént. Végig a külvárosokban szél-tiben is mérik már. S még a mi bel- és lipótvárosi asztalunkat is ékesítheti még a beefsteak mellett a horsesteak.

Áll tehát a harmadik vágóhíd is. Hallom is á vérszagtól felkorbácsolt idegzetű lónak fájdalmas nyihogását. De inkább nézem végig száz automobil megromlását, mint egy tónak a lebunkózását. Búsulok is a sorsán, elég nagy a fejem. Mert oh, bájos Aurora! A te rózsás szekeredet nem négy hószín táltos röpíti már a hajnali égboltozaton, illatos reggelen: hanem a bűzös, pöfögő benzin. És finom tagjaidat nem felhő lengi körül, hanem be vagy bugyolálva abba az undok maskarába, melynek *dress* a neve.

KÁVÉHÁZAK, KLUBOK ÉS EGYEBEK.

— I. A kávéházzal általában. —

CSAK apránként tanultunk bele a klub-életbe. Kávéházakban dús Budapestünk — mert hiszen Keleten vagyunk — társas találkozásra, üzlet lebonyolítására, politikai vitára, játékra, csemegére, sőt még olvasásra is hívogató s marasztaló számos támlával kedveskedik sok ügybajosnak, de még több heverőnek.

Ki ne ismerné ez alakokat? A *még* ottvoltak a szürkeület óráiban szállinkóznak el, bágyadt arccal, szemük alatt a szederjes gyűrűvel, szemök héjjá a virrasztástól vörösén beszegve. Ahogy kitámolyodtak, tolnak be a *már* jelentkezők: jobbára zöldséges kofák s kertészek, akiket, mint kora vendégeket, szívesen szolgál ki a pinczér a márvány asztalon. Szinte jólesik neki munkás embereket látnia, minthogy azt ő maga is.

Úgy hajnali tíz óra felé nyitnak be az első törzsek, s míg a tüzelő legény összeszűri nekik a tejes kávé, hamarost éhomra emelnek egyet, hogy reggeli után déli egyik csattogtassák a blattot. Délután megint. Vacsora után megint. Éjfél, másnapig, örökké.

Amit a Café de la Paix előtt megfigyeltem, nálunk nem fordul elő.

Míg odajártam jegyet váltani az Operába, társam e huszonöt perez alatt megszámlálta, a szomszéd kerek asztalka mellett hány vendég váltakozott. Öt percenkint egy-

egyét állapított meg, aki mazagranját megkeverve, a zsebéből kivont lapot átfutotta, fizetett és ment. Mert a nappali órák a legdrágábbak.

Látszik ebből, hogy a párisi kávéházak nem vetnek súlyt az újságtartásra, holott minálunk a 40 filléres pikoló mellé 1000 korona áru hírlapot fogyasztunk el.

Soha annyi idővesztegetést, mint a mi kávéházainkban! Az ember el sem képzelheti, a látogatók egy részének volta-kép mi is a becsületes mestersége? Hogy mi a «foglalkozása»? — egyiknél-másiknál gyanítani lehet is, szabad is, óvatosságból kell is.

Még aztán: «nők a kávéházban»! Ez se nem keleti, se nem nyugati, hanem tisztára budapesti szokás. Amit Bécsben, Berlinben tapasztaltam e részt, messze marad el attól a táborozástól, melyben a budapesti asszonyok találkoznak hosszú trécselésre a télen jól fűtött ékes teremben, nyáron a gyalogút felét elfoglaló u. n. kerti helyiségben, melynek borostyánbokrai között s ponyvái alatt vígan csörgedez a pletyka.

A gyermek vagy otthon marad a cseléd kezén, s ez jobbra megmérgezi az apróságot szóval, példával, kényelem okáért alkohollal, sőt akár ópiummal is, hogy a nyűgös porontytól nyugta legyen, ha jön a hódító káplár. Vagy akkora a gyermek, hogy a mama viheti magával.

Már most: negyven ágból sodrott hajókötél legyen az az idegszál, melyet a kávéházi gyermekek siserehada rojtokra szét nem szed. Mindenütt láb alatt van, s a mama, széthordozván tekintetét, lesi a szomszéd asztalok dicséretét: az ő csemetéje milyen zseniál és aranyos. A kölyök futkos a szék-sorok között, sikongva az öröm mián; vagy elbődül, mikor türelme fogytán egy-egy vendég farba rúgja a kis haszontalant. A nyugodalmas olvasó egyszerre csak azon veszi észre magát, hogy a térdje közül bukik fel valami gyerek-fej, kíváncsian tudakolva, hogy miféle kép az, amit a «bácsi» a kezében tart. A gyermek véletlenül csakugyan valami enyhe bácsira akad, aki a drága aranyomnak meg-

magyarázza a kép jelentését, sőt még a búbját is megsimogatja. A mama pedig diadalmasan pillant s boldogan mosolyog a gyémántom hódításán. Vagy tán hogy a mama egyébre gondolt?

Jaj annak, aki tudatlanságában női órán amolyan törzshelyre bocsátkozik le. Egyik előkelőségünkön esett meg az eset, melyet tanulság okáért ide jegyzek. A pinczérnek nem volt bátorsága a méltóságos urat onnan elszólítani. És jöttek a hölgyek. Az egyik, mialatt a Ferencz kihüvelyezte a bundából, élezett halk hangon, hogy távolabb is megértsék, számon kéri a pinczértől: kinek az engedelmével ül az az úr az «ő» helyén? Ferencz vállat von, a méltóságos úr pedig néz. Hát a prima occupatio óta ilyen jog-követelés nem fordult elő.

Kérlelem az öreg urat: telepedjünk egy asztallal odébb. Nem lehet bírni ezzel az asszonyi haddal. De nem ő! Nem, soha! Etsi fractus illabatur orbis! Csak azért se!

A hölgy letelepszik asztalunkhoz, szétfejtekezik s lerakodik. «Ne hagyd magad!» súgja biztatón az öreg úr.

És álljuk a rohamot. Ekkor az ellenség maga mellé inti fegyveres társát s átszól a harmadiknak is. Még egy perc s minket körülkulcsol az ostromló gyűrű. Stössel is lemondott a bőségesen fölszerelt Port-Arthurról... Banzáj!

Még hallom a gúnyos vihogást, mely nyomunkon kelt. Persze, hogy nem úriasszonyok valának a mi jól fegyverezett női támadóink; ám ez a kicsi vázlat, melyet nyújtok, mégis bizonyít a kávéházi hölglátogatásnak épp oly fonák, mint ízléstelen szokása ellen,

*

Emlékemre a legrégibb, legnagyobb s legdíszesebb kávéház a redoutebeli volt a Dunaparton, rézsút szemben a hajóhíddal. Előtte ragyás part, társzekerek nehéz kerekeitől szerteturtt szélesebb gödrös út. Az ablakok alatt rózsaszín virágú oleanderfák. Ezeknek «kert» volt az ő nevök.

Valamely ünnepnap délutánján nagyapám vitt oda s akkor ismerkedtem meg első ízben a fagylaltnak nevezett

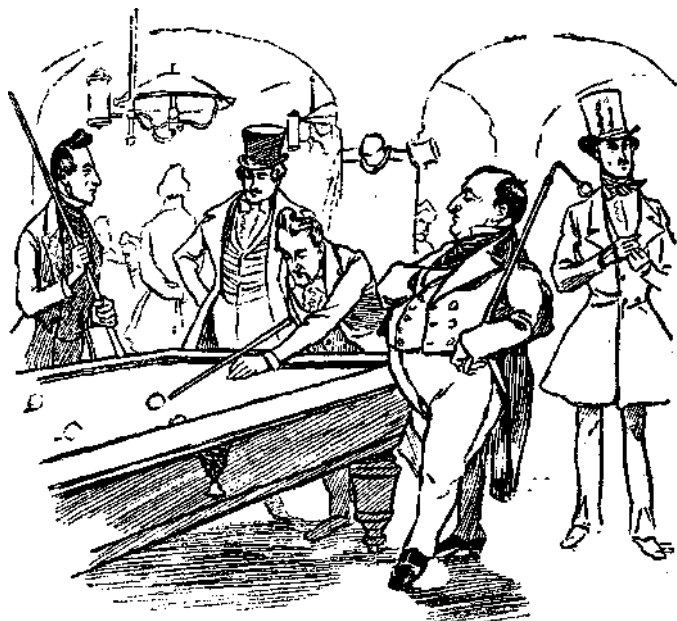

csoda-csemegével, melyet addiglan csak festve láttam. Mint az egyszeri gyerek, szíttam utána a fogam s szinte kezdtem fúni a forró hideget magam is. De a pinczér le nem intett, hogy nem kell azt fúni; öregapám se bátorított hogy: «Csak azért is fújjadd! Ne higyj a nímetnek!»

Tündérpalota lehetett szebb ennél a teremnél. Számos koczkába foglalt magas tükör előtt szépművű trónus emelkedett, melyen egy ragyogó simára fésült, piros arczú, nagybőgyű kisasszony ült, mint valami királynő. Jobbról-balról csigaformába kanyarított hajtincsek díszeskedtek halántékán. *Saperflu* volt a nevök. A magyar pedig *hunczutkának* csúfolta. Fürge pinczérek hozták a királynő elé valamely meghódolt ismeretlen népnek pengő sarczát sárga bádog aranyokban s vitték el előtte sorjában a nagy és apró kávékat. Virágos mellényű, csúcsos fehér kalappal s fodros ing-elejével ékes, előkelő urak voltak ennek a trónusnak támogatói. Midőn egy-egy szünet állott be, az uralkodó hölgy elé furfangos szerkezetű harapófogót tettek. Elsőben is a széles bárdal korongokra hasogatta a czukorsüveget, hogy csak úgy dörögött; aztán annak a fogásos masinának az állkapcsai közé szorítva egy-egy korongot, csattogva szétapritá, hogy csak úgy villámlott.

Egyik-másik asztal mellett öregebb urak ültek, akik pohárból itták a fekete kávé s egy nagy papirosból olvastak. Amodább egymás hegyin-hátán nézték a kártyázókat, elől meg a zöld posztóval bevont asztalon színes golyókkal gurigáztak, melyeket egy köpczös, beretvált arczú ember kampós bottal emelgetett ki megint a lyukból. Ez volt az a híres «Napoleon», akire a tréfálkozó vendégek ráfógták, hogy hasonlít a nagy császárhoz. Mindenképen úgy is illeszkedett, hogy mentül inkább rávalljon a híres mintára, mely gipszből öntött mellszobor alakjában volt a czukros polcz hegyébe állítva. A Napóleon-kultusz virágjában volt ükkor s még ma sem enyészett el egészen.

És minden vendég szájában a hosszúszarú selmeczi pipa lógott, mivelhogy akkor a *szivola*, de a *szivar* sem

volt még kitalálva. A fényezett asztalokon pislá spirituslángocska mellett fa-kehelyben a kartyapapirosból keskenyre szabdalt *fidibusz*. A gazda meg időnkint körüljárogatott és csikorogva nyíló pikszisből jószagú tubákkal kínálhatta a híveket.

Noha világos volt még, már egy legény a tűzhely mellett gondosan faragta meg a lámpásbeleket és töltögette az olajat óvatosan a csuporba. Az egyetlen, ami magyar voltunkat hirdette, a Zrínyi kirohanását ábrázoló óras festmény volt, mely mögül óránként finom aczélhangokon szólalt meg a «Casta diva», a kapós «Norma» operának egyik népszerű száma.

A régi írásmód szerint «Koffeehaus» volt aranybetűben kipingálva az ajtón, s így közelebb is érte az eredeti elnevezést, mely növénytanilag a *Coffea arabica*, a rubiaceák családjából. De hogy ezt itt külön megemlítem, annak egyéb az oka. A kávéház tőszomszédjában t. i. nyílt meg

ugyanakkor a francia *Coffin* bútorkereskedése, s mert finoman öltözködő asszony-ságok lebestek be a raktár

főajtáján, mélyen meg voltam győződve felőle, hogy ez a *Coffin* meg a női kávéház, hová a férfiaknak belépni tilalmas.

A szemenszedett polgárság a városházához közel Rózsaterén levő «Török császár»-ba járt. A «Hunderterek» híres csoportja, amely szálankint conditor urbisnak tartotta magát, vagy hogy már a nagy önérzetű apák kevély ivadéka volt csupán. Vajha megmaradt volna ez az osztály az ő régi valójában! A tehetősbe jóformán mind kirepült már az ősi fészekből s beállott czimeres, kaczagányos nemesnek; csak-hogy inkább nemesi, mint magyar voltával van nagyra. A legfiatalabbja meg úgy nekidzsentrisedett, részben duhajodott, hogy a «százak» csodálkozva néznének szét az unokák között, ha ugyan föltámadnának. Amitől egyelőre nincs mit tartamok.

Már az én értemre is egy lépcsővel mélyebbre szállt

tevő hatalmas pugrisok gyűlőhelye állott, ahova el-elvetődött a Józsefvárosból egy ott megfeneklett honi lábtyűművész is, akit otthon Nagy-Kőrösön még vargának, vagy nemzeti csizmaziának nevezének. Jóllehet Gyimóthy vagy Daczó uram nemesi armálissal dicsekedett: elégtételére szolgált, ha ebben a társaságban egyenlőül fogadták be. Hiszen némelyest tudott már «tajcsolni» is velők.

Nagy hire volt a «Zrínyi»-nek is, de ezt a kávéházat csupán a «Két pisztoly» című darabból ismerem. A Mokány Bérezi ősenek, Baczúr Gazsinak ezt a tanyáját már csak mint legendát emlegetik. A később nem csekély nevezetességre jutott «Fillinger»-ről s a szinte történelmi nevezetességre emelkedett «Forradalmi Csarnok»-ról (Pillvax) e könyvnek «Iskolák» című fejezetében emlékezem meg.

Tán még az «Orczy» — az «Aczy'sche» — kávéházról szólhatnék. Valamikor arról volt nevezetes, hogy itt mérték a legjobb fekete kávé s hogy már esti 8 órakor becsukták. Tanító-börze, mondják némelyek. Tanú-börze, állítják mások, ahol minden kényesebb ügyben szerezhető akár mentő, akár terhelő tanú. De az efféle híreszteléseknek mindig csak a fele igaz.

Nevezetességre újabban csak két kávéház vergődött: az «Abbázia» s a «New-York».

Amaz a «vajdának» (Eötvös K.) fő-hadiszállása, ahol esténként bő corona, hallgatja a nagy mesemondó, adomázó, stratég, orvos, politikus, regényíró, zeneköltő, piktor, államférfi, történetbúvár, folklorista és jogász előadásait de rebus omnibus et quibusdam aliis. Sokszor hallgattam én itt, hallgatom ma is egy-egy dolgát nem egyszer, de tízszer. S elhallgatnám akár századszor is. Természetes, hogy írásai is kedvesek előttem. De soha ezek színben, közvetlenségben, plasticában nem mérkőzhetnek az ő szabad előadásaival. Igazi veszteségnek tekintem, hogy amiket ott a nagy kerek asztal mellett évek óta nábobí pazarsággal szór el, gyorsíró

nem rögzítette. Az előadottak érdeméhez fér szó. De ki törődik azzal az átkozott szürke valósággal, mikor látja az ember, hogy a vajda kezén kihajt a száraz kóró is, teletűzdelve mindenféle kedves virággal, zamatos gyümölcssel. Közönség dolgában nem finnyás. Mint a jó cigány, ő is csak muzsikálni akar, ha van aki hallgatja.

Kétségtelen, hogy kiállításra egy sem vetelkedik a tündöklő «New-York» tróntermeivel. S hogy épp ennek aranyos oszlopai alá telepedett a budapesti bohémé! Ide az író, színész, festő, szobrász, muzsikus, architektus vegyes tarkaságban, boldog szeretetben. Az egyik nagysz talon egymás mellett és után kelnek paloták, bohózatok, kardalok, szemlék vázlatai és a kormányozható sólyommadár, azaz a tökéletesített léghajó tervei. Közben pedig kabineteket döntögetnek a Herczeg Ferencz sakáljai, rebben szét a mai premiere csattanója s lebben föl a féltett kulissza-titokról a himes lepel. Férfit, némbert itt a hivatások közössége avat pajtásokká. A pikkoló mellett csodatervek teremnek s nyúlnak fel a csillagtáborig. Fal mellé lapulva egy-egy hajótörött, harczkivivott, viharedzett veterán: p. o. Dicsőffy Lóránt, aki figyeli a sok hitvány czöglinget, hogy aztán, mire odakén maga mellé az új nemzedék, az öregnek áldásában s tanításaiban részesüljön. Vagy előre tolakodik Titán László s nagy magabiztában jóslatosan oda dörgi nekik hogy: «Post Nubia Phloebis. Banda!»

*

A kávéháznak van mindezekon kívül még egy külön varázsa: soha jobban nem érezzük magunkat, mint midőn a klubnak formakövetelő szabályai közül ide menekszünk, ahol föltétlen a szabadság.

— II. Az «Arany ökör». —

A mai nemzedék már csak a «Zenélő óra» nevére ismerte ezt a búvókáját az ötvenes kor íróinak. Nem sejtette, mennyi szomorúság, reménység, fojtott energia s mennyi tehetőség szorult annak az elsőemeleti teremnek füstös falai közé.

Magam — aki akkor még csak amolyan kis gimnazista voltam s *Győry* Vilmossal jártunk Horváth Cyrill előadásaira, aki azidétt, mint piarista-igazgató, terjesztette közöttünk a magyar irodalom ismeretét — magam úgy kerültem föl oda, hogy egy francziás novellát követtem el, mely a «Hölgyfutár»-ban jelent meg. Ugyanakkor volt az, midőn *Abonyi* Lajos az ő «Bande grófnő»-jét írta, szintén francia gyümölcsét a mi idegen olvasmányainknak, melyeket az Abonyiék (Márton Ferenczék) abonyi házánál tartózkodott öreg francziának — a «moszjő úrnak», mint ahogy a cselédség nevezte — voltaképen egy menekült lengyel főnemes vezetése alatt folytattunk. «Ilyen apró legénytől nagy dolog», monda novellámról a szeretetreméltó *Lisznyai* Kálmán, ki egy betűjét sem olvasta az én munkámnak, és megölelt.

Akkoriban szabadultak haza Olaszországból *Vadnai* Károly és *Vajda* János, ahol a várnégyszög különböző pontjain strázsálták a puszkaporos tornyot vagy a montur-magazint.

A hirtelenszöke, beretvált képű *Vadnai* inkább hasonlított valami német színészhez, mint honvédviselt magyar íróhoz. Míg ő finom, világfias modorával, szabadságharczunk egyes epizódjainak s itáliai katonáskodásának élénk, színes előadásával mindnyájunkat elbájolt: *Vajda*, mint a kivert bika, zordul s egyre bömmögve járt közöttünk, csak néha bődülvén el irtózatos mérgében, mialatt szügybe vágta bozontos fejét, különben ábrándos kék szeméből szórva villámaid haragos lelkének. Csak később láttam és hallottam megrettentő kifakadásait, midőn a M. T. Akadémia bősítette magára.

Régmúlt idők. *Tóth* Kálmánnak akkor ütögetett a bajusza, *Berecz* Károlynak akkor őszült, *Dobsa* Lajosnak-akkor hullott első hajszála.

Legboldogabb tagja a társaságnak vala *Tóth* Kálmán. Csinos, fiatal, kinek verseit már széltében olvasgatták az országban. Ezenfölül a betegeskedő *Nagy* Ignác mellett még segédszerkesztője is a «Hölgyfutár»-nak, szabad lakással és 40 pengő forint fizetéssel. Nagy és irigyelt állás

volt ez akkor, a magyar újságírás satnya másodvirágzásának politikai némaságra ítélt korszakában. Valamint hogy szerencsés volt ő mindhalálig. Szerencsés a szerelemben, a játékban, költői és szerkesztői minőségében. A kezén arannyá vált minden vállalkozása, sikerei előtt megnyílt a Kisfaludy-Társaság, az Akadémia, a Képviselőház. Ami dicsőséget ez a szegény haza nyújthatott neki, mind odanyújtotta.

Egyszer csak gyász és zavar köszöntött be ebbe a kis írói világba. Meghalt Nagy Ignác (bocsássa meg a jó öreg, hogy az ő, az egyszerű *c* betűért harcoló vitéznek nevét *cs*-vel íróm) s árván maradt a «Hölgyfutár». Ki az, aki örökébe léphet a derék, immár teljes feledésbe merült régi magyar írónak, óvatos szerkesztőnek? Nem csak a fiúk néztek szét egymás között, ki legyen a dauphin — de szétnézett közöttük a rendőrség is. Mert hejh! ... legény kell oda, aki tud vigyázatosan vakmerő lenni, monda az íráság. Megbízható férfiú kell a lap élére, aki nincs kompromittálva, monda Worafka úr, a rendőrfőnök.

— Te leszel oda jó, Laczi! ... kiáltá a chorus.

És fölegyenesedett egy hatalmas termetű ember, *Szelestey* László, aki addiglan már sok szép költeményt eregetett föl az ő kemenesaljai csöndes fészkeből.

— Én? É ... hén? ... tagoló ijedten a rengeteg alak. Isten mentsen meg!

— Te, te!... zúgta a terem. Mert te szelíd lélek vagy, aki nem tudnál véteni a németnek se.

— Soha! Bele hálnék! Nem, nem! Távolítsátok el tőlem ezt a keserű poharat!

Ez az erős, szinte szenvedélyes tiltakozás *Berecsre* terelé a közbizalmat.

— Károly, te lépsz a gátra! ... harsogá Vajda s retentő nagyot ütött az olvasó-asztalra.

— Fialat vagyok én még ahhoz, szabadkozzék Berecz, sűrű fehér fürtjeit mutatva. — Fiúk, ne bomoljatok!

Hosszú szabódás és vívódás után mégis csak ő lett a «Hölgyfutár» szerkesztője.

Viselte is ezt a tisztséget becsülettel s véghetetlen hanyagsággal. Délutáni négy órakor nyélbe sült a szám. Azontúl a herkópátértői sem fogadtak el semmit, még ha az angyali karok között ütött volna is ki forradalom. Hiszen a bécsi magyar szabólegénynek, Libényinek merénylete a császár ellen is csak harmadnapra jelent meg a «H.»-ban. Micsoda arany idők, oh kedves testvéreim a sajtóban, akik mostanság hajnalban távoztok haza éjszakai nyugovóra, miután az elsőemeleti műhelyből a harmademeleti szedőterembe adtátok «le» az utolsó kéziratot

Kövér Lajosnak — ki tudja azt ma már, ki volt? — sűrűn adták elő darabjait a Nemzeti Színházban, Volt gondja rá, hogy mindenik színművében hálás szerep jusson *Komlóssy* Idának, annak a bájos asszonynak, aki utóbb holtig szeretett, boldog felesége lett. Hogy a mai szerzőket is rázogattja a hideg a premiere előtt: az természetes. De a lámpaláznak olyatén gyötrelmei szerzőt sem azelőtt, sem azóta nem szitáltak meg, mint *Kövér* Lajost. Az a mindig józan ember a döntő est előtt csak úgy ontotta magába a rumos teát, hegyébe meg szilvóriumos glázlik olvasatlan számával töltötte meg, mert hogy akkor még nálunk nem találták fel a cognacot. Aztán jobbról-balról támogattatva magát híveivel, elvánszorgott a színházig. Bizony egy kicsinyég szüksége is volt erre a baráti támogatásra. De hogy a színpalak mögé lépett, a nagy szorongásban menten kijózanodott. Hanem aztán, előadás után! Főképen olyankor, ha jól szolgált a szerencse, esett is nagy áldomás az «Arany ökör»-ben. Ráment az első est osztaléka, de még a tizedik előadása is, pedig volt olyan darabja, hogy csak egyszer adták egymásután. De győzte a murival, mert gazdag ember volt és jó pajtás,

*

Egy este Kolozsvárról jött vendége a körnek. Tohonya, nagy legény, amolyan oláh szabású. Egyes novelláival kellemesen tűnt fel. A tragikus véget ért *Balázs* Sándor-Legott kedves testvérül fogadták. Elbeszélte, hogy reggel

érkezett és leszállva s podgyászát belódítva a fogadó kapusának páholyába, ész nélkül futott el. «Merre van a Duna?» kérdé lelkendezve. Útba igazították s rohant előre. Hogy meglátta a Buda, Mohács, Nándornál elfolyót, eldőlt a part hosszában és hő sírásra fakadt. A nagy zokogás majd szétvetette a keblét s ma sem tudja: keservében-é vagy boldogságában.

Ő és *Degré* voltak az elsők, akik némi francia gráciát vegyítettek írásaikba. Főképen *Degré*, kit francziásított neve is kötelezett. «Mágnás-írónak» szidták *Vas Gereben* s a népies irány többi követői, amért mindig csak bárókat és grófokat szólaltatott meg á la Gozlan, de ennek szabatos nyelve és gondos szerkezete nélkül odalegyintett, némelykor pikáns beszélyeiben.

Ha belsőkép találkoztak is Balázs és *Degré*; külsőleg annál távolabb estek egymástól. Amaz, téltul magára hányt öltözetében s lazára kötött nyakravalójával nem is kereste a megjelenés hódító hatását, míg emez ízig-vérig volt amolyan divatfi, aki az akkori pesti journal szerint, fejében félre billentve az «Almássy» néven ismert félmagas czilindert, frakkosan (nappal!) s nankin vagy koczkás nadrágban feszített a Váczi-utczán, csinos bajsza alatt a novelláiban is sokat emlegetett illatos Carvajal flórral s vajszín keztyűs ujjai között pörgetve egy hihetetlen vékonyságú halsont-pálczikát.

Busán, sőt néha csüggedten, majd tombolva jókedvében — himmelhoch jauchzend, zu Tode betrübt, — majd mindenkivel összeölelkezve, majd meg faggatózva és mindig váratlanul, nagy időközökben mászott vagy ugrott fel a lépcsőkön *Beöthy* László. Vagy dehogy is László! — mikor Laczija volt ő az egész világnak, még annak a bakternek is, akitől egy éjszaka azt kérdezte, hogy hol lakik *Beöthy* László. Nevet a bakter.

— Hásze maga Laczi úr a tekintetes *Beöthy* László.

— Hogy én vagyok *Beöthy*, édes Miska bácsi, azt tudom. De hogy hol lakom, azt nem tudom — monda, és a jó öregnek sírva borult a nyakába.

Egyike volt jeles humoristáinknak: meleg szívé és vidám. Őt sem igen emlegetik már. Fegyelmetlen művész, de művész. Különben merő nagylelkűség, gyöngédség, a legczigányabb (a bohémien értelmében) s a legboldogtalanabb; sajnálatra- és szeretetreméltó egyaránt.

*

Hát ilyenféle legénység volt ott mindig együtt, vitakozva, alagérezve, deklamálva, kártyázva s várva a jobb idők felderültét. Ezek között legelői Sekszpír Jóska, vagyis *Székely Józsi*, kit Dobsa ajándékozott meg a nagy brit nevével. Józsi csakugyan abban volt, hogy vagy akkora léssen írónak, mint Shakespeare; hadvezérnek, mint Napoleon; vagy lemegey királynak a Balkánba s Dalmáciában föléleszti Nagy Lajos korát. Dobsa mondta róla: «Ennek a Józsinak roppant tálentoma van, az bizonyos. Csakhogy mire, azt nem lehet tudni».

Az «Arany ökör»-beli kompániának kedves témája az volt: hogy Petőfi még él. Hiszen senkisé is látta holttestét a csatatéren, senki a menekültek sorában.

Ha valami faluról bekerült írotárs emlegeté, hogy ott az ő vidékén egy foszlott, halovány férfiú barangol: az nem volt más, mint Petőfi. Ha valami szép költemény jelent meg álnév alatt: az a Petőfié volt. Sokszor köztünk ültek ez álnevek és úgy titokban zsebre gyűrték mindazokat a magasztalásokat, miket Petőfinek szántunk. Egyszer, hogy Jókai is közbénk toppant, szó nélkül hallgatta ezeket az áradozásokat, hazament s megírta azt a vonzó regényét, melyben az a — csavargó inkább mint bujdosó — éli ki annak az együgyű édes öreg magyar bácsinak a lelkes jóhiszeműségét, nagy titokban megsúgván neki, hogy igazában ő az a Petőfi Sándor.

A társaság idősb s híresebb tagjait akkoriban ifj. *Marstoni* József jókora arczkép-sorozatban örökítette meg. Alidon a már erős kopaszodásnak indult Dobsát vette czeruzájára: ez folyton aláhajtogatta a fejét, hogy a művész a tarkójának hajszálait a koponyára plántálná oda. Meddő

kísérletnek bizonyult. Végre, hogy Dobsát megnyugtassa, nagylelkűen ajándékozott neki egy csomó fürtöt. «Nem kell az ajándékom», monda neheztelve a művésznek. «Csak kölcsönnek tekintem s meg is térítem, mihelyt kiserdül fejemen a sarjú». S belenyúlván a zsebébe, kihúzott onnan egy katulya «Haarwuchs»-pomádét. De bizony csak hasztalan kenegette vele tar fejét.

Petőfizált s Jókaizott különben akkor ahány tollfogható legény akadt abban az időben a hazai Parnassuson. Minden költemény vagy beszély e két nagy poéta modorában mozgott.

S még folytathatnám emlékezésemet. De elég lesz tán ennyi annak bizonyítására, hogy az «Arany ökör»-ről címzett házikóban jelentős kis épület dőlt le a tót atyafi csá-kánya alatt.

— III. A «Kávéforrás». —

Mint a párisi «Café Richelieu» s a bécsi «Gagstädter»; a «Kávéforrás» is méltán követelheti a maga számára a, z «irodalmi kávéház» elnevezését. Itt is együtt csiripoltak asafiókák, hogy idő jártával ők is szárnyat lebbentve, a nap felé röpjének, amelybe szemhunyorítás nélkül tekintettek, bele. És egy sem hullott le közülök a magasból. Jobbára az éneklő sasok különös fajtájához tartoztak, melyet nem tart számon az ornithologia, de annál jobban ismer és annál inkább elismer a magyar irodalom-történet.

Az új magyar szabadság, a visszavívott alkotmány tavaszán ütött itt kedves tanyát vagy tíz fiatal ember, megannyi magasra vívó legény. Amolyan lateinerektől, czehbeli írói s művészi köröktől távol élő buzgó fakereskedők s a múzsáktól idegen egyéb közönség zajos körében bocsátkozott le ez a csapat, nappali munka után kedves találkozóra. Azóta persze többszörös változáson ment át a fészek. El- oszlásunk után arany hímes,- bársony és brokát bútor, színes gobelinek, a kényelem s fényűzés választékos tárgyainak

lett nagy tárháza. Majd, a börze közelsége miatt, ezeket is kiszorította onnan egy magát bankháznak nevező ígervény-szatócs.

Míg sötét s kormos volt ez a bolt, a pirkadó dicsőség hajléka volt. Önfényétől sugárzott, mint a radium, pedig akkor még föl sem volt fedezve ez a csoda-ásvány. Füstölt a csibuk — még csibukos világ állt akkor — s nehéz föllegeiből kivillant az elmésség s sziporkázott a vidámság. És ezeket nekem csupán kévébe kellett gyűjtenem, hogy egy nagy ország művelt közönsége hétről-hétre gyönyörködjön bennök. S ami közben sistergett el az édes magunk öröme, abból is tellett volna helyes kis tűzijáték.

Mert hogy voltaképen ennek a kávéháznak ívei alatt született meg a «*Borsszem Jankó*». Eleinte még a műhelye is itt volt: itten írták és rajzolták is. Tán azóta, hogy édesre kiérett, nemesebb gyümölcsöket nyújtott nekünk *Dóczy* Lajos — tán azóta sem hevült ki úgy a versírásban, mint amidőn első travestiáját («Ezrivel terem a fán a meggy») a mi jó Madarász József bátyánkra olvasta rá a tető-támasztó közepső oszlop tövében. Ide vonult felre, majd felállott, körüljárt s apró szünetekben egy bádog asztalra jegyezte föl rímeit, nem törődve a zajos fakereskedőkkel. S hogy nyélbe sütötte, azon-melegen el is szavalt nekünk. A mindnyájunk becézett «Dóczlija» volt ő, akit gyöngéden dajkált az ő «szülőapja», *Rákosi* Jenő. S nem csupán «gyáva testét» gondozta, de annak a fagyos hüvelybe szorult forró erőnek is ő adott irányt, módot és alkalmat a nyilatkozásra. Gyámolta-bámulta, fedte-szerette, izgatta-igazgatta, egészen a magáénak vallotta s alig engedett nekünk belőle egy porczikát.

Akkor volt az, midőn *Rákosi* az önfentartás durva küzdelmei között alkotta meg az ő «*Aesopusát*», a *Shakespeare* lehétől áthatott, e nagy lélek kisugárzásától s termő melegétől hosszú életre hivatott classikus vígjátékot. Száraz időben is rövid szám nadrágban, télen is tarka ingben járt s egy korcsmának csúfolt kifőző-szurdékban étkezett vékony

dongájú napidíjasok s nagyehető targonczások társaságában. Tanulságos részlete egy élettörténetnek, mert mindnyájunk elégtételére megértük, hogy megharczott ifjúi életével, gazdagon megrakodva díszszel és nagy sikerekkel, hajójával a hazai törvényhozás felső rendéinek pompás termében kötött ki.

Testi szépségre, alakra, erős ítéletre s megvesztegethetetlen józanságra — no meg az alagérban, valamennyőnk fölibe magasodott *Márkus* István. Mindannyian mélyen megvoltunk győződve fölöle, hogy ennek a fiúnak csak akarnia kell, és lehet belőle költő, tudós, művész, minister, sőt, Kaas Ivor b. szerint, hadvezér vagy akár király is. A bálványozásig szerette az ő Alkibiádeszt, a «bacsót», amely szó a Márkusok bátyját jelenté, s inkább is valami méltóságot látott benne Ivor, mint kényeztető nevet. Mert Márkusnak csak lenni is nagy dolog volt az ő szemében. Hát még a Márkusok bátyjának! Folyton nézte, ölelte, magasztalta, s minden érzékenysége s büszkesége mellett is tűrte e fölényes természetnek sokszor gúnyos, néha kegyetlen s tán hálátlan visszautasításait. Mert Pistának néha terhére volt az a szenvedélyes, már szinte beteges rajongás, mely Platen sonetteit juttatá eszébe. Zsarnokká nevelte maga fölé Ivor, s a jó fiú boldogan csörgeié a bilincseket.

Kaas Ivor, ez az ellentétes elemekből összeszűrődött, complex jellem, épp oly erősen tudott gyűlölni, mint ahogy tudott szeretni. Amely két érzet végre is egyazon forrásból fakad. Lónyay Menyhért, kit az utolsó vér- s tentacseppig védelmezett, vagy Léway Henrik, akit a magyar Langrand-Dumonceaunak bélyegzett meg s ellene az utolsó vér- s tentacseppig csatázott — tudtak erről dalt. Akár hányszor szegődött tévelygő pályavívók mellé. S mentől fonákabb volt a helyzet s ennek hőse mentől sűrűbb útvesztőbe került; csak azértis ennek a szolgálatába állott s kifejtett vitézsége csak annál makacsabb volt. Tollának megvesztegető ékesszólásával szinte térített. Szívós, hú protestáns létére a katholicizmusért buzog, amely ellenmondó küzdelemben erős fegyveres-

társa neki a — plane! — kálvinista Kovács. De hát mikor ebben a bolond országban még klerikális zsidó is akad.

Egy-egy kis győzelmével be nem érte soha. Neki nagy kellett és mentül több. E vívódásai mellett részint intimusabb, részint általánosabb vágyak forralták. Fel-feljárnak lelkében arisztokrata őseinek velleitásai (apáról) s hevítette szívét a magyar faj szeretet (anyáról). Hétköznapiokon persze, midőn elejébe szegült az exigenciák szigora: tudása, világlátott szeme mégis csak felismerte a fajpolitika korlátosságát is, meddőségét is. Ilyenkor a magyar *nyelv* terjedésében látta meg ő is az egyetlen nemzet-életető erőt.

Ha nem oly szenvedélyesen is — kissé szkeptikus hajlamai megóvták az áradozástól — de erősen versengett a Márkus Pista belső titkos barátságáért *Toldy*, a kompániának — Gyulai Pál meghatározása szerint a «consortiumnak» — második Pistája, a papverő, jézuita-irtó is.* Amannak a megjelenés csínjában, csípősségben, tanultságban vetélytársa, tánczban s biliárdozásban egyértékese, finom érzésre nála tartalmasabb. De Márkus fölényes voltának meghajolt ő is.

Játék után — mert a consortium a zöld teke-asztalon kiyül épp úgy nem folytatott más játékot, mint ahogy mellőzött az «Arany ökör»-beli is mindenféle kártya-mulatságot — tehát játék után csomóba verődve telepedtünk le a tojásdad sarok-asztal köré s ekkor indult neki valójában a zajos vita, s derűtség közt gyorsan perdült le az est. Szóba kerültek napi kérdések, általános elvek, személyi dolgok, egyház és fonetikai helyesírás, közrendészet és magyar hangsúly, buddhizmus és Szigligeti.

Szigligeti! ... Hogy leírom ezt a nevet, mély szánombánom száll meg. Mert sehol több haragosa nem volt ennek az áldott jó embernek, mint a mi körünkben. Nekem ugyan személyes okaim nem voltak neheztelni rá, mert én tizenkét éves koromban írtam meg utolsó tragédiámat. De hát soli-

*) «*Por és hamu*» ez. könyvem bővebben emlékezik meg róla. P.

darításban voltam a fiúkkal s ennél fogva szidtam én is. Hiszen darab-író három legényem volt ellene elkeseredve, s igaz ügyet véltem szolgálni, midőn nemcsak türtem, de meg is engedtem, hogy azt a senkinek sem vétő Szigligetit a legridegebb intrikusnak írják ki az újságomban, aki vesztére tör a «Kávéforrás» olympusának s le akarja dönteni félisteneit. Az volt t. i. az ő bűne, legnagyobb bűne, hogy rendre ő vitte el úgy a Teleki-, mint a Karácsonyi-díjakat szükségtelen mondanom, hogy a fiúkat nem az elszalasztott jutalom, hanem az elszalasztott dicsőség bántotta.

*

A társaság szabadosa *Bérczik* Árpád volt, aki büntelen röppinthezte el a legjámborabb élczekeket, s akinek mind e mellett még a nagy «bacs» sem imponált. Pedig egy kicsi gyermek is a maga véleményére bírhatta rá. Mert ő «benyomékony» lélek — a saját szavát idézem — s meghallgat, sőt elfogad minden más, a sajátjától idegen felfogást. De hogy rátukmálják? — soha! Kedves pattogásai, noha sűrűn sziporkázott ki belőlök az elmésség, inkább naivságukkal értek hatást. Nem ismerek szeretetreméltóbb temperamentumot az övénél, sem igazabb jellemet. Valamint hogy ez idő szerint nem tudok nálánál fiatalabb öreg urat sem. S mily szapora munkásságot tanúsított! Csak úgy döntötte az elbeszéléseket, a vezér- és tárczaczikkeket, halomszám fordított angol regényt s volt a miniszterelnöki sajtó-hivatal legszorgalmasabb legénye. Lévén az egész «Kávéforrás» szemenszedett honáruló jó hazafi. Márkus ugyan otthagytá; mert képviselőséget vállalt; Toldy meg azért köszönt el onnan, mert nem viselhetette el a hivataloskodás fegyelmét. De azért deákpartiságában meg nem tántorodott köztük egy sem. Árpádnak boldog órái azok, midőn a szindarab múzsa-jával zárkózik el termékeny ölelésre.

Amilyen zajos Árpád: *Hevesi* Lajos épp oly gyérszavú. Csak dűnnyög. Mintha minden gondolatát s ötletét a tolla számára tartogatná. Néha azonban felszökken s a kompánián

váratlan villantja végig valamely badar mondását, kerékbe-tört dogmát, kifordított logarythmust, szétszedett fizikai törvényt, kificzomitott theoremat, vagy a feje búbjára állított régi hitelű doctrinát, s szertekuszálta a leglogikusabb rendet. Tellett neki, mert a legtartalmasabb szépírónak tudtuk mindannyian. Nagy veszteségnek is valljuk őt, aki azóta egyik ékessége lett a német irodalomnak. Az ő alkotása «Jelky András», a magyar gyermekvilágnak legkapósabb olvasmánya ma is. Ritka nyilatkozataival a legénységet eleinte megdöbenté, hogy, midőn ez rátért furaságainak nyitjára, annál vígabb hahotára fakadjon. Azontúl aztán ismét nagy óvatossággal, szárazon szítt kubájának bodraiba burkolózott Csak a válla rángásából tudtuk meg, hogy nevet ő is.

*

Kecskeméthy Aurél csak rövid ideig tartozott a szövetségbe. Politikai felfogása más táborba vonzotta ezt a nagyon szidott s fukaron méltányolt ragyogó talentumot. Talentumot mondok s nem politikai karaktert. Conservatív hajlamai sem mélyen gyökereztek lelkében, minthogy a kozmopolitasság fogta el őt a kicsi külön focustól s vitte a nagy, egyetemes gyupont felé.

Kákay Aranyos, aki czikkeiben aphoristicus tudott lenni, az élczlapban elnyúlt. «Hiszen», monda, «a lapotok egy számával én tízives politikai brosurát szókok-paprikázok még. Igazi pocsekékolást visztek véghez!»

El-eljárt közibénk *Tóth Kálmán* is, a «*Bolond Miska*» szerkesztője. Noha ellenfelek voltunk, csábította őt ez a társaság. Gúnyolódásait elnéző mosolygással fogadtuk. Csak amidőn évelődéseire «*Árva Miskával*» feleltünk; midőn a *kormány* subventiójával *gyámoltott* «*Borsszem Jankót*» emlegette (holott a *Deákpart* lapja volt) s mi erre azzal feleltünk, hogy ő meg a *gyámoltalan* «*B. M.*»: faggatásaiból kirekesztette a politikát, s ezentúl csak a németet szidtuk, Már akkor.

És meg-megjelent körünkben *Szilágyi Dezső*, ha jól meg akarta rázatni a rekesz-izmát. Mert hogy nem cséplő-

gép, csak alapos kalász-morzsolgató volt ő még akkor. S akadt— persze hogy akadt a kalászaink közt üres is. De az egy-két duzzadó szemért megbocsátott. Háládatos volt és nem is járt közibénk üres kézzel. Bő jutalomnak tekintették, midőn p. o. az angol jogi élet különösségeiről beszélt nekünk gazdagon színezett, formás előadásban. (Akkor tért meg t. i. Angolországból hosszabb tartózkodás után.) Hanem amint szétrebbent a városban az első ministerkrízis híre, elmaradt. Sok minister bukott meg azóta, elapadt a «Kávéforrás» is. És Szilágyi Dezső sem hosszú ideig maradt az a bizonyos jeune homme à marier. Főlegyenesedett a képviselőházban ez a félelmetesen erős ember, aki okoskodásainak pörölyével laposra zúzott addiglan nagyhitelű prófétákat. Kérlelhetetlen kritikájával a saját állításait is tönkre birta volna czáfolni. És ez a rettenetes ember úgy tudott nevetni, hogy szép kék szeméből kicsordult a könny. Héraklész és a gyermek, Hamlet és Pompejus egyazon hüvelyben. Mért hogy inkább rombolásra született ez a hatalmas férfiú? A positiv alkotás terén ereje Deák Ferencz mellé emelte volna.

*

A «bacs» mellett ott ült közöttünk a négy «böcs» is; t. i. Márkus Pistának a négy testvéröcsse, testre szintén megannyi athleta. Egyikök, *Miklós*, a kevesektől ismert, izmos erejű költő. A másik *Elek*, *Emma* testvérnéjének szakasztott mása. Szép mint Apollo, egy derengő tehetségnek előre hintett fényével. És *József*, később a főváros főpolgármestere, meg *Imre*. A három elsőt megemésztette lelkök olt-hatatlan tüze. A negyedik, Imre, élő bátyja mellett rovancsolt vagy fogalmazott. Ezek nem tartoztak a genus irritabile vatum fajához. Szerencse is, hogy édesanyjok nem szült merő zsenit. Máskülönben a megmaradt két fiú hogyan boldogult volna? Elsirattuk azt a hármat: Istvánt, Miklóst és Eleket, de a veszteségbe belenyugodni ma sem bírunk még. Fáj a gondolat, hogy e nagyra termett szép szál három legény nem egyéb most néhány marék pornál.

A «Kávéforrás» után kelt bútoros boltban lehettek csuklóra járó amerikai Sardanapal-zsölyék s jegesmedve irhájával borított pamlagok — ám egy sem volt olyan kényelmes, mint az, melyet Toldy Pista szerkesztett maga alá. Öt széken ült egymaga, a társaságnak legnagyobb szibaritája. Ami nem csekély dolog, ha elgondolom, hogy közöttük ott ülfeküdtem én is. Beszédre fukar mint Hevesi Lajos. Ha azonban ingerkedtünk vele, vágott. De csakhamar jóságának bársony tokjába vonta be karmait. Eltemettük őt is, gyászoljuk ma is.

El ne felejtsem *Klic*, (olv. Klics) Károlyt. Ennek a sánta kis embernek minden-egy torzképét esemény gyanánt fogadta a közönség. A «Borsszem Jankó» régibb olvasói még ma is emlegetik egyes alkotásait. Huszítának, azaz cseh kurucz-nak vallotta magát. A cs. k. censura százféle csapdáiból menekült el közibénk. Maga is csak úgy duzzadt a mókától s akárhányszor a «szám» javarészét görcsös nevetésekben vettük ki, primeurjeit mi élveztük. Hogy tudásban, hírben megtollasodott, Londonig meg sem állott s egy találmányával, a kartonra alkalmazott zynkographikus nyomással, bőséges vagyonra tett szert.

Ha Toldy és Hevesi ritkán szóltak: *Asbath* János már maga volt a némaság. Roppant nagyokat tudott hallgatni. Úgy magát, mint monokliját soha meg nem mozgatta semmi. Akkor-nap nyitott be hozzánk, midőn feltűnéssel járt párhuzama («Kossuth = Petőfi, Deák = Vörösmarty») jelent meg a «Pesti Napló»-ban. A magasztalást hasztalan várta tőlünk (a kölcsönös ünneplés ki volt rekesztve közöttünk), de annál többet bomlottunk vele folyton változó szakálviselete s bajusz-irtása miatt. Mikor elvörösödött, ez volt az ő csúcsos kedvének jele. Ez nála már kurjogatas-számba ment Hogy az ajtón kiözönlünk, megáll s mély meggyőződés hangján mondja: «Fiúk!» ... azaz, hogy: «Uraim! Ma igazán szellemek voltunk».

*

A tökéletesség kedvéért említem föl, hogy láttunk magunknál jeles vendégeket is. *Greguss* Á.-t, *Kozma* Sándort,

(kinek Andor fia csak akkor ért elejébe egy szép jövőnek), *Gyulai Pált, Molnár Györgyöt, dr. Balogh (Almási) Tihamért, Pompéry Jánost, sőt egy ízben Horváth Boldizsárt s Okolicsányi Sándort* is ott köszöntöttük. Bódi bácsinak menten följánlottuk a dísztagságot, amire egy-egy megfigyelésének finoman élezett előadásával rá is szolgált. Okolicsányi Sándor meg (azóta mint hágai követünk halt el) az előkelő körök intimusságaiba engedett néha bepillantást, ami azt jelenti, hogy elvétve egy kis parázs pletykával fűszerezte estéinket.

— IV. A «Kagál». —

Nem tűnt le végkép a régi «Kávéforrás» odva — «fények odva», mint Rákosi nevezé. Rajt eresztett s mint «Kagál» elsőben is az «Európa» kávéház egyik fülkéjét szállotta meg. De már ezt, a hivatalos órák leteltével, csakis a «B. J.» terelte együvé. Idők jártával aztán hire kelt a «Kagál»-nak is.

De miért «Kagál»? Mit tervez ez a titokzatos egyesülés? — tudakolták a kívül állók.

Keletkezésének forrása nem egyéb, mint az a nagy kirohanás, melyet Istóczy Győző intézett a világ összes zsidósága ellen, melyet mint titkos szövetséget vádolt be könyvéiben, lapjaiban, röpirataiban s nem kicsi mértékben a Képviselőház padjairól. Kapóra jött nekünk ez a titokzatos elnevezés, melyről csak azután derült ki, hogy voltaképpen mit jelent, vagy hogy mit ért rajta Istóczy. Hát a héber «*kohol*» (község) szolgáltatta neki a szót, meghizlalván vele gyanakodását, ádáz gyűlöletté fokozva elkeseredését egy zsidó részéről rajta esett károsodás következtében.

Mi már rejtelmes, fonetikai tetszetőségénél fogva is elhódítottuk és minden törvényes bejegyzés nélkül mint «czég» alakultunk meg. Ami annál is nevezetesebb, mert egy csöppet sem voltunk «zsidók», t. i. fölperesek és uzsorások.

E második nemzedék legkiválóbb tagjai *Kozma Andor*, *Ambrus Zoltán*, *Székely Ferencz*, *Karsai Albert*, *Bácskay Albert* és *Szécsi Ferencz* voltak. A többi: ki bankigazgató, ki gazda, ki meg ügyvéd. Irodalmi irányban pihent eszök, főkép vacsora közben, elmésségének fölöslegével táplálta a lapot. Mert hogy ez nem kávézó kompánia volt, mint a régi, hanem vacsorázó.

Legbővebb, legmagyarabb, legzamosabb találkozott nyáron üli messze a főváros zajától, árnyas kertek lombsátora alatt. Beszoruláskor meg a főváros húsos fazekai mellett.

Vacsora! Hát nem is vacsora már az, ami bennünket a *Bálóné* asszonyom konyhájára hajt. Az erdélyi fejedelmi udvarok idején látták ennek mását. Nem durva töltözés, szíjeresztő lakozás ez; nem csupán visszahajtás a dicső múltba, hajdani ételsorok kegyes föléléstésével, hanem áldozás. Nem tartok tőle, hogy a mi drága Blahánénk lebecsülésnek nézné, midőn áperte kimondom, hogy Bálóné asszonyomban látom azt a másik góczpontot, mely körül a fővárosi magyar élet minden jójével, zamatjával megszövődött. Ezt a magyar asszonyt voltakép a «Kagál» fedezte föl s hírének terjedése jóformán a mi művünk. Ézsautól Brillat-Savarinig s azon is túl a Paiva-hôtelig, ahol a francia konyha jelében találkozik e világváros minden igazhívő gourmetje, a has kultuszának nem egyszer jutott fontos szerep a világtörténetben. Minket ugyan nem mozgatnak ilyen magas étvágyak, de a házi tűzhelyre alkalmazván a szegedi -asszony főzőkanalának varázsveszejét, csak újabb diadalra segítettük azt a régi dogmát, hogy; az út férjem uram szívéhez a gyomron át vezet.

Természetes ezek után, hogy a társaságunkban föl-lelhető szellemi és anyagi konyha mindsűrűbbre gyűjtötte köribénk a híveket S ezeknek díszes sora nem csupán czéhbéli írókból és művészekből került együvé, de olyanokból is, kik a magas ministeriumok csöndes hivatalaiból, a vitézlő hadsereg soraiból, sőt még a papok istenfélő rendjéből is teliettek. És így a hétfői esték néha valóságos

symposionokká magasztosulnak. Legbelsőbb tagjai: *Székel* Ferencz, *Bleyer* S. (a gyorsan elhíresült «Sallustius»), *Psépy* L. százados, *Bacsokay* Albert, *Lipcsey* Ádám, *Homicskó* Ath., *Garay* Ákos, *Bér* D., *Réthy* L. (a «Kagál» saját külön lantosa), *Jóssá* A., *Szép* E., *Pogány* I. és e sorok írója.

*

Volt idő, midőn a «Kagál» farsang idején amolyan hölgyestéket is rendezett. Volt színi előadás, világhírű művészeknek kiöltözött kagalisták hangversenye, műtárlat, sok egyéb hóbort, vacsora felett szép női szónokok felköszöntője s végül táncz. Kár, hogy ezeket az elfelejthetetlen czéczókat *Jocosa* istenasszony nem róttá fel örök emlékezet okáért. De hát közben a fiúk. legtöbbje megházasodott, s vége volt a mulatságnak.

— V. «Az Otthon.» —

Minden egyháznak sok a báránycája, anélkül azonban, hogy naponkint, vagy legalább hetenkint odagyülnének a jó pásztor lábai elé. Vallják a felekezeti közösséget, s ezzel a kegyes tisztelendő és tiszteletes urak be is érik. Töredelmesen beismerik az egyháznak, az eklézsiának s a hitközségnek templomjárásban minden rest hívei, hogy bizony illenék buzgóbbnak lenni. De hiszen az Isten mindenütt jelenvaló, s így elég tán, ha sátoros ünnepeken mutatják be jámborságukat a szent Háromságnak, Istennek s az Örökkévalónak.

Sokféle klubnak vagyunk mi öregebbek alapító, pártoló vagy rendes tagjai, de bizony mi csupán a választások forró napjain, ha, a fiúk között megjelenve, az elnök lábához heveredünk. Igenis, a *fiúk* között. Mert akik öregek oda belépünk, új nemzedéket látunk. Arczról is, névről is merőben idegent. Csak néha a ⊙ □ △ vagy hasonló kőmívesi jelekről, melyekkel közleményeiket jegyzik, ismerni rajok.

Szórakozás címén azonban ideg-ölő játék járja, mely úgy a legrégebb, mint a régebb klubokból ki volt zárva. Vajha az alkoholizmus ellen harczoló egyesületek a baccarat mételvények kiirtását szintén belefoglalnák haditervökbe, a baccarat nevezésen értve a ferblit, makaót s minden egyéb szerencsejátékot. Ezt a dühödt szenvedélyt nem egy tehetség, nem egy ifjú élet vesztével vádolhatjuk már. Az olvasásra, vitára, társas érintkezésre szánt díszes termekben csak úgy lézeng egy-két ember. Az elnök, minden alkalommal hivatkozik ugyan az alapszabályokban foglalt tilalomra. De hát minálunk a törvényre való hivatkozás sem jár mindig a tartozó hódolattal.

Irányra, ízlésre nem különb ennél a másik, az «*Újságírók Egyesülete*» sem.

Bűn volna tagadni azonban, hogy ez a két klub sikereket mutat fel az újságíró sorsának megjavítása, súlyának és tekintélyének öregbítése körül.

És bőven gyarapodik nyugdíjalapunk is. Vannak ugyan, akik azt vetik, hogy alapítás, hagyaték s egyéb czímeken befolyó összegek csak a félelem adója, a reklám sarcza, hétköznapi nyelven: borra való. Az e gyanúsítások ellen folytatott védelmünk vajmi lanyha. Lanyha biz' az, mert hogy az újságíró, aki értékre segít sok silányságot, kinek szózatára seregével épülnek jótékony intézetek, aki lelkesít és forral: a maga ügyének védelmében lomha s élhetetlen!

*

Hát persze, hogy szeri-száma nincs már a fővárosi kluboknak. Politikai pártállás, ízlés, foglalkozás, születés, hajlam s élethivatás szerint csoportosult a társaság. Bár bőséges anyagot szolgáltatna p. o. a Kossuth Lajos-utca két kaszinója s a lipótvárosi, a sokféle ipari és kereskedelmi klub: de ezekről nem irhatok, mert egyiket sem ismerem. E lapokon csak azokról lehet szó, amelyekben forogtam s ahová eljárók magam is. Ritkán persze. Mert pihenő óráit hol töltse a klubtag, ha nem a — kávéházban?

K. T.

a főváros dajkája

A REJTELMES névjegy jelentése: *Központi Tejcsarnok*. Azóta, hogy először fordultam meg benne, ugyancsak meggyarapodott s helyén való, hogy dicsérő éneket is mondjak róla. Régi dalt új változatokkal.

Első látogatásom idején a «főváros dajkája» a Karpfenstein-utczán lakott még, mely utczát Budapestnek hivatalos anabaptistái Pontykő-utczára bémálták, arra való tekintet nélkül, Istenben nyugvó Herr von Karpfenstein «százasa» polgárnak nincs-é ellene kifogása. Mert hiszen épp ilyen jogon magyaríthatták volna Giliszta-utczára a hajdani Wurm-gassét is. Valamint hogy a régi Grossfeldergasset, mely szintén egy érdemes polgár nevéhez fűződik hozzá, ma mint Nagymező-utczát hétköznap szidom, szent ünnepen pedig átkozom, mivelhogy éppen ide telepítette hajlékomat a sors haragja, ahol minden második boltajtóból bődül kifelé bepálinkázott napszámosok sivár kurjogatása, melyhez vagy szemérmes női zenészkar szolgáltatja a kíséretet, vagy holmi rácz tamburás, aki bádogtüskével piszkálja ki gyalázatos hangszeréből a beleszorult tücsökrajt, mely őrjítő csiripolással ugrál szerteszét a füledt ivóban.

Hát a Karpfenstein-utcán volt. Akkor (1883.) 1713 — ma (1907.) már 8000 tehén adja le ide a tejét. Az intézet akkoriban néhány száz — ma 2200 négyszög öl területén fekszik a Rottenbiller-utczában, melyet méltó csodálkozásunkra még nem fordítottak le Csapatfaragó-utczára. (Rotte = csapat, Bille = molnár-szekercze.) Vidám architektúrájának vonalival mosolyog ránk, akiket még akkor a «lófejű vasútnak» túlkös kocsisa arra vitt ki a Városligetbe. Kapuja fölött címerképen vasból vert babát fog hosszú csőrében egy vasból vert gólyamadár, elmésen példázva, hogy dajkának, bábaasszonynak köze van egymáshoz. 1883-ban 2.384,815, s huszonnégy évvel később: 1907-ben már 15 millió liter tejet küld szét a fővárosba. Persze, sok kezet és lábat kell e végett mozgósítania. Csak itt a központban tetemesen fől-szaporodott tisztviselő, altiszt, cseléd s egyéb munkás dolgozik, míg szerte a városban 200 helyen 300 egyént foglalkoztat.

Azt hiszem, dalomnak első strófája szépen szól. Nincs az a rím, mely zengésben vetélkedhetne ezekkel a statisztikai számadatokkal.

Tejjel-mézzel folyó Magyarországnak egy része tehát ide ömleszti azt a szelíd, fehér nedvet, amely forró, piros vérré válik az erekben. Mert mint a vér, a tej is csodálatos nedv.

A hamisítás bacteriuma megmételyezi minden élelmszerünket. Ugyanaz a tudomány, mely, megváltva a hulladékot, illatot szűr belőle s királyi bíbort a gázgyárak mocskából: ugyanaz a tudomány faggyúból fejtí a vaját, elhányt bocskorból a gelatint. S ha megtudja csinálni a természet, hogy a trágyából szedi virágainak bájoló színeit: meg tudom csinálni én is, hogy díszre hozom a csatakat s jó szagra a büzt! — mondja a kevély ember. S nem is horoszkópumos könyvek és ígéző mondások nyomán, hanem a népszerűsített, messze világító tudomány szövétneke mellett keresi és találja is meg az aranyat.

A hamisítás pedig a fénynek árnya, az áldásnak átka. De hát szerencsére magában hordja — mint skorpió farka

orvosságát annak a sebnek, melyet mérges fulánkja nyitott — magában hordja a megtorló vegyi elemzést, a büntető görcsövet, a kegyetlen fokmérőt, a kérlelhetetlen reagenciát.

A hamisítás alattomos ipara szemre dolgozik s az állandó nyavalyák, nagy számát az ép testet kuruzsló szerrek okozzák. Csupa hamisítás. A lisztben ott a gipsz; a kávénak zöldre hazudott babszemeiben az arsenicum; a borban a fuxin és ólom-czukor; a málnalében az anilin. Betegség és halál jár a nyomukban. Csak a légy nem pusztul el a légyvesztő papirostól, mert hogy az is meg van hamisítva.

De nincs anyag, melyet a lelketlen mohó nyerészkedés annyira megrontana, mint a tejet, ezt a legértékesebb táplálószert. Mert nemcsak mi felnőttek élvezzük; a gyermeket is ezzel neveljük, ha nem jutott neki az édes anya vagy a dajka emleje. A tejhamisítók csúfos fogásai tíz százalékát hullasztják el ez apró boldogtalanoknak. A civilizált államok nagy központjaiban a szigorú ellenőrzés sem képes teljesen megszüntetni a «műtejesek» bűnös mesteriségét. Parisban, még csak öt-hat év előtt is, a vasúton érkező összes tej szállítmányok 49%-a már hamisított állapotban került fogyasztásba. New-Yorkban a tej gyanánt elárusított folyadék egy harmada víz, Berlin lakossága minden évben vagy négy millió liter vizet szűrösöl tej gyanánt, amivel egy millió márkát meghaladó kárt vall. Berlinben! — melynek egészségügyi rendőrsége megannyi Argus és Briareus: mindenhova ellát és mindenbe belenyúl. A nem kevésbé higienikus Londont a tejhamisítás évenként 456,000 font sterlinggel zsarolja meg. Budapesten csaknem ezer tejpróba után — ezek kísérleti anyaga még csak 30,000 liter volt — szakértő vizsgálók a következő eredményre jutottak. Hoztak a piacra 58% vízzel kevert, 10% lefőlözött és 7% szaga vagy íze miatt élvezésre alkalmatlan tejet. Legártalmatlanabb része nem a 100,000 liter víz volt, melyért évente 360,000 forintot fizettünk — pedig ez a legártalmatlanabb víz is csak úgy hemzsegett a baczellustól.

Megindult az orvosló hadjárat. Egy-egy jóhiteű tehenészet a főváros környékén egymagában nem vehette föl a harczot a ferenczvárosi, budakeszi, soroksári és palotai habarókkal. Ide nagyobb erő kellett. S ezt megadta az egyesülés.

Mint idők jártával kihalt a dunavizes: kihalóban van immár a milimáris kocsi is. Kora hajnalban zörgött elő minden oldalról s szállta meg a kapu sarok-kövét. Messze

sugárzott a fehérre sikált vödör sárga-réz abroncsa. Mert tiszta volt azon minden, csak a tej nem, amelyet öblében rejtegetett. A nagyobbik edényben a hígabb «cselédtej», az apróban a tejsűrű (igazabban a sűrített tej) melybe — szent Orfila a tudója — a legtilalmasabb alkatrészeket keverte bele az élelmes milimarius, a ravasz milimaria és a takaros, de sunyi milimariska: az az ártatlan tekintetű, kerek arcú tejes lányka, aki ajtóru-l-ajtóhoz karikázott, a

több-ítczés uraságokat külön csorrantásban részeltetvén. Az egyes porciók tetejében mindig ott regett a hólapda, melyet alant a kapuban habarított gömbölyűre az asszony-néni egy fakanállal, a rossz beszédű emberek szerint kókusz-szappan segítségével, ami nyilvánvaló rágalom, mert egy morzsa keményítővel fehér tajtékká túrható a tejtelen víz is, a kókusz-szappanból pedig hetvenhét csillagos Martel-cognacot gyártanak nálunk ezidétt.

A fővárosnak ez a tipikus alakja csaknem végkép lezorult a színről s csupán az én boldogult barátom, Almási Tihámér darabjában (a «Milimári»-ban) jár föl néha, hogy nemskára teljesen oda tűnjön a derék legöregebb emberek szívós emlékébe a milimári, meg a róla nevezett jóízű tej-színmű is.

A víg jelen elalszik és lesz belőle bánatos múlt; a fényes láng kialszik s homály borítja a lámpást; az édes tej megalszik és lesz belőle keserű túró.

*

A «Központi Tejcsarnok» két okból lett. Elsőben azért, hogy a főváros közelében s a szomszédos vármegyékben lakó gazdáktól elárusítás végett ide küldött tejet közös kezeléssel értékesítse, anélkül, hogy az egyes szállító kénytelen volna a vállalkozásnak kereskedői részével bajlódni. Másrészt abból az okból, hogy hamisíttatlan, minden ártalmas alkatrésztől mentes, kiváló minőségű, összetételében pedig folyvást egyenlő, tehát a csecsemő táplálására is mindenképen alkalmas tejjel és ennek termékeivel lássa el Budapest lakosságát. E czélból — úgymond az elsődévi jelentés — 51 gazda lépett a szövetkezetbe, akik együttvéve 1713 tehénnek a tejével járultak a közös üzlethez. S mivé fejlődött ez a szövetkezet huszonnégy év alatt! Az 51 gazda 174-re, 1713 tehén tízannyira, az első év 20,000 fogyasztója 300,000-re szaporodott. Csak első kimutatásának egyikét nézzem: Harkányi Frigyes 25,600, Karsai Ignác 20,268, Karsai Albert 19,295, Egyedi Arthur 18,572 Szent-Iványi

Farkas 17,940 s gróf Andrássy Aladár 15,290 literrel küldtek a központba. Egy fia-Balatont.

Tolyáss Dániel úr, a tanulmányosan ténykedő ok-szerű gazdász, a gyakorlatban is érvényt akarván szerezni az ő hohenheimi tudományos esméreteinek: egy szép reggel kiadta a rendeletet, hogy fejés előtt a legtisztábbra mosódjon meg minden kéz. A fejősbéres tehát ő retkes ujjait nagy tűnődve áztatta a meleg vízben. Hogy az urak már megest mit ki nem találtak! Hiszen az ő egész testi mivolta nem látott vizet, möte a bába először mártotta meg. Még hogy a zsajtárt minden tejbétel előtt ki kell forrázni. Soha ilyet! És, ami bizonyára a legkeservesebben esik neki: el van tiltva pipátul, bagótul, nem csak ő, de még a központi tejkocsis is. Sőt még itt sincs vége a zaklatásnak. Mert egyszerre csak, minden hír nélkül, megjelent ott a szövetkezetnek egy bizalmasa, hogy meggyőződést szerezzen magának a takarmányozás, a tartás és fejés hibátlanságáról, mert tán még csak a tea kényesebb a tejnél. Megérik rajta, ha oly társzekeren szállítják, melyben azelőtt — petróleumot vittek.

A tejkezelés eleinte, hogy a vállalat megindult, még nem volt törvényesen szabályozva, míg irigykedve láttuk, a nyugat nagyobb városaiban mekkora figyelem, sőt szigor őrzi e fontos terméket. Ezenfölül a közönség ott erősen át van hatva annak tudatától, hogy a tej elsőrendű tapczikk, s tudja főképen az anya, hogy annak tökéletes tisztaságától függ gyermekének egészsége, fejlődése, gyarapodása, sőt élete. Csak az olyan forrásból szerzi be tejszükségletét, melynek megbízhatósága felől meggyőződött. A külföldön pálinka-moslékkal vagy egyéb könnyen erjedő gyári vagy konyhai hulladékkal etetett fejős tehenek a tejét nincs aki megvegye. Ott lehetetlen volna az, amit itthon tapasztalunk. A főváros közelében bűzhödt vermekben 7000, kiírva: hétezenél több tehenet tartottak csupa merő moslékon. Ilyen anya-állat a borjúnevelésre képtelen. A moslékban föloldott nagy mennyiségű sók és savak: mint az állati

mirigyek váladékainak egyikébe, átszármaznak a tejbe is, és a gyomorba kerülve, vérhast okoznak. Ami pedig a borjú halálával jár, az a gyermekben is kárt teszen. A budapesti milimári ugyanazon a kocsin, sőt ugyan-abbban az edényben, amelyben hozta a tejet, vitte kifelé a vendéglő s a nagyobb háztartás hulladékait, és akárhány esetben a fertőző beteg alól kikerült szalmazsákot is, melynek mételyes töltelékét alomul szórta a fejős alá. A nyugat nagy városaiban meg van tiltva a tehéntartás. Kivételkép csak az afféle «tejgyógyintézet» szolgál, ahol, mint Berlinben és Drezdában, rendszerint az első emeleten, úgyszólván szalonszerű istállóban található csupán, hogy «azonmeleg» (magyarul: «kuh-warm») tejnek szörpölgetésével növeljék meghanyatlott erejüket a benlakó és fenjáró betegek.

*

Mikor egyszer a vágóhídon jártam, megbódultam a vérszagtól s álmodtam kivégzéssel. Hogy a Központi Tejcsarnokban fordultam meg, édes idylli szag csapott felém, falusi emlékek kolompja zendült föl emlékemben s ama régi udvaron, melynek érlelődő trágyadombja s virágzó akáczfája egyazon illatot árasztotta, megláttam homályban fehérlő szőrét annak a jámbor tehénnek, amint nagyokat dőf rajta a borja. S miért is dőfi az anya tőgyét? Oh, van ám esze a boczi tarkának! Alul a tőgyben van a híg tej, az a tíz krajczáros; fönn, a magasabbra ágyazott mirigy-rétegben a 20 krajczáros. A borjú tehát a maga módjára fölözi meg az anya tejét, amihez neki jussa van.

Vagy húsz mértföldnyi kerületből szállítják a tejet ebbe a központba, czinnel bélelt öblös bádog kannákban, ólmos pecsét alatt. Valóban tejjel folyó Kánaán. Mivel a szállítás ütközéseitől ki-behorpad némelyik edény s így belső világossága csökken, a küldeménynél a súly határoz. Amint lerakodtak vele, a nagy szűrő-helyiségbe emelik.

S ekkor már ott terem a kóstoló. Az edények födele lepatan s egy szőke legény, kezében kis fakanállal, mindenikből merít s gyorsan kapkodja be a próbákat, melyeket persze le nem szalajt a torkán; mert ha lenyelné, kerekre hízna tőle, mint a csecsemő. (Így sem eszik panaszosat, úgy látam.) Nyelvének papillái csodálatosan ki lehetnek fejlődve, akár a tea-ízlelőé, kit az angol kereskedő a gyarmatokba, de még Kínába is elküld, hogy végig szürcsölgesse az ültetvényesek teaforrázatait. Természetes, hogy ennek a kóstalművésznek sem szabad dohányosnak lennie.

A mi szőke legényünk, nyelvének egyetlen pörgetésével megérzi: beválik, vagy hibás-e a tej? S ugyan-abbban a pillanatban nemcsak ízre, hanem színre, szagra, sűrűségre nézve is megvizsgálja.

De a szövetkezet nem éri be ezzel az egygyel. Ott ül külön szobájában egy komoly úri ember, forraló és hűtő eszközök, lombikok és göredek, savak és erjesztő gombák, fokmérők és görcsövek arsenálisában. Ez a komoly férfiú a vegyész, aki a lelke közepébe tekint bele minden tejcsőppnek; akinek meggyón minden töltés; aki előtt szégyent vall minden hamisítás; aki meghatározza a casein- s a zsírtartalomnak mennyiségét. Legöldöklőbb fegyver az ő kezében a Soxleth aerometruma. Amit ez mutat, az az igazság. E rettenetes férfiú fegyvertárához tartozik még a lacto-butyrometrum is, egy fölötté szabatos, érzékeny szerzőszám, mely édes tejtestvére az aerometrumnak. S ezenfelül van még ott néhány kinzó eszköz is. Valamennyije vallató készülék: majd gép, majd vegyi szer.

A tej háromféle: jó, közepes és rossz. Vagy — szaktudományi jelzéssel — szabályszerű, eltérő s hasznavehetetlen.

Az elsőt a közös medenczébe ömlesztik, a másodiknak a sorsa az igazgató belátásától függ; a harmadikat csatornahálálra ítélik, vagy kegyelem útján a savó közé lódtítják, hogy mint alacsony melléktermék fejezze be dicstelen pályafutását.

Fürge leányzók az 5000 literes nagy medenczéből öntik át a tejet. Az ember azt hinné, hogy ilyen állapotában már megkezdheti útját a főváros tűzhelyei, kór- és kávéházai felé. Hohó, nem addig a! A «szabályszerű» tejsze most beleüt a rangosztály ördöge: szétválik s külön fejtik le karokra, rendekre s teszik hegyibéjük a királyt. A «teljes tej» (literje 28 fill.) — ez a nép; azután jó a gentry: a «kávé-tejszín» (literje 1 kor.); — jó a gróf: a «hab-tejszín» (literje 2 kor.); — a herceg: «dupla hab-tejszín» (literje 3 kor.); — s végül a király: a «non plus ultra hab-tejszín» (literje 4 kor.).

Egy liter tej 4 korona! Hány tehénnek a tápláló ereje, mennyi kövér tavaszi fűszálnak a zamata s mekkora czéklának — bőven megszózott korpás czéklának az íze-java szorulhat bele az ilyen tejsze! Enni szokták-é ezt vagy inni? Egy csöppjétől tejjé válna egy itcze víz, mint válik pirosra egy vércsepptől. Megkóstoltam. Valóban: ez már nem fölséges tej, hanem tej ő fölsége.

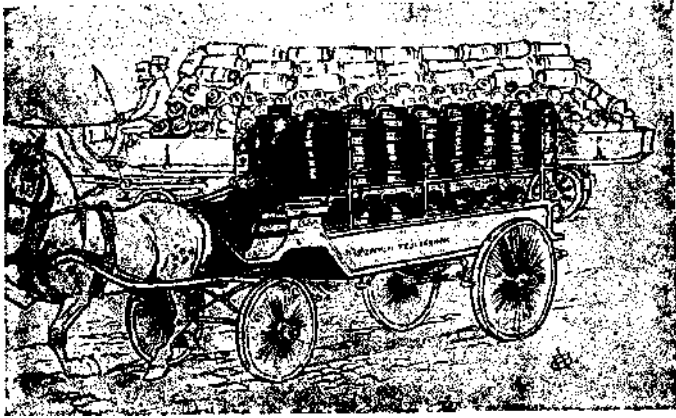
S hogy belenézek a nagy medenczének fehér tengerebe: e szembe jut annak a bor-cisternának vörös tengere, melyet Bordeauxban láttam, s az a szomszéd német úr, aki mélabúsan nézte a boldogságos özönt, mialatt ezt a régi dalt dudorászta:

Wenn Herr Dausig ein Walfisch wäre,
Und alle Meere Wein:
Es trockeneten gewiss die Meere
Von seinen Zügen ein.

*

A fölözést a centrifugális gép ejti meg, mely perczenként 8000 forgást tesz. Ez az örült kerengés hajtja fölfelé a tejszínét. Az automatikus *öltő*, melyet az elmés szerkezetű úszócsap gátol meg a kicsordulásban, gyorsan itatja meg a tölcsekhez hatósával illesztett vastag, fehér üvegű palaczkot, melynek szájába nyomban tolakszik bele a légmentesen záró dugó.

Kétszer napjában hordják szét az ilyen megtöltött s foglalatra szigorúan osztályozott üvegcsapatokat a fiók-boltokba.

Mindnyájan ismerjük azokat a tetszetős alakú kisebb és nagyobb szekereket, melyeknek fehér lapja *példázza*, a jó tejet s kék sávja azt a hígat, melytől óvakodjunk. A külvárosi utcák ragyáin akkorákat döccsen a kocsi, hogy a palaczkok tíz perzentje zúzódik szét a rázástól. A töréseknek a rendesnél nagyobb száma kemény fagy idején mutatkozik, midőn buczkássá tömörült a hó, még az annyira gondozott Andrassy-uton is.

A Semmelweis antiseptikus iskolája itt is hódított. A legkényesebb hollandus gazdasszonyt is lelkesedésre ragadná az a föltétlen tisztaság, mellyel itt a tej és az ő termékei körül járnak el. Az aszfaltos talajt napjában többször sikálják meg és öblögetik le. Palaczkot és minden egyéb edényt gőzzel forráznak ki, sőt még a kaucsuk dugót is.

Csak egy a nehezen lebíráható ellensége ennek az intézetnek: a nagy hideg. Elzární nem szabad a tejet mert megfűlik, a szabad csarnokban pedig könnyen megfagy. Míg a kegyetlen időben tart, meg is sínyli Budapest: nem csorran, csak csöppen neki. Sok háznak nem jut sem reggeli-, sem ozsonna-tej. Mert itt csupán hűteni tudnak, fűteni nem.

Különben: úgy megy itt minden, mint a karikacsapás. A küldemény, ha még oly bőven szakad is, két óra alatt

az utolsó cseppig fel van dolgozva. Nem érdektelen részlet az, hogy ekkora tömegnél, a leggondosabb kezelés mellett is, naponként 500—600 liter vész oda tapadás és kiömlés következtében.

A köpülés, vagy hogy tejtudományos kifejezéssel éljek: a kivajazás gyorsasága már szinte boszorkányság. Megint kevesebb egy bájló idyllel. Hová lett a viruló Borcsa, aki az ő kerek, piros karjaival addig zaklatta abban a meredek faedényben a tejfölt, amíg kivallatta belőle a vaját, az íróját meg titkon nekünk, torkos apróságnak engedte oda, aminek rendesen csikaró görcs lett a vége.

*

Különös a háziipar útja. Nem otthon szövik már a vásznat, se nem otthon főzik a szappant, se nem mártogatják a gyertyát — amely házi műveivel pedig méltán nagyra volt a hajdani gazdasszony — s most a tűzhely mellé kéredzkedik a háziipar, hogy eladdig ismeretlen cikkek gyártásával segítse meg a közgyarapodást. A tejcarnok elvette tőlünk a savanyu tejfölt, el a köpülésnek lotyogós poesisét. Egy haránt fekvő kádba akószám döntik bele a java tejet, aztán beleakasztják a szíjat, a kád megpördül, percenként nyolczezerszer — se fehér forगतagban, ebben a szelíd örvényben, nagyon rövid időn megterem a vaj, az édes vaj, melyet nyeles rostával halásznak ki az édes íróból s egy tündöklő márványasztal forgólápján amolyan csapófakkal addig pofozzák, míg rengeteg gombócczá tömörül. Aztán szétlapítják, koczkába hasogatják, mintába csömöszölik az akkornap keltével, hogy friss voltához szó ne férjen. Aztán hűtik és hordják szanaszét.

Ez a hasonlíthatatlan zamatú vaj az ő aranysárga színét nem a sáfrántól veszi, mint akár a budakeszi termék. Pedig az emberséges sváb asszonyok mélyen megvannak felőle győződve, hogy vaj és túró dolgában első. A Ferenczváros, a közel mezővárosok és falvak még ma is kétes vajakat küldöznek a főváros különféle vásárcsarnokaiba.

Persze, a jó sváb asszonyok tesznek némi engedményt az «új divatnak». Úgyszólván: jóvá hamisítják a régebben elég hitvány árut, melyre nyegle módon a dátumot is ráütik, pedig kedvesebb díszje volt annak a lapu széles levelének lenyomata. Nem hagyják magukat. A diadalmi tejes szekérke magasáról eszükben sincs még leszállani. Mindnyája szemébe néz a versenynek, még ha tiszta tejet köllene is harczba vinniök. Addig is: folyamodnak a cselhez. Jucziékkal összeszúrik a fehér levet s ezenfölül a különféle tejmerések számára a központi csarnok üvegeibe csempészik bele a maguk tejét. Jutalom fejében aztán kap a Juczi lányasszony selyem keszkenőt s vásárnapok délutánján hetedmagával meg is kocsikáztatják a Városligetben.

Ilyen kedvezésekben persze nem részelteti Juczit a Központi Csarnok. A szabott ár mellett a tejpénzből sem rakhat félre s a tejeskocsis nem osztogatja az «apró figyelemeket». Az igazgatóság tapasztalta s tapasztalja még ez idő szerint is, hogy az élelmes árusítók rátértek a nyitjára, mikép lehet az eredeti üvegbe idegen tejet önteni. A bádóg zárat lefejtették s az üveget ferencz- vagy józsefvárosi vagy budakeszi tejjel megítatva, szépen beleillesztik az üvegnyakába, így történt, hogy az infallibilis tej is bűnbe esett s forralás közben megtúrósodott.

Ez intézetnek tejhatalmú első fejedelme Kunka János úr volt. Már országos kiállításunk idején számosan látogattak el idegen szakemberek a még akkor cseperedő telepre. A kitűnő berendezés és vezetés meglepte őket. Nemcsak Németországban, de Angliában is fölzendült annak dicsérete. Az «Aylesbury Dairy Farmers Association» Londonból e szókkal köszöntette: «El nem mulaszthatjuk kimondani, hogy ottani (budapesti) szervezetüket valóban mintaszerűnek valljuk». Németország első szaktekintélye pedig (Fleischmann professor) így nyilatkozik: «Nagyvárosi tejszarnok szervezésében önök túlhaladtak minket németeket. Jó soká fog tartani, míg mi oda jutunk, ahová önök Budapesten már elérkeztek».

A Budapesti Tejcsarnok az edényeknek a MÁV-on való visszaszállításáért naponként 600 forintot fizet. Az üres pálinkáshordók visszaszállítását azonban ingyen teljesíti az állam.

Hogy a *K. T.* egymaga nem győzi már megszop-
tatni a fővárost, ennek nagy és gyors fejlődésénél érezhető. Vannak segéd dajkái is; tejszövetkezetek sokasága, melyek az első és fő-intézettel tiszta versenyre kelnek, bizonyára bő fogyasztási sikerrel ezek is. Eddigélé azonban még mindig a *K. T.* vezet, amire múltjával s példájával méltó is.

IDEGENEK BUDAPESTEN.

Az én emlékeim nem hajlanak vissza abba a korba, midőn még az «Újépület» bokros vidékeibe rándult ki a hajdani pesti ember majálisra s a régi osztrák állami, ma

már m. k. Államvasutak nyugati pályaházának helyén friss egészségnek örvendő éltes urak szalonkára jártak vadászni. (Igazi szalonkát értek, erdeit és nem városit.) Bizonyára akad most is egy-egy polgártársam, aki a múlt időkben részese volt a főváros e falusi örömeinek. S jóllehet mindössze hatvanhat éve, hogy ismerem Budapestet: én is tisztán emlékezem egy-egy olyan részére, amely az én gyermekkoromban pusztta volt, s ma díszes kertté változott; s körülte alantas és mocskos viskókbul három- s négyemeletes rangra emelkedett paloták nyúlnak föl a magasba. Széptani tekintetben ugyan nem vigasztalódom meg rajtok, de elégtételemlre szolgál, hogy látom bennök a gyarapodásnak s a népeseedésnek biztató jeleit.

Egymás között és egymásnak éltek akkoron a pest-budaiak. Vendég csak elvétve ha nézett el ebbe az európai forgalomból teljesen kilódult «keleti» városba.

Aki minálunk idegen azidétt megfordult: az a bécsi, brünni kereskedő volt. A hajdan híres pesti országos vásárok

hozták le közibénk sátort állani. Vagy jártak le ide német színészek, czirkuszos angolok és francziak, vagy csepürágó malomkövet köpködő talján kóklerek és karómászók, meg elvéve kegyes muzulmán zarándokok, akik eljöttek, hogy a Gül-baba sírjánál imádkozzanak; és — néhány éven keresztül — egy aranyos fejkötőjű, aranyos dán menyecske, aki a Dunaparton hevenyén sült lepényeket árult azon melegen és meghintette, mint ahogy ő a czukrot nevezte, «édes sóval» (Söte Salt). Sokat álldogáltam ott (a régi hajóhíd mellett füstölgött az ő lapos kemenczeje) s ma sem tudom, mije volt édesebb annak a szép idegen asszonynak: a kalácsa-e, vagy a mosolygása? Hat éves fiúcskától ennyi töprengés elég.

Meg járt itten sok egyéb idegen, sőt némelyike évekre vagy akár örökre telepedett le közénk: mint az akkor épülő lánchídnak angol csapata s az ugyanakkor épülő «Magyar Középponti Vasút» olasz-német építészeti és mérnöki hivatala a Széchenyi házában, mely a róla nevezett, már elpusztult, illetve szokatlan díszben föléledt, megszabályozott Szabadság-térre szolgál ki most is az ő széles homlokzatával.

Ott, a hidépítés kerítésén kívül hallgatóztunk mi gyerekek szájtátva. Mert hadartak előttünk olyan nyelven, amilyenről még csak tudomásunk sem volt. A bábeli egyvelegből csak azt értettük meg, ha valamely idegen, midőn belopóztunk a mű-tevő udvarba, megfogta a fülünket s kivezetett bennünket a koczkára faragott roppant gránitkövek bástyái közül a Dunapartnak puha szemétdombjaira.

De egyszer olyan idegennel találkoztam Pesten, akit valamennyinél jobban megbámultam.

Ez az idegen: magyar ember volt.

Éppen egy ingó tutajon, görbített gombostűvel horgászta, midőn a partról megszólított.

Alig hittem fülemnek. A meglepetéstől, az örömtől elfogódtam. Egy idegen, akit olyan jól ismertem! Egy idegen, aki az anyám nyelvén szól hozzám — Pesten! S aki nem a fülemet fogta meg, hanem megsimogatta az orczámat,

fényes Máriás-húszast nyomott a tenyerembe s elmondta, hogy hazulról (Dabasról) tiszteltetnek édes apámék. Majd megmondja nekik, hogy milyen szorgalmatos, jó magaviseletű fiúcska vagyok én. (Tutajon, mezítláb és horgászva.) Szólt és ott hagyott.

Utána sompolyogtam és láttam, amint egy oszlopos elejű palotába ment be s annak a kapujában egy nagybajúszú huszár zörrentette meg előtte a tisztelgő kardot. Hát Bódi bácsi volt, a dabasi Halászok híres famíliájából, apámnak jó barátja.

A vármegye házában láttuk mi akkoron Pest-Budának nagy területén az egyetlen magyar földfalatot. Csak itt bizsergett egy kis magyarság s a gyűlések idején kívül e ház lakói olyanformán voltak a környező németességgel, mint ahogy voltak a Margitsziget kertészbojtárjai és napszámosai a Dunának szárazföldi partjaival zajlás idején.* De ezek legalább tavasztól őszig érintkeztek a túlsó partokkal, míg a vármegyei élet erős lehe, a tisztújítás, a vele járó vigasság mind nyom nélkül szántott végig a pesti német-ség álló vizén. Csak nézték, de nem értették, s többé nem is igen törődtek vele. Az is igaz, hogy a tekintetes urak sem sokat bánták a város dolgát. Mit 'nekik ez a sok német? A pesti polgárok meg: mit nekik ezek a zajos, kevély magyar urak az ő czifra hajdúikkal és huszárjaikkal, akik azon a «dremtete» vad nyelven harsognak abban a nagy teremben.

Aki idegen most jó közibénk, az, kivált ha régebben ismeri már Budapestet, bámul e rohamos fejlődésen, úgy európai külsején, mint magyaros színén.

Azt mondhatnák elleneseink, hogy ami benne előkelő, nagyvárosias, az nem magyar; s ami benne magyar, az se nem előkelő, se nem nagyvárosias.

Ellenségeitől tanul az ember s ők így nyilatkoztak: Budapest már nem kis város, de még nem nagyváros;

* Ezután csak nagyon későre fiadzott meg a Margit-hid.

Budapest már nem német, de még nem magyar. Fővárosunk nem eredeti alkotás, hanem utánzat. Ami a Keletre vall benne, az nem a stíl; ami európai benne, az nem a rend.

Midőn a szuezi csatorna megnyitási ünnepe végett számosan ejtették útjukba Budapestet: egy francia úr, hogy a hajóról a partra lépett s podgyászát a sok vörös-sapkás vitéz kitépte a kezéből és vad rendetlenségben az egymás hátuljára ágaskodó két- és egyfogatú kocsi közé szorult, a koldusok meg majd legázolták, egy háromszínű karszalaggal ékeskedő férfiú pedig ismeretlen nyelven rettentően közibe ordított a tömegnek, hogy: «röndnek muszáj lönyyi!» — az a francia úr ekkor búsan így sóhajtott föl: «Voici l'Asie, qui commence!» (Itt kezdődik Ázsia.) Hogy aztán a csatorna megnyitása után visszatérve, a hajóról partra lépett s szolgálatra kész karok nyúltak feléje, s kényelmes hintók sokasága kínálkozott, s midőn meglátta a fogadónak virággal díszes udvarát, s a vendéglős és minden cselédje francia szóval járult eléje, s szellős, szőnyeges, pálmafás, ragyogóra világított széles lépcsőn vezették föl a szobájába — a hosszú fogyatkozások után melyeken átvergődött, ernyedt tagjait kinyújtóztatván a rugalmas derékaljon s a fehér dagadó párnákon — az az idegen úr boldogan így kiáltott fel: «Voici l'Europe, qui commence!»

Úgy van valóban: a Kelet és Nyugat mesgyéjén állunk. Ez a jellege Budapestnek. Alig sikerül neki idecsábítani, s még nehezebbjére esik lekötni az idegent, azt a komoly utazót, akit nem csupán a czigányzenével fűszerezett esték vonzanak, de aki keresi egy ország fővárosában mindazt, ami rámutat egy nemzet valójára: keresi az eredetiséget s a nemzeti irányt vett, a nemzeti irányban haladó, nemzeti színben nyilatkozó polgárosodás nagy művének központját.

Aki még csak rövid évekkkel ezelőtt hosszabban mulatott nálunk — «mulatáson» a «séjour» értvén — az talán egy szuómi rokon volt, aki Hunfalvy és Budenz árnyéka-

ban kutatta a finn-magyar atyafiságot; vagy egy különös francia, aki itt helyben szerzett magának tudomást a felől, hogy a magyar csakugyan nincs rokonságban sem a tóttal, sem a némettel, sem a cigánynyal; vagy fölfedezésben utazó valamely ánglius, hogy írjon rólunk ismertetést, mint írna a pápuákról; vagy egy német doktor, hogy kihallgatva méltó panaszunkat, s meggyőződván annak méltányos voltáról, ívszám fizetett rágalmakat szórjon a fejünkre, s ha már nem becsmérleheti gyűjteményeinket, legalább ki-mondja róluk, hogy kár nekünk az ilyen bársony nyereg.

Akadtt azonban német utazó, aki barátságos indulattal volt a magyar iránt s Pest-Budán talált elég följegyzésre méltót.

Százhuszonkét esztendeje éppen, hogy köztünk járt az emberséges Johann *Lehmann*. Ezerhétszázat irtanak a nyolczvanöt elé, hogy magyarországi útját szekéren tette meg Pozsonytól Szebenig, amely akkori vállalkozás merészségben vetekszik a Payer vagy Nansen Frithjhof, vagy Nordenskjöld mai expedíciójával az északi sark felé. A szokásos rablótörténeteket már akkor is a bécsi lapok egy része terjesztette rólunk, csakhogy nem politikai célzattal mint ma, hanem egy szavahihető vándorló-legény előadása nyomán, aki, ha éppen nem volt kéznél valami magyar betyár, maga állott be fosztogatónak, csakhogy igaz legyen a meséje. A mi jó németünk útirajza 7-ik lapján ezt írja: «Mondhatom, hogy kevesebb aggódással utaztam Pesttől Szegedig, mint Würzburgtól Frankfurtig.»

Városunkról, melynek akkor 13 ezer lakosa volt, míg Szegednek 24 ezer: Pest-Budáról elismeréssel szól. Művecskéje 110. lapján minden utasnak azt a jó tanácsot adja, hogy itt legalább is töltsön el egy napot, mert nagyon érdemes rá. Dicséri lakóinak vidámságát és emberségtudását. A jövevény reggelizzen meg a «Füchsl»-kávéházban s ebédeljen a «Korona» vendéglőben, hol selyemharisnyás, aranyhímes frakkban ékeskedő szolgák viselik gondját, kitűnő konyhában van része, drága porcellán edényről ezüst esz-

közökkel eszik, s metszett poharakból szürcsölheti a java borokat. Díszes hely a «Hét választófejedelem» is, ahová örömmel tér be az idegen. S ha becses művek gyűjteményét s gazdag könyvtárat akar látni, menjen ki Péczelre a báró Ráday kastélyába, hol az előkelő tulajdonos nyájas fogadással várja. Ha pedig zenei vagy színi előadásra vágyik: közel van oda Gödöllő, melynek pompaszerető gazdája, Grassalkovics herceg, jeles orchestrumot s művész-társulatot tart s ezen fölül értékes képcsarnoka és gazdag múzeuma is van.

Itt Pesten a spanyol bikaviadatok módjára rendezett állathajszja járta hetenkint ötször, amely «hecczek» nagy közönséget vonzottak.

Nevezetes, hogy a vérengző állati mutatványok és a színi előadások egyazon vállalkozó vezetése alatt állottak. «A tulok és a hős-szerelmes» a Kerepesi-úton az akkoriban feltűnést okozott «Kínai császárnéval» — ez egy kitanított bolha volt, a társulat prima ballerínája — egyazon impresa alatt. Ballabile és balhabile egyazon hüvelyben. Csakhogy ez utóbbit jóval többen nézték s nem sokba került; míg egy első tánczosnénak nagyobb a követelése — mert ennek naponkint három vércsöpp kevés és kisebb is a néző közönsége. De — említi panaszkép Johann Lehmann — az ő hazájában még ennyien sem járnak színi előadásra, annál többen az állati komédiába; pedig, úgymond, «erre felé mindenütt nagy szeretettel beszélnek a németről». (Az is akkor volt.)

Mindebből az látszik, hogy hajdan sem voltunk a legutolsó város, míg mai látogatóink azt mondják, hogy sokára leszünk még legelői.

A fényes, gazdag Bécsben megdöbbenéssel tapasztalták, hogy évről-évre csökken az idegenek forgalma, míg egyéb központoké emelkedik. Szorgosan kutatták okait s rátértek, hogy ez a nagy és kedves Bécs nem gyakorolja a vendégszeretetet oly mértékben s oly alakban, amint ez-

egy ilyen várost megilletné. A kormány, az előkelő világ nem nyitja meg termeit nyáron, hogy a nevesebb idegen megismerje a jó társaságot s a kitűnőségeket, hanem minister, gróf és bankár a nyaralóiban hüsel, a színház fürdön van s a gyűjtemények füstött, faragott s vésett remekeit megóvják a nyári hőtül és portól, minélfogva július és augusztus havában zárva vannak. Mit keressen hát ott az idegen? Annak a néhány templomnak, palotának hamar a végére jár — s megmarad a forróság, a gőz, az unalom és a drágaság. A párisi fogadás a csekély forgalomnál enged az árakból, s csak ha újabb életnek lendül a város, lendül föl az áraival maga is. De a bécsi fogadás, ha kevés a látogatója, azon a pár boldogtalan utason akarja megvenni, amit a távoliakon nem bír kizsarolni. Ha meg sűrűn jön vendége, egyszerre a Carlton-hotel színvonalára szökkenti fel követeléseit. Nyáron a sanct-pölteni álláspont, tavasszal a londoni. Hiszen a bécsi világtárlat a legvilágosabban mutatta, hogy nagy czélokra még nincs megérve a császárváros. Nem élt az alkalommal, mint az okos francia, hanem visszaélt vele, mert valójában ő csak sanct-pölteni korcsmáros nagyban. Nem vétek a helyi Patriotismus ellen, ha kimondom, hogy a mi Budapestünkre is ráillik ez a sok panasz. Mint a fiatal csillagrugó poéta, aki azt hiszi, hogy annál jobban hasonlít Petőfihez, mentől inkább szidja a kritikust és rímelése mentől hanyagabb: a kisebb város is a külső vonásokban és belső hibákban igyekszik a híresebb mintához hasonlítani. Nagy kárára és nagy kárunkra. Mert kisebb városnak a fogyatkozásai annál kirívóbbak. Ázsiai állapotok s európai árak: ez a mi nyavalyánk.

Ha az utazási évszak alatt, midőn szana-szerte omlik az idegenek áradata, ennek néhány habocskája ide vetődik el a mi partjainkra is: a lapok elragadtatással említik, hogy mr. Colifichon, a híres francia, akinek soha senki hírét nem hallotta, ez idő szerint a magyar fővárosban jár, s nem győzi magasztalni Budapest — kies fekvését. A jeles férfiú-

nak eszében sem volt magáért Budapestért jönni közénk; de hát erre «la bas», mifelénk, van néhány megátalkodott rossz fizetője — Colifichon úr parfümgyáros vagy cognac-égető — akikkel megbízott ügyvédje sehogy sem tud boldogulni. Már csak maga néz utána. De hát az élelmes könyomatú, aki 3 krajczárjával vesztegeti sorját, ebből is csinál napi hírt. Mennyivel nagyobb, ha Mr. Vertenbois jön ide, hogy múzeumunk régiségeit — ez lévén szakmája — megtekintse. Lehet, hogy (mint volt is már eset rá) drágakő-kereskedő s országok gyűjteményeit firtatta át, az ő hirtelen eltűnt szép kameája nem valamely nagylelkű pártoló ajándékan származott-e ide? Kisvárosias büszkeséggel regisztráljuk, hogy ez az idegen úr is nagyon szépnek talált nálunk mindent, bár dicséretében van valami abból a leereszkedő vállveregetésből, ami az embert felháborítja. A legtöbb nyugati, midőn még a keleti vasút kiépítése előtt, keletnek menve Budapestet ejtő útjába: a hajón hált meg, s reggel tovább sietett. De akadt, aki megállapodott nálunk huszonnégy órára. Mert hogy is mondja a becsületes Johann Lehmann az ő munkája 110-ik lapján? «Minden utasnak azt a jó tanácsot adom, hogy itt legalább is töltsön el egy napot.»

S megesik, hogy apró francia újságírók miatt fölvesszük a várost és csapunk a tiszteletökre 10 firtos terítékű lakomát. A jó fiúk megígérik, hogy majd beajálják a mi nemes nemzetünket s szép fővárosát a francia népnek; a Csiky «Proletárjait» a Comédie Françaisesnek, «Hunyady Lászlót» a nagy Operának, és egymásra köszöntve a habzó pohárt, megkötjük a magyar-francia (esetleg a magyar-angol, magyar-belga) szövetséget. Reszkess német!... S mikor jön a német, ennek is a nyakába borulunk.

Jöttek a külföldi vízkotrók, akik drága pénzen árulták a tudományukat, hogyan védekezzünk a Duna, Tisza haragjától — s éppen a súlyosan látogatott Szegeden olyan lakomával ünnepelték őket, azon a szerencsétlen Alföldön, a vízkároktól, adótul és uzsorától kimerített Alföldön végig olyan torokat ülettek velök, hogy a hydrotechnikus urak össze-

néztek, mosolyogtak s halksuttogva mondták: «C'est à dire — pour un pays cocasse c'est un pays cocasse!» (Fura országnak biz' ez elég fura.) Ám azért nem csorbult bele a tudományosságuk tekintélye, amiért az ő szabályozott Szajnájuk, jól nevelt Loirejuk és illedelmes Marnejuk csak úgy önt el virányt s csak úgy dönt le városokat ma is, mint a mi rakonczátlan, pusztai, betyár Tiszánk.

És megesik — mint megesett — hogy valamely igazán jeles író, művész vagy tudós keres föl bennünket, s csak akkor vesszük neszét, midőn már eltávozott. A mi kormányunk, mint ez hivatásával talán vele járna, nem látja szükségét a reprezentálásnak.

A kiváló idegeneket az élelmes Románia jobban fogadja. Ott valóban choyirozzák, becézik. Arisztokrata köreink is kevés érzéket tanúsítanak ez irányban s érdeklődésük sarkpontjai: mr. l'abbé, aki a böjti vezeklésre francia imában inti őket, vagy pedig valami jeles sportman. Ezek sokat is tudnának énekelni a budapesti főúri körök előkelő hangjáról és kellemes modoráról.

Csak egy salonunk van, azaz már csak volt ez is, mely európai értelemben gyakorolta a vendéglátást. Igaz, hogy annyi nyelv is hangzott benne, mint a marseillei kikötőben, vagy hajdan a bábeli torony körül. Még arabul is beszéltek ott. De ezek a nyelvek össze nem zavarodtak ebben a salonban, sőt kellemes harmóniába olvadtak. A *Pulzsky*-salont értem, ahol bemutatkozni egy jelentős idegen sem mulasztotta el.

Alennyi jószándékú tévedésnek vették már itt elejét! Hanem hát egy salon, az kevés. Szaporítani kellene e központokat. S ez az az irány, amelybe terelni szeretném Budapestünk tehetősebb köreit az idegen meghódítása végett. Ám itt is baj lappang. Veszedelmes jóakarónk volt nekünk Mr. *Tissot*. Könyvének címe: *a La Hongrie inconnue — Par Tissot.*» Egy élczlap, melynek nevét szerénységből hallgatom el, így közölte ezt a címet: «*La Hongrie— inconnue Par Tissot.* » Ez az az úr, aki rablókalandok végett kereste föl

s utazta be hazánkat. Csakis ezért, semmiért se egyébért. Akit csak előfoghatott, abból kiszedett minden szörnyűséget, amit hallott valaha Sobri Jóskáról, Angyal Bandiról, Zöld Marcziról, Rózsa Sándorról és Bogár Imréről — egészen le, mélyen le a részletív-kibocsátó hazafi polgártársig. Elkérte a fotografiáikat. Nincs. Majd csinál ő maga. Minden gatyás ember előtt, aki útjába akadt, elragadtatással állt meg, mert azt hitte róla, hogy zsvány. S mikor teleszedte carnetjét rablókkkal, nekiesett a cigánynak. Mert a magyar nemzet másik fele cigány, aki foltozza az üstöt, jövendöl, északára felmászik a fára s ott hegedül, reggel aztán lemászik s lovat köt. Egészben pedig dicső, vitéz nemzet vagyunk: *zsványok és cigányok*.

A rím jó, s a költeményben ez a fődolog. Ilyen hóbortos könyv aztán több kiadásban jelen meg s a karácsonyi vásárra a legdíszesebb köntösben állit be. Nem csekélyebb, mint a nagyhírű Plon-czég vállalkozott rá, hogy e jóakaró ferdítések, túlzások s félreértések gyűtemével kedveskedjen a francia olvasónak, tehát a művelt világ összes közönségének. Hogyan vegyük elejét az ilyesminek? írni egy még vastagabb czáfoló könyvet?

A valóságot kereső idegen, megindulva néhány vonzó leíráson, végre szintén közénk látogat. Tehát itt volna annak a regényes, festői Magyarországnak a metropolisában! Ami legkellemesebben érinti, ami eredetiségével s festőiségével meghatja: az a dalos népszínmű s az elragadó hévvel muzsikáló cigány. Hanem hát ebből a kettőből csak az utóbbit viszi ki magával, hogy ott idegenben a «magyar mágnás-zenész» alaposan megromoljon, mint elkeseredve tapasztaltam Londonban, Parisban és Berlinben.

De majd sorra nézi a boltokat. Hátha vehet olyan szűrőcskét a kis fiának, mint amelyet az este látott a Zavajgó Pistán ott a színpadon. Vagy a kis lányának olyan takaros baba-menyecskét, egy aranyos piczi Blahánét, mint amilyen az a nagyobbik ott a Kerepesi-úton. Vagy a feleségének zománczolt ékszertartót a tulipános-láda

motívumaival. Vagy magának valami bronz öntvényben művészi mintázott magyar népies alakot, magyar mesterek életképeivel díszített vázát, porcellánba átfordított vászonkorsót. Vagy bojtos karikást, melynek rövid nyelére mintha valami ismeretlen csodakígyónak szivárványos színekben tündöklő bőrét húzták volna rá. Tüszőt vagy dohányzacskót, amelynek oldalán és nyúlványain egy mesés növényzet hajtja stílszerű virágait. Hiszen a női iparműkiállításokon a régi abroszok és misemondók széleiről egy hajdani magyar nemzeti kultúrának arannyal átszőtt, ezüsthímes, fodros, csipkés flórája tárul elénk.

S vendégünk belép egy elsőrendű boltba, szétnéz, vizsgál, keres, kutat s ott leli Bécs albumait, Paris lámpáit, London aczéleit, Barbedienne bronzjait, Typhani opalizáló ezüst serlegeit s vázáit, üvegek s porcellánok idegen szabásait. Ezekkel bizony meg nem czepekedik. Mert hát a Zsolnay- és a Herendi-gyár kitűnő tárgyait szanaszét viszik világgá s itthon csak becsületből s hazafiságból tartanak belőlük raktárt. Ezek vásárja Anglia és Amerika, valamint már a «varrottas» cikkeké is.

Akár hányszor tértem be egyik-másik iparosunk boltjába, biztatva őt, hogy szerezzen bővebb keletet a magyar specziálitásnak. Ne Mirtill és Amarillisz, Dafnisz és Chloé lejtsek a füzértánczot a vázákon. Valamelyik magyar művésznünk — én az én szeretett, soha eléggé nem méltányolt *Jankó* Jánosomat ajánlottam — majd fest igazándi legényt s vérszerint való magyar lányt, amint rakják *tűzzel*, negéddel a szép honi tánczot, vagy mesél az öreg juhász a tölgy árnyán, vagy Kata néni a fonóban, vagy hajtat el hosszú hejehujázó sorban a lakodalom.

Neki-nekifohászkozott ez is, amaz is a gyárosok közül. Nagy-keservesen megszületett egy roppant hasú fayence-kulacs és majolika-korsó, melyen görög isten-asszonyok rúgták a kopogóst és csikósnak öltözött Apollo járta a verbungos szólót. Vagy ha már nagyon magyaros dolgot akartak: finom tányérra festették rá a részegesen

dülöngöző parasztot s porcellanból kiformálták az örökké búsuló betyárt.

De mikor még a jeles Zsolnay-gyár is csak külön megrendelésre foglalkozik magyar motívummal! Nem reményli bő keletét, míg valamely bécsi czégnak védelme alatt előnti a földgömb másik felét az ő valóban keresve-keresett sárga porcellán czikkeivel. A többiek pedig Meissen, Delft és legújabban a dán kir. porcellán-gyár budapesti commanditejának állanak az élén. Hát mit vigyen innen a mi vendégünk?

*

Magyar érzésű embernek vallom magam: s mégis egy pontra nézve nem csak tűröm, de követelem a nemzetköziséget. Az idegen, aki a nappalt a tanulmányok, gyűjtésnek szentelé (van már hál' Istennek mit tanulmányozni s miből gyűjteni nálunk) este az elszóródást keresi. A Nemzeti Színház drámai előadásainak nyelve magyar lévén, egy felvonással beéri; s ez is inkább a szeméhez fordult, mint a füléhez. Mert magyarul végre is csak mi magunk beszélünk. A Népszínház már közelebb éri az idegent, mert nemzeti dalokat zeng és tánczokat lejt a jövevény előtt. Ezekből, mondjuk, bevesz a természete két felvonást, mert végre ezt sem érti s így nem élvezzi a részek összefüggését. Marad még egy jókora darab estéje. Zenélő kávéházaink nem komfortábilis helyek. Az «esteledik-hajnalodik» nótája az ebédlőben lehet még oly szép s Pali vagy Marczi húzhatja még oly gyöngyen: a lazac mégis csak jobb tatár-mártással mint muzsikával. Midőn egy angol barátunk, aki sehogy se tudott beletörődni ebbe a mi nemzeti élvezetünkbe, a bálesti szünet alatt vacsorálni látta a zenészeket, így sóhajtott fel: «Milyen boldog ez a cigány! Amíg ő eszik, senki se muzsikál.» A zengerájok póre multságairól hallgatok. A darabjaikban igenis van elmesség, az előadásban ügyesség. Ám ha többen tudnak is vendégeink közül németül: de e mocskos előadások nyelvére nézve már cserben hagyják őket a Grimm testvérek, Sanders és a nagy

Adelung. A bécsi tájszólást vagy a lengyel-zsidó zsargont (melynek Londonban «yiddish» a neve) se nem érti, se nem élvezi.

Mivel épp idegen-járáskor színházaink nagyrészt be vannak csukva, az estét pedig a francia vagy angol család nem töltheti a hotel halljában: kívánok egy internacionális, fényes mulatóhelyet, mint a párisi Alkazar, a Folies bergéres, a brüsszeli Vauxhall, vagy a kopenhágai Tivoli. Járhasson el oda az idegen családotstul; mulasson az apa, nevensen a lány, örüljön az anya s ne unatkozzék a fiú. Akarok ott hallani francia proverbet, angol bohózatot, német hasbeszélőt; akarok ott látni faczipós matróz-tánczot, szemfényvesztőt, tudós kutyát s ködfátyolképet, s akarok enni tisztán megterített asztalnál jó vacsorát.

Az izlésében megjavult «Orfeum» máris megközelíti ezt a czélt. Sőt elismert hazaáruló létemre odáig megyek, hogy nem bánám, ha tisztán az idegenek számára szerkesztenék meg az est programját.

De csak sokat akarok én! Akarok bérkocsist, aki nem zsarol. Akarok bő landauert, melyben elfér egy egész család, még pedig kényelmesen és nem szorongva szűkre szabott fiákereinkben. Még tiszta omnibuszt is akarok* hogy legyen abba befogva két eleven ló s ne ostornyéllal galvanizált holt gebe; s hogy ne lássak bányásmunkát végezni a föld színén hó-aknában, s hogy ne lássak kötélre fűzött boldogtalan gyermekeket a legnépesebb utczákon végig kíséni, mert ha röndnek muszáj is lönnyi, lehet azt elérni máskép. Van tolvaj, úgy beszélnek, Bécsben is; kerül gonosztevő minden nagy városban. De nem hiszem, hogy bárhol is rendőri politika volna az, kitaposni a fiataljából a szemérem és megbánás utolsó gyökérszálaít. Mert a börtön-kocsi nem futja mindig, s gúzsba kötött nagy és apró tolvajokat a szabad utcán kísérget be a rendőr még most is.

* E soraim persze a mi villamosaink előtt keltek. Azóta a helyi közlekedés tekintetében az elsők között vagyunk Európában. P.

Épüljünk, szépüljünk, tisztuljunk, emelkedjünk magunkért, s egyben megtaláltuk a módját, magunkhoz vonzani az idegent, hogy lássa és méltányolja törekvéseinket. Ne már tőlünk vigyenek pénzt, hanem hozzanak nekünk is. Újabban (1902) erős mozgalom indult meg ez irányban nálunk s a közel Bécsben. Bécsben sikertelennek bizonyult eddig minden vendégfogó és marasztaló kísérlet. Reméljük a magunk részére a jobb eredményt. Az «Eighty-club» látogatását 1906 őszen biztató jelül tekinthetjük. Avatott, éles szemek néztek itt körül s rokonérző lelkek meggyőződtek felőle, hogy ez a német és cseh rágalmakkal megdobált Magyarország minden kivándorlás mellett is a boldogulás és virulás biztosítékait nyújtja, s hogy érdemes elhinteni itt a tőkének arany, s a barátságnak még aranyabb magvait.

*

Legkedvesebb rovatom az «Idegenek Budapesten». Ezt olvasgatom legszívesebben a napilapokban. Nagy örömöm telik a szemlátomást szaporodó névsorban, mely messze-földről érkezett sokféle nemzetiségű utast jelent be és tart számon. A M.Á.V. Utazási hivatalának igazgatója, *Gálos K.*, nagy érdemet szerzett a magyarországi idegen-forgalom föllendülése körül. S mert sem a rendőrség, sem a főváros statisztikai hivatala nem tartja nyilván kívánatos szabatsággal, hányan is fordulnak meg idegenek naponkint Budapesten: e hivatal főnökétől — aki saját külön statisztikai lajstromot vezet — szoktam megtudakolni a legújabb adatokat. S így örömömmre értettem meg, hogy utolsó kimutatása szerint 40,000 idegen járt a magyar fővárosban, ami a korábbi forgalomhoz képest fölötte biztató szám. S így már nem késhetik maga «Nagy-Budapest» sem, melyet nem régóta vágyva-remélve emlegetnek a sajtóban.

A főváros magyarosodása, mint sokan hiszik s némelek reménylik, nem fogja megakadályozni az ő gyarapodását. Hiszen íme látjuk, hogy a magyar nyelv terjedésével terjed maga Budapest is. És mennyivel nagyobb kör-

ben zeng a magyar szó, annál nagyobb körben terjed a műveltség is.

Jó Czuczor Gergely falusi kis lánya így énekelt hajdanában:

Jaj beh szép ez a Pest, istenem beh szép!

Mondhassa el az idegen, ha közénk jön s lát mindenfelé magyarosan nyilatkozó kultúrát, látja Mátyás palotájában a hatalmas magyar király fénylakát, magyar udvarát; az Akadémia palotájában lelkes művelőit a nemzeti nyelvnek, hirdetőit a tudománynak; ha érzi mindenütt a közintézetekben erős lüktetését a nemzeti életnek, utczáin a csínt, a rendet, családi körökben a jó ízlést — hadd mondhassa el az idegen rólunk, bárha prózában is:

«Mily szép, mily tiszta, mily egészséges, mily kellemes, mily európai s mily magyar ez a Budapest!»

RÉGI DOLGOK.

— Házak, utcák és egyebek. —

AKI valaha Parisnak nagy boulevardjain — a mellék-utcákról nem is szólok — pl. a Rivoli-utcán, a pompás Paix-utcán, vagy bármely előkelő részén andalgott ennek az elbájoló városnak: méltán csodálkozott azon a felületes takarításon, mely a gyalog- és szekér-úton bőven felejt ott lim-lomot. Miből is élne meg a sok párisi rongyász, ha ezzel a hanyagsággal nem gondoskodnának róluk? Olyan iparág ez, mely a mi utcáinkról épp úgy tűnt el, mint a dunavizes tót. És rengeteg London se dicsekedjék a maga tisztaságával. Még a Nelson-szobor körül, még a Trafalgar-squaren is lengedeznek a szárnyra kelt foszlányok s mint a meggyülemlett avart, nem győzi szerte rugdosni a siető láb. Csak midőn a zsíros, kormos köd tapasztja oda az aszfalt-hoz valamennyit, kapargatja össze a benevolus claener-boy, a mindenütt jelenvaló Paddy, az ír fiú. De hát Parisnak, Londonnak már akkora a hitele, hogy az a téltul söprött utcáktól meg nem csorbul.

*

Épül, szépül tehát a magyar székesfőváros, és mind sűrűbb csoportokban terelődik feléje az idegen. Nyilván keresi a magyar építő stílt, és — Isten engem! — meg is találhatja már. Árpádnak nomadizáló, sátoros, harczias lovas-népében meg nem nyilatkozhatott; vagy ha volt, maradandó vonalakba nem szökkenhetett. Ezt csupán a nyugalom és megállapodás

érleli ki. Mert hogy *hazát* tudott szerezni a magyar, de *háza*t nem. Ruházata szabásában s díszében pedig ott rejlik a csira, melyet valamikor terebélyessé fog kifejteni egy arra hivatott elme. Ám amíg oda jutunk, érzük be a meglevővel, azzal a fölöttébb egyéni stíllel, mellyel egyelőre Budapest utczáit szabták ki a mi honi, helyesebben: a mi fővárosi utca-szabásaink. Bernardo de Bernardis, a luganói mester, a szürgallérban látta meg Budapesten a magyar stílt — Lechner, a budapesti mester, meg a magyar szent korona gombjának keresztjében fedezte föl, mely *ferdén* áll. íme:

Kezdi a királyi palota — nyugati szárnyával rézsút vonul hátra.

A Lánczhíd a két partot rézsút irányban köti össze.

A megcsukló Margit-híd majd jobbról balra, majd balról jobbra görbül el.

Az Akadémia épülete, a Szt. István-templom, az Opera: *ferdén* áll. A Váci-körút s a Kerepesi-út hátuljában álló épületek — amaz egy jókora magánház, emez a keleti pályaház — csalóka távlattal bírnak csupán egyenes vonalba vergődni. S maga a Kerepesi-út? Harmadik harmadában hirtelen balra kanyarodik, megrontva azt a sugár-vonalat, mely a pályaháztól egyenes irányban vezetett volna le a Dunára. Az Andrásy-úttal párhuzamos utcák sora is — a nép elmésége «szalámi szeletek» néven emlegeti őket — mindegy szálig ferde, ferde, ferde.

Nini: még a dohányutczai zsinagóga is az. Pedig ennek mi köze a kereszthez, még ha görbe is?

Régi, igazában ódon, ősi épülete Pestnek nincs. De ami némileg már a szürke rozsdá színét kezdi magára váltani, azt is kegyetlenül és kegyeletesen bontották le s bontják egyre még most is, hogy e sorokat írom. Csákány-halálra van ítélve a híres *Orczy-ház*, melynek három udvarában templomok, színházak, vendéglők, kávéházak, boltok és raktárak olvasatlan száma szorong. Amely ház leginkább arról volt nevezetes, hogy óránként egy aranyat hajt; de nagyra lehetett azzal is, hogy benne születtek vagy játszottak gyermekül a német színészetnek hírességei: *Sonnenenthal* Adolf és *Robert* — utóbbi spanyol szefárd családnak ivadéka, akinek való neve *Madzsar*. Egy harmadik, *Barnay* Lajos, a pesti zsidó hitközség első jegyzőjének fia, nem csupán hírre és rangra, de vagyonra is kapott; hírre, rangra nem annyira művészetével — e tekintetben közepes volt — hanem a németországi színész-nyugdíjintézetnek megalkotásával, mellyel a jelenleg uralkodó német császárnak vívta ki elismerését, aki udvari tanácsossá nevezte. E rengeteg épület falai közt tanult járti *Szily* Adolf, a m. kir. egyetemen a szemészetnek híres tanára; s itt született egyetemünk egy másik jelese is, *Schwimmer* Ernő, aki első emelte fontosságra az addiglan mostohaságban sínlődött *dermatopathologiat*, a bőrbetegségek gyógytanát. Sőt, ha fölemlítését szerénytelenségre nem magyarázzák: a három nagy udvarnak ragyáin ott hanczúroztam magam is ezekkel a fiúkkal, *Sonnenenthal* kivételével, aki azidétt már felszabadult szabólegény volt, s ennél fogva méltán is keveselte a mi társaságunkat. Szombatok délutánján, a nagy tudományú rabbi, *Sváb* dr. lakásán, a mindnyájunk, de különösen a szép rabbi-leányok nagy épülésére a «Dolfi» szavalni szokott volt. «Nem jó vége lesz ennek!» mondogatták az öregek. Amint hogy nemsokára e szárnypróbálgatások után csakugyan színészi pályára tévelyedett s Nagy-Szebenben lépett először azokra a száraz deszkákra, melyekből az egyre fokozódó dicsőség-dús babérja hajtott ki a Dolfi gyerek számára.

Bomlásnak indul a hajdan híres *Gyertyánffy-ház* is. Nagy nevezetességét az magyarázza, hogy ez volt akkoron az egyetlen négyemeletes ház Pest-Budában. (A *Petrovics*-névről ismert második négyemeletes csoda csak utána keletkezett.)

Az Orczy- és Gyertyánffy-házak mint hatalmas örök állottak ott két végről a Király-utca torkolatánál. A Király-utca! Budapesten ennél hosszabbat ma sem tudok még. A Király-utca! — a város fő-útőere, melynek házai az Országút (ma Károly-körút) sarkától a városligeti fasorig terjedtek. A legforgalmasabb, legtarkább s legsöpretlenebb valamennyi söpretlen utca között, pedig mindnyája az volt. Sallustiusnak exameni célra bemagolt egyik bölcselő beszéd-jét dehogy tudtam volna oly hibátlanul lehadarni, mint e végtelen utczaszer bolti címereit, kezdve jobb-oldalt a Hohlfeld boltjától a Kohn gyufagyáráig, balról a Sandtner vasárustól a dán Knutsen gép-, s a Mosch illatszer-gyáráig.

Négy irányból tolult a gyalogjárók, hintók és társzerek sokasága a Király-utczába s onnan vissza. A nádori s később a királyi fogat részére sem tudtak ennél különbet. Különös élénkségre pezsdült pedig, hogy az omnibusz-járás előtt is megnyílt. Omnibusz! Nem az a rozoga, megcsúfolt bárka, mely később a lóvasutat s a villamost előzte meg; — nem az a szabad, szellős és gyors jármű, melyet négy lám, sallangos csikó röpített. A bakján magyar fiú, borjúszájjas ingujjban, pitykés lajbiban, lobogó gatyaszárban, fején darutollas pörge kalappal. Persze hogy ott csördítette meg legvígabban táltosai fölött a suhogót, ahol legsűrűbb volt a népség; ám azért baj ott so'sem esett. Tudta a módját a farmosi gyerek, mert soha még egy kis kutyát sem gázolt el, amit a villamosról s a pöfögő automobilról nem lehet elmondani. Hát az ilyen omnibuszon szeretett kijárni a Városligetbe az *öreg úr*, s többnyire a hátsó ülésen, mert ott nem volt tilalmas a szivarozás, pedig a kabánosza tán csak akkor aludt ki, midőn maga is aludt, vagy midőn híveivel — majd azt mondtam udvarával — az elülső osztályban foglalt helyet. Mint törvénytisztelő jó polgár, itt nem folytatta a dohányzást.

A *Valero-udvar* is csak néhány éve hogy lebontották. A mutatós, nagyelejű kastély előtt az utcától rácssal elválasztott bokrok s virágos ágyak díszlettek. Az olasz jövevény selyem-gyárát akart nálunk létesíteni. Arra számított, hogy Magyarország déli megyéiben meghonosítván a bővebb eperfa-tenyésztést, magyar selymet fog gyártani. Hiszen csak az országútját kell végig ültetni, s ezer meg ezer fa biztosítaná ezt a merőben új iparágat. Megszépülne vele a nagy róna s könnyű és bő kereset jutna a népnek. Ez a számítás be is vált volna, ha a derék talján nem a mi édes hazánkat nézi ki erre a czélra. Eperfát ültetni? Az is sok, aki van. Csak a verebet szaporíjja. Mit ki nem fundál az ilyen hóbertos idegöny! Bolond talján selyembogara!

És így apránként elomlott a szép vállalkozás. Csak nagy későre sikerült a nemes olasz gondolatát valóra váltani. A magyarhoni selyemtenyésztés jelenben már számot tesz a hazai termények sorában. Ha ezt az öreg Valero megérhette volna! Tán selyem gatyában járna az alföldi csikós és a lányok hajába végig selyem volna fonva, s a hány menyecske, hétköznapi is selyem viganót hordana.

Mint ahogy lett már elpusztult templombul gyár — itt az elpusztult gyárat 1848-nak egy tavaszi napján templommá avatták a *reformált zsidók*. Födetlen fővel járultak az Úr színe elé s egyéb tekintetben is lazítottak a zsidó vallásnak kényelmetlen, sőt szigorú parancsain. S aki ezt az új-zsidó mozgalmat megindította s annak prédikáló papja is volt, senki se más, mint *Horn Ede*, aki vagy húsz évvel később mint magyar királyi államtitkár folyt be ez ország sorsába a nemzetgazdaságban szerzett világszerte elismert nagy tudásával. És ah! — mint pozdorjává lett a bánági selyem és visszasülyedt zsinagógái homályába a «reformált zsidóság»: úgy hanyatlott el maga Horn is.

Azóta a Valero-udvar sűrűn lakott kaszárnyává, fotográfusok tanyájává s a legkülönbféle vállalkozások termő-földjévé lett. Csak egyszer derült neki, midőn komolyan foglalkoztak vele, hogy itt a népes Terézváros forró köze-

pében építik fel a Vígszínházát. Másképen fordult s talán nem is kárára a Vígszínháznak.

A nyájas Valero-udvar helyébe pedig, nagyon természetesen, négyemeletes épületbálványokat emeltek, miután kiirtották bokrait és virágágyait s hátul virult kertjének terebélyes vén hársait.

A Király-utczával párhuzamos Háromdob-utcza nem csupán a Spitzig Iczig sógorának, a Seiffensteiner Salamon bácsi boltjáról nevezetes. Az utcza közepetáján állt s áll még ma is a «*Három dobról*» nevezett mély ház, hajdan szálló tanyája a vidék, sőt az ország leghírhedtebb zseb-metszőinek. Ide tért be valamely őszi este holtra fáradtan egy árva fiúcska, hogy megháljon egy nagy-nagy szobának legsötétebb sarkában. A «berdovai», egy krajczáros barna zsömlyével, mely két akkora volt mint a mai ötkrajczáros, meg egy fej szőlővel, mely bibliai arányokat mutatott, csitította el tizennégyéves gyomrának tolakodó követelését. Ellakva, boldogan göngyölödött össze egy kis gubanczba: feje alatt maroknyi czókmókja, lába-szárán a foszlott lebernyeg. Aludt, mint ahogy alszik egy kimerült tizennégyéves, jóllakott gyerek. Sűrű csilingelésre ébredt. Nyitott szemébe éles világosság tűzött. Azt tudta: álmodik. A rengeteg szoba közepén vele egykorású fiú állott, azaz támolgott inkább egy szintén támolgó zsámolyon. Előtte apró csöngetyűvel teletűzdelt báb, melynek szűk zsebéből az oda rejtett krajczárt úgy kellett kihúznia, hogy a csöngetyű-fürt egy szemének sem volt szabad megszólamlania. A növendék tolvajpróbája, mielőtt «rászabadítják az emberiségre».

Mire a kis vándor teljesen felocsúdott, megértette, hová tévedt éjjeli szállásra. Megijedt. S nehogy őt is beleártsák valamikép ebbe a mesterségbe, fálnak fordult s szándékosan fokozott horkolással jelezte mély álmát. Kora reggel kiosont a veszedelmes házból. Ez a fiú volt *Bloch Móricz*, a majdan nagyhírű magyar tudós, *Ballagi Mór*.

Mikor ezt a nevezetes élményét egy alkalommal elbeszélte — épp a szemünk láttára csíptek el egy fiatal tolvajt — nevetve mondom neki, hogy hiszen én ezt a históriát rég olvastam Hugo Viktor regényében («A Notre-damei toronyőr»), melynek egyik alakja, a halhatatlan kolduskirály Clopin-Trouillefou, jövődő hivatásának így nevel elejébe egy kicsi fiúcskát. Abban állapotunk meg, hogy a tolvajminősítésnek ez a módja, a zsebmetsző akadémiának ez a formája rég áll fenn a nagy városok tolvaj-czéheiben.

S pusztulásnak indul nemsokára a Háromdob-utcza is, és hasítanak mellette egy második Sugárutat.

Voltaképen *régi* budapesti házról, a szónak járatos értelmében, nem is szólhatok, mert patinát öltött néhány épületünket csaknem mind leterítette már a tót.

Ilyen értékes, rokokó csecsebecse volt az «*Orosz császárné*»-ről nevezett egyemeletes ház a Bálvány- és Fürdő-utcza sarkán. Sivár négyemeletes, granáriomnál is kopaszabb négyszög került a helyébe. Gazdáját bizonyára nem hevité szeretet a főváros iránt, melynek területén jókora telkeket bután most is, de díszét növelni semmi hajlandósága. A homlokzaton Katalin czárnő márvány mellszobra a XVIII. század végének ízlésében volt kifaragva. Körülte angyalok röpködtek, palmaággal legyezve a Mária Teréziára emlékeztető szép asszonyt s virágokat hullatva csúcsos kontyára, míg egy lebegő szalagról vésett írásban olvashattuk le ő muszka fölségének érdemeit, kegyességét s egyéb fényes tulajdonságait. Tán csak nem engedte a ház birtokosa padló-surlásra való kőporrá töretni a csinos büsztét?

Misem bizonyítja meggyőzőbben, hogy Pest még a czímertáblák s utca-elnevezések tekintetében is mennyire majmolá Bécsset, mint a «*Marokkai has*».

Történt, hogy a múlt század elején a marakesi zultán követséget küldött néhány európai s ezek között a bécsi udvarhoz is. Ferencz császár a «Landstrasse» nevű város-

részben szállasoltata el a fekete arcú, fehér turbánú urakat valamely újon épült házba, melyet tulajdonosa aztán az afrikai küldöttség tiszteletére «Marokkaner»-nek nevezett el. De soha, se Budán, se Pesten nem jártak ezek a kabilok; mégis, a bécsinek példájára, őket is megörökítette egy akkor-tájt épülőben levő háznak ura, mert illett ebben is követni a bécsi mintát.

Fényes palota-számba ment a Szén- (ma Deák Ferencz-) teret ékesítő *Wodianer-ház*, melyet a magyarhoni első nagy spekuláns nyilván hazafias célzattal emeltetett vagy száz évvel a török had kiszorítása után az ország területéről. Változatlan áll még ma is. Bárok homlokzatán jobbról s balról egy-egy török strázsálja az aranyozott vésetű német emlékverset, melyet az az emberséges két muzulmán vitéz tán akkor sem értene meg, ha eleven volna. Gazdag tulajdonosa néhány év előtt épp azon volt, hogy méltóan a tér nevéhez, nagydíszesre alakíttatja át: midőn a tanács próbaképen a tér kellős közepére amolyan illem-házikót állíttatott a palota ablakai alá, melynek belső falán szabatos angol nyelvbe foglalt intés tisztaságra s rendre kéri a közönséget. Másmilyen monumentumot képzelt oda a birtokos. Elkese-redésében fogta magát s az ő csinos palotáját elvitte a Gyár-utczába.

Mintha magyar hősök Valhalláját kerestük volna benne: a Főút (ma Arany János-utca) közepetáján épült *Borsody-ház* volt a mi legkedvesebb kiránduló helyünk a messze Lipótvárosba. A lépcsőház fülkéiből egy-egy marcza vértés vitéz emelte ránk buzogányát, melyet hajdan a Rigó-, Kenyér- s más véres mezőn forgatott meg. Minden emeleten üdvözlés- vagy búcsúkép a «Zalán futásából» szavaltunk el egy darabot.

E szoborműveket rejtő magyar ház közelében, az Újépülettel, ma az új börzével szemben támasztott akkoriban nagy feltűnést a belül piktúrás, kívül teljesen sima *Fankenstein-ház*. A két emelet lépcsőzetét valami vándor német piktör pacsmagolta tele német ritterekkel, amint hosszú

dárdával rontanak egymásra, míg a szemérmes burgfräulein a vár magas könyöklőjéről nézi a tusát tágra nyílt kék liba-szemmel s együgyű arcczal. Minden emelet fordulóján bős tülekedés, véres összecsapás. A küzdő porondból egy szem sárga fővény sem maradt szárazon. A művész, úgy képzelem, csak úgy rúgta fel a piros-festékes ibrikeket, hogy mentül több hősi vér ömöljön el a szomjas homokon.

Főleg ünnepnapokon búcsúba jártak oda a pestiek. Ilyen forrásokon hűtötte akkoron színszomját a közönség. A museumi képtár épp rendezés alatt, műtárlatnak pedig még híre sem volt. Hálásan álltunk meg ennélfogva némely bolti festmény előtt is és megélveztük.

*

A jelesek egyike, aki az utcára vitte művészetét: *Varság*. Bizonyára él a régibb nemzedék emlékében az a jóízű magyar kép, mely egy juhászt tüntet fel, amint guggon ülve a pásztor-tűzből kikapart izzó törekmorzsát nyomkodja bele a hüvelykujja körmével a kicsi makrapipába. Alulról világított barnapiros arczán a fény s árny elosztását a szigorúbb kritika is elismerte volna. Vidámságra keltő kép volt a Nagyhíd-utczán az az uzsonnázó társaság is, melyet az olasz *Laccatari* festett egy czukrász-kirakat elé. A fagy-laltozó divatos hölgyek fejében strucztollal ékes afféle hintókalap; nyakukban a színes, rojtos, keskeny sál, a ruhaderek elől hegyben végződő, s az asztal alatt a fodrok alól kilátszott a szalagokkal megkötött kivágott czipellő s a *fehér* harisnya. A hölgyek mellől természetesen nem hiányzott az udvarló sem. Különösen találó jellemzéssel volt megfestve az a fehérhajú, simára borotvált öreg úr, aki egy szép asszony elé tanult gavalléros mozdulattal a süteményes tálczát nyújtja oda, míg, kis ujját óvatosan emelve, rózsaszín fánkot tol a maga szájába.

Laccatari kétségtelenül többre volt hivatva, de — oh, az a zamatos olcsó magyar bor! — az ital eltántorította

ezt a kitűnő tehetséget a magasabb czéloktól. Legjobb műveinek egyike az az öreg astronomus, akit vagy két évtizeddel ezelőtt még ott láthattunk a Calderoni boltja előtt. Hogy az időjárás rongálásaitól megója: *Hopp* úr, a világjáró, népszerű optikus, megértvén a festménynek értékes voltát, az Andrásy-úton épült nyaralójába vitette s tartalmazó múzeumának kincsei közé igtatta. (Hogy a kép eredetijét az én Benjamin nagybátyám szolgáltatá, mellesleg említem. Persze, csak ami a fejet és felső testet illeti. Mert sohasem lebegett őrajta görög plaid, hanem inkább török-spanyol hosszú kantusban járt a szép öreg).

A példán megindulva: *Than* Mór és *Barabás* Miklós az Olympusból szintén leszálltak a porba. Amannak «Szép juhásznéja», emennek «Menyasszonya» még ma is látható.

*

A költséges nagy festmények meggyérültek utcáinkon, de annál vadabb lármát csapnak az ordító reklám czégtáblái a hirdetési oszlopokon. Az ott virító plakاتمűvészet néha sikerült rajzokkal is költi fel méltányló figyelmünket. A legtöbbje azonban nem sokat törődik sem Ízléssel, sem igazsággal. Az egyik iparos nem csekélyebb legénynek, mint a belga Gallainak Napóleonját állítja ki a piacra, hogy valami talpszögező gép előtt így kiáltson fel a nagy hadvezér: «Másodsor hódítottam meg a világot!» T. i. azzal az új talpszögezéssel. Egy másik oszlopon meg pazar díszben lovagol a magyar hős, harczba hívó szélesre kibontott zászlaján pedig az van felírva, hogy: a Bocskay-czérnának nincsen párja. Hát az a vad csikós, aki nyergeletlen lovon száguld végig a hortobágyi pusztán? Jobbjában dupla töltésű új czipőt rengetve, baljában meg — mert hogy szörén üli meg a kantártalan vágató csikót — egy tégelyt szorítva, melyben foglaltatik a felülmúlhatatlan Hunyadi-fénymáz. Valamint hogy jó Hunyadi János már sokféle portékát kénytelen fődözni a maga nagy hitelével.

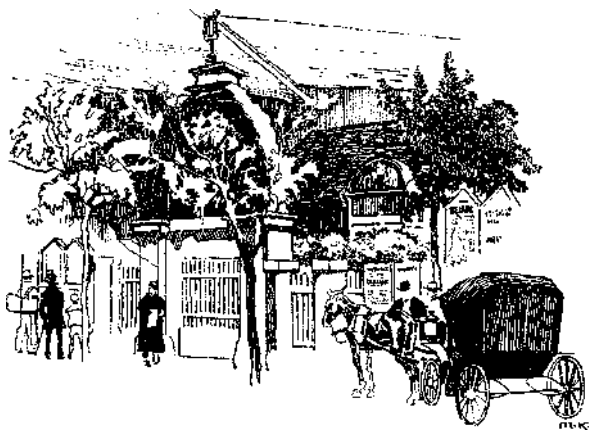
A hazugság, ott van a kis korcsma s a kávémérés ajtaján is. Emitt akónyi pohárban habzik a sör, amott dézsányi

pohárban a kávé. Egyikről is, másikról is csak úgy fut le a bő felesleg. Szintén túltengő fantázia vezethette ama művész ecsetjét, aki egy király-utczai pékbolt előtt ágoskodó oroszlánt, pingált le, amint az állatok királya ádáz dühvel harap bele a taligakerék nagyságú perezczbe. Mind nem igaz. Mennyivel találóbb és kedvesebb volt a nömös Daczó Gábor uram czégtáblája egy alföldi nagy városban. Két oroszlán rettentő nagy erőfeszítéssel húz a füleinél fogva kétfelé egy magyar csizmát, de nem bírnak a gyökeres varrással. Alatta pedig ez a jelentős két szó volt nemzeti-szín bötűkkel ki-főstve: «Az lehetetlenségől».

*

A *Párisi hasinak* nevezett fődött utca üvegtetején is végső búcsút jelent a téli alkony. Külső falai egyébként már rég nem látszanak a trombitáló czégtábláktól. Még 10.000 példány sem kél tán el ebből a könyvből, s már Janóék ennek a jeles háznak is szétfeszegetik faragott kőkoczkáit. Lehet, hogy még előbb is.

A *Beleznay-palota* is eltakarodott a Kerepesi-útról. Társai közül kevés ment át annyi változáson, mint ez az ódon kastély. Hogy kipusztult belőle a dúsgazdag, régi család: egy darabig laktalan volt. Ennek a fogadó-termében

tartotta 1876-ban *Jókai* az ő programbeszédét mint a józsefvárosi választókerület jelöltje. S néhány héttel rá *Verhovay* Gyula lelkes hívei az első udvar fa-rácsából tépték ki a léczeket, hogy, mint vezérok hirdeté, ezekkel verik agyon a közel Casino arisztokratáit. A terjedelmes kert túlsó végén fölépült közben az egyetem nagy vegyészeti intézete, elől meg egy kisebbik: a Lőrincz uram korcsmája. Majd az Iparmúzeum helyezkedett el benne még akkoron csekélyke és kevés darabjával. A tárgyak számának s értékének gyarapodásával ez tovább költözött s az Üllei-út tulipántos palotájában lelt méltó lakást. Hogy innen távozott, a kastélyban zengeráj vert sátrat. Most itt is megvetette lábát valami rengeteg sarokház.

Ki gondolná, ki mondaná, hogy a régi Kálvária-téren még ezelőtt húsz esztendővel állott egy zsúpfödeles parasztház. Amolyan vert-falú parasztház, keskeny oldalában szélről vaksi kis ablak, melynek üvegei a szivárvány színeiben pislákolnak. Nyitott ajtaja előtt saráglya, hogy pákoz kutya be ne szabaduljon a konyhába. A ház előtt a hosszú padkán láttam ülni egy öreg paraszt-embert, aki koszorúba fonta az őszi áldást, a kukoriczát, mely aztán a kasza szomszéd-ságában lógott ki az utcára. A nyílt udvaron köcsögtartó ágas. Akár otthon. Csak a rángató kútja mutatott rá, hogy ezt a portát városi ember lakja. Ki lehetett?

Aligha nincs a folyón innen és túl még egy-egy régiebb ház, melyről illenék megemlékezni. Ilyen tán a csepp *Rókus-kápolna* is. Évről-évre mind mélyebbre sülyed s igazán csak az imádság tartja benne a szentlelket. Sülyedése persze a niveau emelkedését jelenti. De ennek a népszerű szentnek szintén meg vannak számlálva napjai.

Szemben vele egy roppant ház: új, czifra s kényelmetlen. Össze-vissza, átabotába szabdalt sötét, persze csak nappal sötét lépcsőházának útvesztőjébe még a bennlakó is csak évek múltán tanul bele. Az épület követelő stílje egy különben tetszetős motívumot fűjt föl rengeteg arányokba. Kedves dalocska húsz-trombitás átiratban; ügyes anekdota 25 kötetben.

A *közrendészet* és *köztisztaság*, melyben akkora haladást tanúsít fővárosunk, mint az újabb metropolisok között egy sem: vajmi siralmas állapotban volt még a múlt évszázad negyvenes éveinek elején.

Fő-takarítója a szél, mely nyáron a szemetet, rongyot szedte szárnyaira, ősszel meg a sarakat szárította s a kátyúkat szikkasztotta. Itt-ott önkénytes vállalkozók kapartak átjárót a tér vagy utca egyik oldaláról a másikra. Alaposabb munkát végeztek azonban a vármegye — rabjai. Egy hajdú őrszeme alatt, vasra vert haramják tisztogatták meg a szélesebb utcákat. Azaz nem is tisztogatták voltaképen, csak ölnyi szélességben nyitottak rést a bokáig érő mocsarakban, hogy akinek sietős volt az útja, félig-meddig száraz lábbal érhesse el a túlsó partot. Emlékezetemben az a földszoros él, melyet az ev. templomtól a Király-utczáig ástak ki a tömlöczök lakói. Beérték jutalomképen egy-egy váltókrajczárral vagy a csipetnyi dohánnyal, melyet a száraz-földi hajósok hullajtottak a markukba.

Rendőri társaskocsinak még akkor semmi nyoma. Tetten ért zsebmetszőt, hontalan csavargót, éjjeli pillangót, eltévedt gyermeket, koldust, vén gonosztévőt s fiatal kezdőt «késért» be a drabant. És megesett akár hányszor, hogy egyszerre csak híja lett a csapatnak, mert közben szökdös-tek ám ki a sorból, vagy útszéli lovagok mentették meg az ártatlan leányzót a kegyetlen zsarnok hatalmából, vagy pedig — megszorodott a létszám. Önszántából állt, inkább talán csempészte magát egyik-másik dologtalan vagy munkakerülő alak a foglyok közé, főképen ködös novemberi, vagy hideg decemberi napokon. Legalább jutott neki ingyen kenyér s meleg szoba.

BUDAPEST MAGYAROSODÁSA.

MÁR maga ennek a fejezetnek címe mutatja, mennyire fonák állapot az, midőn Magyarország székes fővárosának magyarosodásáról szól az ének.

Mert tudok időt, midőn magyar lap, amennyiben volt, inkább érdeklődött az iránt: a kelet-indiai társaság kit nevezett igazgatójául, mint törődött azzal, ki áll Magyarország fővárosának élén s ki annak első polgára.

Az aranyvilágát élt vármegye nem sokat bánta a pest-budai németet vagy görögöt. A magyar nemes behajtott a havi gyűlésre, félvállról nézte vagy tán meg sem látta a polgárt, aki a Granatéros-utcza oszlopos háza előtt alig is figyelte a mozgalmat s nagy-elvétve ha meghallgatott egy tisztújítási beszédet, melyből egy árva szót sem értett.

Ha a megyebizottsági tag urak nem igen törődtek a fővárossal, bizony ez sem igen bánta; azok a körszakállas, nagybajuszú tekintetes, nemes, nemzetes és vitézlő urak mit is feszegetnek ott a nagyteremben előttük ismeretlen, latin szókkal bőven megkevert nyelven. Hiszen, ha ezek a harsány szavú, heves urak ismét elhagyják a fővárost: Pest megint csak az a fülig német város, melynek álomszerű nyugalmat nincs, ami a következő gyűlésig megzavarja.

A magyar lapok híven felrótták, mik történtek Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyék székházának zöld asztala körül, s el is olvasták azt mindenütt a vidéken nagy figyelemmel, s a «Jelenkor»-nak vagy a későbbi

keletű «*Pesti Hírlap*»-nak az a száma, melyet valami litteratusabb és tehetősebb földesúr, tán maga az alispán járatott, ugyancsak el volt nyúve, mert a fél vármegye merítette belőle az «erányító czikkelyeket» és egyéb tudnivalókat.

Maga Pest csak annyiban volt fontos az országra nézve, amennyiben közel hozzá, Budán lakott a nádor, a vármegye főispánja, a jászok főkapitánya, s hogy ide jártak be gyolcsot, ruhakelmét venni a vármegyebeli urak anyái, feleségei és lányai. Sűrűbben csak akkor látogatának el ide, midőn az édes gyeregem Sárospatak, Debreczen, Kassa s más lyceumos városok után Pestet áhította meg, ahol bővebben bugyogott a tudomány és a vigalmak forrása.

Az egyetemi fiatalság, különösen a zajos juristaság, jótékony erjesztője volt a magyarosodásnak, noha jobbára duhajkodások közt folyt le az év. Az akkori német krónikások keserű panaszt is tettek e miatt. Polgárság s diákságközt sűrűn folytak véres ütközések. Mind a mellett, mert nem csupán ifjak valának, de magyarok is: az ő temperamentumuk s az ő nyelvök némi magyaros pezsdülésbe hozta a lakosságot. A vidékről bekerült inasgyerek, ha összetűzött a német lerpubbal, még verekedve is magyarosított.

Az én gyerek-koromban nagy virágjában állt még a városi német színház. Nemes tagozású palota volt az, s egyazon testbe forrott össze a vele stílben egyenlő reduttal, melyet a maga régi szépségében föl nem támasztani, nagy mulasztás volt. Az új Vigadó az ő roppant arányaival, de főképen vártorony alakú sarki bástyaival mintha igazolni akarná a «redoûte», a *félelmes erőd* elnevezést.

Részint szerződésben, részint vendég-szereplésben a legnevesebb bécsi és hamburgi színészek játszottak itt, s emelték a pestvárosit a legjobb német színházak sorába; sőt némelyek szerint különb volt a bécsi «Burg»-nál is” mely a legelső német színpad hírében állott. Annyi bizo-

nyos, hogy a már akkor is neves *Rott* ennek a pestinek volt rendes tagja, s itt ragyogtatta énekművészetét egy *Schebest*, *Schröder* és *Erl*. Erről az itt csöppent és itt meggyarapodott kitűnő tenoristáról mondták noha rossz, de találó szójátékkal, hogy annyit énekelt Pesten, «bis er sich Häuser (heiser) gesungen hat».

A budai Horváth-kertet akkoron, mint kedvelt kiránduló helyet, sűrűn látogatta a lakosság s benne a sörházon és fagyaltos bódén kívül nagy vonzással volt az «Arena» is, melyen egymást váltották fel *Dawison*, *Lözve*, *Ansckütz*, majd a bécsi mulatságos trias: *Nestroy*, *Sckols*, *Treumann*.

A sajtó, a hivatalos «*Pest-Ofner Zeituttgn*»-got egyetemben, az én értemre túlnyomólag német volt még, jóllehet mindössze csak két lap jelent meg a hivataloson kívül: a szépirodalmi «*Ungar*» és a «*Spiegel*», (divatlap mind a kettő), melyekben először kezdtek feltűnedezni magyar költemények fordításai, eleinte *Tretter* (magyar nevén Tipray), később *Dux* Adolf és *Falk* Miksa tollából, műmelléklet gyanánt közölve néha egy-egy «hazai» képet: cigányt, drótos-tótot, vagy betyárt, mely néprajzi ismertetése Magyarországnak még ma sem múlta idejét a német képes folyóiratokban.

Ez a *Tretter*, akkor város bírása, noha magyar nevet váltott, esküdt ellensége volt mindennek, ami magyar. Eszes férfiú lévén, hatalmat szerzett környezete fölött és ennél fogva uralkodott a városnak teljesen német nyelvű közigazgatásán. Metsző gúnyolódása félelmessé tette; fulánkjait «*Xenien*» című szatirikus gyűjteményében érezte. Az akkor nekivadult magyar szógyártás különösen bő anyagot szolgáltatott neki a csúfolódásra. «*Hiszen*», így ír akkor, vonatkozással a sok új szóra:

Ihr versteht euch ja schon
Nicht ohne Lexikon.

S mégis, ez a magyarfaló német rajongó tisztelője volt Vörösmartynak. «*Fóti dalát*» első ő fordította le, még pedig szépen. És — az ellentét nem maradhat ki sehonnán — éppen akkortájt élt itt egy *Glückswerth* nevű úri

ember, aki sült német létére egy hangot sem értett ugyan magyarul, de annál melegebben vonzódott a nemzethez. Független állású, tehetséges polgár volt, a «*Hunderterek*» egyike. Széchenyi s Kossuth lángszózatai, melyek a már megaggott «Jelenkor» nyomán támadt újabb magyar lapokban tüzelték a nemzetet: magyarrá forralták a jó Glückswerth német vérét is. Maga nem bírván nyelvünket, az akkor még kis diák Falk Miksával fordíttatá le a maga számára a sok ékesszóló vezércikket.

Míg a városi elemi iskolákban végig német volt a tanítás nyelve: a könyök-utczai zsidó «normális» osztályokban buzgón tanítottak s tanultak már magyarul. A magyar tanítók egyike *Szegfi* Mór volt, aki nyomot hagyott a magyar irodalomban is; a tanulók egyike *Wahrmann* Mór, akinek jelentékeny politikai szereplése még mindnyájunk emlékezetében van. Vörösmarty, Garay, Bajza verseit szavalta ott a fiatal Izrael s folytatta nagy tüzzel a *Teichengräber* (Tavassy) igazgatása alatt álló ev. gymnasium ifjúsága. Ennek a férfiúnak, aki akkor került meg Jenából, s aki német idealizmust s magyar honszerelmet hordott szívében, sokkal tartozik a nemzeti ügy. A katolikus gymnasiumokban tilalmas Petőfinek s megtúrt Vörösmartynak oltárt emelt ez a Krisztusfejű ember az ev. gymnasiumban. A piaristáknál csak a Bach-korszakban tértek rá a hazai remekírókra; de elég hézagosan, mert csak legrégebb magyar költőinkről szolt nekünk a professor. Első helyen a latin classicusokkal a németek váltakoztak. Csak midőn a *Toldy* Ferencz «Magyar Irodalomtörténete» jelent meg, soröztatta be azt kötelező tantárgyul az osztrák közoktatásügyi miniszterrel folytatott hosszú-harczok után a mi lelkes igazgatónk, *Horváth* Czirill.

De sokkal erősebben mint az iskolában, és jóval előbb kezdett már pezsdülni a magyarság a Nemzeti Színház előadásain. Egy boldog este a «*Szökött katona*» két óra alatt nagyobb tért hódított meg a magyárosodásnak, mint

a lángoló biztatás, a lapok izgató szózatai évek során. Oda veszett egyszerre, nyoma tűnt az akkoron felkapott német nótának, hogy:

Fiakker muss fahr'n

Bei Tag und bei der Nacht,

Warm's reg'nt, warm's schneibt,

Warm's kracht bei der Nacht —

Fiakker muss fahr'n

Bei Tag und bei Nacht — dulliöh!

Az a sok varga-, szabó- és lakatos-inas, fiákeres a bakon, cseléd a folyosón, kintornás a udvaron, mandolettis talján a kapuszinben, «forró hurkás» és «friss perezses» a sarkon, mind a Gergely és Julcsa nótáit hajtotta. Aki a «Három alma meg egy fél» eredeti szövegével meg nem birkózhatott, az németül fújta:

Drei Aepfel hab'n kan G'wicht,

Hab i di g'rufen, kommst du nicht.

De *annak* a dalnak köllött lennie és nem másnak: *magyar* népdalnak, melynek édes báját csak azokban a napokban ismerte meg a pesti németség. Ahány Schurschl volt akkor, az mind Gergelynek nevezkedett, s a száz Julerl, Schülie és Julchen mind nekijulcsásodott. Csudás volt a hatása ennek a «Peleskei nótárius» után első legkapósabb honi népszínműnek, mely rövid időn magyar színbe vonta ezt a nagy német várost. *Füredi* volt a legünnepeltebb ember Pest-Budán, aki *Petrichevich-Horváth* Lázár báró, a «*Honderű*» című lap szerkesztőjének segítségével lépett a kovácműhelyből a színpadra, a fújtató mellől a sűgolyuk elé. Az ő Gergely-alakítását azóta sem múlta fölül senki. Énekben, magyar ízben csak *Tamási* József sorakozhatik melléje.

De csakis magyar színt adott ez a népszínmű a fővárosnak és nem egyúttal magyar tartalmat is. Későbbre volt fentartva az a hódító hadjárat, melyet nemzeti színészetünk folytatott az itt mély gyökeret vert németség ellen. A magyarítás nagy műve a hősi darabokból («*Bánk bán*» stb.) indult

küzdelmes útjára, míg a népszínműben jutott diadalra. Noha könyvemnek egy másik lapján térek rá, nem fojthatom magamba annak kijelentését már itt, hogy az elfelejthetetlen *Hegedűsné* után nem tudok erőt, melyet Budapest magyartításának korszakos munkájában s ennek sikerében nagyobb rész illetve meg, mint *Blahánét*. Az ő alakjaival, többül met-szett, ízig-vérig magyar nótáival, minden szavában, taglejtésében magyaros voltával, fölér ez a drága asszony sok érdemes hazafi szónoklataival s lelkes magyar újságírók irányító czikkeivel.

És ugyan-akkor hangzott fel német lanton édes-bús költészete a csatádi *Lenau* Miklósnak a magyar Alföldről. Sugárzó lelkének visszaverődése gyanánt ragyogott fel az teljes igézetével az ő költészetében, s mellette s körülötte a róna csikósa; és belézendült az ő barátja, a barna cigánynak szivetjáró édes hegedűszava. Majd melléje szegődött a bajai születésű *Beck* Károly, egy piros vércsöppel magyarabb amannál, mellyel színesebbre festette a rónát, nappalainak délibábos rezgését s őszi éjszakán szerte csil-lanó pásztortüzeit; és egy harmatcsöppel szőkébbre a Dunát, Tiszát; egy mézcsöppel edesebbre a fehér kutyái között álmodozó csikós-legény szerelmét. Dalaiban csak az nem volt igaz, hogy a pásztortűz körül a hét vezérről, Árpád-ról s a nagy Hunyadiakról meséltek egymásnak a juhászok, mint a guzslicza mellett a szerbek Dusán császárról. Mesél-gettek biz' ők a Sobri Jóska és Angyal Bandi viselt dolgairól.

A «Reich»-ban ámulattal hallgatták az új hangokat, csodálattal nézték az új színeket, az ismeretlen alakokat s meleg rokonérzettel fogadták barátságukba a két idegen lantost, akik az ő nyelvök hangszerén tudtak olyan édes dalokat.

Emlékezetes marad előttem az a nagy hatás is, melyet *Jósika* Miklós és *Eötvös* József értek el: amaz «*Abafival*», emez a «*Falu jegyzőjével*». De — ne vétsek vele a nem-zeti genius ellen — a hatás leginkább a *német* fordítás révén.

keletkezett. Az öreg *Hartleben* Konrád Adolf beszélte nekem bécsi medikus-koromban, hogy a két regény eredetije csak akkor kezdett fogyni igazában, midőn a német fordítás egyengette az útját. A Pesten s egyrészt Bécsben nevelkedett magyar úri asszonyok, akiknek társalgási nyelve inkább a német volt — ezt tapasztaltam magam is az elterjedt Halász-familiában Dabason — külföldi s jobbára német könyveket olvastak, mivel hogy a magyar regény jóformán csak Jósikával kezdődik.

Nagy dolog volt akkor a *Bloch* Móricz (a későbbi *Ballagi* Mór) szótárának megjelenése mely mintegy föl-szólította a németséget, hogy: «Itt az alkalom, ha meg akartok tanulni magyarul!» Falktól tudom, hogy *Hugo* Károly, a hóbortos német-francia-magyar író, egy-ültő helyében a szótárnak egy harmadát «vágta be» s így elkészülve írta meg az «*Egy magyar király*» első felvonását; egy hó múlva betéve tudta az egész magyar nyelvet s vitte a darabot *Egressy* Gáborhoz. Ez azt mondta neki, hogy jó darab, csakhogy előbb le kell fordítani magyarra. Amit maga (*Egressy*) Falk Miksa segítségével meg is cselekedett. *Hugo* Károly azonban felháborodva dörögte oda nekik, hogy a magyar nyelv csak amolyan dadogás. Nyelv magaslátára csak ő emelte, még pedig a hugologikával. Mely logikáról keveseknek volt ugyan tudomása, de fölfedezője annál hevesebben csatázott mellette, mint olyan vívmányért, mely első sorban lesz hivatva Kant és Hegel jármából felszabadítani a gondolkodást.

A magyaros lendület elfogta *Saphir* M. G. hazánkfíát is, a nagy Kalemurszkyt s középszerű versírót. Mivel harmadikul nem vált be Börne és Heine mellett, akikhez erősen törleszkedett, Lenau és Beck közé furakodott s írt ő is dalokat a pusztáról, a csikósról meg a cigányról, mert hogy Lovas-Berényben, ahol megszületett, látott valaha ilyesmit, de nem érezte ki belőle a költőiséget. Csak ama jelesek fődözték fel előtte. Egy sikerültebb költeménye bizonyítja, hogy a német-magyar Olympus itálából becsipett

Teljes ragyogásra kelt a magyar név, midőn *Petőfi* került a németek elé. A fogyatékos fordítás felhő-rongyain is diadalmasan tündökölt át az eredetinek napsugaras volta s «haragos lelke villámainak» tüzét, csattogását nem volt képes megtompítani a gyarló fordítás.

Összenéztek odakünn és Johannes *Scherr*, a híres irodalomtörténész, az ő «biderb» nyelvén így kiáltott fel: «Das ist einmal ein ganzer Kerl!»

S nőttön-nőtt a magyar név idebenn s odakünn, hogy a szabadságért vitt véres harcainkban magához ragadjon minden szívet és himnusra buzdítsa a gúnyos Heinét is:

Wenn ich den Namen Ungar hör',
Wird mir das deutsche Wamms zu enge.

Midőn megfogyva bár, de törve nem, nyugöt hordott az ország és legjobbjai bujdostak, és Kossuth Lajos elmondta igazunkat a világnak, s mi itthon reméltük a szebb jövőt: akkor, abban a bánatos időben, midőn a magyar érzést, magyar szót fojtogatták a Bach úr huszárjai — igazában akkor ébredezett a magyar lélek a fővárosban is.

*

A Szabadság, Egyenlőség s Testvériség pogáyy szent-háromságának nálunk is kezdtek oltárt építeni. Ki gondolná, hogy az első, aki p. a zsidó-emanczipációt megpendítette, az arisztokrata modorú, conservatív hajlandóságú *Gorove* volt, aki előkelő szabású kabátjára azt a piczi piros kokárdát tűzte rá, melyet Parisból hozott el magával. Sőt akadt még egy szittyavérű táblabíró is, *Haraszi* (az édesapja még *Haraszthynak* iratkozott), aki egy vékony fűzetkében szintén olyasmit rebegett, hogy vannak ám elegenden, akik jóllehet nem «de stemmate natus»-ok, mégis mintha illene, hogy nehéz kötelességeik mellé egy-egy könnyebbítő jogocskát is adjon nekik a törvény. Míg végre Kossuth és Eötvös a bátor-talan csicsergést messzeriadó szózatjaikkal túlharsogták.

A pesti burgerek meghökkentek és a budai helytartósági beamterek, a homlokra tolva fel a pápaszemet, egy

pillanatra letették a perczegő lúdtollat, a magas nyakra-valóbul kinyújtották fejüket a vármegyeház felé, aztán vállat vonva nagyot szipákkoltak a kassai tubákból s azt mondták: «Unsinn!» Aztán megkönnyebbülve, visszasülyedtek actáik mellé s az állam felvirágoztatására tovább rovincsoltak — azaz, hogy még akkor csak rubrikáltak.

Mint mondám, a pesti burgerek meghökkentek. Hogyan? Hát ugyanaz a magyarság kezdi a megváltó mozgalmat — ugyanazok a méltóságos és nagyságos rendek és ugyanazok a tekintetes karok szolgáltatják az új korszak megindított, akiket ők eddigelé épp oly kevéssé bocsátottak be a polgári kiváltságokba, mint amazok, a vármegye urai, a pest-budai polgárságot a karok és rendek nemesi bástyái közé?

Bizony azok. Éppen azok.

Egy nagy magyar sziget állt akkor magában Pesten: a vármegye háza, a városi hatóság méltó elkeseredésének tárgya. Mert ahány vásári tolvaja, bitangja, csavargója volt akkor Pest-Budának, az mind ide szabadult, mert idáig el nem érhetett már a drabant keze. Ami gyanús, rovott s a közbátorságra veszedelmes csőcselék akadt a város falaiban, az mind abban a nagy sárga házban talált menedéket. S mert ez a sárga ház maga is haragosa volt a városnak, csak annál jobban féltette a maga jussát. Inkább száz gazember bújjon meg a födele alatt s meg ne lakoljon, semhogy annyit is engedjen önkormányzati jogából, mint amennyi egy vármegyei huszárbajusz legkisebbik szórszálának az árnyéka. Hogy is ne volt volna haragosa, mikor a török világban azalatt, hogy a német s rác polgárság, megférve azzal a kutyafejű tatárral, apránként meggyarapodott: maga a nemes vármegye Pestből kiszorulva, ott valahol Nógrádmegyében, a gácsai várban volt kénytelen megtartani az ő gravámenes gyűléseit.

És épp e kis királyok dölyfös szívéből hajtott ki először az egyenlőség fehér virága.

A nagyobb magyar szigeten kívül volt még ebben a német tengerben néhány apróbb magyar sziget is: a «*Körösi ház*», a «*Kecskeméti ház*» és a «*Bácskai udvara*».

Akkortájt nem igen akadt még itt előkelő, modern «szálloda», de még csak vendégfogadó sem. Az «*Angol királynő*» volt a legdíszesebb. A többi: «*Nádor*», «*Arany-sas*», «*Griff*» mind kisebb arányú. Tehetős vidékiek ide szálltak legszívesebben. A megyebeli urak városokint összeállva, építették meg a maguk számára azokat az «udvarokat», a főnemesség meg a nagyelejű kastélyokat ideig való tartózkodásra. Pesten a, *Grassalkovichok*, *Prónayak*, *Podmaniczkyak*, *Beleznayak*; Budán, erősebb falazatú palotákat: az *Esterházyak*, *Sándorok*, *Pallaviciniek*. Az ó-budai «Monturdépôt» is egy *Zichynek* volt hajdan a rezidenciája.

Évek jártával a «*Bácskai-udvar*» lett a fővárosi kereskedésnek egyik focusa. A szerecsen-, könyök- s király-utczai szomszédság avatta azzá. Pesti vásárkor pezsgő élet folyt benne. Még magam is láttam ott a tollas- és gyapjas-zsákok, rongy-garmadák, lószőr-boglyák, ócskavas-halmazok, csontkaszlak tömkelegét s lóbőrök torlaszeit és e rakodások tetején s körülük a zsidó forgalmat.

*

Ahhoz képest, hogy ez itt egy nagy országnak népes fővárosa, környéke csak most kezdi magára öltetni a többnyire csak takaros nyaralókból álló, gondozott apró kertekből hivólag integető falvak díszét, lobogtatva egyúttal a szaporodó gyári élet magasan szálló füstfátyolait is. Mert az új kor temploma a gyár, tornya a kürtő, s áldozati füstje a kőszén parazsából gomolyodik ég felé.

A magyar fővárost környező apró helységek lakossága, egy-kettő kivételével, nem igen szolgál rá magyar nevére. *Buda-Keszi*, *Soroksár*, *Harkány*, *Hidegkút*, *Eörs*, *Solymár*, *Vörösvár* stb. félreismerhetetlenül mutat rá a maga magyar eredetére. A török harag tövig pusztította ki e falvakat; a bevándorlóit német s az itt maradt rácz föltámasztotta halmvaiból, megtartván az ősi elnevezést. De hátha majd — az

erdélyi szászok példáján, akik *Brassó, Szeben, Medgyes* és megannyi ősmagyar nevű város, hegy s folyó számára a későbbi keletű német nevet követelik — hátha majd a mi budapest-vidéki «svábjaink» is nekivérmesednek (mert van, aki fűti őket) és ki akarják vívni falvaiknak a német nevet? Hogy legyen, ami sohasem volt: Hidegkút = Kaltenbrunn, Vörösvár = Rothenburg, Eörs = Gibacht, Solymár = Falkenheim stb.? A német «térítő», akik ez idő szerint a Bánságnak eddigien jó magyar érzelmű német népét bujtogatják, sikeresen működnek s nem sokára kikezdi talán a közel községeket is. Hiszen — tréfának válna be, ha annyira keserű való nem volna — velem egy budakeszi sváb asszony azt vitatta, hogy az ő falujok (Buda-Keszi) voltaképen a *Butter-Käs* nevet viseli, mivel hogy innen hordják őket be a városba a vaját és túrót.

Mind bővebbé tágul körülöttünk a határ s mind bővebbé lesz a gyűrű: *Újpest, Erzsébet-, Kossuth-falva, Kispest* s még néhány. Ez a kisebb gyarmatság mindinkább behajlik a fővárosba. *Gödöllő*, melyben oly szívesen mulat a magyar király, közelségével már-már Budapestnek növeli fényét. Gyarapszik a főváros tája, szépül és magyarosodik; ennek a nemzetnek melegét szedi magába, ennek a nemzetnek színét veszi magára.

A legújabb népszámlálás 85 százalék magyarságot állapít meg Budapesten. Magyarosodik benne a német magától és örömet, jobban mint Szt. István birodalmában bármelyik nemzetiség. Nem jutott Budapestnek, hogy, mint más országok fővárosai, a nemzetiesedést belülről kifelé gyakorolja. Az ő magyarosodása erősen emlékeztet a ragasztott bajuszra: a magyarosság csak külsőleg tapad rá, még nem vált benne vérré. t)e ha a pest-budai annak idején nem ivott magyar forrásból, a budapesti már fürdik is benne és nemzetesítő hatása majd csak eléri a szívet és agyat, hogy magyarrá gyógyítsa egészen.

Mert harmincz esztendővel ezelőtt ki látott még kofát a sátra alatt, kocsist a bakon magyar újságlapot olvasni? Kár,

hogy írói nem érzik ki a magyar nyelvből a magyar lelket. Amit ők úgy magyaráznak, hogy a nyelv szorító béklyóin tágitani kell. És megtarkítják fura alkotású új szókkal, melyekből, azt mondják ők, ki fog alakulni a budapesti táj-, szólás, a magyar boulevard-nyelv, amely külön terméke, minden nagyvárosnak s meg fog gazdagodni vele a magyar nyelv. Meglehet. «Lám az Institut is, mely olyan féltve őrökdi a francia nyelv szabatosága és tisztasága fölött, nem egy parisismust vett föl nagy szótárába, fölfrissítvén vele a csiszoltságtól már szinte elernyedtt francia nyelvet, ereibe az előkelő kék mellé piros vért lövelvén. Az ilyen új hajtások érnek tán annyit, mint amennyit ér egy-egy visszaserzett régi gyök.» Mondják ők.

Túlfelől érdekes megfigyelni, a nép s a gyermek hogyan váltja magyarrá az idegen szót, természetesen a jövővényszó jelentésének teljes föntartásával. Így lett p. o. a «*velocipéds*»-ből is «*velecczipeld*».

Egy Bécsből ideszármazott ismerősöm az ő idegenben született kis fiával megáll egy játékos bolt előtt, melynek csábító kirakatában a többi csodaművek között észrevesz egy doboló nyulacskát. «Nicht war Papa», fordul apjához a gyermek, «dieses Kaninchen ist *eleivendig*». A magyar *eleven* s a német *lebendig* (bécsiesen *lewendig*) az ő kicsi elméjében így forrott össze egyazon jelentésű szóvá. Az alattányi parasztasszony meg ruhára való *kanavasont* méret le a sátoros zsidóval. Harmadik példám is a népnek nyelvvolvasztó erejét bizonyítja: «Hová hajtsak nagyságos: uram?» kérdi egy ismerősömtől a bérkocsis. «Majd az Athenaeumba hajtsön. Tudja? Ott van a Barátok-terén,» utasítja az ormánsági embert. «Jól van már! Szemben úgy-e kérem alássan, a Ferenczies *bazárdjával*.» Tudta, hogy abban az épületben van a *klastrom* is, *meg* a *bazár* is. *így* házasította össze ezt a két szót, melyek soha meg nem álmodták volna, hogy még valaha együvé kerülnek. Kár, hogy az a könnyelműen csinált «zárdá» volt a két-egy szónak egyik fele.

Fájlalnám azonban, ha csak ezen a csapáson magyarosodna meg Budapest, ha a gondatlanul írott napilapok s zengerájok segítségével ilyené szűrődne le a budapesti táj-szólás. De hiszen résen állanak a «Magyar Nyelvőr», s a «Magyar Nyelv»: gyomlálni a burját, nemessé ojtani a vadóczot.

És ez is csak annak lesz biztató jele, hogy teljesen valóra vált *Budapest magyarosodása*.

A FŐPOSTÁN.

RÉG elfújtam panaszomat, mért oda építették a posta-«palotát», ahol van; s mért olyannak, amilyen. Homlokzata keskeny utczában. Ha csakugyan ráfanyalodna valaki, hogy megnézzé: hanyatt köllene feküdni. Az igaz, hogy szívesen kelne föl megint. És gyorsan. Annál nagyobb kedve telik a Károly-kaszárnya szép arányaiban, melyeket azóta ismertünk fel igazán, hogy el vannak földve. Építkezési politikánk csak a megejtett mulasztások után tért rá a hibára. Sivár belvárosunk hogy föléledt volna, ha a szervita atyáktól elpörölt kertecskét kibővítik azzal a telekkel, melyre ezt a posta-fegyházat építették.

Akkor emelték, midőn még fogni kellett architektust, mint hajdan magyar tudóst. Ami sötétség csak bujkált budapesti pinczékben és börtönökben, azt mind összeszedte a mestere s bele szűrte ebbe az első díjat nyert nehézkes épületbe, ahol hiába viaskodik vele a fényes nap.

Volna egy indítványom. Tudom el nem fogadják, hiszen jó. S ez az volna: építsenek új postaházat, mely a nagy forgalomnak s a főváros méltóságának megfelel — ide pedig tegyék át az országosított vakok intézetét.

Csodálom, hogy nem naponkint emelnek el innen tartalmas poszkiszlit. Minden egyebütt éjszaka dolgozik a helyes tolvaj; de itt a déli éjfél kedvez neki, hát ekkor jár ide.

És nem is ott, ahol sűrű a népség, van a levelek bevető helye, hanem a t. cz. közönségnek be köll kanyarodnia abba

a mellék utczába: mert hiszen ott lévén a homlokzat, oda való a receptaculum is, amelyből — melleleg mondom ezt — két ízben húztam ki már egy halom levelet, mely a tölcser torkán akadt, hogy a magamét besegítem. Aztán ernyőm végével megkotortam a garatot s bele csúszttam a másét is. Csak mutatóba vittem be vagy három darabot a postatiszt úrnak, aki hála fejében a rendőrséget akarta ellenem mozgósítani.

Van egy órája is a kapu fölött. Eleinte úgy sietett, hogy, ha meg nem állítják, már benne volnánk a XXI. század közepén. Milyen kár! Gyorsvonalon vágatni bele az ismeretlen jövőbe s előre megtudni mindazt, amit méhében rejteget. A hónap mutató óra, az persze jár, s milyen szabatosan! Mindig megtudom: fázom-e, forrok-e? Az ember ezen számozott lap szerint vesz köszönet, vagy vált dunafürdői jegyet.

De félre gúny! Van egy része a postaépületnek, amelylyel valóban meg vagyok elégedve. Azért sikerült úgy, mert szándéktalan alkotás. Egy hibából keletkezett virtus. Ez a nagy átjáró benne: a Koronaherczeg-utczából a Gránátos-utczába. Itt van az országos és a nagyvilággal való levelezésnek tűzpontja, és itt van a fázók tűzpontja is. Ide jár, akinek az iromba hidegben otthon fűtője nincs. Odaül a padra, melegszik, s fagyos teste kienged. Senki sem kérdezi, mit keres; ott lehet napestig. Klub, sétatér, melegedő, ki amint élni akar vele. A hivatalok s szerkesztőségek szolgálai ide gyűlnek egy kis kaszinózásra, míg a posta megérkezik. Épületes hallgatni az ő beszélgetésüket, mely a nagy politika véres háborúja s valamely kis korcsma vörös bora körül forog. Közbe az ordináncz csörtet át rajtok, amint viszi-hozza a vitézljő téparancsnokság nehéz paksamétáit; és elősurran a Kóbi gyerek, a bérelt fiókból kiszedi a nagy csomó levelet s még egy nagyobb áll meg a kármentő előtt, melynek ablaka fölött gondosan fodrozott ifjú posta-Adonisok s mogorva recepiszemdevék ülnek, akik még akkor sem derülnek föl, ha mo-

solygó fiatal nő nyújtja át az ajánlandó iratot. Amazok csak úgy tánczoltatják végig tollúkat a papiroson s elegáns farkat kanyarítanak a nevök alá — míg a vénje összevont karommal, az írógörcstül befelé görbült ujjakkal szántja a változatosságában örökké egyazon rovatot. Azelőtt a mentesítő bélyeget maga ragasztotta rá a borítékra s maga is porozta be a «vevényt», vagy még újmagyarabban a «vényt» — pedig ős- és igaz-magyarán mégis csak «reczepisz» annak a neve, amint hogy bizonyítja a nóta is: «Reczeficze krinolinban». Csak egy dologban enyhült meg az expedíziós eljárás: nem hintik már tele apró földbirtokokkal a nedves aláírásokat. A fogcsikorogtató porzó-fővenyt mind visszaszórták az anyaföldre és a gondolatot beteggé halványító itatós papirost használják. Oh satnya kor!

Ezek a mosolygós ifjak s morcosos bácsik tehát nem érkeznek a mai sűrű munkától azokra az apró s jóleső szívevességekre. S ha azt hinnéd, sietős hazámfia, hogy az «örök női», mellyel néhány év óta a zord férfiaságot fölengesztették — t. i. hogy az arany zsinóros hivatali zubbonyba bujtatott levélgalambok lágy turbékolással fogadják a te aláztos sürgetésedet: nagyon csalódnál. Kivéve talán, ha a sors kedvező voltából huszár-önkéntes vagy. De hát nem lehetünk mindnyájan huszár-önkéntesek.

*

Este, posta-zárás előtt, legzajosabb a hosszú folyosó, melynek közepe táján van a beigtatott levelek gyűjtője. Elkeseredett harcok folynak ott, ha valaki eléje vág a másiknak. Az ifjú postatiszt néha megnöveli a bajt, amért csinos hölgynek előbb veszi át a levelét, pedig ez egész hátul áll. De persze, nagyon csinos legyen az a hölgy és nagyon fiatal a postatiszt. Erről a hibáról azonban évek során leszokik a tiszt úr is, a kisasszony is.

Minden ablak-közben egy íróasztal — azon írandó. A mélyen tisztelt publikumot a postaigazgatóság nem győzte pennával, mert azt mind megették. S nem győzte tentával,

mert azt meg mind kiitták. Vagy tudja az ég, hogy mit csináltak vele.

A Granatéros-utczai kapu mellett jobbra van elhelyezve a maradó levelek gyűjtő hivatala: a poste-restante. Nyájas, hajlottabb korú hivatalnok — bizonyosan pater familias — tartja ott nyilván a titkos betűkkel s rejtelmes mondatokkal jelölt leveleket. Persze, hogy többnyire asszony, aki most élvezi özvegységének mézes heteit, és hajadon lebeg a kis toló-ablak elé. S a jó öreg levélcsósz, akár a szelíd gyónató barát, csak a fülét fordítja a jelentkező felé, akit, ha nő — és többnyire az — amúgy is sűrű fátyol takar el a szem elől. A hölgy átveszi a levelet, aztán körülnéz, majd elbújva az ablakfülkébe, idegesen bontogatja.

A suttogvást elmondott jelige különben már a múlté. A toló-ablak mellett lóg sűrű fürtje az apró czéduláknak. A tudakoló egy lapot letép, a titkos címet ráírja, az ablakon benyújtja és levél vagy van, vagy nincs.

Oh, de ha van! Mily izgatottság! Főleg a fátyolos hölgy szívében. Van olyan, aki olvasás előtt és után nyomkodja szívéhez azt az írást — és láttam, aki szemére szorítva a zsebbe valóját, a másik kezével lázasan gyúrte össze. Mi állhatott benne? Lemondás, szemrehányás, megtagadás?

Délután sétaközben a hűséges duenával ide kísérteti magát az anyányi Tinike is — melegedés vagy hűselés végett. És milyen véletlen! — mindig ott lelik a Bukovay Abszit.

És jönnek-mennek szünet nélkül. Balfelől kiveszi a szerelmes hölgy a találkozás jegyet — s jobbról, a másik ajtón, már be is perdül a gavallér. Persze, hogy a napilapok apró hirdetései erős versengést támasztottak a kir. postának ezen titoktartó intézménye ellen. A kereset-háborítás miatt kártérítési port is indíthatna a kereskedelemügyi minister úr. És tán meg is teszi még. Nincs szüksége az én biztatásomra.

És andalognak föl s alá a párok a közel folyosóban, mely olyan forgalmas és homályos, hogy sehol jobban el

nem lehet bújni, mint ebben a nagy nyilvánosságban. Ezt vallja egy-egy zsebmetsző-jelölt is, aki itt kezdi a prakszist az apró tárczákon, hogy később a poszkiszlin folytassa; folytassa, de be ne végezze, valameddig el nem csípi — ami életfogytig való működést jelent az ő számára, zokon ne vegye jó András bácsi, aki ott vigyázza az röndöt.

*

Eldicsekedhetünk vele, hogy postai szolgálatunk kitűnő. Nem áll mögötte a londoninak sem, melynek leleményességét bizonyítja egy ismert régi eset. A levélre ugyanis, mely szólott «H. G. úrnak *Lonthón*», ezt a megjegyzést írta rá piros tentával az angol: «*Lonthó, county Honth, Hungary A.*

Az aszir ékiratok megfejtése nem járt több tudással és furfanggal, mint jár egynémely czímiratnak kihüvelyezése levélírásban idegen s helyesírásban járatlan küldőnek borítékán. A «Könyves Kálmán» igazgatósága mutatott nekem egy német levelet, mely «*Herrn Állandó Kiállítás*» volt címezve; és a mi derék postásunk ráakadt. Az «*Áldás Hazánkra Esqu.*»-hez intézett küldemény is a megillető kezekhez jutott el. De ez még csak az aprajából való. Olyan csorvási levelet is tudok, melynek ez volt a czímirata: «*a maris Ángyodnak Kis lánja let az élyel a pízél spóroj fiam*». Ez a kívülre került intő utóirat aligha nem katona gyerekeknek szól, véli a hű és elmés postás. Fel is járta a kaszárnyákat: van-é itt egy csorvasi legény, akinek Maris ángyija vagyon. Hát volt egy az «Üllei» kaszárnyában. És persze a levélben zörgő nyolcz piczulának egy szem híját se panasolta meg az infanteriszt Stefán Fazekas.

A lelkem sír bele, ha látom, hogy még a leghitványabb címváltozást jelentő nyílt levéllel, vagy fényével a napot elhomályosító fénymázát kínáló «távirattal» (ennek nevezi a hűhós iparos vagy kereskedő az ő körlevelét) a negyedik emeletbe is fölzihál a postás. Azóta, hogy megszaporodtak az utcák, terek és emeletek, sokáig nem akart emelkedni sem az ő létszámuk, sem az ő fizetésök.

E részt örvendetes változás történt. Mégis, kérdezem: nem lehetne-é megkímélni őket attól a kegyetlen lépcsómászástól? Külföldön (nem a Balkán országaiban) a kapus (házfelügyelő, házmester) ajtaja mellett minden lakó félnek van fiókja. A postás a levelet, újságot, nyomtatványt belöki, a pénzes- és ajánlott levél kivételével. Mert a levélhordó bizony nem kap tüdőpótlékot. Hiszen az országos fő-főpostamester úrnak van is erről tudomása. Mekkora távolságok! Mennyi újabb utca-név és ház-szám!

*

1841-ben *egy* levélhordója volt a már akkor is legnépesebb városrésznek, a Terézvárosnak. Most 700-nál több sűrűg a lépcsőkön.

Még látom a megroskadt, vén «Herr Antont», a terézvárosi postást. Akkor híre sem volt még a Rowland Hill

korszakos, megváltó reformjának: a mentesítő bélyegnek. Kevés levél érkezett «franco». A legtöbbjét ki kellett váltani, ami bizony vajmi ritkán fordult elő. S a Herr Anton épp ez okból nem is igen sietett a kézbesítéssel. Ott ragadt dél-előtt is, délután is valamely barátságos korcsmában, ahol zamatos budai vörös bort mértek. Ott hárijánoskodott, öreg apámnak s a többieknek csodákat beszélve — igazában mesélve Napóleonnól, aki ellen fiatal pattantyús korában vitézül harczolt Aspern alatt. Már ott tanulta el a levélhordást, mivelhogy a jelentéseket Erzherzog Karl feldmarsálnak ő vitte, természetesen a legnagyobb golyózaporban.

Utóda, az express-levelek és táviratok kihordója gyors biciklin karikázza össze a maga kerületét, míg hivatásbeli társa a levélgyűjtő, már automobilon száguld egyik szekrénytől a másikhoz.

A főposta a múlt század első felében a Régi posta- (ma Kishíd-utcán) állott. Az én értemre az Úri- (ma Korona-

herczeg-utczán) az akkori Trattner-Károlyi- (ma Pálffy-) házban, honnan a forgalom növekedtével a Hatvani- (ma Kossuth Lajos-) utczába, a Grassalkovics hg palotájába vándorolt s csak innen költözött át mostani helyére, mely azonban már évek óta szűkké vált, főkép hogy a távirati-osztályt is magába kellett fogadnia.

A szóval folytatott levelezésnek szánt telefon-ház az ő nagyméretű berendezésével tanúsítja, hogy az ez idő szerint való központi posta-épület régi keretéből kinőtt.

UDVARI ZENÉSZEK.

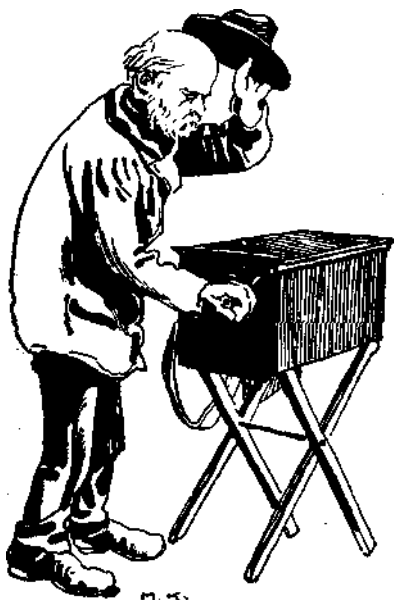
NEM a föld hatalmasainak, hanem a népnek udvari zenészeiről szól az ének; a cselédség kedvelt muzsikusáról, akit körülrajong, s udvarról-udvarra kísér el a gyermekhad. A félkezű és falábú, vagy egyéb testi fogyatkozásokkal sújtott kintornásról zeng az én dalom.

Mily öröm, mikor a kapuszinbe tompa dübörgéssel gurul be az a kereken járó, titokzatos szekrény, mely annyi kedves marsot, csárdást, keringőt, nótát, kuplét rejteget a méhében. A kis fiúk s lányok azonban kivétel nélkül megtánczolnak minden darabján, legyen az a «Norma»-béli cavatina, vagy az «Utolsó rózsza» bánatos dallama. Akár a falusi menyegzők deli vőfélyei, akik a menet élén ékesen kirakják a Rákóczi-indulót, melyet mögöttük nagy tűzzel rángat a banda, de amelynek. rhythmusába sehogy se tud beletalálni tánczolhatnám lábuk.

A kintorna a nagyvárosi gyermeknek első és fő-zene-forrása; s mert voltaképen «verkleinek» hívja, nem zavarja meg lelkét a tudós ortho- és neológus urak vitája: régi jó, vagy új hitvány szó-e az a «kintorna». Csak szépen muzsikáljon. És ezt meg is cselekszi.

Hajdanában, az én fiúcska-koromban, nem volt még ilyen jó dolga sem a verkleinek, sem a gazdájának. Mint a szegény ember gyermekét, a kintornát se kocsin tolták, hanem háton czepelelték házról-házra s gazdája bizony mélyen hajolt meg a terhe alatt. Mikor az udvarba tért, kife-

szítette a kecskelábat s annak a négy szögletébe óvatosan illesztette bele a sípládának négy, zömök sarkát. Aztán a feszülten várakozó gyermekcsereg nagy boldogságára föl-emelte a zengő ládának hátulját leborító, pettyes viaszvaszonzóból szabott függönyt, s ugyan-abbban a pillanatban, midőn a lefejtett burok alól felragyogtak a kék falon repkedő réz angyalkák: tompított hangon, mély bugással megszólalt az első darab, valamely operának részlete,

míg egyszerre diadalmas brióval a dallam kivált a szordinált homályból. Mindig olyanformát éreztem, mint mikor a felhőtül elborított nap egyszerre kivillan s szertenyiláló sugarai derűt hintenek a tájra. Még akkoriban virágozott a művészpártolás és nem volt tilalmas a «sípládáni játszás». Az emeletek ablakaiból csak úgy kopogott le az udvarba a papirosba göngyölített krajczár, hogy szerte ne guruljon, vagy a «macskafejű» kövezetről messze el ne pattogjon. Áldásos jég-eső volt ez. A forgató

művész nem győzte a szerszámja oldalán levő hengergombot ki-betolni — minden tolás egy-egy új darabot jelentett — és szabadon maradt balkezével megcsöndíteni egy kis aczélrudacskát, vagy a fenék szitája alá rejtett csöngetyűt, amely élesen accentuálta az éppen leforgatott áriát.

A verkli körül megeredt a mi zagyva ugránczolásunk s a lépcsőházból kihallatszó víg csoszogás is azt jelentette, hogy ott a papucsos leánycselédek ugyancsak rakják a

polkát; s kút mellől, konyhából versenyt szólt a kintornával egy-egy fiatal torok, ha a művész a «Szökött katona» kapós nótáit hajtotta. Míg a hangszernek nyomorék tulajdonosa vagy bérlője a forgattyút kezelte, addig az ő felese és teherhordozója, egy ép-kézláb naplopó, a szolgálókkal

dévajkodott a grádics mögött, s ugyancsak el-
 más dolgokat mondhatott nekik, mert a Zsuzsák
 és Lizik nagyokat nevettek neki s egy-egy
 szemérmesebb oldalba is ütötte az öklével.

Egyszer aztán, valamely tavaszi nap volt, egy szenzációs verkli jelent meg az udvaron. Barna fürtös, fekete szemű, rongyaiban is festői legény, aki egy szokatlan szerkezetű kintornát lódított le a válláról egy lábtóra, s fölcsapva a szekrény ajtaját, soha nem látott csodák világát tárta föl előttünk. Aranyos, tükrös teremben egy babszemkirály járta az ő babszemkirálynéjával, s a barétás udvari hölgy-babák, a fényes hadvezérek, csöpp ministerek, vitézek és apróka apródok karján, utána keltek a felségeknek s szintén forogtak a bűvös zene hangjain. Különös táncz volt az. Nem mozgott e piczi uraságoknak se keze, se lába, hanem apró testök egész merevségével kerengtek az egymás nyomába. Nyilván így parancsolja ezt a merev udvari szertartás, gondoltuk mi gyerek-ésszel, s bámulatunkban, vagy a tartozó tisztelet súlya alatt, nem mertünk tánczolni. Egész lelkünk a szemünkbe veszett s szívünk mámorban fogódott el. Hát még mikor a terem balsó szélén módosan elénk hajlongott egy kis gavallér: nyilván a pénzügyminiszter úr, mert felénk nyújtotta a perselyt, dobjunk bele krajczárt. A persely nagysága nem volt arányban ő excellentiája csöpp voltával. De ilyesmi már akkor sem nyugőzte a pénzügyminiszter urakat. Bámulatunk babonás rémületre vált, midőn láttuk, hogy a kegyelmes uracska a krajczárt, melyet a réztányérkára tettünk, befelé lódítja, a kavicsot pedig, melyet valami adótagadó vásott gyerek dobott a perselyébe, messze kilöki a káprázó szemünk közé, mialatt a talián legény nevetve vicsorította ránk fehér fogait.

Messze a hatodik utczába, egy távol városrészbe s még tovább is kísértük a bűvös szekrényt, s mindsűrűbb lett körötte a gyermeksereg, mint a hamelni patkányfogó körül. Utána eredtünk a hajóhídon — mint aféle kis diákok nem fizettünk vámot — s fölmáztunk utána a Gellért oldalába, ahol egy sikátorban egyszerre eltűnt a szemünk elől. Mi akár a hegynek gyomrába is követtük volna. De ő nem volt az a német varázsló, kiről a mese beszél, hanem egy

víg olasz fiú, lelkében sok aranyos napfényel, zsebében sok vörös rézkrajczárral.

Fejlődésében a kintorna is tökéletesedett, valamint a czimbalom, mert most pedálra jár s tökéletesedése óta szakasztott úgy hangzik, mint egy tökéletlen zongora. Van már zongora-verkli is. Az automata alakokban elrejtett sakkozó és beszélő emberkék óta gyermeki körökben egy darabig azt hitték, hogy a zongorás kintornában is valami élő legényke rejtőzik s onnan muzsikál kifelé. Az abonyi vásáron a felnőttek is azt tudták, de csakhamar rátértek, hogy nincs hamisság a dologban. Bangó Pista, egy jómódú parasztgazda fia volt az, aki, midőn javában zengett a láda, a fokosával úgy ráütött a födelére, hogy menten kettéhasadt. «Ki azzal a prücsökkel!» parancsolá. Az ijedt német szabadkozott, hogy nincs az ő kasznyijába se prücsök, se ember. Fizesse meg a nagy kárt. Bangó Pista nem volt az a legény, aki rongyos húsz forint miatt vesztegette volna a szót. Oda legyintette a sípládásnak, aztán kezdte feszegetni a szekrényt a bunkós botjának szöges végével s hónaljig nyúlva bele a zengő szerszám bendőjébe, kotort benne, hogy fülinél fogva húzza ki onnad aztat a prücsköt. Hanem bizony azt nem talált benne. A tuskés hengerről azt vélte, hogy sün; a fújtatójáról meg, hogy puczor. De csak meggyőződött róla aztán, hogy nem eleven az egy se. Nagyon erősen meg találta vizsgálni a komédiás muzsikát. Az oda való órással összerovatta volna; de mert ez nem győzte tudománnyal, hát maga mellé kérte segítségül a Menyus lakatost. Ez meg, mivel inkább bízott benne, maga mellé szólította a Kukacz Ábris ciganyprímást, hogy — hiszen a verkli is muzsika — majd csak összeszerkesztik megest, hárman mennek talán valamire. Az alkatrészek szorosabb megvizsgálása végett mindegyik szakférfiú hazavitte a maga porcióját, de azokat összeróni többé nem tudták.

Dante, mikor a pokol kínjait rajzolta égő színekkel, még nem ismerte azt az örjítő gyötrelmet, mely beleüt az

ember agyvelejébe, midőn két szomszédos udvarban egyszerre gyújt rá két sípláda. Az egyik a «Séni jágert», a másik a «Buzi Zsófi nótáját» recsegteti. Ha ismeri, a legszörnyebb kinszenvedések tetejébe elsőnek írja vala a híres talján poéta.

*

A kintornásnál egy fokkal följebb áll a harmonikás, aki rendesen vak. Az, aki a mi udvarunkon jelent meg hetenként, jobban jár, ha süket. Legalább nem hallja, mint hallottam folytonos rázkódások között én, a megcsonkított indulókat, nyekkenő keringőket, vagy a «Schöne Minkát», melyet a térdére csatolt fűjtatóból ránczigált ki nagy állhatatossággal.

Hasonlíthatatlanul különb nála az a világtalan, sápadt férfiú, kinek puha csengésű tenorja egykor mélyen megindítá szívemet. Gitáron kíséri énekét; s ez, valamint játéka, szabatosan zenei. Legyen szabad őt művésznek mondanom. Régóta ismerem s mindig bánatos gyönyörködéssel hallgatom. Ezelőtt hús évvel barna volt még a szakálla. Most fehér, s szép hangjának élei már kezdenek tompulni; hajdani fényére rálehelte homályát az ínség és szenvedés. Hóvízben, sárban; hőben, fagyban; szélben, ködben botorkál vezetője mögött. Némelykor hangja egészen rekedt; a torok, ez a legkényesebb instrumentum, megsínyli a változó időjárást, kapuszínek léghuzamát s a fáradságot. De még ilyenkor is egy-egy édes hang fakad fel horpadt melléből, s éneke fogyatkozásait pótolja az érzelem és jó ízlés.

Rendes látogatóink a kis trubadorok is: két csepűhajú, pufók hárfás gyerek, akik a legkapósabb új nótákat sikítják fel az emeletekbe. Évek jártával kinőhettek a «Körösi lány»-ból meg a «Csicsóné galambom»-ból, mert az újak, akik a nyomukban keltek, az operettek népszerű kupléit zörgetik és sívítják. Hárfájoknak egy húrszála sincs jó barátságban a másikkal. A birkabélből sodorított «ideg» váltakozik a czérnaszállal; s ha repedés nyiladozik is a hárfájukon: azért teremtette a jó isten az esti lapokat, hogy legyen mivel betömködni a hasadékat.

Járt-kelt itt valamikor egy furá kis ember. A «huhogász». Kagylóba hajlítva a két tenyerét, csak lehelt beléjük. A művész a lehelet nyers anyagát — melyet hol kicsucsorított, hol tátongó száján bocsátott ki — a kezei homorú felének egymáshoz való csapkodásával feldolgozva, kitapsikolta a dalt. A dorombon kipöngtetett nóta, melyet paraszti ifjúságunk művelt egykoron, szintén csak ezen az akusztikai törvényen alapul. De még olyanabbat is tudott az a huhogász. Egy tilinkóba lehelt bele az orrával, s az a tilinkó valósággal megszólalt. Természetes, hogy művészetének ezt az ágát csak úgy folytathatta, amikor nem bántotta a nátha. Egy élelmes impresario fölismerte benne a géniust, s ötöd éve a müncheni Orfeumban ismertem rá, ahol mint «Hauch- und Athem-Künstler» lehelte ki ihletét s méltó tetszésben is részesült.

Egy-azon időben tűnt el vele a «fogművész» vagy «öndorombász». Ez sem volt utolsó legény. Azt hiszem, az orgona-sípok szisztémája szerint skálába volt meghangolva minden egyes foga. Gyengén szólt az adott hang s jóformán szemmel hallgatta az ember. Inkább kamarai, mint udvari zenésznek vált be. De a hatás ellenállhatatlan volt, mikor ránk vicsorgott, aztán megfricskázva a fogait, kiverte azokon akár a próféta-indulót is. Művésze örökébe egy jeles magyar író lépett, aki — meghitt körben persze — szintén gyakorolta a fogzendítést, de hála az égnek, nem kénytelenségből.

Nyaranta, az est beálltával, udvaron is utcán is, de legfőképen a korzón harmadmagával ödög a cigány-fiúcska s az Olympus minden isteneitől messze rugaszkodva s álla alatt mélyre sülyesztve alá a hegedűje nyakát, reszelgeti a «Víg özvegy» keringőjét, míg művésztársa, nemes függetlenségben a primariustól, aki *d*-ből húzza — *f*-ből löki a syncopakat a discant alá. De csak addig, míg a lámpás

oszlopának árnyékából ki nem lép a rendőr, amire aztán a rajkók prestissimóban karikáznak le a villamos bátyájának tövébe, melynek sűrű árnyán elmenekednek.

Megvan még az én öreg hegedűsöm is, az udvari énekesnek kenyeres pajtása. Ez se látja szegény, mit muzsikál. Tüled-hozzád sikálja foszlott húrjait a szurtos vonóval. De a gyermek ezt is megélvezi, mint a vaczkort

vagy egres szőlőt. Körültánczolják ők ezt az agg embert is, mint vén sziklát a bárányfelhők. A jó öreg nagyon óvatosan kalauzoltatja magát az utcán, mert ő az a bizonyos «vak kódis», akit András úr, a postakisztlis tolvaj is az elugrott szocziálista helyett, azon az ürügyön szeret a dutyiba nyomni, hogy «röndnek muszáj lönnyi!»

UTCZAI ÉS UDVARI KÖLTŐK.

KETTEN vannak. Az egyik magyar dalnok, a másik német Sängér. Amazt *Veray* Jánosnak hívják — azaz már csak hívták. Emezt röviden csak a *Herr Harisnak* ismerték. A német még a családi nevétől is megfosztotta magát. Nyilván azt várta, hogy a hívek majd Hans Sachsnak szólítják, mivel hevenyészett rímei méltó bámulatba ejtették közönségét, főképp ennek női részét. De ha várta, hasztalan várta; mert a városligeti vasárnapi népek nem igen hallottak a norimbergai poéta felől. Herr Hans pedig csak a városligeti Helikont járta.

A magyar poéta ellenben még meg is toldotta a nevét, önszerezte predikátumot pöndörítvén elejébe. S így lett ő az a bizonyos «*Hazafi Veray* János, a gyöngék pártfogója és a nemzet ébresztője».

S nem csupán magának dalolt. Hátrahagyott írásai bizonyítják, hogy keresetének a haza oltárára szánt 25-ös kamatjával hűségesen beszámolt.

Mosolyogva, szavalva és dúdolva- forgott az emberek között, kik hamarosan közrefogták s dalt kértek tőle. Hazafi János engedett a megtisztelő felszólításnak. Elsőben megforgatta feje fölött az ártatlan fokoskát, aztán lekapta fejről az árvalányhaj-bokrétával s nemzeti-színű szalaggal sűrűen megtűzdelt kalapját és rágyújtott a dalra. Mint a valódi költőnek, rózsát nyitott az ő számára a meddő sarokkő is. Minden eset, ha még olyan aprónak ítélte is a világ, megtér-

mékenyíté az ő lelkét. Persze, a képzelhető legsubjectivebb poéta volt. Egyszer valamely gőzmalom munkásai között akarta terjeszteni piros-fehér-zöld verses-czéduláit, ám a kegyetlen kapus be nem eresztette a gyárba. Másnap aztán már Széltében árulta a «megrovási kalandot»:

A Pannónia malomba
A portás goromba azomba,
Még azt mondta, hogy pofon vág,
Pofon bizon a nyavalyát,
Nem ilyen magyar poétát
Az ebadtát!

Taps, éljen és derűtség jutalmazá Hazafi Jánost a vurstli sátrai körül. Midőn meg a milleniumi Iparcsarnok megnyitása-kor áttörekedett a sokaságon, a rendőr kissé tapéntatosan találta visszalökni s vele még egy csomó meg nem hívott érdeklődőt. Hazafi János erre olimpusi haragra gyűlt s András úr felé hevenyészve dörögte oda, hogy:

Nem vagyunk mi gyáva barmok,
Düljön rád az Iparcsarnok!

Néha azonban mintha valami igazán költői szösszenet zen-dítette volna meg az ő kobzát:

Egyszer minap este
Mentem Budapestre
Ott magosán messze
Az égen a fölő
Pirosra volt festve.
Égtek a lámpások
Csodálatos lángok
Tüzes tulipántok.
Sétáltak a lányok,
Szép, derék huszárok
Sétáltak utánok stb.

Istenadta poétája, ő is csak ráhibázott a valódi hangra, mint az egyszeri vadász a kócsagmadárra, midőn nem is annyira magát, mint maga helyett inkább kincses nyelvünket szólaltatta meg, mely néha czéhbeli költőket is ki szokott segíteni.

Mikor Hazafi János még a m. k. posta szolgálatában állott, mindenüvé verses mondókával köszöntött be.

Kezeit csókolom, hoztam levelet!
Nyilván a nagyságos úrtól,
Leljen benne édes üzeneteket.

No meg, ha a Kati szakácsnénak vagy a Juczi szobalánynak hozott ilyen postai «csemögét» (az ő szava) ugyan-csak megeresztette a Pegazus kantárszárát:

Hej csókom-fítyom Katalin lányasszony,
Másra senkire se hallgasson!
A pletykából semmi haszon,
A káplár úr a kaszárnyában
A hű szerelemmel van egy erányban,

A Juczinak pedig, lejtve-bokázva, nagy hamiskásan a kebelébe csúsztatta bele a csemögét:

A rózsza kelyhiben rezgett a tentája,
Lilionszál volt a pennája
Hűséggel szereti,
Tessen elhinni —
Alásszolgája!

S tova tánczolt.

Szelíd bolondka volt szegény. Üres, elhagyott hideg szobában halt meg. Az utazó-ládájában hét forintot, gyűrött bokrétákat, cotilion-rendjeleket, egy okarinát s egy halom verses kéziratot leltek. A költő hagyatéka.

Testvére Apollóban, a Herr Hans, különb legény volt. Mint régi betűszedő, többet csipett el a tudományból: némi nyelvtant és egy kis helyesírást. Egy szép napon megelégette az ólom kipárolgását, a «winkelhackent» sarokba lökte, hosszú

hajat eresztett, az inge gallérját mélyre kihajtotta s megindult a Parnassus felé. De elálltak útját s dalt kértek tőle. Dalt? Egyet? Százat egy végbe, ha kell! És sonnenthalilag fojtott hangon, hevenyészve ígyzen zendíté meg lantját:

Wenn die Seele mit dem Herzen
Holder Eintracht sich bemühen,
Und die Gluthen ferner Schmerzen
In dem Schutt der Nacht verglühen:
Naht mit leisem Schritt die Treue,
Gibt dem Bunde seine Weihe
Und in Seligkeit beglückt
Jeder seine Rosen pflückt.

Ezt ugyan érteni nem igen lehetett, de azért a fehér személyek hallván, szinte sírtak a boldogságtól. Noha — ezt tartják a rúgott poéta-gyerekek — az igazi zsenit nem nyűgözi sem a méret szigora, sem a rím szabatosága; a Herr Hans, aki tipográfus korában sok Anthológiát szedett, elismerte a forma fegyelmét s alig is vétett ellene. A hangulatkeltő kedves szavak egyberovása a három hangból kelt akkordnak egy értékesé. Zene, amelyet itt maga a fizika, amott a nyelv zengése nyújt, úgy hogy a költemény szerzésével nem is kell vesződni.

Ez magyarázza, a Herr Hans mért tudott feladott rímre is kádencziát, még ha a megrímелhetetlen «Mensch»

BOLTI-ÓR.

volt is. A következő érdekes impromptujét jegyeztem föl hatodéve:

Des Schicksals sei gedenk, oh Mensch:
Sei immer fest, nie wetterwend'sch!
Du erreichst der Jahre 90 —
Wie Sie sehen: alles reimt sich.

Persze, hogy ezek mind rég kiszelt, sőt talán kölcsönvett rímek, mint ahogy az ő csengő-bongó strófáit, nem tartván magára nézve kötelezőnek a világosságot és összefüggést, készen húzta ki agyának fiókjaiból, főképen az akrosztichonokat.

E sorok szerény íróját rögtönözve a következőben emelte a dicsőség szárnyaira:

Prächtig fließen Deine Zeilen —
Ob deutsch oder ob magyarisch.
Ruhm wird Dich gewiss ereilen,
Zwingst Du nieder was barbarisch,
Oft umschwirrt von dumpfen Pfeilen!

Csak nagykésőre rovom le itt hálatartozásomat az ünneplő költeményért.

ALAKOK ÉS TÍPUSOK.

— I. Bernát Gazsi. —

MÁR nagyon Gáspár-korában ismertem meg ezt az ősi szittyá fajból, úri tóbül sarjadt első, valóságos magyar bohémet, Gazsi bácsit.

Hogyan származhatott belé az a cigány vércsöpp, mely nem engedte, hogy komoly emberré higgadjon s azt a száraz, okos fejét a fegyelem jármába hajtsa: méltó volna kutatni.

Azaz: hogy komoly ember volt ő, akit nevetni, de még csak mosolyogni sem látott soha senki. Ám ez a komolyság szükséges eszköze volt az ő művészi hatásainak, melyeket gondosan kimért. Mert hiszen épp az ő komoly ábrázatával szerezte meg ő nekünk a nagy derűtséget.

Kaczagató előadásaiból ismeretes az a nagy szélvész, mely a komflisokról még a számokat is lefűtta; vagy az a roppant szúnyog, melynek csípésétől négyemeletes házzá dagadt a vályog; vagy az a vékony dongájú barát, akit úgy jóllakatott, hogy az asztal mellől mint gvárdián kelt föl.

Soha bántó éle az ő figurás túlhajtásainak nem volt. Leginkább a szamárkándi püspökkel bomlott, aki hol füstölt tevesonkát, hol frizérozott vakondot vagy cserebogár-pástétomot küldözött a nyakára, váltott berber-futárokkal.

Irodalmi kísérletei is csak móka-számba mennek. «Freskó-képek» ez. füzetében csupán azokat a bohóságait gyűjtötte egybe, melyeket nap- és útközben bőven elszórt.

Mindig takarosan járt, úri voltát egy perczre sem tévesztette szem elől; kifogástalan, jómódom, nevelt férfiú maradt váltig.

Az eredeti és kedves embert elfogni a mulandóság elől, érdemes vállalkozásnak tetszett előttem s egy nap elindultam a keresésére, hogy elvigyem a rajzművészhez.

Nem is én lettem őrá, de ő énrám.

— Hahó! Megállj!

S nagyot intve az ernyővel, keserű panaszra fakad hogy valami gazember, amíg jómaga aludt, pénzt lopott bele a bugyillárisába. (Szemérmesesen így enyelgett az ő állandó

szegénységével.) Teljes fél napja, hogy méregetem a fundusomat (a Váczi-utcza volt az ő fundusa) s nem bírok ráakadni az akasztani valóra. Pedig ugyancsak meg tudnám büntetni, monda. Nyakába akasztanám egész vagyonomat aprópénzben ... hadd czipelné az egymilliárd vörös krajczáromat holtig. Kérdezem, van-é egy kis heverő ideje: elvinném magammal Jankó Jánoshoz.

— Heverő időm? Nekem? Akinek a lába alól rángatja ki az időt a Juventius órás ott a Kígyó-utczán? Nincsen nekem, fiókám. Hogy az a Juventius mit csinál az én keserves időmmel? Hát elküldi hazájába, Helvecziába, mert hogy ott pénzt csinálnak belőle. De egy órára valót csak elcsípek a megalkudott időszállítmányból. Hát Jankó Janihoz vinnél? Aztán minek lesz a, szógám?

— Lerajzolnánk a «Magyarország s a Nagyvilág» számára.

— Nem a Múzeumba csalsz? Pulszky már régóta leleskedik rám ...

— Nem, nem oda, hanem egyenest Jankóhoz, hogy lepingáljon, még pedig így, amint vagy, édes bátyám.

— De ne soká tartson, aszondom. Egyszer már belém fogott egy piktör. Nagypénteken ültem le neki s csak pünkösd hétfőjén eresztett ki a műhelyéből. A fotografusnak meg én gyűjtöttem meg a baját. Addig csavargatta maga felé a perspektíváját, míg egyszer csak ott lovagolok az orrán. Az orráról meg akkorát estem, hogy elájultam. Borsos* nyomban Széchenyi Ödönért küldött,** aki a legényeivel együtt másfél óráig fecskendezett, míg magamhoz térített.

— Semmitől se tarts, bátyám!

Ezzel Gazsi bácsi oda állt a czeruza elé, s míg János rajzolt, a model minket tartott szóval.

— Ma ebédre vagyok hivatalos egy jó emberemnél. Ez a jeles férfiú még mind nincsen benne a Conversations-

* Ismert festő és fényképíró. P.

**Az első pesti tűzoltó-csapatot Sz. Ö. gr. szervezte. P.

lexikonban, pedig ő tartja Pesten a legjobb konyhát s az ő pinczéje az a bizonyos mennyország, mely nem a felhők felett, hanem a föld alatt van. A tarczali boraitól otkolont izzad az ember.

— Egy kicsit süsd le a fejed, bátyám!

— Sütöm. Olyan leveseket tud a gazdasszonya, hogy belerészedik az ember.

— Most meg egy piczit emeld föl a fegyveres balkezed és ints.

— Intek. Fiókáim, milyen csodás végletek vannak a világon! Váncsán él egy fősvény apai nagybátyám. A feleségének, annak az áldott jó Treszka néninek kiolvas tizenöt szem babot csuszpajzra, hogy abból csináljon úri ebédet. A télen aztán egyszer meghívott. Minden szoba csak úgy csattogott a hidegtől. Azt hiszed, engedte, hogy fűtsenek? S még ostábláznom kellett az öreggel! Fiúk, mire két pártit végigjászottunk, úgy odafagytam a székhez, hogy szegény asszonynéni késsel feszegetett le ... Nini, hátha most a jobbik lábamat vetném meg? Nem ártok vele a piktúrának?

Ebben a perczben a szomszédos szobában elbődül a Janika.

— Jó torka van a gyerekeknek. De mi az az enyimhöz képest! Amikor én kéthetes koromban rágyújtottam a sírásra, nem hallatszott tőle a harangszó. A tiszteletes nagyijedve futott át szegény édesanyámhoz, fogná be a torkát annak a lurkónak, mert a hívek nem tudják, mikor kezdődik az isteni tisztelet.

— No, itt a kép, Gazsi bácsi!

— Nini, csakugyan. Itt a parupli is. Jó munka. Majd amikor megjelen, küldjétek el Bernátot Bernáthoz. Itt a vizitkártyám.

János hűségesen és maradandóan oda is rajzolta a vizitkártyát a ház sarkára, hogy valahogy ezt is le ne fújja onnan a szél, mint a komflisról a számot.

Szegényül élt, úgy is halt meg, de igazában szükséget nem szenvedett. Ki is engedte volna napi gondokkal küzködni azt a kedves, mókás embert! Hogy kihaltak azok a jó uram-

bátyámok és azok az áldott asszonynénik, következtek utánok öcsémuraimék s húgomasszonyék, akik dehogy feledkeztek volna meg Bernát Gázsiról. Szép sorjában voltak az δ kicsi szobájában egymás mellé állítva a rubintos tűzű vörös, az arany-tündöklésű fehér borocskák s a nem kevésbé biztatón csillogó ó-szilvóriumok, míg az egyik ablakban (télen) gondosan madzagra fűzve, fürtjével lógott a töpödt kadarka és gohér, a moha zöldjében vidáman piroslott a pogácsa-alma. A másik ablakban meg füstölt kolbászok koszorúi közt lebegett egy-egy kövérke sonka (Gazi bácsi angyalnak nevezte) s hívogatott a tölgyfa-füstön megaszalódott s a fokhagymának leheletével «imádsággá» avatott süldő-szalonna s «odaicus» tartalommal dicsekedő fehérpecsenye, mely a megypirosan dagadó voaczi czipó foszló belén pihent, mint «görög istenasszony a felhő párnáján».

Nem egyszer voltam vendége, többedmagammal persze, ennek az ő múzeumának, melyet némelykor «Szt. Ventriculian kápolnájának» nevezett.

Ilyenkor, a rövid óráig tartó symposion alatt, lelkének legbensejében megszólamlott valami bánatos hang.

— Nem gondoljátok fiókáim, hogy voltakép haszontalan életet folytatok én, mióta vén naplopóvá nevelt engem a nagy város? ...

Az «Arany sas», a vidéki nemességnek akkoron legkedveltebb fogadója, volt az ő főhadiszállása. Ebéden, vacsorán mindig ott is ragadt, de mindannyiszor csak erős marasztalásra.

Szeretetremlő, gyöngéd és szerény volt. Típusa ebben a törtető világban kiveszett.

— II. «A nemzet bárója». —

Saját külön termése a régi Pestnek.

Magyar udvarházaknál talán még ma is él típusa annak az úriforma bejárónak, sokszor benlakónak, aki apró szolgálatokért szabad s többnyire bő asztalt élvezett.

A szabadságharcz után hivatásbeli társa akadt a bujt dosó polyákban, aki, miután lengyel hazájáért vérzett el Osztrolenkánál, a honvéd hadakhoz csatlakozott, hogy malmost a magyar szabadságot segítsen kivívni.

Ezek a polyák bácsik jobbára művértanúk voltak, hiszen közülök többen csak akkor kerültek ide közibénk, midőn a véres és gyászos küzdelemnek már vége volt. A sirató anyáknak segített sírni, a bús apák részére szivart gyártott s dohányt vágott, az aprókat megsétáltatta s ácsolt nekik apró szánkót, fogott nekik pintyökét, rótt össze madárkalitkát, faragott kardot, tanította a kutyát, fejtette üvegre a bort s művelt egyéb hasznos dolgokat. Magyar társánál minden esetre előbbre való volt, mert ez váltig csak házi-barátnak, állandó vendégül tekintette magát, mivel többnyire gyerekkori pajtása is volt a gazdának. Az, hogy letört: abban a sors hibás, nem maga.

Válfaja ezeknek a nagyvárosi ingyenélő, akinek mindig volt terítéke több finomabb vendéglőben azon a czímen, hogy ő pompásan el tudja mulattatni a vidéki urakat java-anekdotákkal s a pirosra sült malaczfőnél is ropogósabb, a káposztánál is zsírosabb, a paprikánál is borsosabb tréfákkal, színházi pletykával, mi egyébbel. A szabó-számla miatt sem álmatlankodott. Hiszen, ha Ő sétál végig a Váczi-utczán: van-é, kinek szeme nem akad meg a hitelbe varratott ruha előkelőségén, s aki ne kérdezné, hogy kinek a műve ez a remekbe szabott öltözet?

Hát szakasztott ilyen úr vala *Bizay*, a «nemzet bárója». Báróságát úgy szerezte, hogy aláírásában gondja volt rá: pöttyét ejteni a neve kezdőbetűje után következő *i* helyébe, az utána következő *s* betűt pedig nagyra kanyarítani, amit aztán úgy olvastak, hogy *B. Zay*.

A tavasz déli óráin ott feszített a belvárosi korzón, harsány beszéddel köszöngetve jobbra-balra, «pát» legyintve elegánsan meghajlított kezével s bizalmasan integetve valamely hintóba, főképen ha nem ült benne senki. Könnyebb volt elképzelni a Váczi-utczát a nagy Kristóf — Füredet a

Balaton-tava — mint ezt a kis pontját a földgömbnek Bizay nélkül.

Működésének főterét azonban B.-Füred szolgáltató. Egykor, midőn még nagyobb volt a fogékonyság a pozsgásabb tréfa iránt, rendezett ő nem minden elmésség nélkül nyáron is farsangi bolondériákat vízen és szárazon, éjjeli zenét fura figurákkal. Mezei virágfüzérékkel ékesítette föl művészek ajtaját, úgy, hogy a szobájába vagy be nem mehetett, vagy onnan ki nem jöhetett az ünnepelt. Csomóba hajszolta a cigány gyerekeket rókatánczra, futtatott patkányokat, birokra keltett öles tótot apró gyerekekkel, mely viaskodásban persze a kis fiú vágta a földhöz a hórihorgas üveges tótot. Birok után pedig sorra járta a nézőket a «csöpp Toldy Miklós» és a «rengeteg Holubár» fölsegelésére. Persze, a begyűlt összeg kétharmada oda sikkadt az impresarionak szívárványszínű foulardja mögé, melyet hűsítőül akasztott a nyakába. A 29 fokos melegben színházba hajszolá a közönséget, olyan hazafias beszéddel, hogy ez kaczagva tódult az előadásra.

A betegekről *Écsy* fürdő-igazgató, az egészségesekről, s ezek voltak nagy többségben, a nemzet bárója gondoskodott. Ő volt ezenkívül a fő-szállásmester, ő a füredi szerelmes levelek postamestere, ő a csendes «nemzeti színjáték» igazgatója s a tombolának állandó főnyertese.

*

Amint lehanyatlott a nap Füreden, legott fölkelt Pesten. Ő avatta fel a Váczi-utczának őszi szezónját. Kucs-máján tündöklött a forgó, bekecsén a drágaköves gomb, kezén pördült az aranygombos buzogány-bot, csikorgó csizmája sarkán az ezüst vak sarkantyú.

Noha sohasem tanulta, a báró beszélt valamennyi élő és holt nyelven: ha kellett görögül, keltául, arabusul —de még «londonul», sőt «poroszul» is tudott. A francziát, olaszt kábító gyorsasággal hadarta, mindegyiket a maga természetes fonetikájával, úgy, hogy a távolabb álló valónak vélte. Az angol

szót meg azzal a fogcsikorgatás, csukott szájjal való módon morzsolgatta, mint az igazi cockney*

Egyszer valami lord Trevelyan és az ő gyaluforgács-fürtözetű ladyje épp ő hozzá, a Váci-utca főrovogatójához fordult, tudakolván tőle, a nagy Kristófnak van-e valami külön vallási jelentősége, vagy nemzeti vonatkozása.

Erre Bizay:

— Möcs eni bodi szájkolodzsi in did, jesz ször, jesz milédi. Evrimen dzsentlmen, god szév ze kvín. Zet szöbör iz not ä faszent, it iz ä küszent, jesz milord. A veri fájn faragvésön. In ze parik hir ju káp ti of bröszt Ze kvín of Ingland, ze king of Höngeri, ze king Mátyás tuletroá frejnd änd tuletroá hotel, jesz.

Az angol utaspár nyájasan köszönte meg a szédítő gördülékenységgel adott felvilágosítást s bár nem értette teljesen, mégis kedves tudomásul vette, hogy a magyar nyelv mennyire hasonlít az angolhoz.

Egy francia újságíróval (Rigondeau, kit a báró állhatatosan Fricandeaunak nevezett) elhitette, hogy holnap, midőn a belvárosi választók fáklyás zenével fognak tisztelgni Deák Ferencz ablakai alatt, régi szokás szerint a megválasztott képviselőjelölt az utcán cigány muzsika mellett a Rákóczi-indulót solóban fogja eljární. Amit Mr. Rigondeau, mint a festői jelenet tanúja, legott apróra meg is irt az ő lapjának. Mikor a «Figaro» illető száma ide érkezett s a közönség nevetve is, felháborodva is olvasta azt a léha módon megeresztett bolondériát, a báró már messziről intett oda a francia újságírónak, hogy: «Cheromant capendu!» Hogy mit jelent ez a mondás, Rigondeau úr nem értette. De nyilván maga a báró se.

Egyszer már meg is halt. A Medetz váczi-utczai nagy trafikja előtt az egyik boltajtó elé akasztott fényes szakállú török császárnak szájából erre a hírre kiesett a csibuk. Valamelyik hunczut újságíró zsidógyerek költötte, mert volt ilyen már akkor is. Amire aztán a báró nyilatkozott a Pesti Naplóban, hogy aki őt «meghalasztotta», ármányos irigye az életének. Volt is eszében meghalni!

Korát valójában nem tudta senki. Arcza mindig piros, lott (a festéktől), kaczkai bajsza mindig feketéllett (a viaszpomádétól). És dúsan omlottak alá parókájának setét fürtjei.

Sokban hasonlított Falstaff Jankóhoz; épp oly henczegő, ha ellenállásra nem talált; épp oly gyáva, ha az ember

keményen a szeme közé nézett. Hazug, léha, de ötletes. Az akkori Magyarország udvari bolondja. Típusa vele együtt veszett ki.

— III. «Mohácsi bácsi» —

Persze hogy igaz neve Mohári volt; de selyp lévén, az ő víg köre annál mulatságosabbnak tartotta, ha azt a roppant embert becézve még meg is bakizzza.

Három dologról volt nevezetes: sohasem ivott vizet, sohasem látta a maga térdjét és soha semmi komfliszába a világnak bele nem volt tuszkolható. Bizony, ő is talyigán tolhatta volna maga előtt a rengeteg hasát, mint a francia Bertall rajzában látható.

A mosolygó víziló, a gögicselő ichtiosaurus nincs olyan fonákság, mint ez a gyelmeti handon czevedő móles.

És ez a nagy ember a «kis pipában» étkezett. (Rokon vonás a selypítéssel.) Jártak is a csodájára, mert annyit

evett, mint egy 100 lóerejű gőzgép. A híveknek aztán töviről hegyire elbeszélte ilyenkor, az ő ügyvédi diplomáját hogyan kobozták el abban a «szanyalu» Bach-korszakban. De hát az ő «fisztáლისszáda» is csak olyan igazi, mint a nemzet bárójának az ő bárósága.

És hazafi is volt. Már hogyné? A 60-as évek elején a czilinderkalapok ellen folytatott elkeseredett harczot. Ahol egyet ott érhetett a kávéház fogasán, leakasztotta és — ráült. Az essen nagy gőzpöröly — akkora mint egy templom — laposabbra nem lapíthatta volna. «Mid én élet,» monda, «ezen a szödön szohaszem lesz töczöd-talap.»

Hogy tulajdonképen, mi is volt az ő mestersége? Enyhe beszéddel pénzes ifjakat biztatni a «nemzeti színjátékra» — Mokány Berczi így keresztelte el a ferblit — mely játék a régi «Korona»-kávéháznak titkos hátulsó szobájában folyt. S amennyiben ott «vízi»-művekről is szólt az előadás, azt lehet mondani, hogy együtt volt abban a kis rejtek-szobában a művészet és tudomány.

Bizony, a «nemzet bárója», némi lenézéssel is viseltett Mohácsi báci irányában. Pedig jóformán egyazon pályán működtek. De talán épp ezért a báci a báró csak afféle «sílájfernek» nézte, aki otrombán, minden úriasság nélkül verbuvál. Nem is tekintette konkurensének.

Kevesebbet is írhattam volna róla. De hát Ő is csak egyik alakja a régi Pestnek, akit ismert mindenki. S ezen a soron jogot is váltott tán, hogy ebbe a fejezetbe beigtassam.

— IV. Dervisek. —

Télen vékony lebernyegben, nyáron prémes kaftánban s fülíg húzott, fehér vagy tarka kendővel körülcsvartott turbánban, sárga bő papucsban lödörgő lábfejjel, sokszor egy fél piaszter nélkül, csibukkal a szájában és olvasóval ujjai között, mindig méltóságos komolysággal és ritkán mosolyogva: így méregeti Budapest utczáit a hadzsi, aki

messze Szudánból, Szerecsenország legfenekéről kerül ide hozzánk, hogy Gül-Baba, a rózsák atyjának sírjánál morzsolgassa le nagyáhitatosan a Korán szúráit, mindegyik leperdült szeme után a szúrák gyöngyfüzérének — silány csont-Szemekből fűzött olvasóján tolva le egyet-egyet balkeze mutató-ujjáról a marka közepébe.

Itthon érezheti magát köztünk. Nem csak a Gül-Baba sírja, de származásunk keleti volta, vendégszeretetünk, régeb-

ben stambuli szemetünk s a sok trafika előtt magyar királyi sárbogárdi seragliót pipázó, festett muzulmán, a sűrűn fátyolozott hölgyek, fiatal compositoraink janicsár-zenéje, a közigazgatás körüli basáskodás és egyéb orientális dolgok fogva tartják érzékeit. Egy perczig sem jut eszébe, hogy itt nálunk nincs keleten.

A megfejelt török-orosz barátság értékének latolgatásába mélyedve, ülök a kávéházban és gondolatban a pontusi kér-

dés egyes fázisain tűnődök: midőn megáll előttem a barna dervis, kérges kezével nyújtja át a jobbról-balra kanyarított arabs szegénységi bizonyítványt, melyen a hamzsabégi főbíró és notárus ellenjegyzései díszlenek már, s elvárja, hogy Ali Mehemed Ibrahim Juszuf Daud Abdul ben Izmail hadzsitól ne vonjunk meg egy közösügyes piczulasztert. És mert éppen magam is csibukozok a sárbogárdi seraglióból, s mert magam is levét szörpölöm azoknak a fűszerszámos babszemeknek, melyeket Arábia forró égöve érlelt meg az igazhivők és gyaurok öröme egyaránt: belenyúlok kaftánom mélyeibe és kikaparva onnan a baksist, az emberséges és igazhívő zarándok kemény tenyerébe nyomom, ajálván halhatatlan, de bűnös lelkemet az ő foganatos imádságaiba.

«Szálem aleikum!» Ennyit tudok magam is arabusul és ezen szókkal Vámbéry nyomán a szomszéd csibukhoz indítom útnak a próféta hívét, aki száraz, füstös v kezével homlokát, szemét, száját és mellét kétszer érintvén: ragyogó, sötét szemének hálás hunyorításával köszöni meg a keleti jó kívánságot. Azaz: tán nem is köszönet az ő biccentése és rövid mormolása, hanem inkább áldás, mellyel Allahnak mond hálát, amért ebben a pogány országban is megoltalmazza őt és feléje fordítja még a hitetlenek szívét is.

Maga a kavedzsi egy csésze fekete levessel kedveskedik török vendégének, s ez, miután férfias magatartással végig-szurázta a hitetlen baksis-osztogatókat, elköszön s öblös babusaiban kicsoszog és tovább evez.

S a mi utczai suhanczaink, akik előtt ugyancsak nincsen semmi szent, akik megüldözik az oláh cigányt, a majmos olaszt, a havasi medve-tánczoltatót, a handlet, a részeget, a vakot és bolondot: a vásott gyerekek emberiségtudással vannak a hadzsik iránt, kiket gyűjtőszóval «gülbabáknak» szoktak nevezni. Nem hajigálják meg kövel, se nem löketik magukat a lábuk közé, se nem húzzák meg burnusza csuklyájának a bojtját, sőt szóba is állanak vele, és mintha értenék szavát, keresztül-kasul kérdezik: honnan jött. A dervis tiszta arabusul elmondja nekik tövirül hegyire,

merre járt és mennyi ideig gyalogolt szárazon és vizen, míg ide került a Duna partjához, a derék «madzsárik» országába, Budára, melynek egyik halma alatt aluszsza örök álmát a rózsák atyja.

Megesik, hogy közülök egy-egy itt ragad örökre. Ilyen a mi Ibrahim barátunk is. Övéről lelógnak a gyökér-kefe, a kagyló-erszény s a cseh Strakoniczban készült eredeti keleti iparnak egyéb czikkei. Ibrahim, a szerecsen dervis, a forró Szudánból vetődött ide s meg is tanult köztünk egy «kicsi-kicsi» magyarul. Csak András úr nem hiszen az ő igaz fekete voltában s «pogányt» meg «ördögöt» lát benne. Ha csak szerélt ejtheti, a magyar parasztnak azzal a kegyetlenségével minden iránt, ami szokatlan és ízlésével ellenkezik: megkeseríti, bordán löki s ötödször is bekíséri, jóllehet tudja, hogy Ibrahim ártalmatlan ember.

A hadzsin némelykor az is mesedik, hogy, noha minden földi baj ellen megóvó «kamea» (amulet) fityeg a nyakában: egy szép napon csak ledől valamely sarokkőre, és kelet felé fordítván ábrázatát, s elvilágosodott arcczal mormogván a Koránból az engesztelő verseket, lehunyja fekete szempilláját, s kékülő ajkához emelve olvasóját, meghal.

*

Így halt meg az én jó ismerősöm is, Hadzsi Méhemet dervis egy húsvét reggelén Budán, az irgalmasok kórházában.

Te emberséges Hadzsi Méhemet!

Otthoni ismerői »*Körbenginek*» nevezék, ami azt jelenti, hogy *vak hasisevő*, minthogy félszemű és a bódító kenderméregnek szenvedélyes fogyasztója volt. A Körbengi atléta természetű és testi fogyatkozása mellett is sasként pillantó, hatalmas férfialak volt.

Soha nálánál kapósabb dervis nem fordult meg Budán. Midőn vagy tízen-tizenketten kuporodtak össze: a Gül-Baba sírja előtt megeredt a mesék bűvös forrása a Körbengi bajusza alól és beszédjének hol ábrándos, hol játszi csörgedezése gyönyörrel tölte el a lassan ide-oda ringó muzulmán testvéreket.

Volt is miről mesélnie. Tíz éves korától kezdve folytatott bolygó életet s most, hogy hatvanadik évét befejezte, méltán megülheti dervisségének ötvenéves jubileumát. Bejárta az egész mohammedán világot és első volt, aki Afganisztánból, hol Muszlinak, egy emberséges varga fiául született, nekieredt nagy e világnak s nyakába szedte az istentelen vidám nyugatot Fakuló arczát a szenvedélyes délöv alatt ismét barnára pörkölteté s megindult a fagyos észak felé, föl egész Pétervárig, le egész Tobolszkiig, forrva-fázva, éhenszomjan, de mindig gyalog, mindig jókedvűen. Hosszú vándorlásai alatt megtanult sok nyelvet s még több dalt, és beszélt és dalolt huszonöt nemzetnek nyelvén és zenéjén. Persze, fogyatékosan. Mert a muszka mindig azt tudta, hogy törökül beszél, a perzsa meg hogy oroszul; a francia, hogy németül; s a német, hogy magyarul. Összekavarta a különféle nemzetiségű szavakat, járt a szája folytonosan és hallgatói ott, ahol megszűntek őt érteni, kezdték bámulni, mint azt a rendkívüli férfit, akit Allah különös kedvező kegyelmével emelt a többi tudatlan és avatatlan fölébe. Emlékező tehetsége csakugyan nagy volt. Egyig meg tudta nevezni a legkisebb falut, tanyát és karavánszerájt, melyen gyermekkorra óta megfordult.

Kalandjait tehát mohó figyelemmel hallgatták vérei. A sivatagban a fővény alá temetkezett, midőn az oroszlánt pillantá meg. Eszaka, ha éhes farkasok üvöltése hangzott az ukrániai pusztákon, a Korán verseivel ígérte meg a fenevadakat. Ölelkezett medvével, megvívott saskeselyűvel és a próféta nevében megfojtott két kígyót.

Egyszer, hogy elalélt: valami tüzes folyadékot döntöttek nyelvére. Azt hitte, hogy megölték. Pedig ellenkezőleg volt. — a tüzes folyadék új életet öntött meghanyatlott testébe. Azt mondták neki később, hogy méreg. Mosolyogva mondta, hogy ő, a hasisevő, kifog minden mérgen, csak adják ide. A méregből orvosságot magyarázott magába, de oly mértékben, hogy az orvosság ismét visszaváltozott méreggé. Világosabban szólva: rákapott a szeszre.

FENYVESMADARAS
TRENCSÉNMEGYEI TÓT.

Hej! Nem hiába mondja a próféta, hogy «amely der-vis hitetlen földre lép, az hitetlenné is lesz.»

Körbengivel is így volt; főképen azóta, hogy Magyarországba került, melynek hegyeiben apró tövekből fakad a vörös és a fehér méreg. Mentül többet öblögeté vele hüvelyének belsejét, annál kevesebbet öblögette vízzel a teste külsejét, amint pedig a szentséges Korán ezt minden igazhívótül napjában ötször kívánja meg. Megtette Körbengi azt napjában tizenötször is, csak hogy — sajna! — belsőképen. Vallomása szerint Magyarország a föld kerekéségén a leg-tökéletesebb ország, és egyedüli vágya volt itt meghalni és a Gül-Baba mellé temetkezni.

A dervisek hite azt tartja, hogy Gül-Babát tizenöt érintetlen tisztaságú szűz leány szolgálja s az ihletett muzulmán, aki hosszabb ideig imádkozik a rózsák atyjának sírján, testi szemével látja meg ezt a mennyei jelenetet, ha azon a négyoszögű nyíláson át kukucsál be, mely a mecset közepét elzáró deszkafalba van belevágvá.

Körbengi látta a tizenöt hajadont. Előbb persze jól bepipázott a hasisból. Agyát édes mámor foga el. Karcsú, rózsaszín tagú szüzek lebegtek fehér felhőfátyolban Gül-Baba körül. Az egyik friss rózsakoszorút tűzött a szentnek kopasz fejére, a másik rózsaleveleket tömött a csibukjába, a harmadik égő szemével meggyújtá, a negyedik és ötödik rózsaszín körmével kapargatá az igaz szándékú dervis talpát; a hatodik rózsaillesztésű kávét pörkölt neki; a hetedik megtörte czédrusfából való mozsárban rózsatöbül faragott törővel; a nyolczadik megfőzte rózsaszín tűz mellett; a kilencededik rózsakehelyben föltálalta; a tizedik rózsabimbóból fűzött olvasót adott a kezébe; a tizenegyedik pengeté a lantot; a tizenkettedik dalolt Sirász dalaiból, s az utolsó három lenge tánczra lendült előtte.

Oh, boldog Gül-Baba! Ha csakugyan úgy melléje temetkezhethetne Körbengi is!

Hosszas utaiiban hű bajtársa és elmaradhatlan barátja neki az a réz narghile volt, melyet sehol sem hagyott el s

mely mocskos belsejében hordozá összes földi boldogságát, a tizenöt rózsza-szűzről való rózsaszín álmait. S ha fogytán volt a hasisnak, surrogatumnak jó volt a budai vagy akár az egri török vér is, mely őseinek szíve porából fakadt.

Nagyszombat reggelén jött meg tavaszi kóborlásaiból, s betegen tért be Budára, a minden ideérkező dervisek szíves barátjához, a tatár mollához, aki aztán az irgalmasok házába viteté, hol a szegény és beteg dervisek mindig találnak menedékhelyet.

Másnap reggel keletnek fordult ábrázattal, szederjes ajkához emelt olvasóval, boldog mosollyal arczán, halva lelték ágyában Körbengit, aki szerette a hasist és ez is vitte őt a paradicsomba.

A perzsa mollah, meg egy szerencsen zarándok magyarázták a hatóság előtt Körbenginek végső kívánságát: temetnék őt Gül-Baba mellé, a mecset falának tövébe. A pogány hatóság azonban ennek a kegyes kérelemnek helyrajzi, közigazgatási, vallási, politikai, egészség- és pénzügyi okokból nem tehetett eleget. No hát így is jó. Kapták a holt Körbengit vállra, négy szál deszkából nagyolt tokba beletolták, aztán vitték s eltakarították a budai köztemető árka mellé. Ott van most is: se kint, se bent, mint egy másik Mohammed koporsója. És tán ez az ő egyetlen vigasztalása is. Allah rahmet eileszin! Allah legyen neki irgalmas!

— V. A dunavizes. —

«*Tana vóss!*» Ez se görögül nincsen, se diákul. Ez tótnémetül van, mint a drótos atyafinak szózata is: »*Rajnepinte hü, fána flü!*» Amannak jelentése: «*Donauwasser*», emezé meg: «*Reinenbinder hier, Pfannen flicken.*» [It a lábas-kötő, serpenyő-foltozó.]

Mert tót házaló csupán a német nyelven boldogult Pesten. Már a «voaczi» vagy palotai asszony tiszta magyar szóval kellett az áruját: «Friss tojaast vegyenek!» S a kiáltásának még magyaros dűdja is volt. Csak az a kérdés: igazán a maga tyúkjinak tojaasait kínálta-e? Bizony azok messzibbről kerültek a fővárosba s kom'asszony, ángyika az Alsó-Dunapart boltjaiból szerezte be, valamint még most ez ideig is a tavaszi cseresznyét s a többi koraérett gyümölcsöt; melyről azt beszéli, hogy a maga kertjében termelte, mert hogy ez okon, így gondolja együgyű észszel, kapósabb is lesz. De a német szó lepattogzott róla, míg a dunavizes és drótos megtanult németül, hogy a magyar fővárosban megértsék.

A mai nemzedék el sem gondolná, hogy az a dunavizhordás milyen bő nyereséggel járt. Ez emberséges puttonyosok közt került nem egy, aki házat bírt a külvárosban s takaros összeget rakott be a takarékbba. Például a «säne Josko» (a szép Jóska.) Nem akadt abban az időben budapesti leánycseléd, aki ne ismerte volna. Azon a nagyfejű kicsi számaron kereste össze vagyonkáját, pedig feleségstül elég sűrűn változtatta pálinkává a vizet.

Nagy sunyi volt az öreg. Megértette az öngunyolódásnak hatását a közönségre. Elnevezte magát «säne Joskónak», pedig annyira volt a szép embertől, mint samara a bábolnai telivértől, vagy talyigája a tilburytól. Vihogtak is rajta a szolgálok, midőn alant az udvaron olvadékony énekhangon jelenté be megérkezését. Széles, piros, pufók ábrázatát megsimogatva, apróka ravasz szemeeivel hamiskásan kacsintott fel az emeletekre, ajálva szívét s szétterpesztett vastag ujjainak számával megkérdezve: hány puttonnyal is vigyen?

— Hé, vasszermann! (Ez is magyarul volt.) Hárommal ide a 3-ikra!

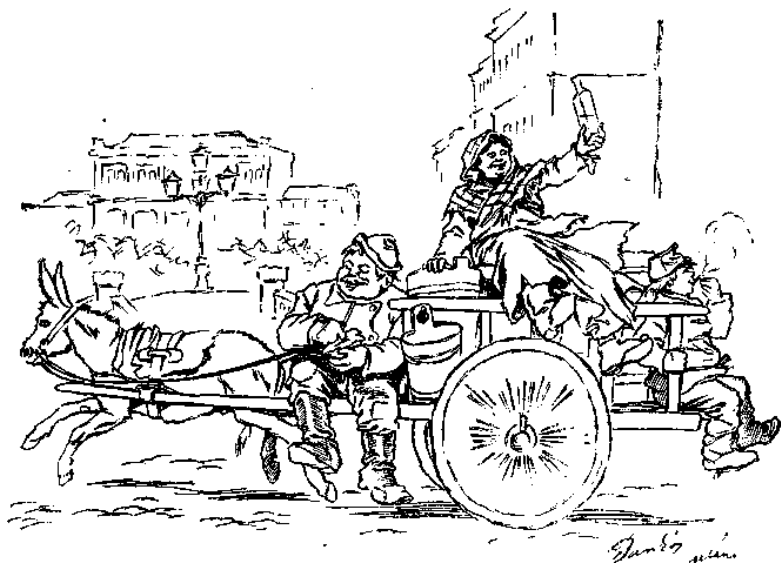
S az istránggal derekához szorítva a kotyogó puttonyt, szuszogva és izzadva emelte föl terhét a meredek s szédítően keskeny gyűrűkben kanyarodó hátulsó lépcsőn oda,

ahová rendelték. Alap-ár 3 kr. Minden emelettel följebb 1 krral több. Sok kicsi sokra megy, tartja a példaszó.

Ez volt az első budapesti vízvezeték.

Három puttonnyal czepleni föl vizet a 3-ikra — gondolatnak is borzasztó. Hallatára minden polgári mell elszorul s minden házi nevelésű lábszár megcsuklik. A cselédség azonban, melyet akkor még nem világosított fel a szocziálista doctrina, békén viselte a helyzet nyugét s hordott fel pinczéből padlásra kútvizet, tüzelőfát, szenet a mosókonyhába. Oly munka, melynek egyik felét, a tüzelő anyag fölszállítását, ma az újabb házakban a második lift végezi; mert hogy a Kati meg a Juczi, akik hallottak is valamit harangozni a légszűrőről, azzal kerültek a nagyságának, hogy nem bírják az istentelen munkát, mivelhogy ők is lépcsőhurutban szenvednek.

Tehát régebben a vízfordás jövedelmes foglalkozás volt, mely persze fagy idején sem szünetelt. Léket vágott a vasszermann a Duna jégébe s abból merített.

Ne higye azonban senki, hogy a teher fogytával a szárnka dolga jobbra fordult. Ilyenkor hárman: a gazda, a felesége s a legénye fölkapaszkodtak a talyigára s fölölegül, mert jó vásárt csaptak, vágatásra döfölték a türelmes állatot. És valamint a bagariát a halzsír avatja vízállóvá, hajót a kátrány s hajós zubbonyát a kaucsuk: azonképen a pálinka is a vízholdót. Mert megdönthetetlen nemzetgazdasági tétel az, hogy jaj annak az iparosnak, aki maga kénytelen fogyasztani a termelését.

Még vagy négyet fordult a talyiga s ezzel letelt a súlyos napszám. Szombat lévén, a vízholdás ma sűrűbben folyt, mert az újkori vasárnapi szünet már abban az időben is kötelező volt.

Mire béestveledett, a Józsefváros legszélsőbb során egy házikóba fordult be a vízholdó család. Hogy ellátta a csacsit, a ház elé ült a «säne Josko», elégedett mosollyal tömködtte meg cseréppipáját, míg Joskóné odabenn gazdaszonykodott a tűzhely körül. A vicze Josko meg lábait a pihenő fakó talyiga legfaráról lógatta le. Még munkaközben igyekezett egy gazdtalan szivarcsutkát felszítani tüdejének minden erejével. A gyerek szájából végre füst gömbölyödött világgá, melynek bodraiban immáron nekilendült férfiaságának jeleit látta meg.

Holnap vasárnap. Ekkor aztán tűzön aranyozott óralánccsal a nyakában és termetes «zsenájává karján a säne Josko „megy a templomba, áldani az Úr nevét, aki oly bőven osztja vizét kegyesnek és hitetlennek egyaránt.

— VI. Targonczástól a hordárig. —

Hogy Pesten tellett ki a szolgálati ideje, hát itt is rekedt. Mit keresne feleség nélkül otthon, ahol se háza, se telke; ahol sanyarú napszámba járna el fát hasogatni, messze kútról ivóvizet hordani öt korszóban, melyekből hármat a nyakába akaszt, kettőt a kezében hoz. Mert hogy benn

a faluban keserű a víz és csak a pap kútjában van iható. Hálónak (éjjeli házórzőnek) se szegődik már, mivel minden katonaviseltsége mellett is nehéz a természete. Hiszen, hogy feje fölül a tehén-istálló teteje alatt nyugalomra tért tyúkságot megdézsmálta a róka, a szörnyű vértfogásra sem érzett föl.

Csak jobb lesz neki itt a nagy városban. Segít hurczolkodni, vásárkor rakodni, míg végre megtakarít egy targonczára valót. Végre a maga gazdája lett. Vitte a kofferokat valamely visszaforduló «alkalmatosság» elé, vagy hajó-állomásra, később meg, midőn megnyílt a vasút, a pályaházba.

S ha maga nem bírta, egy hosszú tót legényt ragasztott a targoncza elé s ezzel a forsponttal szállította a terhet. Munka mindig akadt. Mikor meg édes anyám czókmókját tolt néha valamelyik dabasi kocsihoz, engem kis fiút a láda tetejére ültetett s én boldogan, mint egy kiskirály, rázattam végig magamat a kegyetlen kőburkolaton. Jó ember volt a Bálint bácsi. Épp a házunk előtt foglalt állomást, és ha került ráérő ideje, szépeket is mesélt nekem arról az időről, hogy Pádovában «feküdt» garnizióba, ahol a nagypiaczon hamvason úgy árulták a pomeráncsot, mint minálunk otthon (falun t. i. és nem. is Pesten) a sült tököt.

Midőn Magyarország fővárosában megtanult németül, *trágernek* nevezkedett, s az is maradt, míg egyszer csak azon vette észre magát, hogy tetejébe hágott a *hordár*. Tán ekkor született meg a czégérfestőnek az az ismeretes két-nyelvű táblája ott az Üllei-uton. Magyarul: «A trágerhoz». Németül: «Zum Hordár».

Nincsen sarok, melyet legalább hármásával el ne lep-
nének. A társaságnak különféle s nem mindig alsó rétegei-
ből származnak. Hiszen még néhány év előtt német birodalmi gróf sétált föl-alá a hotel előtt, kínálkozva apró megbízások gyors teljesítésére. Szelíd öngúnyolással nevezte el magát a hetedik nagyhatalmasság (a sajtó) futárjának. Amerikában ez nem lealázó. Jobbára azonban letört kereskedők s börziánerek menekülnek a különféle zászlóaljakra, melyek a sipka színével különböznek egymástól. Legkapóssabb, mert messzevirító, a vörös-posztós.

A fél tanultság hordozza legsűrűbben a vörös sipkát. A fiú járt néhány osztályt, aztán otthagya az iskolát. Választottak a számára valami mesterséget: nem tetszett. Nyitott boltot: megbukott. Ment hordárnak — s megél. Valójában munkakerülés üzte az utca sarkára, ahol társaival órákig elácсорog, beszélget, míg magához inti a kapuszínbé valami szégyenkező kisasszony, vagy óvatos asszonyka, vagy sietős börzefi, nyalka tiszt, víg diák, bús anyóka, és a kezébe nyomnak levélkét, csomagot, távirat-fogalmazványt, virágcsokrot, katulyát és — zálogczédulát

A legújabb regruta a néptelenebb utczába kerül s szolgálati idejéhez képest innen lép előbbre a nagy vendégfogadók mellé. Akad köztük, akinek valamely eléggé biztos bár, de fáradságos megélhetést nyújtott a foglalkozása. Ej, az ördög fog görnyedni író- vagy varróasztal fölé, mikor ugyanannyit, némelykor kétszeresét keresi meg. Teleköpdösi az utcasarkot, cigarettézve, politizálva, vagy a kávéház ablakán keresztül figyelve a kártyázókat, mert mindig vonzotta a játék, akár dártili, akár piquet, alsós vagy

egyéb. Annyira, hogy nagy érdeklődésében fejével egyszer nekiment az ablaknak, bezúta s az egyik kártyázó félre nagy mérgesen rárvált: «Maga barom! Hát nem látja, hogy a partnere zöldre vette föl?»

Tehát ellepnek minden sarkot. Jellemző, hogy nagyobb részt sémiták. Mert nem csak a bankárok, de a hordárok többsége is zsidó. Nincsenek is olyan messzire egymástól.

Ha a régi nóta szerint:

Igen sok mágnások
Lettek talyigások —

nem nagyon valószínűtlen a variánsa sem, hogy:

Igen sok bankárok
Lettek már hordárok.

A nagy világvárosok utczáin ugyancsak jól szerte köll nézni, amíg amolyan commissionáriusra akadunk. Hanem ez aztán teljesen megbízható öreg gentleman, rendesen katonaviselt ember, aki jó referenciáit önérettel nyújtja át a félnek. Londonban, a roppant Londonban van a legkevesebb. Minek is oda annyi? A business óriási metropolisában minden ember maga végzi a dolgát. Ha van olyan útja, melyet maga nem tehet meg: megy a nagy office számtalan fiókjainak egyikébe, ahonnan a legrövidebb utón érkezik meg a küldeménye oda, ahova szánta. Minek is küldene' hordárral csomagot, levelet? — mikor azt a posta gyorsabban, pontosabban és olcsóbban viszi-hozza. Nagyobb teher szállításnál egyik utczából a másikba — pl. költözködés alkalmával — külön vállalkozókhoz fordul, akik biztosíték mellett végzik a hurczolkodást. És ha egy angol ember azt mondja «garanted» — arra házat lehet építeni; és ha egy pesti hordár azt mondja: «Nem lesz kára, so wahr ich leb» — az nem ér egy fületlen gombot

A lakásváltozás nehéz napján, vagy tíz markos tót legényt hajtva maga előtt, jelen meg a vörös sipkás vitézi a buta erőnek élelmes árendása, a hordár. Ő a vállalkozó és rendező. Legényeinek széles hátára rakja föl a nehéz terhet, míg maga, kezében egy csomó pipaszárral s vállán egy kalitkával akkorkákat fúj, mintha Hóreb hegyét emelné.

Úgy számít, hogy az ő ravasz nyögése megkönnyíti majd a Janók súlyos munkáját. Afféle «August» ilyenkor ő is. S ha letörik a zongora sarkáról a faragott csiga, bezúszik a Vörösmarty orra, a zöld ripsz garnitúrát kékre mossa az eső, s elvész a nagyobbik vasaló szára s a kisebbiknek a téglája: nem téríti meg a kárt. Vagy kérésre fogja a dolgát, vagy tagad. Legjobb esetben ajál szakértő becsülő hordárokot, azok döntsék el követelésem igaz voltát

A társzekerek forognak-fordulnak már minálunk is, szintén «biztosíték» mellett, ami persze csak szó, mert a vállalkozó ledisputálja lepanaszolja, lesírja, úgy hogy az ember boldog, ha szabadulhat a tauszigoktól és rontópáljaiktól.

Egyébként jó barátságot folytatunk a mi sarki vitézeinkkel, s szinte rosszul esik, ha az előléptetés — utca szögletéről a vendégfogadó elé — elszólítja őt szomszédunkból. Már megszoktuk. Jóformán beszélni se köllött s már szaladt; tudta hova. Szaladt a sarokig, ameddig utána nézhettünk — s azután, hogy szemünk elől eltűnt, kényelmes andalgásban procedált. Ha későn tért meg, hát «soká kellett várni.»

Élelmességében mentül több forrását szereti megnyitogatni a keretnek. A lakáskerítés egyik specialitása. Meg-megnéz egy kapuczédulát, némelykor részletesen is tudakozódik a házmesternél s aztán hozza a hírt, sopánkodva s fájlalva a térdjekalácsát: hatvanhárom emeletet mászott meg ma végettünk. Az ember szíve pedig nem zugligeti beafsteak s megszánja szegényt.

A claue mestersége még csak gyermeki tapsikolás számba jöhet nálunk. Ezen a réven nem igen értékesítheti a keze munkáját. Közönségünk oly naiv, hogy maga szereti kitapsolni a művészt és szerzőt, ha érdemes rá. Hasonlíthatlanul virágzóbb mellékfoglalkozása a színházi vagy hangversenyi jegyárulás a színházi évszak magasán. Az est jövedelmét reggel fődözi már a vörös és zöld sipkás «sarki expedíció». A gáz északi fényénél megejtenek néhány vidéki rozsmárt, megszigonyoznak egy-egy fővárosi czápát — míg végre jön a rendőri medve és széjjel dörmögi őket. Persze, hogy némely-

kor nagyon is neki erednek a vásárlásnak és a jegy nyakukon marad. Hét órán túl már nagyon alázatos árakat kérnek. Ilyenkor történt ez is: «Nagyságos úr», mondja a hordár egy úri embernek, «van egy szép sarok ülésem a Wiltnéhez». «No akkor jól fog mulatni», mondja neki a megszólított s tovább sétál.

Mint minden egyenruhával, a hordáréval is történt már visszaélés. Mikor például az én Miklós barátom porolta ki hordári álruhában a nagyságos asszonyoknál a szőnyeget s íme, a gyanútlan hölgy előtt egyszerre csak féltérdre ereszkedik s kiontja előtte égő szívének tüzeit, mint azt látta is talán a Seribe «Női harczában.»

Hány dandár hordárunk van már, nem tudom. Csak annyit látok, hogy sipkáikban a szivárvány színeit már kimerítették. Hogy előléptetés van soraikban, érdem és anciennitás szerint, azt már említettem. Egynek-egynek fölviszi isten a dolgát, s lesz belőle távirat-kihordó; némelyik meg visszaboldogul hajdani állapotába s lesz ismét szabólegény. Sőt csodákat is ér, persze csak a Baál temploma, a bőrre előtt A múlt évben még öneki volt kengyelfutója az a hordár, akinek most ő hordozza szét az üzleti levélkéit. Mert hogy is mondja az öreg báron Moritz v. Wasserstrahl?... «A bőrre olyan, mint egy lavina: egyszer megy le és egyszer megy föl.»

Az újabb találmányok, szokásuk szerint, kárát okozták a hordárságnak is. Főképen azóta, hogy a telefon, meg a lapok apró hirdetései fogták el előlük a levél- s az üzenet-hordást. A legtöbbje már most hivatalt vállal a «nyomozó», a magán detektív-intézet mellett.

Azok sorában, akik a sarkihoz fordulnak holmi részletek megtudása végett, legelői szimatol a szemfüles reporter. Mennyire igaz az, amiket a mancsétájára hevenyében följegyez, mellékes. Csak új legyen, borzalmas vagy pikáns. A törvényszéki tárgyalás előtt azonban, mely az ilyen napi-híreket rendszerint követni szokta, kiderül a való igazság. Csakhogy akkor a hír áldozatát rég kihalászták már Ercsi alatt. A megtorlás rendesen arra jó, hogy a már félig el-

felejtett sérelmet felújítja s az elfakult esetet friss színekre éleszti.

A hordárság sűrűjében akad egy-egy jóképű vidéki magyar ember is, amolyan Bálint bácsiféle, aki nyugodtan szemléli a pajtása ideges kapkodását, békességes türéssel hallgatja túlzásait s néha vakmerő lóditásait csöndes fejbiccentéssel fogadja. Csak abban egy ez társával, hogy ő is telelocssantja az utczasarkot.

— VII. A lámpásgyújtogató. —

Lomhán görög a földi béka, mondja Arany János. De nem tette hozzá, hogy: egyszerre aztán nagyot ugrik. Mert hogy igaz ez is.

Ez a kép jut eszembe, ha tapasztalom, az én kedves hazámban — nem a hont értem rajta, hanem, rendőrileg szólva, az illetékességi helyemet — hogy mondom abban az én kedves városkában, ahol az éj leszálltával senki fia lámpás nélkül ki nem merészkedett az utcára, egyszerre csak kigyúlt a villamos fény. Hát a kézi-lámpásos korszakból ugrott így bele a csudás új világba.

Mentül nagyobb a város, a tudományok nyomán haladó ipar vívmányainak alkalmazásában annál lassúbb. A lóvasútnak elektromosra való átszerelése keservesebb munkába került, mint az új vonalak megépítése. A föld alá helyezett gáz-csövek rendszerének megbolygatása, midőn a villamos hálózattal fonták körül, nagyobb erő kifejtésére szorította a munkásokat, mint mikor azokat a régi akadályokat kellett megkerülniük. Ilyen vakond-munkát különben még a jelenben is folytatnak minálunk. Évek óta nem tudok időt, hogy a főváros valamelyik részében kövezés, csatornázás, huzal- vagy cső-lerakás végett folyton föl ne hasogatnák utczáinkat. Az e munkálatok miatt elkeseredett boltosok, akiknél ilyenkor megközelíthetetlen a bejárás, szorgalmasan is folyamodnak a lapok nyíltteréhez, ahol panaszukat elsírják. «Talán igaz is az a mese», fakad ki az egyik, «hogy azért bontogatják annyit az utcákat s ásnak beléjük mély árkokat, mert valamelyik *tót* napszámos ott felejtette a pipáját».

Az új világító erő káprázatos ragyogásba vont a fővárost. Sőt a legújabb fényforrás, a Bremer-féle, az ő brutális élességével szinte arra kényszeríti az embert, hogy lehetőleg széles peremű kalapot hordjon, vagy pláne, hogy ernyőt akasszon a szeme fölé.

Oh, azok a mélán pislogó hajdani olajos lámpások! Oly kevesen voltak, s ezek is csupán a népesebb utcáknak jutottak. Éjfélkor külön ki sem kellett oltani őket; mert hogy szabatos kiszámítással éppen csak éjfélig futotta bennök a töltés. Holdas éjeken meg arra a jó öreg planétára bízták a világítást. Mégis a csudájára jártak, midőn első ízben vetett árnyékot alattok a pesti lakos. Midőn ez az emlékezetes dolog történt, 17-et írtanak a 90 elé. Mindig sok nézője akadt a gyújtogatónak, midőn délutánokon lajtorján mászott fel s a lámpás öblös üvegét hűségesen megpuczolta, az olajat meg a tartójába csorgatta. Csöndes időben könnyen ment a meggyújtás, főképen, ha gondozója a körmével rojtosra piszkálta a lámpás belét. Bezzeg amikor szél fújt! Sok gyújtószálat el nem rongálhatott, mint hogy még akkor föl sem volt találva az a csoda-forgács, mely egy-két rándításra lángra kapott. Hanem a kabátja gombján lógott egy apró, koczkás üvegcsé, mely kénsavval

megitatott gyapotot rejtett magában. Ebbe bökte bele a kénköves végű forgácsot, mely többnyire lobot is vetett. Hogy az olajat fölváltotta a petróleum, a néhány lámpással felszaporított világító testek áldásában a távolabb külvárosokat is részeltették, s így mind nagyobb derű ömlött el Budapest fölött; nagyobb már azért is, mivel közben, 1856-ban a két éven át folytatott csövezésből végre kilövelt — a légszesz. De eleinte csupán a Belváros részére.

Hiszen, mint könyvemnek «Színházak» című fejezetében föl is említem, a Nemzeti Színház előadásain már akkor volt részünk a légszeszben, midőn maga a város lakossága még az olajos rendszer félhomályában botorkált. Ám azokon az estéken csak úgy élvezhattunk drámát, operát, ha az orrunkat befogtuk. A ruhánkban még haza is vittünk az émelyítő szagból.

A kilobbanó tulipánok fölavató estéjén nagyapámmal sétáltam körül. Az öreg mind azon tűnődött, hogyan éghet a levegő. Főtiszt. Schirhuber Móricz kegyesrendi tanárunk a nagy eseményhez fűzve hozzá előadását, szépen elmagyarázta nekünk, hogyan terem a gáz. Amennyi tehát a lezékéből megmaradt bennem, mind kitértam nagyapám elébe. Hogy az ámulás le ne vegye a lábáról, egyet rándított magán s azzal nyugtatta meg hullámzó lelkét, hogy: «Ej mit! Különb csudákat tudott ennél Rambam, a nagy Maimonides.» És ezzel a Lloyd-kávéházba vitt be, ahol a vendégek között nem folyt egyébről szó, mint az új világításról, öreg apám mély megilletődéssel hallgatta, én meg a fejem fölött kinyílt tűzvirágokat néztem.

S amily nagy dolog volt akkor ez a változás, épp olyan ujjongva köszöntöttük az újabbat. Gáz bácsi elvette Elektrát s ketten okos háztartást folytatnak. Mert ha megcsuklik a villany, helyét pótolja amaz; ha meg a gáz hibbantja el a dolgát, segítségére oda szökken a fiatal szikra. Nem concurresek, bárha egymás mellett szaladnak is el a főváros alatt.

Maga a légszesz sem maradt meg a régiben. Alakot váltott, megifjúdott, mint ahogy szokott az élemedett férj a tüzről pattant menyecske kedviért. Az aszbeszt szitán át fehérre izzik, világító erejében megnevekedett s fehérítő sugárzása az asszonyok előtt nagyon kedves. Az ívlámpás az uralkodó, természetesen. Souverain fölényének tündöklésétől árnyékot vet a gázláng. Már itt-ott a Bel- és Lipót-városban, az utczán keresztül vetett sodronyszálakon függve szórja szerte a fényt. Hivatott gondozója a reggeli órákban a fehér gömböket lehúzva magához, a szénygyertya-szálakat váltja ki, ha leégtek.

Még jobb dolga van most a gázembernek. Megáll a járásába tartozó lángok alatt, melyek a könnyebb felgyulás okáért hunyorgó nappali álmod folytatnak, s rúdjaival, melynek végében borszeszbe mártott spongya lángol, egyet csavarit s a holdvilágéval rokon sugár nyájasan ömlik el a téren.

— VIII. Tűzoltók. —

Midőn végig riad az utcákon a tűzjelző kürt szava, a nagyvárosi lakos még az ablakhoz sem igen lép, megtudni, merre is van a veszedelem. S ha kívül találkozik a vadul vágtató tűzoltó-kocsikkal, egy pillanatra megáll az aszfalt szélén ő is, nézve a derék fiúkat, s szinte öröme telik a festői jelenetben, mely főképp este hat drámai erővel. Mintha a pokolból szabadultak volna ki ezek az emberek, hogy valamely égő gyárnak a poklába rohanjanak. Elől rémesen lobog a világító fáklya s jóslatos bugással int a trombita s szinte tüzet fúnak a vágtató táltosok is. A vészjelre mind a hány apró s nagy jármű: hintó, társzekér, kézi kocsi félreáll, s még a villamos is bevárja, míg a csapat elviharoz mellette. Valamennyien abban a jóleső tudatban vagyunk, hogy ügyes és vitéz legénységre van bízva a baj elhárítása. A szakértelemmel dolgozó tűzoltók gyors és alapos munkát végeznek, a város tűzbátorsága hű és erős kezekben van.

A faluhelyt kitörő tűzveszély — ez annál nagyobb, a helység mentől kisebb — csaknem bénító hatással van. Czel-talan kapkodás, oltó szerek s néha a víz hiánya tíz annyi áldozatot szed vagyban, sokszor emberéletben, mint amennyi a fegyelmezett oltásnál pusztult volna el. Az «urak» haragosa, kit sem a biztosítás etikája nem igazít meg, sem a politikája nem tanít: keserű mérgében alaposan «beszekurál» a gazdának — s elhamvad bele az egész falu. De végre itt is teljed már a jobb tudás, itt is emelkedik már a tűzoltás mesterségének gyakorló-tornya.

Még a gözzel hajtott fecskendő feltalálása után is, a vízforrások távolsága s az elégtelen vezetés miatt, a tűz mindig nagy veszedelemmel járt a mi fővárosunkban. A tűzjelzést a kongatás végezte s az ütések számából értette meg a pesti lakos, hol ég. Az ütések száma megannyi szótagot jelentett a városrészek (német) nevéhez képest: 1 = *Stadt*. 2 = *Franzstadt*. 3 = *Josef Stadt* 4 = *Leopoldstadt*. 5 = *Teresienstadt*. Elmés ötlet, mint ahogy rendszerint szüli a szükség.

Tehát arra felé rohant a tűzoltóság, amerre a szótagok szólították.

Fő-oltómester a kéményseprő. Füstöt faragván, úgyis mindig a tűz fészkehez volt közel s ennél fogva némi bizalmasságban állott vele. Hálásan kell elismerni, hogy derekasan verekedett meg a félelmes ellenséggel. De mit ennek az a néhány vödör víz, amit a nyaka közé suhintottak! — ámbár, Schiller szerint:

Kerek hosszú láncza hajtja
— Rajta, rajta! —
A csöbört. A fecskendőből
Víz-sugár száll, íve bővül.

De csak le nem bírja a bösz elemet A láng

.... női és lobban,
Terjed hosszú utcásorban
Széleseben, egyre jobban.
Mint kemence-tűztorokban,
A lég izzó. Erkély roppan,
Dől gerenda, csörren ablak! ... *

* Kozma Andor fordítása.

Ha a modern oltási tudomány a tűz urává nem lesz is teljesen, de határt szab neki. Tűzoltóink nem csak avatott legények, de néha hősi magasra fokozódik bátorságuk. Hány tehetetlen aggot, nőt, gyermeket hoztak már ölben «minden poklokon keresztül», izzó vaspántok, lobogó torlászok halálos útján! Följárnak emlékezetünkben a párisi Goujon-utca s a bécsi Ringtheater szörnyű jelenetei. S néhány éve csak, hogy a «Párisi áruház» negyedik emeletéről hárman égtek oda. Egy bájos leányka meg, lelke nagy rémületében meg nem várva, míg alatt kifeszül a mentő ponyva, szétzúzott harmat testének vérével, agyvelejének, szilánkjaival terült el az utca kövezetén. Mint mondtam: többen is veszttek oda akkor, velők egy derék oltó is. De csak azt a szép gyermeket sirattuk el és elsíratta a hevenyén kelt útszéli ballada is, melyet énekszóval árult ottan valami hirtelen poéta:

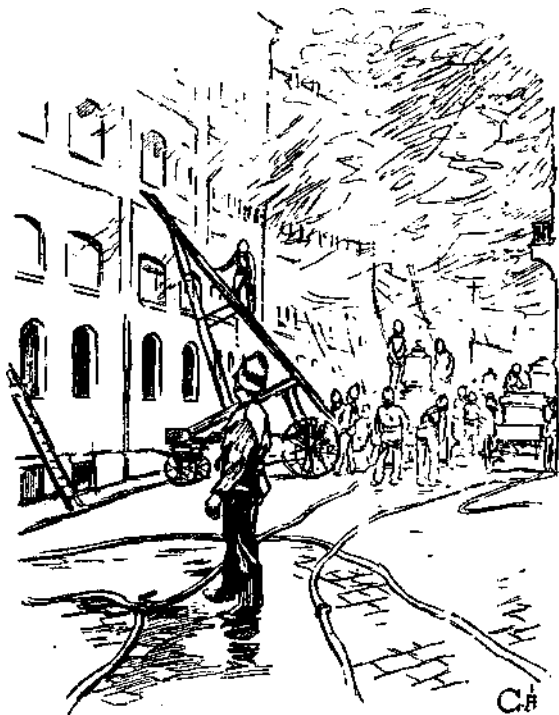
Kiki barátját, rokonyát keresi,
De mind hiába, azt meg nem lelheti.

Hétköznapokon, már t. i. ha nem jelentenek tüzesetet, s néhány órai szabadságon van: minden huszár-önkéntesnél nyalkább alak a tűzoltó. Valamerre lépeget, néznek is utána a lányok, különösen a szobalányok s ezek közt legkivált a Juczi szobalány, aki, bildungos létére, akárhány versezetben énekelte már meg az ő «szíve tűzojtóját». S rövid pórázon is tartja, mert hogy: «hejh, hamissak az férjfiak!»

De mikor hivatásos munkájába áll a fiú, bajnokká lesz a gigerli. Néhány fogással összerójja, vagy emeletek magába löki a létrát, s fokain mint az evet szalad fel, ahonnan a veszedelem kellős közepébe ugrik s csákányával rángatja le a tűzbe borult tető zsarátnokait. Fejében nem a kaczkai piros miczi virít ilyenkor, hanem a súlyos ércz-sisak ül, míg lenn a pajtások, roppant anakondává kapcsolva a csövek egyes részeit, ontják a romboló lángokba a vizet, mely ropogva

lővel bele a máglyába. Főképen éjjeli tűzvész alkalmával borzalmasan szép a jelenet. Víz és tűz közé szorulva kopácsol a legény. Árnyéka roppant méretekből vetődik a szomszéd ház tűzfalára, Egyik ütésétől leszakad a földél egy része. A lángok felcsapnak. Körülte a szikrazápor s a nyaldosó, éhes tűz, mely úgy sugároz rá, mint valami pokoli dicsfény.

Ne feledjük el, hogy az idők jártával pompásan kialakult ezen üdvös intézményt első sorban *Széchenyi* Ödön grófnak köszönjük, ugyanannak, akinek a budavári siklót.

IX.
A czipőtisztogató.

Ez is a Széchenyi Béla gróf serkentésére támadt, de csak kevés példányban üldögél a pályaházak előtt, valamelyik templom mögött, vagy egymást szegő népes utcák szigetül maradt középpontjában. Az érkező idegenek közül egyik-másik oda tartja elejébe az éjeli utaztában porosra, vagy a faluból az állomásig csatakos árokparton sárosra vált czipőjét. Mióta a sárgaság beütött, tégléjében a tisztogató sárga mázt is tartogat, s a czipellőt puha posztó- vagy vászon-darabbal súrolja fényesre.

Változáson ment át a fekete máz is. A nyughatatlan vegyész pasztát és balzsamot gyárt az ősi subiczka helyébe. Ha majd nálunk is meghonosul a halott-égetés, öreg Bukovay így fogja korholni az ő könnyelmű Abszi fiát: «Gyerek, gyerek, még az urnába fogsz vinni engemet!» De majd ha víg névnapi murin a pitarban muzsikáló cigányok az almárium tetejéről leemelik a papramorgós czilindernek nézett subiczkos fiaskót s fenéig megisszák: válj' mit fognak enni a hegyébe? Mert a lábbeli gondozása új irányt váltott. A kefe letűnt.

Hogy amerikai inas lealázónak tekinti a gazdája vadász-csizmáját, vagy báli czipőjét tisztogatni: azok után, amiket az ottani zsarnok cselédségről olvasunk, érthető. Londonban ugyan-ezt tapasztaltam. A fogadóbeli szolgáló hűségesen taka-

rította öltönydarabjaimat, még a kalapomat sem hanyagolta el; de már a czipőmet azonmód hagyta ott a küszöbön, ahogy odatettem. «A hoteltől tíz lépésnyire van a *shoe-black*. Jó *irish boy* az, gyors és alapos», világosított fel jóságos indulattal a *fellow-lodger* (magyarul: hausknecht).

Az arisztokrata Európában, különösen Magyarországon és Ausztriában, a cseléd valóság és szószerint «kezet csókol» még mindig; s ugyanaz a szobaczigya, akit a speczerajos megnagysádol, sorra tisztogatja a gazda, az asszony és az apróság czipőit. De hát — olyan is az, Juczi! A sámfázást maga nem szereti, a lábbelit foltosan teszi az ajtó elé s természetesen a külső szélével rakva a párt egymás mellé, mivel hogy maga is, mint minden nő, az «egy lábra» valót viseli s így semmi érzéke a jobb és bal iránt.

Ha igazán ragyogóra kívánom deríteni a czipőmet, magam is megállok néha a tisztogató előtt. Amiért aztán olyan jutalom is jár, mint amilyen maga a czipőm. T. i. fényes.

— X. A bolti őr. —

Körülöttünk megújhodik minden: közrendészet, világitás, egészségügy, közlekedés — csak egy áll rendületlen ebben az ifjú forгатagban: a bakter. Azaz, dehogy is áll az istenadta, hanem álmolyog.

Cszozogva jár körül az a rongyos, toprongyos alak. «Boltizárnak» keresztelte el a léha utczai élcz. Zárás után egyszerre fölmerül a félhomályból s rendre rázogatja a lakatokat, melyek szíve bánatára jól oda vannak akasztva a görgő bádogg ajtók tövébe. Mert ha lazán csukódott lakatot lel, ezért külön jutalom jár. De hát mind bonthatatlan s erősen lógnak a horogban. Odébb vonul egy bolttal, nehezeket köhög s szopogatja a szivar-csutkákat, melyeket rövid útjában bőven fölszedett. Kabátja foszlott, álla fel van kötve, hogy a fülét megvédje a szomszéd utczából kinyíláló északi szél harapása ellen. Aztán pihenőre valamely kedvező fal-

mélyedésbe nyomja bele magát s álltó helyében szundit, míg fölveri az óranegyed. Ekkor fölrezen, egy hosszát és siralmasat süvít bele abba a fűtyülőbe, melyet a vagyonsbátorság végett akasztott nyakába a gondviselő hatóság. Éjfélig minden elhaladónak egymásután kíván nyugodalmas jó éjszakát, s pontban éjfélt után már szerencsés jó reggel-kívánással köszönt ránk. Ha ugyan ébren van. Mert ha nincsen is tisztességes ruhája, de van embersége az öregnek.

Nyáron is a téli gúnyájába burkolózik. Mert hejh! ... maga panaszolá nekem: «Élemedett már az ő lelkének hüvelye, élete szekeren megvásott már a tengely». Fázós az öreg, kivált reggel. Az álmatlanság hidege borzongatja roskatag testét.

Kezében az a rozsdás szerszám, a bárd, nem is arra való, hogy valamely Papakosztát vagy más jeles betörőt levágjon s keresztül döfjön vele, pedig voltaképen erre szánta a fegyverkovács — ezelőtt kétszáz esztendővel.

Aki idegen valamely cabaretból jöve, elhalad mellette: mit szól, midőn a nappallá világított, modernségbe mártott Budapesten meglátja ezt a mi törődött bakterünket, ezt a mi legrégibb régiségünket, ezt a megőrzött őrzőt, silány és nevetéséges maradványát a spiszburgeres Pestnek? Már a millennáris országos ünnepek alkalmából reméltük, hogy végre az igazán megérdemelt nyugalomba eressze ezt a szomorú, göthös bácsit, és — hivatalos nyelven szólva — «hozzon létre» olyan bolt-öröket, mint amilyenek valók erre a nehéz, felelős hivatalra. Elvártuk, hogy a város újjá szervezi ezt az éjjeli századot az évezred tiszteletére.

Hasztalan várakozás, meddő reménykedés.

De talán meghozza a második millennium. Én várhatok.

— XI. A favágó. —

Budapesten ki fűt manap fával? Tán még a vallási alapítvány rengeteg erdeiből sem hordanak már ölfát a különféle állami hivatalokba, ahol csak november első napján

durrantottak be a nagyhasú kályhába, ha addiglan az októberi korai hidegtől meg is gémberedett a napidíjastól kezdve föl a nagyságos számtanácsos úrig minden tollmozgató kéz; és kérlelhetetlenül rajok fűtöttek április első napjáig, bár hetekkel előbb melegen omlott le már a tavaszi napsugár.

Így van-e most is még ebben a drága kőszenes világban?

Annyi bizonyos, hogy ha hordanak is szét a városban aprított bükkfát azokon a tetézett, nagyöblű fiókos szekereken: azt nem a régi favágó fűrészelte, hasogatta szét negyed magával, hanem az istenverte masinára bízta ezt is — «ott koppantaná el az ujját a gazdájának, mikor alája rakja a tőkét!» — kívánja a régi favágó.

Még pitymallott. A metsző, nyirkos őszi hajnalban már a nagy farakások körül nézett szét a családapa, szakértő kísérőjének, a vállalkozó favágónak tanácsával választva ki egy-egy ötlet, mint amely a többenél «húsosabb» hasábokkal biztat. A ködös reggelen megannyi ablaktalan háznak látszottak azok a tömbök. Ezt az ölfa-várost keresztül-kasul járva, végre megállapodtak, hogy tán ezt a rücskösebbiket választanák, mert ebben kevesebb a görcs, «akit keserves szét-hasígatni, de meg szaporátlanabb is», véli a szakértő kísérő, ami pedig nem is igaz. De hát mért ne könnyítsen keserves mesterségén a szegény ember?

Hogy megtörtént az alku, a fagyos úton nagyokat csö-römpölve előállott a szekér és megrakodtak. A lovak orrán sűrűn dőlt ki a fehér pára, a foltozott bekecsbe vagy foszlott vastag kabátba bujt furmányos és favágó, melegítés okáért a hónuk alá csapkodva kezöket, bölcs beszédbe ereszkedének, míg a rakomány gazdája vigyázva lépkedett a szekér mögött, hogy a rázástól meglódult valamely fadorong valamiképp el ne maradjon az utón, ahonnan bizony hamarost eltűnne egy ismeretlen pártfogó ölen, gyorsan merülvén bele a reggeli ködbe.

Régebben, midőn még tágas udvart foglalt magába a pesti ház, itt álltak neki a munkának, s hogy évekkal utána mind szűkebbre fogták az udvart: az utcán. Ma tennék meg!

A gyalogjáróul csakhamar eltávolítaná a rendőr, a kocsi-
utat elzárni pedig — erről szó sem lehetett.

Elsőben négy szál hasábot a végein kifaragva, keretté
rótták össze, hogy benne a rövidere fűrészelt tőkéket az aprító
részére bele illesszék. A tőkéből néhány darabot nehezőkül
a «bak» lábára raktak, a gyors rángatás alatt maradjon
veszteg.

Aztán megeredt a munka. Ez avval kezdődött, hogy
Bakos István uram élesre reszelte a fűrészke fogsorát, amely
műtét olyan rikácsolással, süvitéssél járt, hogy belefájdult
az ember foga. A faggyú-gyertyával végig sikálva a penge
két lapját, az irányító hüvelykujj körme mellett a hasábba
lassú húzásokkal eresztette szerszámját, mely csakhamar
mohón ásta bele fogait a fába. Sokszor úgy esett persze,
hogy valamely lefeszült forgács állta a fűrészelés útját, mely

pokoli muzsika bátran vetélkedett a fűrész-fog ráspoly ozásának sikító hangjaival. A fűrész felső végét a gazda fogta, alsó végét az asszony rángatta maga felé, míg a társ a tőkétet vagdosta szét nagyfejű, kurta nyelvű baltával. Olyik tuskó nem szívesen engedett. A csomója makacsul állt ellen s a balta éle akárhányszor benn is rekedt. Ilyenkor baltájával magasra emelve a tuskót, a munkás addig sújtotta a kőhöz, míg recsegeve szétvált. A hév munka alatt, noha alig engedett a szúrós hideg, a melegtartó foltos bekecs rövid perczek után lekéredzkedett róluk s ingujjban folytatták a napszámot. Napszámot mondtam, pedig az voltakép ölszám vállalt munka volt. Lerakodás és pinczébe-hordás között, néhány óra telt bele csak, négyen két öl fának jártak a végére.

A fa drága. Holott ifjú koromban arról ábrándoztam, hogy ha Isten fölviszi dolgomat, esztergályozott zongoralábakkal fogok fűteni. És ez idő szerint íme, a köszönet sem győzzük. A vegytudósok addig bolygatták ezt a becsületes, szerény ásványt, míg nagyzási hóbortba esett s most azt hiszi magáról, hogy igazán gyémánt. Lesem az idejét, midőn Budapestet télen azzal a rengeteg fölösleggel fogjuk fűteni, mely gazdag hőforrásainkból használatlan folyik el a Dunába. Ezt is csak addig, míg sugárgyűjtő üveglencsékkel megcsapoljuk a napot s télen még a Tátra havát is megolvasztjuk s a tetejébe pálmafákat ültetünk.

— XII. A virslis. —

Már kora délután a «Moczl» szaporán pörgette az r-eket. Természetesen németül: «Brrrennheisze Würrscht!» Mellette a fa-szénnel fűtött katlankában forrtan forrt a víz. Egy szál kolbászka két váltó krajczár, párosával egy garas. Csak mindig drágábban él a szegény ember. És itt bizony télen-nyáron egyaránt bő kelete van ennek a kedvelt hús-

ételnek. Pedig hejh! ... az egyszeri hentes, midőn Deák Ferencznek köszönte meg a kis fia megmentését, akit az öreg úr egy megvadult ló elől rántott félre, azzal a jó tanáccsal hálálkodott, hogy: «Nyáron sose tessék virslit enni!» Senki még a maga konyhájába se nézzen bele főzőskor, annál kevésbé a vendéglő konyhájába, legkiváltképen pedig oda ne, ahol

a virsli készül. Ami légy ott a vagdalékba beleszédül, azt statisztikus még ki nem számíthatta. Aki a konyha rejtelmeit bújva, megérti, a szakács hogyan keni simára a pürét, s hogyan böködi, csipkedi borzasra, tüksésre a kínai tortát s mégis jó ízűt eszik: az bizony meg fogja élvezni a virslit is. De már ezt se mérnek az utcán. A szűnhetetlen változás felrúgta a katlankát. Csak az épülő házak körül ha ólálkodik még egy-egy fenmaradt példánya a régi virslisnek. Kőmives, cserépfedő, napszámos pedig nem igen finnyás.

— XIII. A perczes. —

Vidám túlkölés az utcák sarkain. Tetőtől bokáig fehérben a műhelynek pufók, de sápadt legénye. Pirosra — amely szín a péklegény tésztás arcának úgy sem jut soha — pirosra majd kicsipi a hideg. Ettől, meg a maga jókedvétől mindig táncban járt a lába. Fejében a bokkrétás fehér köcsöggel perrrgő beszédben kellete rropogós frrris perrreceit. Németül persze. «Frrrische Brrretzen meini Herrrschaften!» S bizony ízes is volt az ő süteménye, melyre olyan simán csúszott az ürmös, vagy akár a sör meg a bor is. Túlkölése nem az az egyenletes, hosszú hangokban kilökött fel-

hívás, hanem már szinte tagolt melódia: «Wann der Schnee von der Alm weggangeht», melyben mindenki ráismert a havasi kürt-nótára, vagy a gyermekvilágban különösen kapós «Lieber Augustin»-ra. A hosszú rúdra fűzött perez fogytán-fogyott s az inas a ketrecz formájú kosárba nem győzte hordani a közben kisült pótlásokat.

Ez a víg alak is eltűnt, bárha maga a sósperez nem. Széles kosarak födelén szétrakott vékony szárú perezzeivel jár most körül egy rongyos fráter, akivel ugyan egy tisztességes péklegény se vállalna közösséget. Csak amolyan felfogadott napi elárúsító, akit a majszter — bocsánat! ... a főnök urak a népeesség aljából — mondjuk vakarcsából válogatnak.

— XIV. Az olajos, fenyvesmadaras tót. —

«*Oláj-i!* Egykor ezzel a kiáltással járta végig utcáinkat a jó Misu, süvítő élezéssel vágva ki az *i* hangzót a novemberi ködbe. Mert ilyenkor szállt le közibénk hótakart hegyei alól az emberséges tót, cserép korsójában emelve a lenmag-olajat, széles öve teleaggatva fenyvesmadarak fürtjeivel.

Aki elfogadja ennek a boróka-magon nevelkedett madárnak borovicska-ízét s föltéve, hogy hitvány kis tetemét bő szalonna-bundába takarta a szakácsné s ropogós-porhanyóra sütötte meg, kedves csemegéi közé fogja sorozni.

Csemegét mondtam, mert peccsenyének ugyancsak vékony eledel. Azalatt, hogy a gourmet piszmogva kaparta

le csontocskáiról a kevéske húst, az ép gyomrú ember megevett egy párnásra dagadt jókora beefsteaket a hozzávaló egyéb «körözéssel» egyetemben. De hiszen csakis kényeskedő gourmetnak szól ez a csöpp madárka. Mert a pizmogást egyedül a rák jutalmazza meg a farkából tudományosan kihüvelyezett ollójával és farkával.

Annál győzősebb gyomorhoz fordul a lenmag-olaj. Nem magában, hanem mint járuléka annak a heroikus ételnek, melyet izmos, nagyehető tímár, vagy a cserkészlet után szörnyű pusztításra képes vadászember bír csupán magába venni: s ez a kifőtt hideg tojással megnyergelt lenmagolajos nyers káposzta.

Minden karlsbadi szentek oltalmába ajánlom ennek az ételnek fogyasztóit.

XV. A kucséber.

Gottschee. Hát van ilyen ország? Pedig erről a krajnai városkából származik a kucséber, az édes lutri hordozója, mely széles szíjon lóg a nyakában.

A kísértő szerencse első ízben ebből a dúsan megpakott kosárból int a gyerek felé. Mekkora boldogság, ha megütötte a diós aszalt szilvával bélelt katulyát, vagy a fügését, vagy a narancsot. Pedig a speczerájosnál a tétele árán szintén annyit kap vala. De mikor nyerni olyan öröm! Szilva, füge, narancs edesebb tőle.

S amire felnőtt, még akkor is asztalához inti a kucsébert, midőn barátokkal kvaterkázva, borkorcsolya gya-

nánt mandulát, czukorkát, mit szeretne a kucsébertől — nem venni, de nyerni; megrakva, hol a páros, hol a páratlan egyes számot; hol 1-től 45-ig, vagy 45-től 90-ig szántva keresztül a kis papiros-táblát; hol a táblának szélső, hol meg keresztbe futó számaiban bizakodva. De ha nyer is, a kucséber sohasem veszít. Ez axióma. Mert banktartó ő, akár a montecarlói, akit tönkre tenni sohasem lehet.

Ama szegény városka lakói-még Mária Terézia kegyes kezeiből vették az ország-rovogató lutrizás szabadalmát s ezt a magyar kormány sem csorbítja meg. Nincs is a hazában vendéglő, kávéház, ahol meg ne fordulna.

Szelíden áll meg a zajos asztal mellett, zörgetve zacskóját, melynek méhében szunnyad a szerencse, az összegöngyölt, hüvelybe tuszolt 90 szám.

És kezdődik a játék.

Az egyik húz.

Ahányan melléje férnek, mind oda is tolakodnak; mögéje áll a többi s kinyújtott nyakkal lesik, hogy mi lesz? Aminek a neve: *guszta*, Kicsi vagy nagy a nyeremény, az esély egyformán mozgatja a lelkeket.

A fa-ékkal kibökött papiros-tekerics rejti a számot. A hadjárat fővezére óvatosan fejti ki. Az egyik csücskében ott van a pont, ami különösen a 6-nál, illetve a 9-nél nagy fontosságú, nehogy kétféleképp lehessen magyarázni. Aztán: hasa van-é vagy lába? Maga van-é a szám, vagy másodmagával? Már ezek a kellemes izgalmak is megérik a tételt.

A kucséber áll s közelebb nem is jó. Legott ráfördnének. Ha gusztálni akar ő is, hát fizessen. A papiros-koczkából mind nagyobb darabka látszik. S szól a hadvezér: «No kucséber, most beretválkozik a béka!» Vagy: «Krajner, mindjárt füttyül a pudli!» Vagy: «No, vakkan már a piócza!» S más efféle elmésség járja. Aztán vagy kijött a szám, vagy nem. S megered a következő játék. A kucséber tartozó tisztelettel mosolyog, akár derül, akár borul neki.

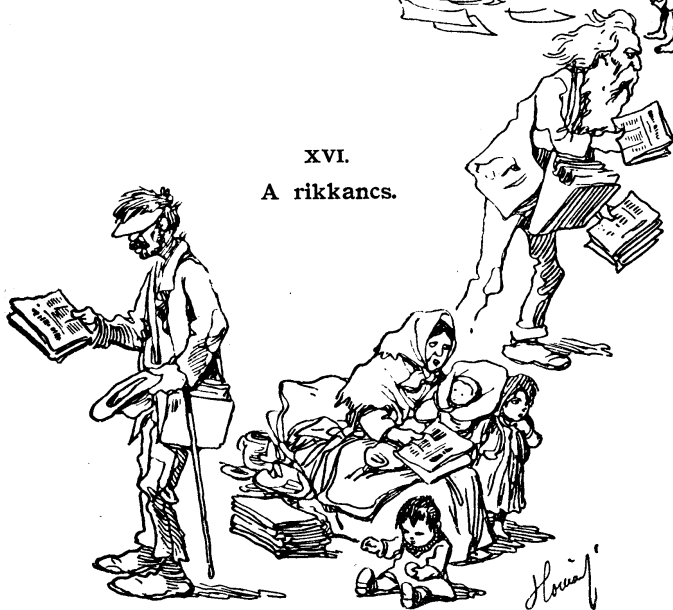

A legtöbbje elég jól beszél magyarul. Összejárták Tolnát-Baranyát s nem csak megtanulták ezt a mi keserves, de szép nyelvünket, de közülök sokan meg is magyarosodtak, meg is gyarapodtak s magyarhoni polgárjogot váltottak. Kettőt tudok, akik Budapesten többszörös háztulajdonosok. A legtöbbje persze, mire megöregszik, visszaköltözik a csendes Gottscheeba s megtakarított vagyonkájából házikót vesz, meg egy darabka rögös földet. Otthon aztán házi népének csodákat mesél a, gazdag és boldog Magyarországról.

XVI.
A rikkancs.

XVI.
A rikkancs.

Sok szép verse fog fenmaradni Kozma Andornak, de egyiknek sem ígerek olyan hosszú életet, mint a «rikkancs» elnevezésnek, mely az ő alkotása. A budapesti aszfaltból kelt, mégis magyaros. Az ősi «rikkancs»-ból származik, mégis teljesen födi az új fogalmat.

A szabad sajtónak elmaradhatatlan kiegészítője a szabad terjesztés.

Évek óta tépelődtek kormányaink, míg megoldották görcsét annak a kötélnek, melyen addiglan vergődött a tilalmas colportage. Az kellene még csak, hogy az utcán árulják, egy hitvány krajczárért, az olvasástól idegen csöcselék kezébe nyomják a rendbolygató, izgató lapokat. Hát hiszen igenis: ott a sajtótörvény. Majd a bíró színe elé visszük az ipsét, ha vét a törvény ellen. De míg oda kerül ügyével a bűnös! Ha el is kobozzák a «*Véres Igazság*» minden számát — a mételey el van már hintve.

Ezzel csupán politikai és rendőri oldalát érintettem a dolognak, „amelyhez pedig semmi közöm. Engem az új alak érdekel csupán. Egyszerre tűnt fel, mint nyári éjjel a villamos lámpások fehér gömbjei körül a sok ismeretlen pille és bogár. Abban a perczen, hogy padlás- és pinczelakások s egyéb emberi odvak homályába beütött az utczai lapárulás szabadsága, kirajzott a sok vállalkozó gyerek, ember, asszony, kis lány. Rohantak a krajczáros lap kiadó boltjai elé, ahol csöstitül rakták ölükbe az áldást.

Talán az is: áldás. Nem rimánkodva kéregetnek, hanem kiabálva árulnak. Kiabálva, visítva, ordítva, bögve, üvöltve. Mind e hangok a «*Rikken*» szimfóniában olvadnak össze. S mert van reggeli, déli és esti krajczáros: jóformán egész nap áll, igazában rohan ez a hangverseny. A villamos állomásain egy sütet apróság mindig jelen van. A legnagyobbik felszökken a lépcsőre, mint amolyan Gavroche az álló utasok lába közt a perronra s innen a kocsi belsejébe surran, s lapjának néhány példánya mindig elkel. Közutink igazgatói e részt a nobilis angol példát követik. A londoni rikkancsot, a *paper-boyt* ingyen eresztik fel a p. Charing-crossból induló gyorsra, még pedig másodmagával. Míg az egyik útközben négyrét hajtja össze a nyomdából azon melegében vett példányokat, a másik hosszú késsel szabdalja föl a felvágatlan széleket. Így tesznek meg néha két állomást is, aztán az ellenvonat megint haza viszi őket. Vakmerően

ugranak fel s gyakorolt ügyességgel csak amúgy ejtik le magukat.

E tekintetben a budapesti rikkancsnak nincs mit tanulnia az ő londoni pajtásától, hacsak azt nem, hogy néha az ilyen haszontalan *paper-boy* a tegnapelőtti *Advertisert* sikasztja a vevő kezébe.

Mert bizony — kár volna tagadni — vásottak ezek a mi aszfalt-csemetéink is. Aki közöttük öblösebb torkú, tán inkább sportból mint üzlet okáért végig rohanva a Körutakon, akkora bődülettel kínálja lapját, hogy még az erősebb idegzetet is megrezzenti. Persze van rikkancs öreg ember is. Csakhogy az se nem rikkan, se nem rohan. Hogyan is győzné vén tüdejével az ordítást, törődött lábával a futást? Csak ott áll a sarkon, vagy czammog elének néhány lépéssel s nagyköhögve kelletti áruját. Meg a többgyermekű anya, aki veszteg ül a palota kapuja mellett Emlején az alvó baba, ölében a nagyobbik, majszolva a kenyér héját. Meglehet, hogy csak afféle kölcsöngyermek. Hát aztán? És van béna is, aki maga görgetve kezeivel a karikára járó zsölyeszéket, lapját lóbáztatva, csak a szemével eseng a krajczárért, mely bizony a legtöbb esetben alamizsnakép hull a markába.

De nem eseng pillantásával a világtalan. Vagy tán ez még csak igazában, midőn szemének fátyolos golyóját czéltalan czikáztatja körül, aj alva a lapját, melynek soha egy bötűjét sem látja.

Valamint hogy, úgy látszik, ide a nagy utczaszerekre szabadult rá az országnak vásárjáró minden nyomoréka: csonka, siketnéma, vak. Vastag tehénbőrrel vértezett fenekű az egyik. Lábai tőből vannak elvágva. Hihető, hogy vasutas volt, akin végig szaladt a vonat. Lehet azonban, hogy lopott gyermek, akit a lippai csonkító-gyár kóbor cigányai szabdaltak koldulásra alkalmas alannyá. Mert hogy van, vagy még csak nem is oly régen létezett ilyen vállalat Arad vidékén. Okiratokkal támogatott leírását közöltem is a «Magyarország és a Nagyvilág» című lapomban. Egyéb-

kint: megmondhatója e rémes iparnak *Ember* György, az érdemes író.

És a csöpp s az anyányi kort ért lány szintén rikancskodik. A félig serdültet a léha biztatás, a kosaras nénik tanítása hamarosan megszédíti. Hivatott őrzőik nehéz napszámban görnyednek, vagy — tudok rá esetet — otthon pálinkáznak, míg utczára szalajtott gyermekeik szerzik meg a törkölyre valót.

— XVII. András úr. —

Hejh, azok az *anarmiskák!*

Mert úgy nevezi őket András úr, az *alármista* s az *anarkista* közös gyökeréből származtatva ezeket a röndbontókat, akiket végre moltkei taktikával sikerült neki a tisztos czibilségből kihalítani. Most merjék mondani, hogy nem igaz, amikor azt kiáltja, megbökve homlokát, hogy: «Van itt ész!» De van ám! Kevélyen is néz a szeme közé annak a tentanyaló, betű-potyogtató, naszszáju újságíró tensusznak — mert hogy ezek keserítik meg az ő csendes lelki nyugodalmát.

Akikhez tartozom én is.

Évekig éltem közöttük egy udvaron, tőszomszédjában mobverő Máltásnak, s harsány szavú Szlávynak, ott a kisebbik központon, a belvárosban.

A sors drámai göbözését, a véletlen komikumát nincs író, aki utólérheti.

Ott, az Athenaeum födele alatt, együtt éltünk mi régebben: egy csomó hírlap, meg a rönd; még pedig a legnagyobb egyetértésben, barátságban, kölcsönös tiszteletben.

Nekem különösen kijutott a deferenciából. Alig, hogy megjelentem: már a kapuzínbén kimerevedett Andris és katonásan köszönt. Igaz, hogy nem voltam «uniformában»; de kezemben lógott a kulcs és zörgött a sok levél. Ki is lehettem én más, mint valami tekintetes kapitány úr ü nagy-

sága. Fönn a csarnokban s az ambituson a beidézett felek, a derék férfiú intésére legott szétválva, sorfalat állottak, melyen áthaladva nyájasan köszöngettem jobbra-balra, mintha csakugyan én volnék a főkapitány; mely illúziót neveié az én «tekintélyes külsőm» is, mint egyik életrajzolóm szíves volt megemlíteni.

Egyikök sem gyaníjja, hogy én vagyok az a hamis íródiák, aki nagyokat tüszkölök bele az ő m. kir. tapentattal és eréllyel megejtett működésébe; aki hétről-hétre fogatom el velök a boldogtalan vak kódist és szalajtatom el vele azokat a pernahajder poszkiszlis poszpisliket.

A szedőgyerek, midőn a lap kefe-nyomataival átfeszült rajtok, midőn a műhelyből a szerkesztőségbe rohant föl: pajkosságában ki-kifej tette előttük a képes kolumnát, amelyen meg vannak ök énekelve és lepingálva. Nézték és tűnődtek fölötte. Egyik-másik a jó emberek közül, hogy az ő hozzá-törődött idegeit is megsibbasztotta a várta unalma, be-bevetődött a műhelybe, ahol szedőim szíveskedve ártották bele a laptermés titkaiba. András föl nem érte észszel — bátor neki van — az ólmon hogy nízhet ő jobbra, mikor a papiroson bóra tekint; meg hogy miképpen fogja ott jobb kezébe az újságot, mikor valójában a balsó kezében van? Azután kiment az udvarra, megeresztette a vízvezeték csapját, nagyot ivott, meg befordult a vártára, a lefoglalt zongoraverklin lepörgetett egy tajcsot, a csizmája szárát még glanczosabbra kefélte s elbarátkozott a legkisebb gyerekekkel is az udvaron, kinek csengő nevetésével erős ellentétben voltak a «zárka» ajtaját döngető, óbégató, könyörgő és káromló bennlakók.

De mi ezekhez a hangokhoz szintén hozzászoktunk volt már, s rendes nyugalmunkból csak az oly napok zavartak föl, mikor tüntetések, fölvonulások és egyebek történtek. Rá nem ismertem ilyenkor az én Andrásomra. Kurta szavú, morczos lett; szinte harapott A csizmája sáros volt, a haja fésületlen. Negyvennyolcz órája le nem húmta ja szömit. «Hejh a kutyák!» Keservét még növelték a lap-

tudósítók, akik, mint a láthatatlan ellenség, ott a szeme előtt szidták, ócsárolták, vádolták, elítélték — míg ő virrasztva, éhezve, kezében fegyverrel várta az igazsága, az ő diadala napját.

Föl is tetszett aztán.

A «melltóságos defektív gyenyeralis úr ü nassága» fényes hadi tervszelletel mögéje kerülvén a zavargó-csavargó csöcseléknek, a bitang hunczutjait bekísértette, s kieresztve a tömegeből ami ép, jóra való szem akadt benne, a polyváját betolatta a két rendőri udvarra.

Emitt egy csomóba torlódva a lépen ragadt borzas, vad képű alakok, melyeket régebben Bassermannrol, ma Zoláról neveztek el. Koplaló részegesek, éhes szomjasok, tétlen munkások. Vakmerő és kegyetlen mind. Az igazi anarchista csak halkán beszél. Arcza sápadt a gyűlölettől, agyában félig értett s félreértett szocialista tanok háborognak. Varga-legény, akinek fejébe szállt a csiriz; betűszedő, akit az ólom párája s a *Most* izgató lapja bódított meg; gépész-lakatos, akiben a vasöntő pokoli tüzet gyújtott; szabólegény, aki a vékony czérnaszáלבól kötelet csavarna a birtokos nyaka köré s vasalóját bárddá kovácsolná. Az egyiknek a hónaljában oda is lapult egy ilyenféle szerszám, egy másikéban feszítővas, melyet csak a tüzetesebb vizsgálat hullatott ki onnan.

Mind oda terelték őket egy rakásra. Egymáshoz tapadva szólatlanul állnak, vagy nyújtóznak el a pusztá földön. A foguk közül csikorogva kieresztett egy-egy káromlás tompán hallszott fel hozzánk az emeletre, ahonnan néztük őket. Egy másik alak a száraz, kérges tenyerét morzsolgatta egymáshoz, és amikor szétválasztotta, mindegyike rettenetes ököllé dagadt. A vígabbja — mert ilyen is akadt köztük — mosolyogva kérte az égő szivarok csutkáját. Olyik még dúdolt volna is, ha rá nem riad az őr, aki szuronyos puskájával ül mellette. Az udvaron fegyveres gúlába rakva, sorbeli katonaság ténfereg, ásít, füstöl, s akinek telik: falatoz. Az önkénytes közlegénység, mint afféle művelt elem, érdeklődve vizsgálja a kétségbeesett csoportot;

talán festő, vagy író, vagy színész van közte. Itt bővében lel anyagot.

Közben szedőfiúk vágatnak egyik udvarból a másikba. A zongorakereskedő szalonjában egy vidéki család virágja kóstolja gyakorlatlan ujjával a hangszert, melyet becsmérel, míg az élelmes ember a rákövetkező csattogó futamokban győzi meg a hangszer remek voltáról — akár egy órával előbb az ömletleg mamát a divatbolt karcsú «probirmamzelljei), kinek hajlós derekához oly szépen simult oda a mantille, hogy ő nagyságának végtére is megtetszett a darab. A gépek mellől s az újságok kiadóhivatalából a hajtogató lányok futnak oda s egymásfőlé ugrálva, bámészkodnak, vihognak és sóhajtoznak. Apró fiú s lány, rengeteg vajjas kenyérrel a kezében, sikongva ott kereng-szökell a sötét emberek körül, akik húsz órája egy falatot sem ettek. Egy törődött munkás asszony ebédet hozott az urának. Szeme karikás, arcza horpadt. «Vissza inned!» harsogja az őr. «Várjon a többivel!» Majd meg egy szelídebb anár-miskának megengedi, hogy a pipáján cigarettre gyűjtson. Egy hüvelyben a vad szigor a jólelkűséggel.

Egyszer az Andrassy-utra szolgáló ablakaimból kihajolva, ott láttam konzignálva a gyalog és lovas érot, míg jobbra is, balra; is a kávéházakban a zene szólt, s a közönség, a sátor alatt ülve, szürcsölve a fagylaltot s áldva a hús éjt, mint valami páholyból várta, mi lesz már? Mintha nem is őt illetné az a komoly készülődés.

S hogy az. Athenaeum kisebbik udvarán végig jártattam szememet a sajátos jeleneten, fölébredt bennem egy konstantinápolyi emlék. A lopáson ért arnautát a kádi párancsára ott a bazárban, a becsületes Mehmed hadzsi selymes boltja előtt, mint ahonnan az aranyhimes mennyasszonyi fátyolt ellopta, föl kellett akasztani. A jó Mehmed egy bak-sissal megváltotta magát a kellemetlen látványtól. A hóhér és legénye, felkapva a létrát, pórázon vezették a boldogtalant egy ajtóval odább. Ennek a gazdája sem látta volna szívesen, hogy az ő boltja előtt lógjon czímerül az ilyen.

czímeres gazember, hát ő is adott egy kis baksist a torló igazság hú szolgáinak, vinnék arrébb a szegény ördögöt. S így végig a keskeny boltsoron, szedegetve a baksist s emelgetve a lajtorját, hurczolták odébb-odébb az arnautát, míg végre az emberséges Juszuf üstfoltozó üllője elé értek, aki nem bánta, ha akár hármásával kötik is fel az ilyen tolvajokat. Ott aztán megpihenhetett a bolygó arnauta örökre, míg körülötte ezer színeiben s hangjaiban tovább zajlott az élet.

Itt is komor lemondással, ködös várakozással néztek eléje az Ítéletnek, míg az ő végrehajtói nyugalommal hingtáloztak a széken, s a tiszt urak az ámbitusról lekukkanó szőke s barna leányok felé a szivar bodraiba göngyölt csókot röpítettek.

Egy pillanatra még a sötét soron is átsuhant egyszer a derültségnek egy kis villanása. A csoportból egy jó hűsben levő szégyenkező bácsit ránt elő a rendőr s egyenesen beletolja a felesége karjaiba. A szintén jó kondícióban levő asszonyság ott melegében úgy leteremtette az ő urát és parancsolóját, hogy soha Kukliné sem jobban az ő férjét. Ma sem tudja majsztram, hogyan keveredett ő bele ebbe a díszes kompániába. Jött valahonnan — («A kocsmából jöttél, te vén spongya!») — hát egyszer csak azon vette észre magát, hogy ő abczugolja legdühösebben a biztos urat, aki pedig neki a legrégebb vendége. Kiszolgáltatják neki a parupnyiját, a tubákos pikszisét s az okuláját tokostul. Mélyen lesütve szemét köszön s habozva követi az asszonyt, aki hadonászó karjai miatt minduntalan leejtve a nagykendőt, ezt végre egészen lekapja magáról s az álmatlanságtól vagy láztól vaczogó öregének a nyakába akasztja, a mellén keresztbe fonja, hátul görcsre köti s szitkozódó szájjal, de boldog szívvel hajszolja maga előtt a «vén bűnöst», aki táborszernagy a lovas bolt-örök dandárjában, s a «bárá Csaplovicsról nevezkedő betegségélyző s temetkezési hadastyán egylet» főparancsnoka.

Utána szabadon bocsátják a Gyuszit. Csak amúgy dévaj heczből éljenezett és abczugolt mindenkit, akit elejébe

diktáltak. Még szabóinastól sem láttam ekkora kecskeugrást, mint a mekkorát ez a könyvkötőgyerek követett el, mikor András bácsi az inge gallérjánál fogva meg a kölyköt, az ajtón kipördítette. «Mehetsz rongyos!»

Tegnap este óta állnak s lesik az ítéletet a többiek.

A legerősebbnek is meglazult az idegzete a hosszú várás, tűrés alatt.

*

S már megint este van s még mind ott ülnek, ácsorognak, fekszenek s nem tudják, mikor szakad vége e gyötrelmes kétségnek.

E pillanatban nyílik a kapu s kézi-kocsin egy rakás czipót hoznak. Még azon meleg mind s párolog, akár az artézi kútvíz. Az Andrások mindjárt neki is fognak s hűségesen két félre szabják mindeniket. A friss kenyérillat erősen csavargatja a húsz óra óta koplalók orrát. Lapoczkái közül egyik-másik hosszúra ki-kinyújtja nyakát, kaphatna-e már belőle. «Várhassanak!» csitítja őket a rendőr. «Majd még, hogy a nyakunkra betegíjjük magukat!»

A jó bácsik rendre nyomkodják a czipókat, hülnek-e már?

Végre!

Sorjában elléptetnek a nagy zongoraláda előtt, melyen a kenyérfelek úgy ahogy, kiadták magukból a forróságot. A rendőr úr oda nyomint egy-egy fél czipót a mohón kinyújtott marokba. Csak egy szúrós tekintetű, izmos ember tolja el magától nagy dölyfösen az áldást Cambronne tábornok ismeretes mondásával — amin András bácsi fölényesen mosolyog.

Néhánya könnyel sózza meg a kenyerét s aztán térdére hajtva a fejét, alszik, álmodik, kesereg, remél, — mit tudom én?

A toloncz-bárkák bedörögnek a kapun. Nyílik a sötét szekér ajtaja s éjszakájába húszával lökik bele az öt és tíz napra elítélt zavargókat. Az első szekér után befordul a másik s így a többi, míg megtisztul az udvar s András-

unk, aki nagy dolgokat végzett, abban a perczen hajtja nyugalomra fejét, midőn a nasszájú tentanyalók az asztal eleibe ülnek, leírni azt a fegyvertényt, mellyel megmutatta az anarmiskáknak, hogy: mi a régula-szabáll.

*

De aztán vannak perczei, midőn békességben telnek napjai. Hivatalát a forgalmas kereszt-utakon gyakorolja, vagy, állomása szerint, a bicskájával a fáról leszab egy «ölgylkost», felkap egy anyátlan bolygó árvát, fölszed a sarokról egy vinnyogó elhagyatott csecsemőt s viszi őket a vártára, honnan az előcsöngetett gyorsmentők hajtatnak el vele.

Újabban a bolondul száguldó otomóbli gyűjti meg az epéjét. Maga sem érti, mért hogy nem fogják szigorúbbra ezeket az embert, állatot legázoló örült futókat, mikor a lámpástalan kerékpárost, ebzárlatban kosár nélkül csavargó gazdátlan kutyát, gyanús csomaggal czepekedő embert, elvadult konflisgebét, lelkiismeretesen mind «létre hozza».

Ha nem olyan tökéletes öre is a vagyon- és személybátorságnak, mint az a londonyorszagbeli, de mindjobban rászolgál becsülésünkre és meglegedésére annak a főkomendánsnak, ki ott uralkodik az «Ajrópa várassában» és letjobbban tudgya, ezön a Budapestön milyen nehéz kevés legénnyel tartani föl az rördöt, akinek pedig muszáj lönyyi.

A MI ÁLLATKERTÜNK.

HÁT az még akkor volt, vagy huszonöt évvel ezelőtt. Kerestem, éheztem a magányt. Egy barátomat vesztettem el s kerültem az embereket. Az egyházi szertartás után — a boldogtalan t. i. megházasodott — elhatároztam, hogy megyek az állatkertbe, a sírkertbe. Talált a hangulatomhoz, mivelhogy ott akkor naponkint már akkor fogyott a lakosság. Éppen ő felségére, II. Arszlánra került volt a sor, aki rég elköltözött feleségét, Lybia és Saharra királyasszonyát gyászoló, mélyen lebocsátott farkbojttal, szomorufüz-sörénnyel, konyult füllel, hunyt szemmel, s nyugtatván az ő bús nagy fejét hatalmas talpai között. Most ki volt nyújtóztatva maga is. Özvegyül meghalni a legszomorúbb, mondják a szakértők.

És körül a koplaló vazallusok, a hűbéres özök, antilópok s gazellák még csak meg sem örülhettek a nagy szerencsétlenségnek, mert hiszen valamennyien egy sorban: a király s az ő jobbágyai rabszolgaságban voltak.

Szegény oroszlán! Csontjai azóta a zoológia fiatal növendékei előtt világolnak, és irháját kicsereztetvén s kuszált sörényét puha csigákba fodoríttatván, egy akkori Herkuleszke akasztotta a nyakába, úgy parádézott vele; majd oda terítteté az ágya elé s jól esett neki, hogy minden este-
reggel megtaposhatta.

Mély gondolataiból ráztam fel a jegyosztó urat. Mint nehéz téli álmából ocsúdó medve pislogott rám. Jegyet kértem. Ekkor felrántotta szemét s nagyot nézett. Ismételtém kívánságomat. Érthetetlen szókat motyogott s ezek,

töredékeit Cuvier nyomán rendszerbe foglalván, rátértem, hogy ez a bácsi engem bolondnak tart. Az új ötösömet ugyancsak megropogtatta, égnek tartotta: a vízi-bélyeg benne van-é. Benne volt s így nem kockáztatta vele, hogy a heti bevétel jó része hamis legyen. Csak rövid ideig kaparászott a fiókban s már is megtalálta a belépő jegyet; és nem telt bele öt perez, már a jegyet a másik lapjára fordította, nagyóvatosan megbillogozta, előbb gondosan megitatván festékkel az eltikkadt bélyegzőt. Nem telt belé újabb öt perez s már gyűrögettem is a bilétát az ujjaim között. A Semsey Lajos jóvoltából épített kapu hol volt még akkor! Az ember egyet toszintott a palánkon s bévül volt.

Megilletődve álltam meg a medve-ketrecz előtt. (Már hogy az előtt, amely *túl* volt a palánkon.)

Az emberséges Kristóf, a Deák Ferencz barátja is oda czammogott el, ahonnan nincs visszatérés, de ahol az örök virulású bükkfának odvából szakadatlanul ömlik a medve-boldogság színméze s terem kifogyhatatlan bőségben az arany szemű kukoricza. Essék neki olyan pihenése amott, amilyen esik az ő bundáján emitt.

Akik aztán földi örökébe léptek, Jancsi és Zsuzsi, eleinte enyhén dörmögtek. Jancsi, czafatos szügyére tapasztván széles talpát, mintha csak azt akarta volna mondani: «Voici la base de ma politique.» De egyszerre Jancsiból Iván lett, panursi álmok részegítették meg agyvelejét s élete párjával, Zsuzsa-Ivanovnával együtt szerte sikálták a körlevelet, mely büzlött a békeszeretet biztosításaitól, míg a szomszédban az anatóliai birkát mérges bömböléssel fenyegették, amért a feléje ugató szibériai farkasnak nem nyújtja oda a fejét, hogy harapná le. Szerencsére Iván a medve s az ordas-farkas ketreczbe voltak zárva.

De csak megváltozott azóta sok minden! Még maga az állatkert is. Mikor megnyílt, az oroszlán bátran lehetett volna benne a sivatag királya, míg azután méltán nevezhették a *vadon* királyának. Gyomos útjai téltúl megegyengetve. Tavasszal legalább virulásba vonja a természet. Aszaló nyár

idején azonban siralom volt járni benne. «Pedig még így is különb a bécsinél — mert *van!*» monda egy lelkes pesti. «Hiszen abban a szép, gazdag, nagytehető városban kétszer bukott meg a práterbeli állatkert. A Herr von Bitz nem érdeklődik az olyan vadállatok iránt, melyek nem ugrálnak át az abroncson, a szelídeket meg csak sülve szereti, madarak közül főképen a rántott csirkét, mely a fejes-saláta tetejébe kemény tojást tojik.»

A nagy kalitban a keselyű, kelet felé fordítva tar fejét, ott guggolt a száraz ágon. Mily szép volt volna akkor Spionskoppen vagy Csuzima felett röpködni, hol annyi a temetetlen halott!

A vízimadarak tollászkodva ültek a kavicsos parton s boldog hymnust sipogáogának. A szellő enyhén fuvalt végig a tó síkján, fel-felkapva róla egy pöhölykét s megtánczoltatva azt a puha levegőben. Mióta vízvezeték tartja jól a medenczét: pelikán, dudu, szárcsa, hattyú, vadlúd s mind az a csergő, hápogó, karattyoló, terécselő, gágogó, doboló madársereg vígan tatarozta-foltozgatta a télen át megviselt toilettet. A ruczaság, jóllehet divatját múlta a cul de Paris, hűségesen tépegette, csipegette fodrosabbra fölfelé kunkorodó farát. Hattyú és liba meg a fehér keble decolletageját igazgatta, a búbos vízityúk pedig meglódult ebignonját rázogatta helyre, amely művelet a divatban is követett konzervatív irányzatot példázta. Az újabb madár-divat egyéb részleteivel nem szolgálhatok. Azokat hölgy-olvasóinak a «*Femina*» mutassa be finoman színezett vedlési mintákban.

A «Mandril és Pávián»-firmának régi hitelű karómászó, abroncs-ugró s kötél-tánczos társasága örvendett a legsűrűbb látogatásnak. Évek előtt valami német kókler utánozta itt a majmot: trikós «művész», aki csak nagyszuszogva bírt odavergődni, ahová a majom könnyed szökkenéssel.

Elhalt barátom, a nagy hegedűs Wieniavszky, évek előtt egy zongora-hangversenyen ült Liszt mellett Parisban.

— Nem érez olyanformát, drága Mester, hogy ez a boldogtalan virtuóz úgy erőlködik itt, mintha valami falusi-plébános az Úristen színe előtt mondana misét?

Mert rengeteg elbizakodottságról tanúskodik, midőn holmi vásári «levegő királya» a fényes majom-mutatványoktól alig háromszáz lépésnyire kelleti az ő lelkendezéssel járó, hitvány tagfintorait?

El nem tudtam telni a mulatságos ficzkók, a született akrobaták pojácza-tréfáival s csinosan és szabatosan végzett remeklő tornászataival. Furcsa istenteremtései ők. S a legfurcsább a majomban az, hogy a fióka minden tekintetben szakasztott mása az öregnek. Arcza csak oly elaggott és ránczos, mint az apjáé, s vénhedt szülője épp oly kevésbé komoly, mint a fia. Csupán a test-arányok különbsége szolgál útbaigazítással a családfő és ivadéka között.

Papagályok fődél alatt. A lakásban teleltek meg. Országgyűlést tartottak éppen. A vöröstollas szélsők rikácsoló interpellációkkal bolygatták egy fáradt darunak nyugalalmát. Közel oda egy vén tűzok emelte föl szavát Madárország védelmére, melyet az osztrák ölyü akar megkárosítani» Ekkor az elnök, hogy biztosabban álljon, felhúzta a füllábat. S jóllehet válaszában nem repült magasan — de szépen szolt, azt mondván, hogy semmitse mond. Amit az érdemes tűzok sajnálatos tudomásul vett. A pápista varjak meg erősen károgtak. A czímeres kakaduk pedig a szomszéd házból jóízűen kaczagtak át,

Pokrócz alatt, roppant paragrafusba tekergőzve, szunynyad az anakonda. Pénzes teste csillog, mint egy költségvetési előterjesztés. Mondta is egy vidéki bácsi: «Föl ne ébresszéték, mert megesz!»

Mesterséges rom. Nem az egyetlen drága hazámban. Fönn bagoly gunyaszt és vadmacska szundít. Alcsuthi termés. Nagyúri vadász ajándoka, aki vívó rostéllyal s vívó keztyűvel fölfegyverkezve, maga csípte nyakon az üveg-házban, hová egerészni járt a veszedelmes czirmos. Mért hogy ott nem volt akkor, midőn Boros-Jenőn az ő fia, a szép Laczi herczeg fiatal életével fizette meg vadászsi szenvedelmét, hogy ennek a tolvajnak atyjafiát akarta leteríteni. Egész legenda-számba megy az a békétűró kegyes-

ség, mellyel a halált vette s derült, hívó lélekkel búcsúzott el bánatos szülei és zokogó testvéreitől.

Alant a rom tövében van Ordasháza és Malepartus. A farkast fiákeren hozták ide. Nem az első ragadozó, aki hintón járt. Szűkül, vinnyog a börtönben. Bizony jobb koplalni az erdön szabadon, mint — vasrács mögött Nincs már a Petőfi kutyáinak mit irigyelni tőle.

Szomszédja róka koma. Búsan ül ott a kölykeivel, feléje sem nézve annak a kiszenvedett csirkének, melyet a tömlöcztartója lökött be hozzájuk. És hallgatnia kell szomszédjában a hápogást és szemközt vele bóbitás jávai tyúkok izgató vértfogását, hős kakasok szárnycsattogató riadóját. Köszöntöttek, aki Jókai voltál: oh fényes tollú Kakas Márton, Madárország sarkantyús vitéze! És köszöntöttem hétágú tarajodat! Korona-számba megy az.

A brabanti tyúk az ő magas frizurájával csöndesen bólíngatva viszonozza bókomat. Űlt. Ne háborgassuk ő nagyságát. Kotlik Zirzabella költ e pillanatban.

És egy ketrecczel odébb ... nini, két apró medvécske, két maczkó bocskorban. Még csak ezeknek hordták igazában a kőkorszakbeli kiflit az ujjongó gyermekek. De mikor az állatkák foga még csak tejfog. Hogy elbirkóznak vele, majszolgatnak rajta — hasztalan. Ekkor egy jó nénike elmegy a közel tej-csárdába, viszen a ketrecz elé tejjel tele ibriket, bele mártogatja a száraz, repedező, már szinte porladó kiflit míg megszívódik, s így kínálja oda a két medve-babának. No volt ott öröm intra muros et extra! Míg a bocskok boldog morgással szopogattak, a gyermekvilág összefogódzva, holmi ünneplő medvetánczot járt a ketrecz előtt.

Ali, a jó Ali elefánt, nyugodtan böngészget az ő puszta udvarában. Irhájának hatalmas waterproofjába mély barázdákat szántott a viszontagságos élet. Rizsről álmodik s szénát eszik. Szénát eszik, míg címerez állatnak pingálják ki a hirdető-oszlopokon, ajálva országnak-világnak a fiúmei rizshántoló-gyárat s a hasonlíthatatlan keményítőt. Hát igaz-

ság ez? A látogatást nyájasan fogadja, amit nem minden nagy állatról lehet elmondani. Nyájasan, sőt némi várakozással is. Nyilván az újságíró ismerte föl bennem. Szereti a reklámot az öreg.

A teve az istállóban X-be rakva száraz lábait, kérődzik. Pákh Albert egy ilyen kérődző tevétől származtatja a magyar tevékenységet.

Kiveszendő dynastiának példánya: bölény. Széles mellének kohójában a rang után való mélységes sóvárgásnak pörölye döng. Hol vagy, henczegő toreador? Hüvelyében bizony ott rekedne silány spádéd, ha megpillantanád ezt a hatalmas legényt. Hogy lódítana föl paripástul egy legyintéssel ez a tőke-nyak! Hogy repülnél Verne nyomán, s a Syriuson innen meg sem állnál. Főleg tavasszal, midőn az Ő rengeteg szívében a szerelem is pufog és nincs bölény-menyecske közel, aki az ő vágyódását megértené. Csak nem keveri össze vérét a jámbor Yak tehénnel, aki arról nevezetes, hogy a török zászlónak lófark-diszét az ő szőréből kötik. Milyen testvéri találkozás! ... mert minálunk meg fábul csinálják a vaskarikát.

Me-e-e-ellette a zsidó kecske. Kusza. Négy lábú Kóbi Mandelbogen. Szegény, még ő nincs emanczipálva. Távól a börszétől, nem látván soha korz-czetlit, mekegi el siralmát a siket távolnak s legelészi fiatal hajtásait egy babyloni szomorú-fűznek. Jó szomszédságot tart vele az egyiptomi fehér szamár. Pedig az ő derék őse volt, aki hátán hozta ki és mentette meg a szent családot, aminek átkát még ma is ríjja Izrael. Busán lógatja nagy fejét. Ősi származású szamár s mindössze egy kis állatkerti sinecura?

A strucz, a strucz! Önök persze azt várják, hogy én most a mi magyar politikánkra fogok példálózni. Nincs eszemben. Nyílt szemmel tekintünk már eléje a veszedelemnek. Ha már úgy is meg köll halni: ne Bécsbe küldjük a pompás ökörhúst, hanem magunk töltözzünk a Magyarországon hízott böftökkel, borunkat magunk igyuk meg s főkviteli cikkünket, a nemzeti bajuszpedrőt, magunk

kenjük fel, aztán jóllakva fekszünk a terebély alá, felfüstöljük a magunk dohányját s egy nagy böffenéssel kimúlunk a világból. Ez volna csak a szép halál a hazáért! Nem, nem! Nem élek vissza a struczmadárral. Sőt istenigazában segítenék rajta, mert az ő strucztollai ugyancsak tépett állapotban vannak. Nem ártana, ha ügyes fodorító kisasszony az ő finom ujjjaival felsütné. Kár, hogy megszedett farába nem lehet amolyan tollcsemetéket elültetni.

A mormotérok nem akartak mormogni. A művész mind kéreti magát. Végre, hogy a drótfal horgain át egy csipetnyi lopott lóherét hullajtottam elibéjük, hanyag markirozással adtak néhány hangot. De hát istenem! — rendes járandóságuk a saláta. Pecsénye nélkül.

Hód nincs. Elment a városba s a czéhbeli architektusok ellen félelmes versenyre kelt munkájának szoliditásával és ízlésével.

Fóka van. Kapa után ültetett bajuszának hét sörteszála borzasán mered szét. Bajuszpedrőre nem telik. Úgyis ő volt a mi zoological gardenünk legrágább állatja. Napján két kiló halat eszik meg. Tétlen hever a kőparton s esetlenül mozog. És erről a fókáról mondják, hogy a jég hátán is megél.

Nemzeti-szín kalitkában ugrál a Mátyás király címeres madara. Nincs a csőrében aranyos gyűrű (nem tellett a napi jövedelemből ilyen drága takarmányra) — s nincs abban piros pecsétés levél sem, hanem rongya a tegnapi estilapnak, melyet egy pajkos rikkancs-gyerek tartott eléje. S hogy nem talált benne semmi újat, a vályúba fojtotta. Elmondtam neki, hogy képe-mása ott ül már a Mátyás király templomán Budában, de az ő nagy gazdájának „bársonyos könyveit még ott tartogatja Isztambulban a török, Bécsben meg az osztrák császár. Hejh pedig tán idevalók volnának.

Az ikervári iker-tigrisek. Ismertem még kölyök-korukban. Pompásan megnőttek, nyújtózkodnám el a bőrükön, (mikor nincsenek benne). Finoman csíkozott bőrük, a tagok

puha, nesztelen mozdulata alatt simán siklik ide-oda a kerekre fejlett izmokon. Vacsorálnak éppen. Árkövi szent József, milyen fogak! Csak úgy roppantják a vastag ürüfemurt, mint én a zsenge csibének mellesont-porczogóját. S az a mohóság! A falatozó czicza kéjes dorombolása távol mennydörgéssé fokozva. Krakk! ... az egyiknek csont akadt a torkán. Hamar híjjátok át dr. Gólyát, hadd operálja ki belőle! Nincs rá szükség. Egy nagy köhintés, már kohantás — akkora, amilyentől felborulna egy almáriom s meglódulna a legágasabb csillár — és a kemény csutka kirepül. Néhány érzékeny szív azt kérdi panaszosan, szenvedélyeket miért nem táplálják eleven ürüvel?

Hahó! A nílusi ló! «Hogyan nyerít a nílusi ló?» kérdi az ő gondozója. Rengeteg bödület rá a válasz. «És mekkora a szája?» Erre várkapu-szájának két rengeteg szárnyát kitérít Jónás. Bizony elnyelhetné vele a czethalat.

Boldog idők! Oroszlán, elefánt, brabanti tyúk, gazella, nílusi ló, majom s fehér páva csaknem olyan vígan gyarapodott itt, mint a patkány, görény és veréb. Most ezek uralkodnak a nagybirtokon.

ZENGERÁJ, CABARET S EGYÉB.

— «Budapest chez nuit.» —

IGENIS: «Budapest chez nuit.» Szósz szerint így olvastam ezt a hirdetést. A német eredetiben, amelyből kelt, azt jelenti, hogy: «Budapest *bei* Nacht». Nyilván a művészi csarnok (harmadrendű kávéház, vagy pincze-helyiség) «igazgatójának» (a mesterségét megunt szabónak, bukott szatócsnak) a kis fia, aki tanul zseógrafit és grammairt, fordította le ilyen hűségesen.

Maguk a művészek a classicus nyelvek s leginkább a görög felé hajlanak méltó elégtételére Trefort volt közoktatásügyi ministerünknek, aki erről a példáról is rámutathatott arra a veszedelemre, hogy hová vezet a görögnyelv ismerete. Mentül inkább ficzomodik bele a placard-olvasó közönség nyelve-szeme a csodálatos szavakba: annál biztosabb a hatás. «*Kalloszpinthechromokrene.*» Mi isten csudája lehet ez a szuszfogyasztó, hosszú szó? Változó színekkel megvilágított szökőkutacska. Hát még a «*hyfiomotokylonoforidész?*» Pastor úr, egy műszerecsen, aki estére hígított korommal keveri be ábrázatát, nappal azonban szöke angol fiú: a térdei közé szorítja a vonót s hegedűjét végig riszáltatja a lószőr szálakon. S ezért nevezkedik ő hypomotokylonoforidesznek. Valami rúgott német hellenista szolgáltatja nekik ezeket a czifra jelzőket, mint ahogy immáron faluhelyt is népszerűsége segítette a *pano-*, *dio-* és *kozmo-*ramát, *panoptikumot* s *kinematographot*, melyeknek gazdáját még az én gyerek-koromban «kukucs-nímet»-nek hívták.

Míg ezekben a nyelvtudomány ragyog, a «művészeti különlegességek» elnevezéseiben valóságos tobzódásokat követ el a fantázia, nagyrészt persze szintén Homeros és Tacitus nyelvéből merítvén. Ilyen a *xylo-*, *ferro-* és *vitrophonista*, aki fa- és vasdarabokon s pohársoron czimbalmoz. Következnek a gimnasztikusok s instrumentalisták, a légiek és földszintiek, a fogművésznő, a lebegő cziterásné, a műharangozó, a seprő-hegedű Wieniawskyja, a drótkötél Sapphója, a különféle királyok, királynők és csillagok (tűzkirály, torna-király, galamb- és tudós liba-királynő, észak és dél csillagai) a *contorsionista*, *equilibrista*, *ventriloquista*, az *original-fly*, aki a *lábával* sétál a padmalyon mint a légy, a lábzongorás és kézfutó s az állatszelisták: akik kezdik az oroszlanon s mennek végig az elefánton, ökrön, disznón, farkason, macskán, egerén, le a dresszérozott bolháig. Ennek a tenger királynak és királynőnek se országa, se hazája; míg a mellükre fűzött számtalan rendjelnek nem tudná urát adni semmiféle Budapesti Közlönye a világnak. Mint az autokrata czárok, ők is önmagukat koronázzák meg.

Ezúttal inkább a szavalati s ének-művészetnek ejtem sorát, mint amely legerősebben vonja a közönséget. Mert a bámulás, az csupán hideg élvezet; de a csodálat, az meleg gyönyörűség.

Nem tudom, hány ilyen éjjeli mulató tanyával dicsekszik fővárosunk: csak azt látom, hogy, mint az antiquarius boltok, folyton szaporodnak ezek is. És mindannyiban német szó volt az uralkodó, s még ma sem szorult ki végkép; ha ugyan nyelvszámba megy az a túlzott bécsieskedés, torz zsidóskodás, a nagyvárosi zsargonauták volapükje, melyet jobbára csak az avatott ért meg, mint a tolvaj-nyelvet. Az impresa nem válogatós a csábítás eszközeiben. Legszívesebben a bitófára került gazembernek, vagy nehéz összegek öngyilkos sikkasztójának balkézről való özvegyét, vagy pedig azt a heroinát lépteti föl, aki megölte az urát, de az esküdtszék fölmentette. Zongora elé ültetik, mert hát gyerekkorában ezt is tanult. Néhány estére elszegődik a kurta

színpadra, hol «A hős emlékezete» czímen elver egy silány szerzeményt, hogy egy hét múltán, mikor a léha kíváncsiság már ellakott a gyászfátyolos zöngeménnyel, ismét visszacsülyedjen a homályba, ahonnan került. Kedvelt típus a grófnő vagy hercegnő. Midőn kilép a dobogóra, még az estélyi fehér keztyűjén is ki van hímezve a kacskaringós családi czímer, ami a misera plebsnek rettentően tetszik.

Persze, nem tizenöt esztendő s hajadonok számára tartják ez előadásokat, bár nem ritkán látni ott szülét, aki cseperedő kis lányát ide hozza magával. «Hiszen nem érti!» ezzel nyugtatja meg magát, ami igaz is; mert az alig anyányi gyermek elfogulatlan hallgatja a már-már egyértelmű elmésséget, tiszta szemét rászegezve a művészre, friss arcának egy rándulása nélkül. Tekintete csupán akkor fog tüzet, vonásai csupán akkor gyúlnak ki, midőn fejből számol a siámi császár udvari malacza; énekel Mr. Floridor, a dahomeji király valóságos belső uszkára; midőn muzsikális pofozkodást végeznek a brothers Knockabout, és Heinrich Schultze úr húsz percz alatt világra szóló minden hírességet mutat be saját magán: Garibaldit, Kossuthot, Deák Ferenczet, Vilmos császárt, Bismarckot.

Az efféle mulató helyek anya-intézete Budapesten a «Kék macska», melynek nagyobb volt a híre külföldön, mint Petőfinek, a tokaji bornak, magyar lónak, sőt még mint a tiszta-újlaki bajuszpedrőnek, pedig az utóbbival mindenütt kedveskedtek nékem, az Arany-szarvtól az északi fokig. Jártak is a csudájára e karmos állatnak. Helyébe azonban inkább oda illett volna a kék disznó. Ami e «dalcsarnok»-ban hangzott, az nem volt nyávogás, az rőfögés volt; még pedig olyan, hogy a dragonyos káplár is bele pirulhatott.

A nagy sikertől neki buzdulva, a német nyomában magyar dalcsarnok is kelt; hölgytagjai azonban oly megrogzött erénygörcsökben szenvedtek, hogy a vállalat megbukott. Mert mit ér a legbiztosabb amerikai lövő; mit, ha nejének homloka fölött pisztolyával kilikasztja az ászt?

Nem ez a «disznó» az, melyet a n. é. közönség kíván. A szemérmes magyar népdal meg úgy illett ide, mint elhízott szilvás-kofa kezébe a lilomszál.

Hanem azért a tingeltangeliumban meg van óva a magyar genius. Nincs az a zengő lebuja, melynek német programmján elsőnek — mikor senki sincs még ott, s utolsónak — mikor senki sincs már ott: valami talmi Blaháné ne folytatná csöndesen a Maros vizét, vagy a legénynek csókot ne adna egy végből akár tizenhatot is — is, is, is.

A személyzet férfi része jobbára rátermett a mesteriségére, noha benne is — mint az újságíróban — sok a tévesztett existentia. A női — oh, a női része! Olyik egészen a zongorára bízva dalát, melynek ő magyarázó mozdulatokkal csak a szövegét aprózza el, közbe nagyokat sikítva. Kévéseben van meg a rhythmikus érzés. Mint a polkázó czirkuszi ló patái alá folyton váltakozó tempóban hegedül a banda, hogy azt higgyék a Negusról: érzi s érti az ütemet — Miczibella kisasszonynak prestóit és ritartandóit is engedéssel szabályozza a kíséret. De ki is kér tőle dalt? Mimika a földolog, meg hogy takaros és víg legyen a galambom. Van, aki ifjúsága tudatlanságában lép elének. Szögletesen emelgeti karjait, fanyar hangjából valami gyermeki esdés, szorongó védtelenség sikongása szól hozzánk, ami nagyon ingerli az öreg urakat.

Honnan került e helyre a boldogtalan? Ide menekült, ide tévedt-e? Vonzották vagy taszították? Csalóka hivatásnak csonka szárnyán rebbent-e föl, vagy bukott-e alá erre a mocskos hídlásra?

Biztosan, hódító szemérmatlenségének teljes tudatában perdül a dobogóra a másik. Vastagon aláfestett szemei szerte szikráznak. Kebelén, melyet a fűzés művészete, ha sovány, a valónál kerekébbre — ha terebélyes, karcúvá szőrit: a díva keblén már igazi gyémánt csillog. Erős nyomatékkal fekszi meg a homályos példázást, hogy ne fessenek kételkedni. A forduló rím előtt szünetet enged — s a felharsanó hahota bizonyítja, hogy megértet-

ték. Röfrénjeit a habituék vele éneklik, sőt némelykor a Frl. Polderl egészen a n. é. közönségnek engedi át s most ő tapsol a hallgatóságnak. Szpecialitása az önkultusz és Bécs dicsérete. A kisasszony erős reklámot zeng önmagának s tudunkra adja, mennyire «harbe Godl» ő és — ilyenkor ököltre szorított kezét a válla magasáig kapja fel — milyen «vas gyerek», Bécsnek pedig mása nincs, hozzáfogható csak egy van: Budapest. (Ha Miskolczon dalol, Miskolcz; amit Budapesten is, Miskolczon is lelkesedéssel fogadnak.) Csak a bécsi «sán» (genre) — ezt fölibe teszi mindennek, amit báj a szellemmel valaha világgá röpített. Ilyenkor a Polderl k. a. ugyancsak lebegteti a szoknyácskát és «magas felfogással» játszik — ami meg ingerli az ifiúrakat.

Nem hagyhatom említettlen azt az írlandi leányt, aki édes arczával, madonnái tekintetével öreget, ifjat egyaránt magába veszejtett. Nem tanult szenteség volt az, mellyel szétnézett abban a tágas teremben. Ami zsongás volt benne, mintha ájtattá szűrődött — a sűrű dohányfüst, mintha bárányfelhökké tisztult volna, hogy magasbra emeljék ezt a szép teremtést, ki nem kacsingatott, csak nézett; nem biztatott, bár mosolygott. Ahol megfordultam e világ-rész nagyobb városaiban, boltok ablakai mind az ő képével díszeskedtek. Neve: miss Martens. Szegény leánynak a szépség átok. Hogy meg ne fogja a legtündöklőbb isten-asszony irigy haragja: inkább a szolgálatába szegődik. Egy férfi úgy is leroskadna bírásának boldogsága alatt. Elpusztulása azonban régi keletű mese. Eszén jár, pénzt gyűjt, hamar emeletes házat szerez vagy földet, múltjára menyasszonyi fátyolt borít (mindig akad független gondolkozású lovag, aki megszövi neki), falujának jóltevője lesz s meghízik.

Fokról-fokra sülyed a zengeráj színvonala, mentől' mélyebbre szállunk, hogy fölkeressük. A pinczékben már ingyenes a mulatság. Egy-egy művésznő azonban tányért ereszt, vagy holnap jutulomjátékának igyekszik megnyerni pártolásunkat. Itt már csak a vastag ingereket keresik. A

concert-áriákat elfojtja a fölhevült közönség recsegő kaczaja, jóllehet az előadó merész pisszegéssel követeli a hallgatást. Kevés a foganatja, mikor még a hatáság intése is hasztalan. Pedig: «A t. cz. közönség kéretik az előadás alatt rendőri meghatalmazás folytán magát rendesen viselni». (A hivatalos okiratot szóserint idéztem.)

Hagyján a zaj és kaczagás. De szinte bele nyilai a részvevő szívbe, ha egyik-másik asztal felől gúnyos beszéd süvít az állvány felé. Alig gyújt rá Tüskevály Zsuzsika k. a. az ő bús dalára, már harsog a «Hogy volt, hogy?» Ha néma képletben görnyed a fájdalmas Niobe (plasztikai mutatvány), oda dörgi egy hang, hogy: «Magyarul!» Vagy pedig az, hogy: «Hun lakik maga, galambom?» A Zsuzsikát megríkatta a kegyetlen játék, Niobét pedig nevetésre fakasztotta. Amit a tetszés-nyilatkozatokban elmulasztott a közönség, azt gazdagon pótolják maguk a művészek, akik darab végeztén, csomóba verődve, vagy maecenások vacsoráján lakozva, buzgó elkeseredéssel tapsolják a soros kollegát.

Pazarul kendőzött pinczérányok hordják az italt, s hogy a vendégnek jobban essék, ráköszöntik az első kortyot. Közben egy gömbölyded öreg úr, fejében aranybojtos bársony sipka, hátra lógatott kézzel s többnyire aggódó arccal jár föl-alá. Nyájasan csak a kiküldött rendőr-tisztre tekint. Ez a gazda, vagyis az igazgató. A kármentőben (az úgynevezett «kasszában») gyanús palaczkok oszlopai közt ül az asszony, az igazgatóné, jegyezve és figyelve. Ha elgondolom, hogy a mai előadást ötvenhatodszor hallgatja, megkívánom idegeinek szívósságát. Bizalmasai előtt el is dicsekszik a férj, hogy az ő felesége «ért s már sokat látott maga előtt» A szünetek alatt jár körül a virágos lány is, bokkrétáit felszólítás nélkül tűzdelve a gavallérok gomblikába. Ezek mindegyike természetesen valami elmésséget sug, amire rendesen «ugyan már no!» a kihívóan tiltakozó válasz. Aztán ő hajlik oda az úr füléhez és sug neki valamit. Nem tudom Kató-e a kisasszony; de annyi bizonyos, hogy könnyű őt tánczba vinni.

Kapós száma a műsornak a zsidó tréfa. Különös! Amíg magyar nyelven figurázzák ki izraelita honfitársunkat színen, írásban vagy rajzban: nagy az ő panasza. De mikor abban a bizonyos szerencsen-utczai, vagy «ingvári» (olv. ungvári) lengyelzsidós beszédben, tánczban s tagfintorokban kerül elibéje: nagyokat tud mulatni rajta. A nagyvárosi zsidó a börziáner- és bankár-typusokban ki van merítve. Annál nagyobb hatással jár, amit a gácsországi klezmerek és truffatorék hoztak át a határon. Tartalomra, formára némelyike művészet számba megy.

*

De hát a többi? — ah, a többi! Azt beszélnek nekem, hogy a kisebb zengerájok női tagjai fizetést sem kapnak, sőt egyes igazgatóktól még meg is váltják szerződésüket, csakhogy fölkiáltás nélkül bájaik szabadabb kifejtésére. Az istenadták! Előadás után, hogy elmordult a befejező Rákóczi-induló végső hangja, kezdődik igazában az ő szereplésök: vacsorára lelkesíteni a kopasz bácsikat, pezsgőzésre a fűrtös ifjakat. Ott ülnek a kijáratnál s várják a jó szerencsét. A szegényebbje tarka pillangóból szürke hernyóra vált. Csak arczának festékje beszél az est ragyogásáról. Az élemedett Bibiana, ki az imént kurta rokolyában dévajkodott, a sötétülő terem egyik szögletében szoptatja meg gyermekét, míg maga mohón falja a melegített gulyásost s három porontya majszolja a vajjas kenyeret — a jószívű igazgatóné asszony alamizsnáját. Öreg férje, az aktualitások dalnoka, a társaság couplet-szerzője, le-lehajlik az asztalok alá s szedegeti föl az elhányt szivarvégeket s fogatlan szájában csakhamar ki-beszalad az égő csutka, s föl-alá szökken nyakravalójából az a másik — az Ádámé.

A szerencsésebb hölgyecskék, akik meghódítottak egy férfi-kart: az örökké világitó kávéházban (melynek hivatalos neve «az elegáns világ találkája») vagy abban a virradásos korcsmában dőzsölnek, mely — mint az esti lapokban olvasom — csupán lebemännerek számára való.

*

Színpad és zengeráj közé szökkent oda a *Cabaret*, a os párizsi fruska, aki bokán fölül a kurta jupont csak azért emeli, mert térdig ér.

Amit a francia nagy és apró színpad a szemérem elfojtásában művel, már sok — de, úgy látszik, még nem elég. Az ágybontás és ágy vetés romantikáját, a *grivoiserie* néven ismert pajkosságot, a *scabreux* s egyéb szeretetreméltó pajzanságot a francia közönség elbírná, tán meg is követeli, mert temperamentumából folyik. Könnyűvérűségét misem bizonyítja meggyőzőbben, mint az, hogy a rettenetes ostrom alatt, midőn a szakácsok már a patkányon próbálták ki művészetüket, egy estén sem szünetelt a színházi előadás. De egy részt a tartozó tisztesség ellen elkövetett ezen súlyos rohamokat kibírja a nagy és hatalmas francia nemzet-test, és elbírná — a könnyed francia nyelv, mely nem tehenkedik rá a szóra, hanem gráciával siklik el fölötte.

Ezektől a scurrilitásoktól azonban féltem az én magyaramat. «Pfüj, wie reizend!» kiáltá egy német úr, midőn felháborodva kaczagott egy *efféle* jeleneten. De az *efféléket*, a vén ifjak s fiatal aggok kivételével, a magyar nemzettest még nem bírja meg. Nincs akkora tőkéje tudásban, erőben, pénzben, hogy az *effélék* okozta károkat meg ne sínlené. Növeli a bajt a mi nyelvünk, mely alkalmas az imádságra, a legfönségesebb gondolatok s érzelmek kifejezésére, de esetlen s nehézkes a röpké hunczutságok tolmácsolására.

Nagy, de nem mondhatom: örvendetes meglepetésemre, azt tapasztalom, hogy a magyar nyelv pompás törzse legújabb hajtásain fűrtösével himbálóznak már a — bonbonok s azok a croque-en-bouche fajta csípős édességek, melyeket estéről-estére szopogat és ropogtat most a fővárosi és a vidéki közönség.

Ha kibírjuk, csak az egészségünket fogjuk vele tanúsítani.

ÉPÜLŐ utcának nemcsak arculata változik, de a neve is. Állványok és torlaszok szürke gubójából, mint a bimbóbul kipattanó virág, kihámlottak színes szárnyai a pillangónak. Itt-ott egy fákó foltocska mutatta még az elváltozás nyomait.

A szürke burokkal levált róla eddigi elnevezése is. A «Sugár» csak mértani megjelölés volt s nem példázta

a fényt. *Igazában* csak a májusi bérmálások ünnepén ragyogott fel, midőn hálával és büszkeséggel tűzte föl sarkaira az «Andrássy» nevet.

Ez a metamorfózis nem okozott akkora hatást, amekkorát vártam tőle. Természetes. Nincs ország a világon, melynek polgárai rövid időn oly tömegesen váltak volna meg régi neveiktől, mint a magyarhoniak. Alig van nap, melyen a hivatalos, lap ne hirdetné, hogy a belügyminister engedélyével s a törvényes díj lefizetése mellett, Holubek Mátyás Hollós Mátyásra, Rakovecz Rákóczira, Breselmayer Bercsényire, Theuermann Drágffyra és — akit legelől kellett vala említenem — Kohn Kondorossyra ne magyarosította volna a nevét. (A névvel remélhetőleg magát is.) Az emberi névhagyáshoz tehát hozzá lévén szokva, a régi utcának új neve sem zavarta a lelkeket.

Külföldön, kivált az örökké forrongó Franciaország fővárosában, a váltakozó kormányformákkal vele jár az utcák és terek névcsereje, s nincsen is szükség az ismeretes legöregebb emberekre, hogy pl. a Rue du quatre Septembre előző neveire visszaemlékezék. Pesten csak a Szabadságtér, a Szabadsajtó-utcza s a Márczius 15-kének tere — utóbbi meglehetősen nehézkes hangzású — vette föl ismét a régi jó Városház-tér, Hatvani-utcza és Rózsa-tér neveket, mint a kijárt, kényelmes cipőt, hogy ne sokára végkép letűnjenek a főváros mappájáról.

Engem kellemesen érintett ez a változás. Egy érdemes férfiú kitüntetését jelenti az, akinek bodor haja alatt fogamzott meg a Sugár-útnak, a mi viszonyainkhoz képest, merész gondolata. Hogyan! Keresztültörni a békés Terézváros egy részén, mint az ellenség! A meglevőt lebontani, utcák rendjét megzavarni, embereket az ő négy falaikból kiűzni! Tatar, török tett ilyet, de legalább a romok helyébe nem épített újat. A Terézvárosban palotasort akarnak emelni! Ezen a bolond gondolon rettentő nagyokat nevettek a «Ligetbeni szarvas» és a «Zöld vadász» árnyas udvarán a sör mellett, ahol az ilyen dolgokat jobban értik, mint az építészeti

bureaukban vagy a ministeri hotelben. Most, hogy meglett, azok döngetik legerősebben a mellöket, akik nem csak hogy nem tehetnek róla, de még fűttak is ellene, tehát kevesebbek még annál az orgona-taposónál is, aki az orgona-hangverseny után a közönség előtt a művész oldala mellett jelent meg s erősen hajtogatta a derekát. Valamint hogy joga is volt hozzá: mert ha ő nem szolgáltatja a sípokba a szuszt, az orgonista hasztalan döfködi kézzel-lábbal a bilentyüket. Mert az emberséges taposó *belé* fűtt és nem ellene.

Ne rontsam meg az örömet. Őszinte az ő lelkese-désük most a siker fölött; különösen volt akkor, hogy ország-világ e széles palotasoron hajtatatott át szívünk másik büszkeségéhez: a kiállításához. S legnagyobb elégtételük, hogy Bécsnek mutathaták be; annak a Bécsnek, melynek régentén bámuló irigyei voltak, ez idő szerint pedig önérzetes versengő társai.

Eddig is már pezsgő volt ez az út, bátor azokat, akik a vajúdas korában költözökdetek ide, különös embereknek nézték. Persze, persze — az olcsó lakás végett hurczolkodtak arra a folytonos porfelhőkbe burkolt messze vidékre, ahol még csak egy kávé sem mert megtelepedni. Mert minálunk a polgárosodás első étappeja a kávéház. A német gyarmat — írja egy utazó — ha Amerika valamely vadonjában megvetette a lábát, első sorban iskolát épít; az angol: templomot; a francia meg színházat. Ha volna valahol a világon magyar gyarmat, ezt arról ismernék meg, hogy mindenek előtt kávéházat csinálna magának. Elképzelheti tehát a magyar olvasó, milyen isten háta mögött való ország lehetett ezelőtt a Sugár-út, ahol nem volt se hírlap, se billárd, se kártya, se kapucziner. S most, én szerelmes jó istenem! ... bátran ráolvashatjuk a régi adomát: «Hol lakik erre a bábaasszony?» kérdi a szorongó férj. S nyeri ezt a választ: «Szaladjon le a hosszú soron. Ott lakik abban az épületben, amelyben nincs kávéház».

Még torlaszok állták az útját s nagy ívben koppant a tót kezében a csákány: a fővárosiak már erre tolongtak

kifelé a ligetbe. Az a bizonyos olcsó lakás is mihamar legendává lett. A házaknál gyorsabban emelkedett a lakbér. Az akkori sugár-úti részvénytársaság ocsmány kaszárnyákkal igyekezett «lendíteni az építkezési kedven s jó ízlésével irányt adni». Mert ilyesmit olvastam akkor az újságokban. Ez a rút hazugság meg is teremte a maga férges gyümölcseit. Nem vagyok barátja a dynamitnak, de áldanám robbanó erejét, ha ez útnak néhány épületét a levegőbe röpíthetném vele.

A menazseriák, panorámák, háromlábú kisasszonyok, bábuszínházak s szerencsen-bódék czölöp-korából gyorsan lépett a kő-korszakba, melyet egyes pontokon máris követ a bronz-korszak. Az új lóversenypálya erre terelte a kocsiban, nyeregben s gyalog járó népvándorlást, melyhez újabban az önlovagló vasparipások is csatlakoztak. Szép időben régóta özönlik rajta a közönség a ligetbe ki s onnan be. De az új keresztséggel igazi fölvatását akkor nyerte, midőn a király vonult ki rajta, fölszentelni a nemzet erejének, szorgalmának és tudásának messze ragyogó csarnokát: az ország kiállítását.

Rég lezajlott ez a tündöklő ünnep, de én még e pillanatban is bűvölete alatt állok s nem fogom elfelejteni soha. Voltam jelen a koronázáson is. De ott a staffage fénye csak annál szegényebbnek tüntette föl a mesés jelenetek föliáját: magát a várost. Mivé lett azóta! Félénk remények boldog teljesedése: nagy város, magyar nagyváros, a magyar király székes-fővárosa.

Harmademeleti szobám ablakaiból, tehát magas szempontból néztem a lobogók díszében, selyem szőnyegek virágában, füzérek tavaszában, embertömegek sugárzó örömeiben pompázó utat. Egy-egy fehér kőház az oszlopai körül fonódó virágfüzérékkel s lengő kelme ékességével olyan volt, mint egy menyasszony. Az új nevelés alatt nem csak több emberségre, de jobb tapintatra is vergődött rendőrségünk enyhe kézzel is meg bírta zabolázni a hullámozó sokaságot. Kevésbé a lovait, melyeket, azt hiszem, tűzzel abrakolt

s lelkesedéssel itatott meg reggel az András bácsi hű kome-rádja, Málé Mátyás, a lovas rőndér. Farkukat zászló gya-nánt lobogtatták a paripák s a felzúgó riadalra éljent nyeri-tettek.

Kegyetlen május erre az alkalomra lehányta magáról a déczbundát s aranyos palástot akasztott a vállaira. A három fagyos szent egyetértőleg összenézett; csapos szakállu-kat puhára egyengetve, oda engedték játékszerűl a vidám tavaszi szellőnek s morgadalmas hangjukon lágy zsolozs-mákat zengedeztek. A hullámzó néptenger fürdött a verő-fényben s az örvendező szívekből felharsogott az éljen mind-annyszor, ha az elrobogó hintóban az ült, akit szeret. A fogatok végeláthatatlan sora meg-megakadt. Föl-alá vágta-tott a rendezkedő huszárság s midőn hármásával rontott előre, dactylikus ütemben dobolva a faburkolaton: a sűrű emberfalakon mintha villamos ütés nyilait volna át. «Jön a király!» Éljenek érczes dörgése. Hm! Hát csak egy udvari tiszt ült a zöld kocsi-ban. A mi rendőrségünk t. i. még nincs beletanulva azokba a jelekbe, melyekkel az uralkodó vagy a hercegek hintaja különbözik a többi udvari fogattól. De a közönség lelkesedési készletét ez nem fogyasztotta, mert mind bővebben, mind melegebben buzgott. S mekkora ria-dallal üdvözölte a Habsburgok nestorát, Albrechtet! Ugyan-azt, kit a nemzet legmakacsabb ellenségének vallott minden magyar. Kinek messzenyúló, hatalmas kezét benne látta az ország ellen szőtt minden fondorlatban. S most ugyanez a férfiú honvédek diszörségének védelme alatt hajtja ősz fejét a nyugalomra s békésen alszik nemzeti lobogónk árnyá-ban, s virágzó magyar gazdaságának ékességeit elhossa a magyar országos kiállításba, hogy szerény polgárokkal együtt versenyezzen a polgároktól nyújtott elismerésért. Csak igazán «tüneményes idők járnak».

Aztán jött Rudolf az ő aranyszőke, szép feleségével, aki gyenge-pirosra gyúlt gyermeteg orczáival hihajolva a hintó zöld alapjából, szakasztott olyan volt, mint lombján a rózsa. Ez kellett még csak a magyarnak! Ahány kar utczán,

ablakon, erkélyen és háztetőn, az mind magasra rándult, éppen csak a kard hiányzott onnan. Ahány torok, az mind harsogott; ahány szem, az mind hányt a szikrát. «Jaj, eszem a szentjét!» «Oh, az aranyos!»

Végre jött a király. Még a lovait is ölelgették. Mert akit mink szeretünk, meg van az szeretve.

*

S hogy meg-megszakadt a díszes kocsisor: a résen nagynógatva vontatta át csúcsosra megrakodott szekerét a furmányos, lévén ugyanakkor hurezolkodás ideje. Máskülönb se bájos látvány, de ilyen sátoros-ünnepen szinte szégyenletes. A háztartás rejtelmei, féltett intimitásai a lakásnak éles világításban, melyet meg nem enyhít se rend, se tisztaság; amidőn még az új selyem függöny is hervatag ócskaságul lógatja drága rojtjait egy dézsa s egy kosár közt. Csak egy dolgot képzelek, ami még inkább kijózanítja a kikelet édes áramaitól ittas, vagy az ünneptől magasabbra lendült lelket: egy váltó, mely május elsején jár le.

A kiállítás még az előző napok durva időjárásában is forrásban tartotta az Andrassy-utat. S most éreztük igazán, mennyire kár, hogy vagy egy öllel nem szélesebb; s mennyire sajnálatos, hogy nem a«Marokkói-utczának tengelyében hasították. Különb kiváló gondozásban részesül, szinte kényeztetik. Alig röppen föl egy kis porfelleg: sziporkázó fehér víz-sugár csapja le; s alig gyűl meg egy kevéske -sara: már lapátolják össze és — oh csodák csodája! — még száríttatlan állapotban kerül bele a födeles szekérbe. Az utca-tisztítók levetették a rongyos gúnyát, egyenruhát váltottak s öröm nézni, ez a veterán-egylet magasra emelt söprőivel éjnek idején mily katonásan sorakozik az ő szernagya előtt. Mert éjjel esik meg a nagy háború. Hajnalra apró dombok mutatják a megnyert csatát — «diadalmak halmai». Seprő-gépeket is láttam titkos éjfélen végig vonulni a fakoczkákon, mint parádén az ágyú-ütegeket.

Fogatok dolgában végletek játéka. Sallangos négyesek s igazándi magyar ötösök váltakoznak az egyfogatúval. Amazt a fiatal földesúr hajtja, emebben az új földesúr gunyaszt. Parádés hintós kocsis vág eléje a merev angol *coachmannek*. Amaz lobogtatja borjúszájú ingujját s szinte concertando csördít messzire kieresztett suhogójával. Mellette a zsinóros Jancsi legény kényeskedik a bakon. Emez — a coachman — az ő délczegen ügető muszkáját szigorú kézzel szorítja mérsékletre. A következő hintó kocsisa mellett aszketikus, csupasz arcú inas — benn a párnákon kövér huszár generális. Mögötte jön egy másik: a kocsis mellett nyalka huszár ül — benn a párnákon sovány püspök. «Magyar különlegesség». Az omnibusznak is került inasa: a kalauz, aki hátul egy kis padkára kapaszkodva ül. Kormányos a vendég-ülésen. De vendég-üléssé is lesz, amennyiben egy piczuláért kiadja a tizenegyediknek. Uniformisba bujtatták a kocsisát is, a lovakat meg új bőrbe. Rá se ismertek bennük a két kapitulációs régi táltosokra. A fiákeresek pedig fényes köcsöglappal koronázták meg ragyogóra fésült fejüket. Bécsi típus a Grabenről, akihez mindig húzott a pesti bérkocsis.

Csak a lovagló úton nem látok lovast. Gyalog népek lába tapossa simára, ahelyett, hogy paripák patái kapálnák porhanyóra. A fiatal urak kényelmesebbnek tartják kocsiban hajszolni döggé a nemes állatot, mint kecses attitűdben tánczoltatni meg maguk alatt. A gyors hajtás keleti sportjáról nehezen bír leszokni a mi jukker gentrynk. Parisban, Londonban, Berlinben ez a tempo furioso képzelhetetlen. De már ellenzi nálunk is a rendőrség s az udvarias intésre hogy aszongya «a közlekedés mián ne tesszen erőssen hajtanyi!» — nem felel már grófi orstorcsapás András bácsi nyaka közé, hanem engedelmes gyepölözés.

Hova följebb száll a nap, annál sűrűbb a nép s annál mozgalmasabb az út. Az avatottabb már a hajtóka színéről, a lovak szabásáról s a szerszámról ismeri fel a gazdát. Kürtölve közeledik az emeletes *mailcoach*, melynek belseje-

ben ül a cselédség, impérialeján röpke úri asszonyok, a bakon pedig a bársonykabátos urak. Majd meg, ringatózva a nyeregben, a négyes Deaumont lovászai felvirágozott gomblyukkal. Benne elömlik a vörösvári erénydíjak bőkezű alapítója. Egy handsome is gurul el mellettük. A kocsis a coupé mögött a tető magasáról hajt, hogy a bentülő szeme elől ne fogja el a kilátást. Családi omnibusz libériás szolgálattal, napernyős tilbury, négyes char-á-banc, melyen lovagolvást kocsiznak a rajta levők — enyhébb formája a veloczipédnek — a kényelmes Brougham (magyarul: brummer), meg ami járművet alkotott a fantázia, a szükség s a fényűzés, az mind görög, zörög, robog, dobog el egymás mellett, előtt és mögött.

Az egyikben elragadó tavaszi toilettben egy kinézett szép hölgy a férje mellett. Hintaja kerekéről rászáll a sár az ő régi osztályosaira, az új atyafiság pedig a megvetés lapos pillantásával méregeti. Nézik, de nem látják. A dúsgazdag grófi örökös fogata előtt sokadmagával kuczorog a kitagadott testvér az omnibuszon. Lord Wornil-Maggot másodszülött fia, a Krözus szegény öcsse, azzal boszantotta jóljárt bátyját, hogy télen, az ősi palota kivilágított ablakai alatt az estélyről hazatérő uraknak gyújtószálat adott el, hogy a több órai dohány-bőjt után végre szivarozhassanak. «Matches, matches, mylords!» És tüntetés ez az omnibuszon való kocsizás is; de nyáron és nálunk, nem is olyan kellemetlen. A magyar nábob egyik fia ül benne, persze demonstráció kedvéért, mert hogy az apja legkisebbik ispánja is különb fogaton jár, bizonyos; valamint az is, hogy nagyon szeretnék én is olyan kitagadott fiú lenni, mint ez a magyar Wornil-Maggot.

*

Az Andrásy-úton még néhány üres telek. Az egyiknek vasrácsa mögött egy tehénke települt meg, táplálkozva és táplálva. Legelője a házhely dús füve, tejét pedig víg gyermekcsoportnak adja. Boldog szürcsölése kihallszik egész a «Bellevue»-ig, hol idősebb csecsemők az árpa levének

híg kenyerét szopogatják. Egy híres művésznő nyaralója újul sorakozott a régiek mellé. Fiatalos koncepczió: kis kabáton nagy gomb. Vagy hiszen most ez a divat járja. Északkeleti sarkán, Donáthnak egy kedves női szobra. Nyilván a művésznő alakja ezelőtt ... De mit bizonyítanak az évek?

A képfaragó, kinek nevét említem, egy legújabb nagy palotát is ékesített fel allegorikus csoportokkal, melyek megérdemelték volna, hogy közelebről láthassuk s hogy finomabb anyagot szánt volna rajok a megrendelő. A kapu fölött s a második emelet magasan még faragatlan állapotban dől ki az útra két erős koczka. Az egyik, úgy látszik, a nemesi címér számára van föntartva. A másikban nőmet örökítettém meg, ha nekem is olyan szép feleségem volna. Ez a magyar születésű görög istenasszony, mint benn a házban, úgy a házon kívül is, legbájosabb díszé volna a palotának.

Nem csak a gyújtó Spiritus, de a lohasztó keserűvíz is ad födelet. Hunyadi János vértés szellemét példázva, a nevéen szerzett palotának ablakai fölött érczalakok hirdetik az «eau János» hódító voltát. A liget felé távolabb eső lisztpalota oszlopai azonban üresen meredeznek föl. Abból a harminczezer híres emberből pedig, akiket de Gubematis ur számára fedeztek föl Magyarországon, csak telnék vagy hat szál amaz oszlopok tetejébe? Vagy ha ezekből nem, hát néhányat szabad Svájcz kártyahőseiből — már hogy azokból a vitéz férfiakból, akiknek arczait oly szívesen vizsgáljuk, hogy azt ne mondjam; gusztáljuk a honi cartographia remekein.

S hogy végignézek e büszke soron: vérmes vágyaim emlékszobrokkal is népesítik az Andrassy-utat. Az Octogontér s a Rond-point nem soká fognak üresen állani. Kit tegyünk oda? Harminczezer jeles magyar...

De háládatlan vagyok. Mennyivel szebbek lesznek a tervezendő új szökőkút körül a városatyák, mint vízbugyantó tritonok, hegyettük Neptun Károly a kétágú vasbajúszszal a

a háromágú vasvillával, öntvén szájából ékesszólásának zöldelő vizeit.

Azóta a legelésző tehénkét rég kitérta onnan egy palotányi nyaraló, elomlott a maradi stylben épült «Bellevue» s kezd vasbácsikkal megnépesedni a nagy utczaszer, és Neptun Károly is átlépte már az emberi kor végső határát.

Pusztulunk és épülünk.

— A Sugárút ősszel. —

Elköltöztek a madarak. Hol vannak az én szeretett fecskéim? Messze innen rakták meg a fészkeket valami emberséges emberevőnek a sátrán, aki mártás nélkül eszi a foglyot, mármint hadi foglyot, s főkép a püspök-steaket Ami nem azt jelenti, hogy püspökfalat, hanem jelenti azt a buzgó térítőt, akit a szent atya felruházott a főpásztori tiszttel az antropofágok közt, a sakálok közé juhászt küldve, kinek civilizált fehér húsa a benszülőtt vad uraságok előtt kedvesebb. Mert ott még a legszelídebb polgár is emberhússal él Istenem, milyen lehet arrafelé az adószedő!

Elköltöztek a madarak arisztokratái, a folyómenti és nádasdi uraságok, a Ludasi és Ruczai nemzetségek, téli nyaralásra s velök ment az új nemes is, a herr von Pelikán (ezelőtt Pelikohn) – s mentek önvonta külön magas körökben a hosszú lábon élő békássi Czakók, halassi Darvak; s elutaztak az eösi Kócsagok is. Elszállt a művészi bohémé, az éneklő madárság, s itthon csupán a verebek szürke népe maradt, mely vígan szökdécsel a széles útnak citromsárga foltjai körül irigységgel nézi őket a tudós atyafiság, a lutris pintyőke, a jövőmondó csíz, akik a kalitkájok mellett fiúsan gubbasztanak, álmosan pislogatva a járókelők felé, akad-é köztük, aki a sorsát meg akarja tudni tőlük.

Hú madárkák! Elrepülhetnének, mert szegetlen a szárnyuk. De a háta, vagy a biztos köles, vagy a kényelemnek megszokott édes rabsága nem kedvez a szárny kibontásának.

Hát ott maradnak az öreg anyóka mellett, aki megtanította őket boldogságot jósolni ifjúnak és leányzónak ... Hogy felfújja magát a tarka legényke, az a vén kendericze! Nyilván nem fér meg benne a sok tudomány. Majd fölveti. Azért csinál neki helyet. Vagy fázik? Ha ismerném a nyelvét, megkérdeném. De nem tudok madáruul, mint boldog Salamon király, aki véghez vitte, hogy a sok millió zsidó fölött uralkodott s ennél még nagyobb cselekedett: ezer asszonyt bírt kormányozni ... A talián néni, a pythiai sarok-jósa impresariája néz maga elé, néz jobbra, néz balra, meg is fordul. Hanem az idő már csípősre vált, s a siető emberek nem érnek rá törődni a jövővel. Elég bajt okoz nekik a jelen.

*

Ezt a pompás utcaszert nem csupán az évszakok változása, de a maga rohamos fejlődése is újabb-újabb színben tünteti fel. Még tegnap a liget magasabb sudarai intettek felém a borongásból; ma az élő fát holt fenyűszálak fogják el szemem előtt s közeiket szorgalmatos emberek vörös koczkák rendszerével töltik be; holnap már, apró deszka-sátrakba bújva, fiatal képfaragók népesítik meg az ablak tympanonját s a fülkéket vigyorgó faunok s mosolygó angyalok arczával. Így szereti kibékíteni a pogányságot a keresztényiséggel az izraelita háziúr.

Leomlott az utolsó bazárboltocska is. Az emberséges Ali Juszuf Pinkász ben Flekelesz árulta benne a datolyát, az igazi sivatagbeli datolyát, melynek fővenye csak úgy csikorgott az iskolás gyerekek apró fogai között; s mérte a kókuszdió havas bélét, czikkenkint két uzsonna-krajczárért. Ám azért van ott kárpótlás: a Rézi néni garabójából hivatatólag int ki a koczkás málé, a háromszögű tökszelet s van is keleti, bár nem éneкли hozzája mint a debreczeni kofa hogy:

Sárga, ides,
Lapos, sziles,
Kaustója kend, be jó ides!

S hogy a mértani szögletes alakokban kísértő kedves kommedenciák mellől ne hiányozzon az ovális és kerek forma: melegen párolog szét a kosár eltakart öbléből a kemény tojás és a parázsra sült burgonya. Némelyik kis diák tudós geometrává lakik belőle.

Merész ívben szökken föl a vezeték vízi sugara. Meglehet, az utolsó ebben az évben. A fukar napfény egy eltévedt csilláma szivárványos permetegre váltja aláhulló gyöngyeit, amit nézni bánatos öröm. A víz alig párologott el a kátrányos faburkolaton, alig emelkedik egy kis őszi fuvallat s alig repül fel ismét a por: már megjelen nyírág-seprűjével egy szál takarító, egy beteg öreg, aki a szekér-útról a gyalogúira lódítja a szemetet s közzel-közzel «csi-békbe» gyűjti. Szembe közeledve, egy másik aggastyán az aszfaltról söpörgeti le a hulladékot a kociút közepére. Egymásnak a legloyalisabb úton így szereznek folytonos munkát. Mikor aztán hat órával később megjelen a nagy szekér, hogy fuvarozná el a dombocskákat ki a határba, valahová a szorgalmas répa- és hagymatermelő bolgárok földjeire: már előtte járt a szárnyas legény, a szél, aki viszi az illatot épp úgy, mint a szemetet. Öregek ne búsuljatok, hogy elhordta magával a ti sanyarú söprés-teket! Holnap megfordul s hűségesen visszahozza megint a port és hulladékot. Felső rendeletből naponkint kavarják föl ezek a törődött öregek, s a lakosság tüszkölve emlegeti azt a fővárosi bizottságot, mely közegészséginek nevezkedik — «az isten tudja mért!» Akárhányszor láttam, hogy az öntözők, noha megeredt az eső, locsolgatnak; s hogy a takarítók, jóllehet tisztogatva járt előttük a szél, hűségesen söprögetnek. Egy idegen előtt szégyenkezve oda magyaráztam ezt a különös szokást, hogy az egy vallási szertartás, mely még a pogányságból maradt ránk s az időjárás szellemeinek bemutatott áldozat, illetve szigorú vezeklés.

A hajdan érzelmeit kelti bennem az a nagy görög templom is, melynek oszlopos csarnokai előtt Siemenes, a

görög jós és tudós systemája szerint, nappal is világolnak az öblös áldozati lámpásokban összehajló gáz-csutorák. Persze nem a szigorú Veszták, hanem a vidám istenasszonykák s a Chryseisek tiszteletére. Amin kávéház terraszát tessék érteni.

Nagy élénkségre derült a városnak ez a tája a dél-előtti órákban. Egy mellékoltárhoz törekedtek ott a hívek, hogy magukhoz váltanak azokat az apró papyrus-lapokat, melyek előmutatásával szabad csak a templom belsejébe lépni, hogy buzgólkodva vehessék ki részüket az Olympusnak ajánlott istenasszonyi (díva)-szolgálatból. Ezek azok, akik a turollismus* szent őrzületében leledzének. Hanem a vörös, kék és zöld sipkás Merkuriusoktól közel sem lehetett jutni ahhoz a mellék-oltárhoz, hacsak az örök istenek aczél könyökkel nem ajándékozták meg a halandót, s vassal nem vértették az oldalbordáit. A könnyebb átcsúszásra néha szokott használni a szentelt olaj, ha a boldog hívő nem fukarkodik vele. S akkor, ha ismét kilépett a fórumra, nagyot lélezkzik s megkönnyebbedve így sóhajt fel: *oleum perdidit — sed non operam!*

Lisztet és Erkelt porhanyó homokkőből faragták ki. Bizonyára semmivel jobban nem példázhatták volna e mesterek halhatatlanságát mint azzal, hogy ilyen anyagban tüntetik fel őket. Régen föl lesz sikálva e kőporrá válандott két szobor s a nagy zenészek még élni fognak. Hosszabb maradásra van hivatva a két sphynx; nem értéke, de anyaga miatt. Hogy Szilágyi Dezsőhöz hasonlítaniának, nem bírtam rajtok fölfedezni. Nem is ellenzéki viszketegből történik tehát, hogy iskolás diákok nyargalásznak rajta s nevük szennyét ott hagyják a bordáin s pingálnak és firkálnak e hatalmas karmokra mindenféle együgyűségeket.

A két sarki kávéház erősen kicsipte magát s főleg este messze ragyognak ki a térre a széles-magas tükörtáblák s egyéb díszek; ezek közt első helyen a trónuson ülő

* Turolláról van szó, a kitűnő primadonnáról.

kaszéros kisasszonyok, akik csábítóan hintik szét mosolygásuk biztató bonbonjait

S a két kávéház ablakában ott ülnek naphosszat s széltiben az éjszakának az ifjak, és ülnek az öregek is; és félszemükkel ki az utcára, a másik szemükkel meg a bóbítás galamb felé kacsintanak, aki azon a hódító széken ül. A keskeny utcára eső ablakok alatt t. i. az Operaház «patkányai» szökdécselnek el, mely patkányok tudvalevőkép szemem szedett, karcsú, takaros madárkák, akik énekelnek és lebegnek s különös vonzó erővel vannak a férfi urakra, korkülönbség nélkül. Már hogy a férfivilág korának különbsége nélkül: mert ők, a bájos patkányok, mind fiatalok s nem is a hamelni ágból valók, akiket megfogtak, hanem a párisi családhoz tartoznak, akik maguk ejtenek rabságba.

De ez a les, ez a szökdécselés, ez mind csak próba. Ott szemben, abban a tornyos palotában folytak csak a teljes előadások, teremben s külön kabinétben, jelmezben és jelmeztelenül, kigyúlása mellett az arcoknak s elhomályosodása mellett a tükröknek, melyeket pajzán hölgyek gyémánt gyűrűi érdekesebb inscriptiókkal lepnek el, mint a milyenek a hajdankori gúlák és lobrok lapjait boríták.

*

Az eleven trombita mégis csak harsogóbb az írottnál. Recsegő zeneszóval temetnek egy régi pajtást a hadastyánok s feléjük rohan a nép. A vonat élén a szertartásmester (gyalog korában egyleti szolga) egy szintén rokkant táltoson igyekszik föntartani a gyászvitézi tekintélyt — s a súlyegyent. Mögötte lépked a harczkivívott zászlóalj, melynek, ha jól tudom, az én hajdanvaló suszterem a táborszernagya. Meghalt a feldmarsáljuk: a «zöld szerecsenről» nevezett vegyeskereskedés gazdája. Az ünneplésen ellépő hadoszlopot a pompes funébres gyászos hintó-sora követi. Az elsőben a bánatos özvegy, vörösre sírt szemekkel — az utolsóban nevetkérező ifjak s leányok. Ilyenek a siratók.

A nagyvárosi élet csodálatosan váltakozó rendje úgy akarja, hogy a következő pillanatban lakodalmas nép hajtat

a közel templom felé. Az első hintóban a fiatalságában tündöklő menyasszony s mellette a boldog vőlegény, az utolsóban csüggeteg anyókák s élemedett öreg urak. Ilyenek a vigadók.

Kezd cseperegni. Az utcahosszat megsétáltatott aszfaltos kazán kürtőjéből kiszakadó zsíros füst alácsapódik. Egy percz alatt ezer ernyő feszül ki. A földetlen omnibusz görhes lovait kétségbeesett vágatásra ösztökéli a kegyetlen ostor. Az állomásról mind eltűnt a bérkocsi s a párnás coupéban megriadt sétálókat röpít haza. A kigyúlt lángsorok élénken ficzánkolnak a ragyogóra vált utca fekete tükrében. András úr a kócsagos kalapja fölé vonja a vízálló csuklyát. Az épületek állványairól vörhenyes csöpekben potyog alá a sárrá kevert téglapor. Az emberek sietnek. És szaladok magam is.

— A Sugárút nyáron. —

Fecskék hazatértek. A csicsergésük azt jelenti, hogy együtt van az egész család. A fiókák jóllaktak, nem hallom rekedt sipításukat. Az egyik csipasznak sárga szájaszélén még ott lóg egy sovány légyzombocska. Nem köllött neki, mert nem kövér; nem «hízhatott meg a szilvamagon», mivel az még ez idő szerint nincs. Összecücsülnek ötöcskén s csak elvétve, ha kihallszik egy pittyenesök. Nyilván a mama intése a gyermekekhez. Tán a kakasfiát regulázza éppen, aki érezvén az ő egyes voltát, két kis húga rovására fészkelődik a fészekben. Azután csend. A nap leszállt; a madarak óráján éjfél van.

Pedig ugyancsak zsbong a Sugárút. Egy mélységes, ezerféle neszből összeszűrődött s megsűrűsödött bugás az az orgonapont, melyen a zajgó nagyvárosi élet minden hangnyilatkozata fölépítkezik; az a sötét háttér, melybe az élénkebb hang-színek belemetsződnek. Rikkanat és zümmögés, kacaj és jajszó, dobbanat és nyikorgás, harsogás és szisz-

szenet, dal és fütty; minden, ami kong és bong, csendül és zendül, a folytonosan bűgő alapvető hang körül czikázik.

Felhúzom a redőnyt. (Magyarul: roletta.) A szemközt levő háznak sárga faláról erősen verődik vissza a fény. Szinte jobb azoknak odaát: Ők árnyékba néznek. A melegről az utca déli oldalán, akár a földtekének déli részén lakó ember, jobban tud segíteni. Megösmerni kedves kandalló-melegében a fagyos éjszakot: rideg télen utazzál oda — mondja Kecskeméthy Aurél; nyáron pedig legjobb hűselő a száraz Portugal. Mert a norvég érti csak igazán, mikép védekezzünk a dermesztő hideg — s a tikkasztó égöv hevében pörkölődő luzitán, hogyan harcoljunk az ernyesztő meleg ellen. Kairóban én is ellestem a mesterséges szellőgyártást: csak félig tárom ki az ablakot, s mindjárt szárnya kél a lomha levegőnek s vigan surran be a keskeny résen.

Hadd köszöntsek rá a lehunyó napra egy pohár czi-tromos vízzel.

— Víz, kérem alássan? Víz nincs! — jelenti a cseléd.

— Csak meg tudja tán fordítani a vezető csapját? kérdem ingerülten.

— Megtudni megtudom, szabadkozik az Anna. (A télen, hogy bekerült a vármegyéből, még Panka volt.) De hasztalan csavargatom, csókolom kezét. Mert a mi vizünk napjában háromszor is megreked. Mikor lent az utcát öntözik, akkor nekünk nem jut.

Csakugyan. Magas ívben lövel szét a vezeték vastagsöveiből a víz. Hát várjunk, míg az öntözők végiglocsolták vele a járásukat. Itálnak, az igaz, hogy gálád. Ha már állana valami vízi monumentum, egy nagy réz hazafi a Sugárút egyik terén: abból nem is gőzgép nyomásával kellene kiszökkeníteni a vizet; kiköpné az magától —, a vas béle daczára.*

Minden ragyogása mellett, egy csöpp svihákság van ebben a mi nagyvárosias voltunkban; olyan «do liberu»-féle

* A Szt.-Endre alatt épült szűrőkből immáron bőven és jóízű tiszta vízzel itatják meg a szomjas Budapestet.

nagyzás. Mikor vendég jön a sárosvármegyei úri házhoz, az udvaros hamarosan magára rántja a zsinóros kék libériát s a csülkös kezére ráhúzza a fehér pamutkeztűt, hogy a látogató nagy véleménnyel legyen a nemesi kúriáról. Az idegen is, ha ezen a büszke soron kikocsikázik a zöldbe, kedvesen veszi a locsolást. Vízet a szemébe! — hogy meg ne lássa ezt a mi nagy porunkat.

Az öntözők erős, ügyes és jókedvű emberek. Hinton s szekeren át, járókelők feje fölött, lovak hasa alatt úgy elpuskáznak, hogy legföljebb egy kis permeteg ha éri a sétálónak fényesre mázolt, féltett czipőjét. Csak az igásait állítja meg a fuvaros egy pillanatra a felnyilaló sugárban, hogy jusson nekik ingyen fürdő, a téglaporos szekér száraz kerekének egy kis dagasztó, magának meg hűsítő gyöngyhullás a gyöngyöző ábrázatába, melyhez az épületkövek szürke-vörös porát oda tapasztotta a verejték.

Esik itt néha vízi csata is. A nyomasztó melegben volt, hogy egy homokos talyiga tetejéről a suhancz kocsis kifigurázta a locsoló triást, miért nem új esztendőkor föcskendez, hiszen akkor van a vízöntők hónapja. Erre válaszul «kípen spricczóték» a legényt. Amire, ez fölkapott egy marék rögs homokot, hogy visszavágjon vele. Amire meg az volt a felelet, hogy egészen ráeresztették a sugarat. A fiú leugrik a kordéjáról, mellbe vágja a fejét s vakon rohan nekik — és rohantában egyszerre csak megáll, kinyitja a mellét s káromkodásra nyitott ajkán kiröppen a boldog sóhaj: «De csak jó!»

A fenmaradt tócsákba, mielőtt magába színá a nap, az utcának vénhedt takarítói belemártogatják a nyirág-söprűt s aztán meg-meghajlítják, mint vitéz a pengéjét, mielőtt suhint vele. A díszes színfalak mögött levő mostoha utcákból vijjogó gyereksereg száguld ki s gyönyörrel pacsokol az apró öntésekben, amit irigyen néz a gondosan felöltöztetett úrficska és kisasszonyka, kit a szigorú madmazell a kezén vonszol ki a Városligetbe.

A még fönjáró nap heve csüggeszti a kocsisokat, kik hosszú sorba terelve egymás mögé hintáikat a keskeny árnyék-szalagba, nagyokat fúva szundítanak a bakon. S szundít a kocsimosó legény is, föltámasztva a könyökeit a térdjén s tenyereibe temetve égő arczát. És mélyre lelógatva nagy fejét, alszik a ló is.

Már szemben árnyéket vetnek a házak s nyílik ablak és balkori-ajtó. Az ember mélyen belelát a szomszéd lakások intimitásaiba. Megolvashatnám a bútorkelme csíkjait s a szőnyeg virágait. Óráink differálnak. Amott még kilencz percz hiányzik a héthez. A kövérke asszony fehér pongyolában ül, a tövig felgyúrt ujjból ölbe csüggesztve az ő fehér, kövér karját. Két kis gyermek a mellékszobából feléje rohan. A mama eltolja őket magától. Látom mit mond: hagyjanak néki békét, *nagyon* melege van. A fiúcska s a leányka eltűnnek s mindegyik széles legyezővel fölfegyverkezve, kétoldalt oly szaporán hajtják a szellőt az édes mama kerek arczába, hogy a homlokába nyírt apró fürtök csak úgy röpködnek bele. Hátra hajlik az öblös, alacsony székben s lehunyja a szemét. A cseléd hoz fagyaltot, hűtött szamóczát, tejfölt s czukorhavas barna süleményt. A két gyermek abbahagyja a legyezést s körül tánczolja a megterített asztalt ...

Egy emelettel följebb nagy bureau, melynek takarosan frizérozott ifjai egymás háta mögött állva, csókot röpítenek felém. Azaz, hogy alám. Nyilván való, hogy itt alattam is megnyílt az ablak-sor s a három barna kisasszony a nevetlen udvarláson mélyen fölháborodik, annál is inkább, mert egyik sem tudja, a három lovag közül ki melyikbe szerelmes? A művelt nyugaton az ilyen vakmerő hódolat fenyítéssel jár. Németországban bezárnák e fiatalokat, Angliában bírságra — s Amerikában, a muszka kegyetlenségig fokozott emberség törvényei szerint, életfogytig tartó, hűséggel súlyosbított házasságra ítélnék.

Az én szőke szomszédkáim is kidugják fürtös fejüket. Eddig négy kézre játszottak a zongorán. Látni is elég

az ilyen zengő veszedelmet. Most meg egy aranyos kis kutyával játszanak négy kézre. Egymástól elkapdossák, a keblükön nyugasztják, szorongatják a vékony tagocskáit, csókolgatják a nyirkos, hideg, fekete orrát; szóval, imádják mint valami gyermeket. Tán valami elfojtott szeretet is nyilatkozik bennök — az anyaságnak kielégítetlen ösztöne. Amoda azon az erkélyen meg szép fiatal nénik emelgetnek egy piros szalagokkal felbóbitázott ölbéli fiúcskát. Egymástól elkapdossák, a keblükön nyugasztják, szorongatják a tömzsi tagocskáit, csókolgatják a piros kis száját; szóval, imádják, mint valami kis kutyát.

Kél az esti szellő s puha szárnyain hoz — virágillatot?... Van eszében! Odeurs de Budapest. Hoz ó-budai és új-pesti gyárakból émelyítő moslék-szagot s Kőbánya felől a «bouquet de porc» czímen hírhedett orrfacsarintó bűzt, mely különösen alkalmas az oda közel épült kórház betegeinek üdítésére. A sertéskereskedés virágzása jelenthet gyarapodást, de jó szagot nem.

Kezdődik a sétálók és kocsizók diffúziója. A Városligetből be-, s a városligetbe kihömpölyög a nép. „Szüretje az omnibusznak, drága dolga a kehes lovainak. Fölesattognak hozzám a kegyetlen ostorcsapások, melyek alatt kolbászok dagadnak ki a szerencsétlen pára bőrén.

A társaskocsi elejébe vág fél lován a komfortáblis, ez elé a fiáker, ezt a monoklis gavallérka gigje előzi meg, aki mohón issza az élet gyönyörét; vagy a földi örömekből dúsan kvaterkázó parlagi gavallér «szandlóferje». Méltóságos ügetéssel mozog a soron át a téres Deaumont, melynek damaszt-párnáiban ringatózik a szürcsölve élvező vagyon. Elvértve, ha egy lovas ugrat végig kurtafarkú paripáján a fiatal faszor alatt, vagy a veloczipédes, a «gyalovag», ez a vasabroncssal játszó felnőtt gyerek karikázik el a párkány hosszában, kígyózó vonalainak nyomában egy ver-

sengő inassal, aki a meg-megrezenő csöngetyűjelt s a saloncsikós ojtott lábait gúnyolja. (Mert ha van salon-gulyás, mért ne lehetne salon-csikós?) A vasparipás azonban, aki immár alakká tömörült a mi nagyvárosi forgalmunkban, már csak kevés példányban él. Újabban már az autó pöfög végig az utczákon. A nagy mozgásban az egyetlen veszteg a mi derék Andrásunk, a rendőr, aki méltóságos nyugalommal hullámosztó oszlop gyanánt áll az út közepén.

Nini, egy komfortáblison mekkora szám! 10.231! Nem képzelem el ugyan, miképen szaporodhattak föl ennyire; mert ha mind összesöprögetem őket sem hozom ki a 400-at. Hát ez a 10.231 is csak nagyzás. Nem is a kocsi, hanem az engedményező levél sorszámát jelenti. Mint van szerényke háztartás, melyben a gazdasszony ártatlan hiúsága az asztalkendő és törülköző jegyölésében az első számot a húszon kezdi. És van újságocska, mely első előfizetőjének címszalagjára az 5000-et nyomatja rá. Csak a 16.876-ik számú hordár, az nem hazugság.

Szakadó este. Merő setét. Érdekelne az a nyereségi hányad, mely a gáztársulat üzleti könyveibe a kései gyújtás címén van bevezetve. Mert ezek a gázemberek nagyon gyarapodjak. Mint a kísértet suhan el kékesen lángoló pálcájával a lámpásos ember s nyomában egymásután gyúl ki az a gyönyörű lángfűzér, mely csillámlik, mint a gyémántos riviére. Villognak felém a hintók apró lángjai s zöld fél-szemével álmosan pislog bele az omnibusz a mélyen alattam tündöklő mozgó csillagtáborba, melybe villanó csíkot von a vasparipás fénybogárkája. Amolyan kisebb szabású «Barriere de l'étoile» ez. Az a másik, a nagyobbik, ott a Szajnaparton, tán inkább az után az ezer meg ezer tűzpont után nevezkedik így, mely az elizéi mezőkön mint ragyogó csillagfolyam ömlik estenkint a Tuileriák felé.

A boltok a tágasra nyitott ajtón-ablakon hívogatón szórják fényüket a mellettük elhőmpölygő sokaságra. Min-

den sarok egy kávéház, minden kávéházból zene árad s valahol egy mértani pontban összecsapódik Helyre Katalival a Mandolinata, s ezekkel az engesztelhetetlen Mélanie-keringő, amit hallgatni nagy keserűség. És akadnak, akik + 26° R.-ben biliárdoznak. A játzókat nem, csak a zöld lapon ide-oda guruló fehér és piros golyókat látom, s hallom csattogásukat, amint egymáshoz verődnek. A zümmögésből-zengésből harsányan válik ki a pinczerek parancsoló hangja, melyre a fülesztő konyhának izzó tűzhelye körül napestig szorgoskodó kavedzsi engedelmesen ontja a «fehéret» és a «feketét». Megfordítva Heinét, a tropikus melegből vágyva néz föl a kávéházi észak felé, ahol egy boldog eszkimó méri keskeny lapátján az édes jeget.

A tót napszámos asszony kezében az utolsó taliga most nyikordul meg törmelékes terhe alatt. Sivalkodó nótájánál csak a közvasuti kalauz füttye kegyetlenebb, amely rostává lyuggatta ki a dobhártyánkat. Ide hallszik az is a Váczi-körútról, váltakozva a kocsisnak rikoltozó túlkével, melyen az istentelen már a «Rákóczit» is ki tudja fújni. Szinte megenyhülök a «fajrándos» mesterlegény harmonikájától, melyet zenei görcsökbe ejtve, művészi önérzettel ránczigál, mialatt ragyog a szeme s ragyog füle czimpájában a sróf s mindenik ujján a nagy pecsétgyűrű. Rázendíti esti dalát a bolti ör is, perczenkint kettőt sívítva, annak jeléül, hogy ébren van.

Elkésett dadák s rohanó szülék húzzák maguk mögött a fáradt aprókat. Kicsi lábaik aprózásával alig győzik a szívtelen nagyok hosszabb s gyorsított lépéseit. Némelyik baba tipegtében alszik is, amiért ezt a haszontalan kölyköt, vonatkozólag «ce méchant enfant», kell már most ölbe kapni.

A terézvárosi toronynak az óralapja is kivilágosodott s tisztán felismerni rajta a számokat, amint — rájuk süt a hold.

— Sugárúti hajnal. —

Nem holtan fekszik előttem az óriás a csöndes éjben. Roppant mellét meg-megemeli az élet. Hallszik egy sóhaja, egy horkanata. Honnan fakadnak, hova vesznek e zajok? Szíve ottan dobog a toronyban, ahol óranegyedről óranegyedre üt a perczekre szabott örök idő, soknak örömök rózsafüzére, még többnek sajtó könnyek gyöngysora. Forgásában a szerencse elhervasztja amazt, fölszántja emezt. A bölcselő pedig bölcsen kiszámítja, hogy amott a bánat, emitt a vigasztalódás az, ami egyensúlyban tartja e nagy világot.

Hogyan is van igazán? Csillagaival az ég ragyog le hozzám, midőn ablakomat kinyitom. Üvegén át tévelyedtem bele a tornyok és kürtők nagyvárosi vadonába. Tán álmodtam, mert nehezen emelem pilláimat. Felzörren a redőny, s nagyot nyekken a fél ablak, midőn megfogja a kiszökkenő rugó. A harmat nedves szárnyain besurran a hajnali szellő s meglobogtatja hajamat, és legyezi mellemet. Ah, olyan jól esik fáznak!. .. Nini, hát rágyújtottál már, öreg? Vagy tán ki sem aludt a te rengeteg katlanpipád? Olyan jóízűen pöfékel bele a derengő levegőbe az a gyári kürtő, hogy magam is megkívánom.

A jóságos végzet magasra vont a sátramát. Fölöttem éppen csak egy araszsal fészkel a mi fecskecsaládunk. Amely körülményből szempontom emelkedettsége önként kimagyarázódik. És fön szárnyaló röpte is. Úgy-e bár, szomszédka? ... Ablakom csattogására föl nem riadt, de a kérdésemre már egy szíves pittyenettel felel. Apróka fejét kidugja a kerek likon s aztán egy villanattal, kecses ívben felröppen, kékes farkának villáját boldogan mártva bele a pitymallatba.

Én is kidugom a fejemet a fészkem négyszögletű likából. Olyan korán van, hogy későnek mondható. A korhely már alszik, a munkás még alszik. A fecskémet is tán

csak én zavartam föl, máskülönben még most is álmodna szép kövér legyekről. Hej, ha ezt a dongót, mely az éjjel is megzavart s most kiszabadult, hogy estére szerelmes zümmögéssel másodmagával térjen meg — ha ezt a szépen csillogó, utálatos bogarat oda adhatnám neki früstökre! Mind a ketten jól járnánk vele: a fecske is, én is.

Végig tekintek a hosszú, széles úton. Nem mozog ott semmi, csak azok a nagy kortes-zászlók lobognak a közepén: a Busbaché, meg a Festeticsé. Péter és Pál. Olyan békésen térnek meg egymás mellett a szentek nap-tárában s olyan haragosan néznek egymásra a választási kalendáriumban. A két apostol még a nevenapja előtt fogja kockára ereszteti a sorsát. Mind a kettő hirdeti az igét. Amaz a kormány malasztos voltát dicsőíti, emez — a megfordult Pál — a zsidóknak új Messiást ígér. Szép dolog, hogy a két apostol nem öltötte ki eddig egymásra az ő tüzes nyelvét.

Ni, a Péter milyen dölyfösen domborítja ki most a hasát, hogy a következő pillanatban már alázatos púppal hajlongjon a n. é. választóközönség ablakai előtt. Pált egy nehéz vas rúd — nyilván az ő legújabb meggyőződésének súlyát szimbolizálja ez — akadályozza meg úgy a büszke convexitásban, mint a szolgai concavitásban. Ha nem hittek neki a rómaiak, majd hisznek a korinthusbeliek.

Most egy veréb röppen alá a kátrányos fakockákra. Egyet ugrik jobbra, egyet balra. Oldalt hajtja kis fejét, hogy meglássa a szemet. Meg is látja, föl is szedi s épp a Teréztemplom gombjára ül, hogy czirpenő hálát adjon az istennek — mondja a regényes hajlamú kegyes lélek; hogy szétnézelődjön, hol akadna ebben a bolond nagy városban egy kissé bővebb reggeli — mondja a realista, aki a pacsirtát is leszedte hymnusának zengő fokairól, melyeken az ég felé emelkedik, ha magát, Tóth Kálmán szerint, jól kisírta. Van eszibe! Magasba száll, hogy éles szemlét tartson az ő birtokának bogárvilága fölött.

Még mindig csöndes az utcza. Csak egy kicsi szekér fordul be a sarkon, amolyan napszámos talyiga, mely elé

egy sovány vak ló van fogva. A kisfiú kocsis akácza-
virággal bokrétázta föl az ő gebéjét, mely óvatosan nyújtva
a fejét magasra, világtalan szemével keresi az irányt. Men-
nek hordani szét egy régi, vagy hordani össze egy új ház
téglaít. Az nekik mindegy: a kis fiúnak is, a vak lónak is.

Alig látszik már itt-ott üres telek a széles úton.
Egyik-másik ponton még magasra meredeznek az állvá-
nyok és szálfák. Meghántott fenyűszálak, amelyeket erős
karok ültettek el a főváros kövei közé. S íme, az a nagy
árbo cz kihajtott: nyárfának a lombja virít a csúcán s piros
szalagok rózsái nyílnak ki rajta. Örömfá lett belőle, amiéit
hogy sikerült az elültetése.

Az út végén, a Városliget zöldes-szürke fóliájába
valami fehér alkotmány metsződik bele: az artézi kút fog-
lalatának színfali képe. Kicsinylem; nem a fogalmazását,
hanem az arányait. Messziről nézve, szeretném gyufatartó-
nak. Ebben a kívánságban semmi becsmérő, mióta a
czukrászok ióniai oszlopsorral ékesítik torta-műveiket. íme,
a műipar áldása: a bájoló szükségesség, a megszépült
hasznosság, a czélszerű dísz. Én már csak azt lesem, hogy
a liptai fúrót a belvederi Apollo formáiba sajtolva tegyék
az asztalomra.

Télire forró szökőkutat ajánlanék az új márványpalo-
táccka közepére. A szegény embernek, mert vékony a
gúnyája, legyen hol melegedni a fagyos hónapokban.
A hideg ugró víz, mely a meleg évszakban permetegével
hűsíti a lankasztó levegőt, már nagyon ócska dolog. Ilyen
van már minden régi és új európai fővárosban. Aztán
csinálhatnánk melegvíz-vezeték, mint amilyen van is már
abban a Parisban, melyet Laboulaye Amerikában fedezett föl.

A hévizes emberrel találkozik a jeges ember, a mi
fővárosi Orbánunk, aki pénzért árulja a fagyot. Összenéz-
nek s barátságosan köszönnek egymásnak. Mert hiszen ők
nem vetélkednek. A jeges ember előtt megáll a zöld
kocsikás utczai Kugler (az udvari a Gizella-téren van) s
szerzi be a mai napra való fagyylót. Mert ma bő keresete

lesz. A legszegényebb gyermek is hozzája igyekszik. Mesés olcsóság van ő nála. Két krajczar árú fagyalt már jókora porció, s hegyébe a tálacskát s a kanálkát is meg lehet enni, mivelhogy az is czukorból való.

A Teréz-templom keresztjéből sugárkéve lövel ki. Ráesett a kelő nap első csilláma. Óralapjainak üvege mögött kioltották a gázt, ami különben nem igen változtat a dolgán. Éjjel is csak olyan olvashatatlanok a számai, mint nappal.

*

A nyíló kapuban megjelen a tót házi legény, hosszúnyelű nyírfaseprűvel a kezében. A tót ember váltig híve marad a háznak. Ott volt a réginek a temetésén, az újnak a születésén. S most egyik sötét zugában lakik, melyet az építész urak — lucus a non lucendo — *licht*-hofnak neveznek. Ondrejko nagy félveket rajzol szerszámjával az aszfaltra s barátságosan int át a szomszédkapu tömzsi Marájához és beszélnek egymással tótul és gyöngéden.

Helyére dörren a fiáker is. Kerek, vörös arca nyájas. Egy csöppet se goromba. Persze, hogy nincs még kivel. De nem nézi le féllovú versenytársát, aki maga itatja a keselyt. Mosolyog a pékinas is, mosolyog a kávésegény, midőn a kávéház bejáratában találkoznak, s vidáman tekintenek a napszámba siető munkások, s kacagnak a gyufagyárba karikázó halovány leányok is. Egy-egynek föl van kötve az álla, melyben a foszfor-nekrozis rettentő szúja öröl. De olyan édes a hajnal, hogy még a sáppadt gyermek is víg tud lenni, legalább a gyár kapujáig.

Messze harsogó víg beszéddel kirakodik a szék előtt a zöldséges kofa s a harmadik házba a hordó-forrázó pinczesternek oda kiáltja az éjjeli álmát meg a velejáró lutriszámokat.

Mindnyájan jókedvűek. Még a milimári, a veszendőségre ítélt milimári is szóba áll a «*milkshop*», azaz a «*laiterte*», a tejszarnokbeli frajlával, ki virágos begygyel s fehér köténykében ugrik a küszöbre, mint a madár. Mert a hajnal

a nap aranykora, mondja a költő. Ilyenkor csupa jó és becsületes ember van a világon.

Megindul körútjára gyékény-garabójával a mészáros legény is, bőrtáskájával az újságkihordó asszony. Jobbra repül és balra. Mert nagy az ő járása széltében, hosszában és magasságban. Minden dimenziókba hordja szét a lapokat; tán még a spiritisták negyedikébe is vinné, ha oda lépcső vezetne. Pedig bizony sínyli a meglevőket is. Nem bánom, az *az angol úr ott az angol* parlamentben akármi-lyen ijesztőnek festi a könyörülés nemzetgazdasági kárait: én mélyen sajnálom ezeket az asszonyokat és gyermekeiket, kik e szívdobogtató, lélegzetfojtó s térdmerekítők keresetben részesei. Bizony a szobalány, ha a reggeli süteményt hozza, megelhelhetné ott a boltban a friss keletű újságlapokat is. De hát, mondja a statisztikus, az embernek valahogy csak el kell pusztulni. Megesnék, hogy ne gyújtsak rá jóízűen a szíváromra, mert a hozzávaló gyűjtőba sok fiatal leánynak az egészsége veszett oda; ne sózzam meg a levesemet, mert a bányászt, aki a föld méhéből kifejtette, agyonvágta a Jókai zuhadarja; s ne olvassak újságot, mert a betűihez való ólomnak emanációi megmérgezik a szedőt, és a negyedik emelet elfulusztja azt a száraz asszonyt, aki tűnődve nézi, hogy annak a most épülő új palotának ötödik emeletet raknak. Oda lesz még csak keserves lapot hordani.

Az ég derült. Hogy ennek a látása sem jelent boldogságot! Mily érzelmekkel pillanthat ma föl a kék magasságba az omnibuszos ló! Inkább volna vak.

Az első napsugár beszökik szobámba s aranyát ráhinti arra a két gyászos keretre is, melyből kedves szemek áldva tekintenek rám. Mint a havasokban, ablakomból is hármas napkeltében gyönyörködöm, amint egy magas ház mögül üresen álló részbe esik világa s aztán ismét elbúvik. A gyári kürtök végiben a zsíros gomolyok mint az áldozati füst gyúlnak ki a hajnal égő bíborában.

Szemben velem, a kapu elé hintó robog. Ládák, dobozok, csomagok halmait emeli a szakácsné, meg a peszra.

Utazik a «nagysága» a Lajoskával s a Miczikével Hevesbe, a nagymamáékhöz. No, lesz ma ünnep az erkélyen! Oda ül ki a Kati a vendégeivel, míg bent a szalonban a Juczi órákon át egy ujjal fogja a zongorán kiverni, hogy: «kutya, kutya tarka»; vagy mind a két kezét bele mártva, veszett hangzavarban kíséri a Blaháné dalait, melyeket a Juczi is igen érzelmesen tud énekelni.

A nap diadalmasan hág a házak tetejébe.

„BUDAPEST EZER ÉV MÚLVA.”

VISSZASZEREZNI a múltat, eléje vágni a jövődőknek: sok jeles írónak izgatta képzeletét. Az elsőnek számos a művelője minden nemzet irodalmában. Dráma s regény megrázó jelenetekben idézi föl a lehanyatlott évszázadok uralkodóit és hőseit s azt a kort, melyben szerepeltek. A Flammarion nagy óhajtására gondolok. Ha e pillanatban valamely távol csillagon, ahová a mi földünk sugarai csak ezer év után érnek el, jól fölfegyverkezett szemmel tekintetnék alá vagy fölfelé — ami egy, mert hiszen a végtelen térben nincsen se fönt, se alant — megláthatnám Árpád hadát az Etelközben vagy a Latorcza völgyében, amint megindul nyugatnak, meghódítani és elfoglalni ezt az országot. De különben is: okirat és hagyomány módot nyújt a lehanyatlott korszakok eseményeinek valamelyes föltüntetésére. De a jövőt is csak a múlt eseményeiből alkotják meg a tudósok és látók, s közülök egyik-másik megérte azt az elégtételt, hogy jövőmondását igazolta az elhaladt idő. A francia Jules Verne tengeralatti hajója valóra vált s a föld körül megejtett nyolczvannapos utazás ma már csaknem felényi napokba kerül. A francia Laboulaye — hogy csak egy példára, tán a legkisebbre hivatkozzam — könyvével megszerezte az amerikai nagy városok részére a meleg vízvezetékét. (Amiben, mint könyvemnek egyik fejezetében búsan főlemlitem, Budapestnek is lehetne része, ha kimeríthetetlen gazdagságú hévizeit csövek rendszerébe foglalnók.) Az amerikai Belamy társadalompolitikai és köz-

gazdasági jövőmondó regényének több része immáron alakot kezd öltetni az Egyesült Államokban. A német Kurt Lasswitz a rögzített légi városnak nagy dísztermében egy művészt léptet föl, aki orgonán előadott illat-symphoniájával zajos tapsokra lelkesíti a közönséget — s épp, hogy ezeket a sorokat írogatom, a «Kölnische Zeitung» egy ilyen illat-művész előadásáról közöl tudósítást. S a magyar *Jókai* az ő hyalichorjával nem a rádiumot előzte meg?

E példákon felbuzdulva, az 1873-ra virradó Sylvester éjszakáján, néhány pohár puncsnak segítségével persze, én is megálmodtam, Budapest milyen is lesz 2873-ban. S eleve vallom be, hogy bizony engem is megczáfolt a jövő, még pedig már 30 s néhány év múltán. S nem is azzal, hogy profécziám bevált, mert ezzel okom volna dicsekedni, hanem azzal, hogy százszorosán múlta felül, amit vérmességemben az én szeretett városomnak előlegeztem.

De mivel idők jártával meglohadt fantáziámból nem tudnék már olyan látomást kicsiholni, hogy büszkén nevezhetném bolondnak magam is: régi álmomat közlöm, amelyből a szíves olvasó megértheti, mit reméltünk mi akkor s hová fejlődtünk máig.

Megszédültem attól a sok tervtől, mellyel Budapestet Európa legelső városai közé akarják föltervezni — a sok ismeretlen utcától, palotától, hídtól, tértől, parktól és templomtól. Csakhogy én nem állok a mézes madzagnak és nem hiszek festett városok írott malasztjában, és addig nem is akarok lakni az efféle Potemkinopolisban, valameddig a háztulajdonos nem kerget föl minden évnegyedben forintról-forintra, emeletről emeletre.

Rosszkedvűen tértem haza az új hidak és utak papiroszszemléjéről s a sok ácsorgástól fáradtan nyúltam el a pamlagon.

Hajnali öt óra.

De miért ébredek én föl hajnali öt órakor? Hiszen merő álom vagyok még s szememet dörzsölve megyek le

a fogadó kapujába, mely ott áll a virághalmos, ugrókutas, lombos parktérén. Kívül még csendes minden. Ilyenkor alszanak még Budapesten. Egyszerre minden oldalról zené harsog föl és zaj, mintha száz meg száz katonabanda, távol és közel, indulna ki gyakorlatra.

Két szökéssel kívül termek.

Kellemes májusi reggel. Arczomat üde szellő legyezi, fölöttem terebélyes platánok ágai ölelkeznek. Fölnézek, alánézek ... minden üres. A zene, tempo di marcia, tovább riad, pufog, pereg.

— Mi ez? kérdem önkénytelenül.

— Ez a városi riadó, feleli egy csengő női hang tiszta magyarsággal. Uraságod, úgy látszik, idegen. A község, nem akarván haszon nélkül hevertetni pénzeit, Budapest minden templomtornyában gőz-orchestrumot, új magyarán: zenésztömböt alkalmazott, mely zenésztömbök reggeli öt órától kezdve éjfélig, óránként új darabokat játszanak. Az, amit most hallott, a híres főka-zengőssz, ó-magyarán szimfónia, melynek szerzője Bogorof Szergej, a vladivosztoki nagy zeneszerző, kinek mellszobrát ott láthatja a XIV-ik Dalszínház csarnokában. Ebben a színházban csakis muszkául énekelnek.

Rábámultam a beszélőre. Alig húsz éves bájos lányka, bársony köntöskében, hosszú fehér ruhában. Dús barna haját frígiái sipka ékesíté. Rózsája rubin-, gyémánt- és smaragd-szirmokból állott. Ismerem és szeretem e színeket, Ezek a magyar színek.

— Voltakép kit is tisztelnek önben, nagysád? ... dadogám.

A leányka elnevette magát. Kaczagó hangja olyan volt, mint a gerlicze-madáré.

— Ah, te a múlt évezredbeli címmezéssel élsz még? Vedd szíves tudomásul, hogy a címmezés korszaka rég elmúlt nálunk. Midőn a telefon-kisasszonyokat már fenségnek kezdték címmezni s az ifjú speczerájós legény a nála vásárló szakácsnének térdén állva csókolt kezét: a közön-

ség jobb érzése felháborodott, a sajtó mozgalmat indított a nevetséges címezgetés ízetlen szokása ellen. S miután Fonalóczy Tegez, egyetemünk híres bacteriologusa, fölfedezte a rang- és címnyavalya bacillusát: visszatértünk az ősi megszólításhoz.

Ezt hallanom nagyon jólesett. Csak annál élénkebben tudakoltam a szép leány kilétét.

— Én, monda, a 12.642-es számú fővárosi kalauz vagyok. S erre oly kedves-kaczéran mosolygott, hogy rögtön ráismertem benne a pesti nőre. — A te megérkezé-
sed, kedves jövevény, folytatá a 12.642-es, rendőrileg már be van jelentve s én vagyok melléd rendelve; Városunk tanácsa ugyanis, hogy az idegenre nézve lehetőleg kelle-
messé tegye a székes-fővárosban való időzést: 20.000 esküdt hajadont fogadott. Ezek tiszte a vendéget ingyen kalauzolni Budapesten. Ezzel oly kérdést oldottak meg, mely ezer év óta foglalkoztatja a város atyáit és az ország kormányait. Ez: az idegen-forgalom emelése.

Ezer év előtt! Jóságos isten! Elaludtam a millenniumot. Milyen lelkesítő lehetett ennek a fordulónak nagy ünnepe í

Hogy fölnézek, a szemem öles színlapon akad meg.

És ezt olvasom le róla:

—Ma, május 12-én 2873.

Vajjon mit is játszanak ma? Öröömre látom, hogy: Bánk bán. Szomorújáték 5 fölvonásban. Írta Katona József.

Tehát még ezer év múlva is! ... kiáltom fel büszke örömmel. Hanem bántott olvasnom, hogy: «Ó-magyarból új-magyarra fordította Gyeökhtövy Mór, a Hugo Károly-Társaság r. tagja.» Mit kotnyeleskedik bele ez a kései utód a Katona velős nyelvébe? A színlapján a jövőheti játékrend volt Olvasható. Kerestem az ismerős magyar neveket... senki! Se Szigligeti, se Dobsa, se Rákosi, se Dóczi, se Berczik, se Herczeg ... Hja, ezer év múltán!

— Szeretnék szétnézni ebben az én szeretett városom-
ban, mondám szép kalauzomhoz fordulva.

— Te ismered Budapestet? kérde a lányka meglepetve.

— Ismerem ... azaz, hogy nem ismerem ... Sok, sok évvel ezelőtt jártam itt. Nagyon megváltozott azóta. Ezek a vén fák itt bizonyára csemetéi erdős Rákosnak ... Úristen, mekkora arányok! Meddig is nyúlik ez a végeleáthatatlan utca?

— Légnyomással, feleli fiatal vezetőm, öt perc alatt a túlsó oldalra érünk. Villamoson másfél óra. Ennek hívják, hajdanában Váczi-út volt a neve. Most Szentiványi-utca — de csak a hosszúsága miatt.

— S ezek itt kicsodák? — kérdem, hogy egy rézrozsda kettős szobor mellett haladunk el.

— Ezek Reitter és Tavaszi, akik nagy érdemeket szereztek a vízvezeték, lóvasvasút s vágóhíd körül. Nekik köszönhetjük a 26-ik dunai hidat. Amott látja Tolyáss Dániel szobrát, aki behozta a juhokkal való szántást és föl-találta a békabőrnek csiszolható kővé való szilárdítását s a cserebogár-lisztet, mely a tisztabúzáat fölöslegessé tette.

— Hát ott mit építenek? Micsoda állvány az ott?

— Egy Széchenyinek állítanak ott emléket. Mint a hagyomány beszéli, ő volt az első, aki lánczhidat vetett át a Dunán. Csakhogy sohasem sikerül fölállítani a szobrát, mivel mintázata, alig hogy készen van, legott összeomlik.* Amoda meg ... Nincs kedved a Középponti-parkba sétálni?

— De nagyon! mondám.

Megindultunk. Ismeretlen utczákon haladtunk. Egy-szerre a legvalódibb parádi-illat csapott meg.

— Ah, ez a Kemnitzer-utca! kiáltám. Ismerem.

— Csakugyan, az volt a neve régentén, feleli kedves kalauzom. De lehetetlen kiüzni innen ezt a kellemetlen szagot. Ez meg a Városligeti-tó, melyen már a múlt évezred vége felé is csónakáztak s korcsolyáztak. De most a zsidó község ...

— Micsoda? Még mindig van zsidó a hazában? kérdem álmétkodva.

* Engel szobrának csakugyan kétszer dőlt össze a mintázata. *P.*

— A zsidó község tehát magához váltotta e tavat. Hattyút nevel és hizlal benne, hogy a kövér hattyú-májban mutatkozó nagy keresletnek jobban felelhessen meg, mint a lúdmájjal.

— Hát a liba, a sok liba!

— Mind fogyasztó kúrára adta magát, hogy karcsú maradjon.

— S az ott miféle palota-sor?

— Azok a követségi paloták. E tekintetben példát vehetne kormányunk az idegen hatalmasságoktól. Ezek mind díszes palotákkal emelik a magyar birodalmi székváros díszét, míg a független magyar kormány ez országnak csaknem kétezredéves főnnállása óta egyebet sem tesz, mint hogy a nagy bérösszeg felajánlásával a lakókat egymásután kitolja a bérházakból és maga ül beléjük. Távolabb, amit lát, az a Pénzverő és a Nemzeti Bank.

— Végre! S a lipótvárosi templom?

— Bizony az csak rom. Sohasem volt kiépítve egészen. Ezt meg azért hagyták meg ősi állapotában, hogy a főpapok áldozatkészségét hirdesse késő századoknak. Akadt ugyan zsidó, aki, mert szemét szúrja, ki akarta építtetni a saját költségén. De mert éltek a gyanúpörrel, hogy granáriummá alakíttatja át, amire architektúrájánál fogva alkalmas; — vagy zsidó ünnepekre zsinagóga gyanánt bérelte volna ki húsz millióra felszaporodott hitfeleinek számára, akik most építik a négyszázadik zsinagógát: inkább meghagyták romnak. Úgy vesszük észre azonban, hogy amióta felkapott nálunk a buddhizmus, számban épp úgy hanyatlanak, mint a keresztyén felekezetek.

Ezalatt a Metropol-parkba értünk. Ott virágozik a hajdani Rákos homokján. Hatalmas alkotás. Egy terjedelmes palota, a «Városi nyaraló» kisebbik termében cigányok húzzák. De aligha a régiek ivadékai, mert pápaszem ül az orrán valamennyinek és kottából muzsikálnak. Mint a magyar ökör húsát s a balatoni fogast Bécsből: a cigányt Parisból hozatják, mert Magyarországon már nincs zenélő cigány. Akik itthon

maradtak, részint a diplomata pályára léptek, részint tégl- és kazángyártással foglalkoznak, mint őseik, akik vályogvetők és üstfoltozók valának. Egy külön tribus a rablógyilkosság iparát űzi, de mind kevesebb szerencsével. S attól tartanak, hogy a jövő században 2993-ban szigorú telepítési törvénnyel fogják őket a talajhoz rögzíteni. — A parkot köröskörül ragyogó ékszer-, szövet- és bútorcsarnokok övezik. A nagy portale tárva-nyitva, noha belül senkit sem veszünk észre, mert a gazda és segédek aludtak még.

— Hát a bolt-örök hol vannak? kérdem megütözve.

— Bolt-örök? Minek? E csarnokok mindegyike oly gépezettel van ellátva, mely azt, aki a tulajdonos távollétén lép át a küszöbön, láthatatlan fogókkal ragadja meg, úgyhogy kiabálni kénytelen, mire az egyetlen szolga, ki a 10000 bolt őrzésére untig elég, gőz-csizmáival két perczt ott terem.

— S a világítás hogyan történik? Sehol sem látok lámpást.

— Gázlámpás? Az ég szerelméért, honnan jössz, oh idegen? Az egész várost egy központi villanynap világítja meg, mely ezer lábnyi magasban áll egy vas oszlopon a város felett.

— Hm! A város, úgy látszik, nagy és népes.

— Vác, Hatvan, Monor, Solymár és Szent-Endre külvárosokkal öt millió hatszázezer lakost számlál.

Hallgattam. Mit is szólhattam volna erre? Agyon voltam zúzva, káprázat fogott el. Gyomrom zaklatása azonban ismét a valóba terelt vissza.

Fényes házba léptünk, egy szobácskába nyitottunk s a következő percztben láthatatlan gépezet szelíden emelt fel a tizenötödik emeletbe.

— Mentül magasabban van a lakás, annál drágább, — magyarázza nekem az én szép kalauzom. Regenten, úgy tudom, ez megfordítva volt. De hát nem fárad most senki sem a lépcsőmászással, mint ez a gép is bizonyítja.

Mialatt nesztelenül följebb szálltunk, vidám zene szólt. Ez kétségkívül jeladás volt arra nézve, hogy idegen érkezik.

Midőn kiléptünk, csomóba verődve láttam együtt a vendéglátó családot: apát, anyát, két fiút s négy leányt, kik a régi, kedves «Isten hozta nálunk!» üdvözlettel fogadtak. Azonnal a reggeliző terembe vezettek. Oly dolgokat etettek meg velem, miket sohasem láttam, sohasem hallottam. S én ettem, mint eszik az ember, ha ezer év óta nem evett. Arra a kérdésemre, hogy a hölgyek miért vannak utazó toaletteben, azt a választ vettem, hogy ebéd után kéjvonattal Iszlandba utaznak, ahol nagy virágjában áll most a jáczint-kultúra. A legidősebb leány vőlegénye híres kertész ott, aki, kedvezni óhajtván a menyasszonya családjának, a gejzer hévizeinek megcsapolásával a tokaji szőlő művelését honosítja meg Rejkjavikben.

A papa szivarral kínált meg s lakásán áthaladva, dolgozó szobájába nyitottunk, hol művésziesen faragott ébenfa-állványon ezüstös föliratokkal díszlő harmincz vagy negyven porcellán-szelencze volt egymás mellé állítva.

— Gyógyszerész vagy vegyész ön? kérdem házigazdám.

— Oh nem, felelé; de én a kegyelet embere vagyok. Míg mások pinczébe vagy padlásra rakják az ősoket, én magam köré gyűjtöm őket.

— Hogy is tetszett mondani? Olyan ostoba képpel álltam ott, hogy csak az ezer évvel később született magyaroknak finom modora nem engedé, hogy a szemem közé nevessem.

— Áldom a jeles dr. Krematinszkyt, felelé, aki hatszáz év előtt végre kivívta, hogy a temetkezések szűnjenek meg. A sírkertek nem fosztják meg többé a földművelést ezer meg ezer holdtól, megmentik a talajt a gyilkoló kigőzölgéstől, a levegőt és vizet a mérges miazmáktól, nem engedvén meg, hogy a földben porladjanak el lassú oxydációval a holttestek. Hatszáz év óta a holttestet vegyileg

bontják szét, a megmaradt bonthatatlan részeket pedig tehetség és tetszés szerint réz, ezüst, arany vagy porcellán-edénybe rejtjük; ezeket aztán légmentesen zárjuk el, az illető nevét, korát s a halál napját kívül felírjuk s ily módon a legkisebb szekrényt is családi sírbolttá lehet avatni.

A vér a fejembe tolult. Az a gondolat, hogy e perczen tán és sem vagyok egyéb maroknyi hamunál vagy bonthatatlan vegyi csapadéknál: kezdte megzavarni elmémet Kirohantam. Az utcára értem anélkül, hogy tudnám mikép. Az én kedves kalauzom a nyomomban s gyöngéden tartóztat.

Kívül kábító jelenet folyt. Budapest fölébredt. Az emberek futottak, rohantak, lovagoltak, vágattak, repültek, mint milliónyi ázalékféreg egy csöpp mocsárvízben. Gőz-omnibuszok, villany-tevék, társas léghajók, saskondor-paripák löveltek föl-alá, cikáztak ide s tova a földön s a magasban. Rengeteg árboczokon előfizetési felhívásokat és olcsó kabátokat lobogtatott a szél. Hat fehér szarvassal vontatott hintóban a hírneves dr. Lapis Mercurius száguldottá be Budapest utcáit és mögötte egy magasztaló gőzgép üvölté dicsőségét az ő «saját készítményű, magánkezelésre is alkalmas piruláinak».

A márványból épített Lelenczházba, melyen a «Felebaráti Szeretet» géniusának szobra egy névtelen kis budapestit dúczolgotott, ezernél több ilyen babát vittek be a boldogságtól sugárzó hajadon anyák, akiket az állam a kis honpolgár megszületéseért 100 Mátyás-arannyal jutalmaz meg fejenkint. A «Lelenczház» nevét csak kegyeletből tartották meg abból az időből, midőn az anyát szégyenbe dönté az u. n. törvénytelen gyermek, míg nemzője vígan füttyörészve sétált odább.

Különösen jól esett látnom egy csapat magas tengerész fiút, akik az ő kedveseiket a szemben levő «Megyeri Színház» délutáni előadására vitték.

Megyek tovább, tovább s egyszerre csak beleütközöm egy vízholdó gőz-csacsiba s ez elgázolt. Azonnal ott termett

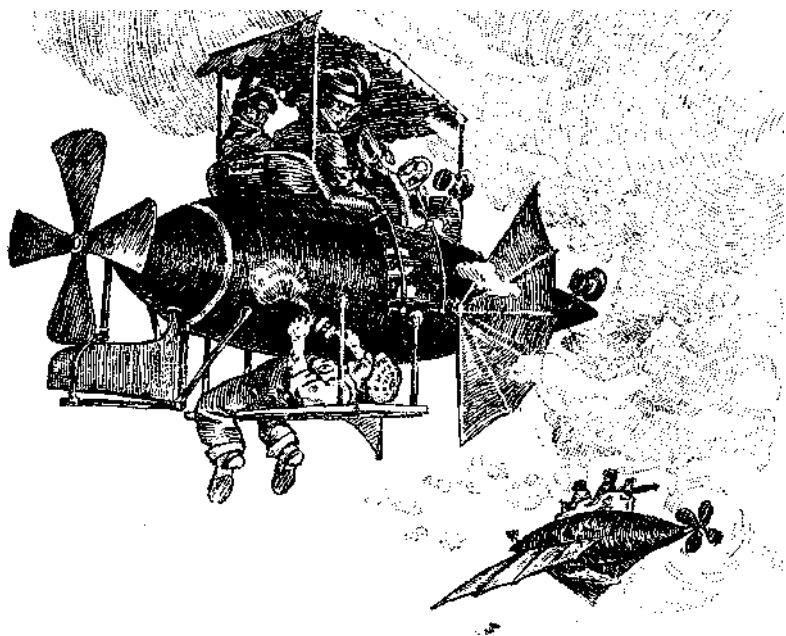

a gyaloghintó, hogy az idegenek kórházába vigyen. Olyan édesen pihentem a párnák között. Egy puha kéz simítja meg homlokomat.

— A fiú van itt kéziratért. Tán föl is kelhetnél már?

— Mit? Hát a gőz-csacsi, a csinos kalauz, a Megyeri Színház, a ... a ...

— Igen ám — *a sylvesteri puncs ...*

TARTALOM.

Oldal

Utazás Pestről Budapestre	7
Iskolák	20
Márcziusi napok	33
Színházak	43
Hidak	58
Fürdők.....	67
Terek és utcák	80
Városligeti séták	116
A kétegy fővárosról	132
A budai hegyekben	143
Dunaparti séták	171
Kórházak.....	188
Vágóhidak.....	224
Kávéházak, klubok s egyebek	237
K. T. a főváros dajkája	262
Idegenek Budapesten.....	275
Régi dolgok	290
Budapest magyarosodása	303
A főpostán	316
Udvari zenészek.....	324
Utczai és udvari költők.....	333
Alakok és típusok	338
A mi állatkertünk	394
Zengeráj, cabaret s egyéb	402
Sugárúttól az Andrassy útig	410
«Budapest ezer év múlva».....	437